

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN HUNGARY

Régészeti
kutatások
Magyarországon

1998

Régészeti Kutatások
Magyarországon 1998

Archaeological Investigations
in Hungary 1998

Budapest, 2001

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor elnök

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Angol fordítás: Simán Katalin

Német fordítás: H. Simon Katalin

Translated by Katalin H. Simon and Katalin Simán

© Kulturális Örökség Igazgatósága és a Magyar Nemzeti Múzeum, 2001

© Cultural Heritage Directorate and Hungarian National Museum, 2001

Felelős kiadó: Jankovich-Bésán Dénes

ISSN 0133-6746

Borító terv: Kaposvári Franciska

Megjelent 12,5 (A/4) ív terjedelemben

Készült a Csiszár Nyomda Kft.-ben

Felelős vezető: Csiszár Lajos

Tartalom ■ Contents

Előszó / Introduction	5
Oravecz Hargita: A Tiszalúc-sarkadi újkőkori falu feltárásának eddigi eredményei <i>Die bisherigen Ergebnisse der Freilegungen in der neolithischen Siedlung von Tiszalúc-Sarkad</i>	7
Tóth Katalin: Előzetes jelentés a Csongrád-Sertéstelepen feltárt kora bronzkori településrészletről <i>Preliminary report on the Bronze Age settlement fragment unearthed at Csongrád-Sertéstelep</i>	25
Horváth László: Késő bronzkori település feltárása Nagykanizsán <i>Excavation of a Late Bronze Age settlement at Nagykanizsa</i>	37
Maróti Éva: Régészeti kutatások Törökbálint-Tóparkon <i>Archäologische Forschungen in Törökbálint-Tópark</i>	45
Hellebrandt Magdolna: Késő kelta ház Nyékládháza-Istvántó lelőhelyen <i>A Late Celtic house at Nyékládháza-Istvántó</i>	57
Ilon Gábor – Sosztarits Ottó – Oross Krisztián – Molnár Attila: Előzetes jelentés a Sé-Doberdón végzett 1998. évi leletmentésről <i>Preliminary report of the rescue excavations conducted at Sé-Doberdó in 1998</i>	63
Dinnyés István: Vecsés 56. lelőhely (Ferihegy-dűlő) szarmata sírjai <i>Sarmatian graves at the Vecsés 56 site (Ferihegy-dűlő)</i>	77
Gallina Zsolt: 10–11. századi temető- és szarmata településrészlet Homokmégy-Székesen <i>Cemetery fragment from the 10–11th centuries and sarmatian settlement at Homokmégy-Székes</i>	87
S. Perémi Ágota: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúras temető korongos fibulái <i>Disc brooches from the cemetery of the Keszthely culture at Lesencetomaj-Piroskereszt</i>	107
Rövid jelentések / Short Reports	125
Korszak mutató / Index of Periods	177
Szerzők névmutatója / Index of Authors	181
Térképek / Maps	185

A magyar régészet 1957 óta adott számot évi rendszerességgel az elvégzett ásatásokról. A Régészeti Füzetek rövid ásatási beszámolóit a nyolcvanas évekre nemcsak népszerűvé és közkedvelté tették a sorozatot, hanem igen sok esetben egyedüli forrásmunkává. Egyre szaporodott ugyanis azoknak az ásatásoknak a száma, melyekről hosszú ideig nem volt hozzáférhető más tudósítás, vagy publikáció, mint az, ami a Régészeti Füzetekben megjelent. Annak ellenére, hogy ezek a közlemények egyre hosszabbak és részletesebbek lettek, és ezáltal egyre több információt is közvetítettek, elég régóta jelentkezett igényként a további terjedelmi és tartalmi bővítés.

A Kulturális Örökség Igazgatósága és a Magyar Nemzeti Múzeum 2000 januárjában kötött megállapodást arról, hogy a népszerű sorozatot megújult formában és bővebb tartalommal indítja újra. A megújult forma a nagyobb méretet, a színes borítót, és a tetszősebb kivitelűt jelenti, a tartalmi bővülés pedig a részletes, kétnyelvű, illusztrált közlemények megjelenését. A közleményeket szerkezetileg is elválasztottuk a rövid jelentésektől, melyek a korábban megszokott formában jelennek meg. Változtatást csupán a szerkezetben tettünk: az egyes lelőhelyekről közölt beszámolók a helység és a lelőhely betűrendjében, sorszámozva követik egymást, közöttük az eligazodást a név- és korszakmutató segíti. A kötet végén korszakanként külön térképen mutatjuk be az egyes ásatások helyszíneit. A sok változás értelemszerűen magával hozta azt is, hogy új címet kellett választanunk a – reméljük – töretlenül folytatódó sorozatnak.

Természetesen azt szeretnénk, ha évről-évre bővülne azoknak a közleményeknek a száma, melyek egy ásatásról, vagy annak egy részéről teljes részletességgel, illusztrációkkal tudósítanak. Ezzel ugyanis olyan anyagok kerülhetnek gyorsan a szakmai közvélemény elé, melyek más módon való közzétételét nem, vagy csak nagyon sokára remélhetnénk. Bizonyos az is, hogy valamennyi ásatásról sohasem fog ilyen részletes közlemény megjelenni, ezért az úgynevezett „vegyes forma” sokáig él majd egymás mellett. Azt gondoljuk azonban, hogy a rendszeres megjelenés láttán egyre többen kapnak kedvet részletesebb jelentés közzétételéhez, és ezzel a sorozat értéke évről-évre emelkedni fog.

A Régészeti Füzetek az 1996. év ásatásait közölte utoljára. Az 1997. évre vonatkozó rövid jelentések kéziratát a hagyományos módon a Magyar Nemzeti

Since 1957, Hungarian archaeology regularly published annual reports about excavations. By the 80's, the short excavation reports in the Régészeti Füzetek made the series not only accepted and popular but in many cases a unique source. There was, namely, a growing number of excavations about which no other reports or publications appeared for years than the ones in the Régészeti Füzetek. Although these reports became longer and more detailed, and accordingly contained more information, there appeared some time ago a demand for a further increase of length and content.

The Directorate of the Cultural Heritage and the Hungarian National Museum signed an agreement in January 2000 to restart the series in a new shape and with an extended content. The new shape and the larger size means a coloured cover and finer execution, while the contextual enlargement includes detailed, illustrated publications in two languages. The publications were structurally separated from the short reports, which appear in the same shape as before. We changed only the structure: the reports on the various sites were numbered, they follow in the alphabetical order of the settlements and the sites, and an index of the names and the historical periods help orientation. At the end of the volume, the excavation sites are illustrated in maps according to historical periods. The many changes naturally necessitated a new title for the series, which, we hope, will persist unhampered.

We would of course like to see an increasing number of publications that report on an excavation or a detail of an excavation with full details and illustrations. This can, namely, be a quick way to present materials to the professional public that would otherwise take a much longer time if they would ever appear. It is also certain that no such detailed publication will be prepared on all the excavations and so the so-called “mixed shape” will coexist for a long time. We think, however, that the regular publication will encourage more and more colleagues to submit more detailed reports, which will increase the value of the series from year to year.

The last number of the Régészeti Füzetek published the reports on excavations in 1996. The manuscript of the reports on 1997 were prepared in the traditional way and will be published so by the Hungarian

Múzeum készítette el, és fogja megjelentetni. Jelen kötet, mely az 1998-as esztendő kutatási jelentéseit tartalmazza, már a Kulturális Örökség Igazgatóságán készült.

Egyidejűleg dolgozunk az 1999. év kéziratán is, és reméljük, ebben az évben még az is napvilágot lát.

A megnövekedett feladatok szükségessé tették, hogy a szerkesztő munkáját szerkesztőbizottság segítse. Ez a testület választja ki a részletes közleményre „érdemes” feltárásokat, fogadja el, és szakmailag lektorálja a beérkezett kéziratokat. A szerkesztőbizottság tagjai részt vesznek a rövid jelentések szakmai ellenőrzésében is.

JANKOVICH-BÉSÁN DÉNES

National Museum. The present volume, which contains the reports about investigations in 1998, was prepared already in the Directorate of the Cultural Heritage and will be printed in an independent press. Parallely, we have been working on the manuscript on the year 1999 and hope to finish it by the end of the year.

The enlarged scope needed an editorial board to help the editor. This board chooses the excavations “worth” of detailed publications, accepts and professionally revises the submitted manuscripts. The members of the editorial boards also take part in the professional revision of the short reports.

DÉNES JANKOVICH-BÉSÁN

A Tiszalúc-sarkadi újkőkori falu feltárásának eddigi eredményei

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

A tiszalúci lelőhely – több évtized óta – kisebb-nagyobb megszakításokkal a MNM jelentős ásatásainak a helyszíne (1. kép). Elsőként Patay Pál végzett itt folyamatos feltárásokat 1974 és 1990 között (PATAY 1987). Kutatásainak köszönhetően a lelőhelyen ismertté vált (többek között) egy, a középső újkőkor időszakából származó „alföldi vonaldíszes” (röviden AVK) település is, elsősorban temetkezései révén. A feltárások folytatására részben a középső újkőkor eleji falu és annak temetkezései, illetve ritkaságszámba menő hagyatéka készítettek bennünket.

Az újkőkori falu a Sarkad-ér mellett elterülő magas dombvonulaton jött létre, egy viszonylag sík terepet alkotó partszakaszon. A mederhez legközelebb eső településnyomok kb. 20–40 méterre, míg a legtávolabbiak 150–200 méterre jelentkeztek. A mezőgazdasági művelés alatt álló, szántott felszínen (kb. 1–1,2 hektáron) kiegészített paticsdarabok, edénytöredékek, kőszerszámok és állatcsontok jelzik napjainkban az egykori falu maradványait.

Mivel a korábbi évek újkőkori maradványai a rézkori falu északi részén, (a falut közrefogó palisádon belül) kerültek elő, célszerűnek tartottuk, hogy ehhez a felülethez kapcsolódva folytassuk feltárásainkat. Földtulajdoni és ásatástechnikai okok miatt, elsősorban kisebb (4×6 méteres) szelvények sorozatával tudtuk kialakítani – 2 év után – az első nagyobb, kb. 970 m² nagyságú, összefüggő ásatási felületet.¹ Várakozásainknak megfelelően a feltárt felületen újabb középső neolitikus temetkezések és hulladékgödrök, valamint oszlopvázás szerkezetű házak nyomai jelentkeztek. A rézkori telep északi oldalán szórványos rézkori objektumokat találtunk, feltehetően éppen azért, mert a Hunyadihalom-kultúra lakossága – valószínűleg kegyeletből – nem terjeszkedett erre felé.

Az alábbiakban összefoglaljuk az elmúlt 3 év kutatásait, Patay Pál korábbi eredményeivel összevetve. Tiszalúcon a középső neolitikus telepjelenségek (sírok, házak, gödrök), sajátos elrendezésben – koncentráltan és egymástól jól elkülönülve – je-

Die bisherigen Ergebnisse der Freilegungen in der neolithischen Siedlung von Tiszalúc-Sarkad

(Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén)

Seit mehreren Jahrzehnten ist der Fundort von Tiszalúc mit kleineren und größeren Unterbrechungen der Schau- platz der bedeutenden Ausgrabungen des Ungarischen Nationalmuseums (Abb. 1). Als Erster führte hier Pál Patay kontinuierlich Freilegungen zwischen 1974 und 1990 durch (PATAY 1987). Unter anderen wurde auch eine mittelnolithische, in die Alföld-Linienbanderamik- kultur (ALBK) zu datierende Siedlung hauptsächlich anhand der hiesigen Bestattungen bekannt. Zur Fortset- zung der Freilegungen bewegten uns teils die Siedlung und die Bestattungen vom Anfang des Mittelneolithi- kums, bzw. deren als Unikum geltender Nachlaß.

Das neolithische Dorf erstreckt sich auf einem hohen Hügelzug den Sarkad-Bach entlang, auf einer verhältnis- mäßig ebenen Strecke des Ufers. Die dem Ufer am näch- sten liegenden Siedlungsspuren konnten ca. 20–40 m, die weitesten 150–200 m weit vom Ufer entfernt beobachtet werden. Auf dem landwirtschaftlich bebauten, geacker- ten, etwa 1–1,2 ha großen Gelände weisen heute gebran- nte Lehmewurfstücke, Gefäßscherben, Steingeräte und Tierknochen auf das einstige Dorf hin.

Da die neolithischen Denkmäler in den früheren Jahren auf dem nördlichen Teil der kupferzeitlichen Sied- lung (innerhalb der das Dorf umgebenden Palisade) vorkamen, schien es zweckmäßig zu sein, die Ausgrabun- gen diesem Gebiet anschließend fortzusetzen. Wegen der Grundeigentumsverhältnisse und ausgrabungstechnischer Gründe konnten wir mit der Reihe von kleinen (4×6 m) Quadranten die erste, ca. 970 m² große zusammenhän- gende Ausgrabungsfläche nach zwei Jahren bekommen.¹ Unseren Erwartungen entsprechend kamen neue mitteln- eolithische Bestattungen und Abfallgruben, ferner die Spuren von Häusern mit Pfostenkonstruktion im frei- gelegten Areal vor. Auf dem nördlichen Teil der kupfer- zeitlichen Siedlung fanden wir sporadisch kupferzeitliche Objekte. Es ist zu vermuten, daß sich die Bevölkerung der Hunyadihalom-Kultur – wahrscheinlich aus Pietätsgrün- den – in dieser Richtung nicht ansiedelte.

In den nachfolgenden werden die Forschungsergeb- nisse der letzten drei Jahre zusammengefaßt, verglichen mit den Ergebnissen von Pál Patay. In Tiszalúc zeichneten sich die mittelnolithischen Siedlungerscheinungen (Grä-

lentkeztek. Kutatásaink jelenlegi szakaszában, már most, viszonylag jól kirajzolódik az újkőkori település szerkezete. Az egykori lakóházak, a temetkezések és a hulladékgyödrök külön-külön, egymás mellett helyezkedtek el, a házakat délről a temetkezések, északról pedig a hulladékgyödrök fogták közre. A feltárt felszínen a cölöpnymok két helyen mutattak kisebb-nagyobb sűrűsödést. Az egyik helyen legalább 2–3 házsorra (utcasorra) utaló cölöpnymok mutatkoztak, míg a másikon – az egyik igen terjedelmes hulladékgyödör túlsó oldalán –, egy újabb házsornak a kezdeteit feltételezzük.²

Cölöplyukakból eddig összesen 120-at találtunk, amelyek az egykori építményekből hosszabb-rövidebb falszakaszokat rajzoltak ki. Teljes házat – a szelvények mérete miatt – még nem sikerült feltárunk, csupán házrészeket. Az eddigi kb. 8–9 m szélességű és 40–45 m hosszúságú ásatási felszínükön már most legalább 6–7 ház jelenléte tételezhető fel. Az újkőkori települést jelenleg 40–80 cm vastagságú humuszréteg borítja. A néhány évtized óta tartó talajművelésnek „köszönhetően”, az újkőkori járósintből, a házak padlójából vagy a falakból szinte semmi sem maradt meg. Az egykori járósínt rekonstruálásához jó támpontot nyújtott a hulladékkal megtelt és kagylóréteggel borított gyödrök felszíne.

Döngölt agyagpadlóra utaló maradványt mindössze egy esetben találtunk, ami két nagyobb tárolóedény töredékei alatt maradt meg. A lakóházakból általában a kerek (15×20 cm átmérőjű) vagy ritkábban téglatest alakú (40×70 cm nagyságú) cölöpnymok maradtak fenn. A hulladékgyödrökbe dobált, sártapasszal bevont vesszőfonatok, kitöltött falak maradványai utalnak az oldalfalak kialakításának módjára is. E házak minden bizonnyal több helyiséggel, de legalább kettővel rendelkeztek, ugyanis több helyen megfigyelhettük a hosszanti oldalfalakra merőleges, belső osztófalak nyomát, amelyek „T”-alakzatban rajzolódottak ki.

A gyödrök – funkciójukat tekintve – több szempontból is fontos objektumai voltak e településnek; belőlük nyerték a lakóházak kialakításához, a padlózatához, a falak tapasztásához, a karbantartásához, valamint a használati tárgyaikhoz, az edényekhez, ékszereikhez, kultikus szobrocskákhoz szükséges agyagot. Végül pedig ugyanezek a gyödrök lettek a háztartásokból kikerülő hulladékok, az eltörött edények, szerszámok, az ételmaradványok (állatcsontok, kagylóhéjak, halmaradványok) tároló helyei is. Egy-egy ilyen gyödör tartalmának a tüzetesebb átvizsgálása rendkívül sok adatot eredményez az egykor élt emberek tárgyi emlékei, hétköznapi

ber, házak, Gruben) in einer eigenartigen Anordnung ab, sie lagen konzentriert und voneinander gut abgesondert. Bei der gegenwärtigen Stellung unserer Forschungen kann bereits die Struktur der neolithischen Siedlung verhältnismäßig gut beobachtet werden. Die einstigen Wohnhäuser, Bestattungen und Abfallgruben befanden sich voneinander getrennt, nebeneinander. Die Häuser waren in Süden von den Bestattungen, in Norden von den Abfallgruben umgeben. Auf der erschlossenen Fläche konzentrierten sich die Pfostenlöcher an zwei Stellen. An einer Stelle konnten auf zwei oder drei Häuserreihen (Straßen) hinweisende Pfostenlöcher festgestellt werden, während eine andere Häuserreihe an der anderen Stelle – jenseits einer sehr großen Abfallgrube – unserer Annahme nach anfangen kann.²

Bis dahin fanden wir 120 Pfostenlöcher, die längere oder kürzere Wandstrecken der einstigen Gebäude skizzierten. Auf den kleinen erschlossenen Flächen konnten bis dahin kein vollständiges Haus, nur Teile von Häusern freigelegt werden. Auf dem bisherigen 8–9 m breiten und 40–45 m langen Ausgrabungsgelände können bereits mindestens 6–7 Häuser nachgewiesen werden. Gegenwärtig bedeckt eine 40–80 cm dicke Humusschicht die neolithische Siedlung. Die seit einigen Jahrzehnten dauernden Bodenbearbeitungen vernichteten den neolithischen Gehbodenniveau, den Fußboden und die Wände der Häuser beinahe vollkommen. Zur Rekonstruktion des einstigen Gehbodenniveaus boten die Gruben, d. h. die Oberfläche der mit Abfall vollen und mit einer Muschelschicht bedeckten Gruben einen guten Anhaltspunkt.

Rest eines gestampften Lehm Bodens kam an einer einzigen Stelle, unter den Bruchstücken von zwei großen Speichergefäßen vor. Auf die Wohnhäuser weisen die runden Pfostenlöcher mit einem Durchmesser von 15×20 cm, seltener die rechteckigen mit einer Größe von 40×70 cm hin. Die in die Abfallgruben geworfenen Lehmewurfstücke von Häusern mit Geflechtkonstruktion deuten auch auf die Bautechnik der Seitenwände hin. Diese Häuser bestanden ganz gewiß aus mehreren, aber mindestens aus zwei Räumen. An mehreren Stellen konnten nämlich die Spuren der inneren, auf die Längswände quergerichteten Teilungswände in T-Form beobachtet werden.

Ihrer Funktion nach spielten die Gruben in mehreren Hinsichten wichtige Rolle in diesen Siedlungen. Sie waren in erster Linie Lehmgruben, aus denen Lehm zum Fußboden, Bewurf der Wände, zur Herstellung der Gebrauchsgegenstände, Gefäße, Schmucksachen und kultischen Statuetten genommen wurde. Dann wurden dieselben Gruben mit Haushaltsabfall, d. h. mit zerbrochenen Gefäßen, Artefakten und Speiseresten (Tierknochen, Muschelschalen, Fischgräten) aufgefüllt. Die gründliche Analyse des Inhaltes je einer Grube ergibt sehr viele Angaben zur Erkenntnis der gegenständlichen Denkmäler

vagy kultikus rendeltetésű tárgyai, a megélhetési forrásainak a megismeréséhez, de az újkőkori falu szűkebb környezetének, vagy a lokális éghajlati viszonyok változásainak a tanulmányozásához is.

A gödrökben felszaporodott hulladék zömét itt is a háztartási edények töredékei alkották. Ezek a szemétgödrök több száz edény – még feldolgozásra váró – darabjait tartalmazták. Előzetes elemzéseink nyomán azonban azt már megállapíthattuk, hogy a begyűjtött edények rendkívül egyszerű forma- és motívumkinccsel rendelkeztek (ORAVECZ 1997). Jellemzőek a tálak különféle változatai, amelyek alacsony-tömzsi vagy karcsú-magas talpcsővel, illetve egyenesre és gömbszerűre kiképzett oldalfallal rendelkeztek. A töredékek között szép számban voltak cilindrikus nyakú, ovális testű fazekak, tagolt nyakú csészék, amelyek minőségben, nagyságban és díszítésben váltakoztak. A díszítőtechnikák és minták között általánosak voltak az 1–2 vonalas, egyenes és hullámos, durva minőségű bekarcolások, az ún. „Schlickwurf”-os (agyagmaszszával bevont), vagy a díszítetlen natúr felületek (2. kép). Fennmaradtak olyan töredékek, amelyek egykor (a bekarcolt motívumokhoz hasonlóan) feketére voltak festve (3. kép). A karcolt és festett edények darabjai között több, időrendi szempontból is fontosnak tartott töredék volt. Valójában ezeknek köszönhető, hogy meghatározhattuk a település korát, ill. az élettartamát. A talált edények többsége még az Alföldi Vonaldíszes Kultúra fejlődésének korai időszakában készülhetett (az alacsony csőtalpas tálak, a tagolt nyakú kis csészék, vagy a „gyöngyözéses” stílusú festés), de megjelentek már közöttük az AVK késői szakaszában majdan általánossá vált finoman karcolt, új égetési technikával díszített, bükki stílusú, vagy a Szamos vidékére jellemző fekete, kátrányos festésű edények is (4. kép). Az említett tipológiai és stílári jellemzőket figyelembe véve, a tiszalúci település időtartamát (a létrejöttétől az elhagyásáig) az AVK 1–3. fázisai közé helyeztük (RACZKY 1989). Az újkőkori kutatás az ilyen korai Felső-Tisza-vidéki telepek korát a Kr. e. 6. évezred közepére és részben pedig az elejére teszi (HERTELENDI – SVINGOR – RACZKY – HORVÁTH – FUTÓ – BARTOSIEWICZ – MOLNÁR 1998).

A hulladékgödrökből nemcsak a hétköznapi élethez kapcsolódó háztartási edények, hanem a valláshoz kapcsolódó leletek is előkerültek. Két „arcosedényből” származó töredéket a konyhai hulladék között, a szemétgödörben találtunk meg. Két különböző edény pereméből származtak, amelyeket szabályosan kiütögettek az edényfalakból, s így kerültek a hulladékgödörbe, feltehetően miután a

der damaligen Menschen, so zu der ihrer Gegenstände alltäglicher oder kultischer Funktion, dann zu der ihrer Unterhaltsquellen, aber auch zur Erkenntnis der engen Umgebung des neolithischen Dorfes, bzw. auch zu der der klimatischen Veränderungen.

Das Gros des Inhaltes der Gruben wird auch da durch die Bruchstücke von *Haushaltsgefäßen* vertreten. In diesen Abfallgruben gab es die Scherben von mehreren hundert Gefäßen, die aber noch nicht bearbeitet werden konnten. Nach den vorläufigen Analysen konnten wir aber so viel bereits feststellen, daß die vorgekommenen Gefäße einen außergewöhnlich einfachen Form- und Motivschatz aufweisen (ORAVECZ 1997). Charakteristisch sind die verschiedenen Varianten der Schüsseln, die mit einem niedrigen und gedrungenen, oder schlanken und hohen Rohrfuß, bzw. mit gerader oder kugelig geformter Seitenwand hergestellt wurden. Unter den Bruchstücken gab es zahlreiche Fragmente von Töpfen mit zylindrischem Hals und ovalem Körper, bzw. Stücke von Tassen mit gegliedertem Hals, die der Qualität, Größe und Verzierung nach unterschiedlich waren. Unter den Verzierungstechniken und -mustern treten die in ein oder zwei Reihen grob eingeritzten geraden Linien und die Wellenlinien, die mit Schlickwurf verzierten oder die unverzierten Oberflächen auf (Abb. 2). Es gibt Bruchstücke, die (wie die eingeritzten Motive) zu schwarz bemalten Gefäßen gehörten (Abb. 3). Unter den Scherben der eingeritzten und bemalten Gefäße kamen mehrere, auch in chronologischer Hinsicht als wichtig geltende Stücke vor. In der Wirklichkeit ist es diesen Funden zu danken, daß man das Alter bzw. die Lebensdauer dieser Siedlung bestimmen konnte. Die meisten Gefäße (wie die Schüsseln mit niedrigem Rohrfuß, die kleinen Tassen mit gegliedertem Hals und die Gefäße mit gepirelter Bemalung) konnten noch in der frühen Entwicklungsperiode der Aföld-Linienbandkeramik gemacht werden, aber auch die in der späten Phase der ALBK allgemein verbreiteten Gefäße mit fein eingeritzter Verzierung und mit Hilfe einer neuen Verbrennungstechnik im Bükk-Stil gemachten, bzw. die für die Szamosgegend kennzeichnenden schwarzen, mit Pech bemalten Exemplare sind schon vorhanden (Abb. 4). Mit Rücksicht auf die erwähnten typologischen und stilistischen Charakterzüge datierten wir die Siedlung von Tiszalúc (von ihrer Besiedlung bis zum Aufhören der Siedlung) zwischen die 1. und 3. Phase der ALBK (RACZKY 1989). Die ähnlich frühen Siedlungen werden von den Neolithforschern im oberen Theißgebiet in die Mitte und teils an den Anfang des 6. Jahrtausendes v. Chr. datiert (HERTELENDI – SVINGOR – RACZKY – HORVÁTH – FUTÓ – BARTOSIEWICZ – MOLNÁR 1998).

In den Abfallgruben kamen nicht nur die Haushaltsgefäße des alltäglichen Lebens, sondern auch mit der Religion in Verbindung stehende Funde zum Vorschein. Zwei Bruchstücke von „Gesichtsgefäßen“ wurden im

funkciójukat elveszítették. Ez a szokatlan aktus minden bizonnyal vallásos elképzeléseik egyik megnyilvánulása lehetett, hiszen több hasonló „esetet” tapasztaltak más arcoss edények előfordulásakor is (RACZKY 1982). Az egyik tiszalúci töredék egy sematizált arcot és feltehetően női felsőtestet ábrázolt (5. kép), a másik pedig az AVK agyagplasztikáira jellemző sarlómotívumot őrzött meg (4. kép).

A gödrök sok, alig néhány centiméteres *mini-atűr edénykét* is tartalmaztak. Ezeknek az edénykének ugyancsak köze lehetett a telep lakóinak vallási életéhez. Erre a feltevésre főként a temetkezésekből előkerült példányok alapján tudtunk következtetni, ugyanis az elhunytak mellé gyakran helyeztek ilyen, vörös okkerfestéket tartalmazó edénykéket. A halotti szertartásban való előfordulásuk egyértelmű, de pontos szerepük, jelentésartalmuk egyelőre nem világos.

Az újkőkori település lakói állattenyésztésből, növénytermesztésből és vadászatból, halászatból élhettek. A hulladékanyagban talált állatcsontokról, kagylókról, hal- és növényi maradványokról még nem rendelkezünk szakszerű meghatározásokkal, de annyit megállapíthattunk, hogy a háziállatok közül a szarvasmarha, juh, sertés az itteni lakosság táplálkozásának fontos részét képezte. Az étrendjük pedig a környék vadállatainak (östulok, vaddisznó, szarvas) és halállományának (harcsa, csuka) fogyasztásával egészítették ki (VÖRÖS 1994).

A Felső-Tisza-vidéken élő újkőkori földművesek ekkor már ismerték a búza, árpa termesztését (GYULAI 1996). A tiszalúci maradványok elemzésére még nem került sor, bár nemcsak a magvak, hanem a nagyméretű edények vastag falában keletkezett növényi lenyomatok is fontos adalékkal szolgálnak majd, mind a termesztett, mind a vadon élő fajok elterjedését illetően.

Főként a gödrökből – de a lakóházak környékéről is – számtalan csiszolt és pattintott technológiával előállított kőszerszám került elő. A különböző nyersanyagok (obszidián, radiolarit, gránit, pala, kova stb.) a környező tokaji, mátrai, zempléni és a dunántúli kőlelőhelyekről származnak. A sok-sok pattinték, szilánk egyben arra is utalhat, hogy a telep lakói eszközeiket helyben állították elő.

Különösen érdekesnek tűnnek számunkra az újkőkori falu temetkezései. Eddig összesen 13 sírt tártunk fel. Az elhantolások többségénél megfigyelhettük a kor temetési szertartásainak fennmaradt elemeit. Így a sírgödrök, az elhunytak tájolása, fekvésmódja, viseletük tartozékai, és az élőknek a halottak iránt tanúsított figyelmessége: a melléle-

Haushaltsabfall einer Abfallgrube gefunden. Beide sind Randstücke, die aus der Gefäßwand – nachdem sie ihre Funktion höchstwahrscheinlich verloren hatten – regelrecht ausgeschlagen und in die Abfallgrube geworfen wurden. Dieser ungewöhnliche Akt könnte aller Wahrscheinlichkeit nach die Äußerung der religiösen Vorstellungen dieser Population gewesen sein, da man bis dahin schon mehrere ähnliche „Fälle“ in Verbindung mit dem Vorkommen der Gesichtsgefäße beobachten konnte (RACZKY 1982). Eines der Fragmente von Tiszalúc stellt ein schematisiertes Gesicht und vermutlich einen weiblichen Oberkörper dar (Abb. 5), während das andere ein für die Tonplastiken der ALBK kennzeichnendes Sichelmotiv aufweist (Abb. 4).

Die Gruben enthielten auch viele, kaum einige cm hohe kleine Gefäße. Diese *Miniaturgefäße* konnten mit dem religiösen Leben der Siedlung ebenfalls in Verbindung stehen. Diese Annahme basiert hauptsächlich auf der Tatsache, daß ähnliche Exemplare auch in den Bestattungen vorkamen. Solche, rote Ockerstücke enthaltende kleine Gefäße wurden nämlich den Toten oft beigegeben. Ihr Vorkommen im Grabitus ist eindeutig, aber ihre genaue Rolle und Ideeninhalt sind vorläufig unklar.

Die Bewohner dieser neolithischen Siedlung konnten Tierzucht, Pflanzenbau, bzw. Fischerei und Jagd treiben. Die im Abfall gefundenen Tierknochen, Muschel, Fisch- und Pflanzenreste wurden von Fachleuten noch nicht analysiert, aber so viel steht schon fest, daß das domestizierte Rind, Schaf und Schwein in der Nahrung der hiesigen Bevölkerung eine wichtige Rolle spielten. Ihre Kost wurde mit Wildtieren (Urrind, Wildschwein, Hirsch) und Fischen (Wels, Hecht) ergänzt (VÖRÖS 1994).

Die im Neolithikum im oberen Theißgebiet gelebten Bauern konnten schon Weizen und Gerste anbauen (GYULAI 1996). Die in Tiszalúc gefundenen Reste wurden noch nicht analysiert. Nicht nur die Körner, sondern auch die in der dicken Wand der großen Gefäße erhalten gebliebenen pflanzlichen Abdrücke können zur Verbreitung sowohl der Kultur- als auch der Wildpflanzen wichtige Beiträge liefern.

Hauptsächlich in den Gruben, aber auch in der Umgebung der Häuser kamen zahlreiche geschliffene und gespaltene Steingeräte zum Vorschein. Die Rohstoffe sind verschieden, der Obsidian, Radiolarit, Granit, Schiefer, Feuerstein usw. stammen aus den Steinvorkommen der nahe liegenden Tokaj-, Mátra- und Zempléngedberge, ferner aus Transdanubien. Die in großer Zahl vorhandenen Absplisse und Splitter können zugleich auch auf die örtliche Herstellung der Geräte von den Bewohnern der Siedlung hinweisen.

Besonders interessant scheinen für uns die Bestattungen der neolithischen Siedlung. Bis dahin erschlossen wir 13 Bestattungen. Bei den meisten Begräbnissen konnten

tek mind az egyének a közösségben betöltött szerepére, helyzetére utalhattak. Mivel hazai őskorkutatásunk meglehetősen keveset tud a Tisza-vidéki, ilyen korai közösségek társadalmi viszonyairól, ezért kiemelten foglalkoztunk a sírokkal, mint a kor társadalmi viszonyainak egyik megjelenítőivel. Tisztában vagyunk azzal, hogy az előkerült egyének társadalmi helyzetének megítéléséhez szükség volna a falu összes temetkezésének az ismeretére. E hiányosságot némileg kompenzálva, a 13 sír ismertetését – mely töredékes részét képviseli az újkőkori falu temetkezéseinek – a korszakból eddig feltárt (összesen 211) temetkezések figyelembe vételével végeztük el.³

A 13 sír a település határain belül került elő, 4 a hulladékgyödrökből, többségük viszont a lakóházak melletti, újkőkori objektumoktól viszonylag mentes területről ered. Ez utóbbi jelenség már arra utal, hogy a vonaldíszes telepeken is egyre inkább szükségessé vált az elhunytaknak a lakótérrel való elkülönítése. A sírok közül 10 két kisebb, laza szerkezetű csoportosulást mutatott (ORAVECZ 1996, Fig. 1), amit összhangban találtunk a nagyobb ásatási felületeken tapasztaltakkal, hogy tudni illik az AVK temetkezések legkevesebb 2–3 sírből álló (családi?) tömörüléseket mutatnak (KALICZ – KOÓS 1997, Abb. 3). A sírok többsége – az elhunytak kuporított alakjához idomulva – ovális, a fejnél összeszűkülő formájú. Találtunk olyan temetkezéseket is, melyeknél a gödör kontúrok ugyan nem láthatók, de a halott zsugorított helyzetéből kikövetkeztethető a sírok eredeti, ovális alakja. A halottak zsugorítása is egységes képet mutat: mindegyiket kuporítva, ÉK-DNy, vagy DK-ÉNy felé tájolva temették el. Megállapítjuk, hogy Tiszalúcon, de másutt is, a temetési rítusok rendkívül egységesek, vagyis a település majdnem minden halottja esetében ugyanazok szokások érvényesültek. Kivételt képeztek a melléklet adási szokások és a viseleti maradványok, amelyek azonban a szertartásokhoz képest igencsak eltérőek (1. táblázat).

Összesen 6 temetkezésben találtunk valamilyen (pl. öltözékből származó) mellékletet. Mindezek vagy a halotti szertartás alkalmával (a közösség „gondoskodásának” jegyében), vagy az elhunytak egykori viseletéhez tartozóan kerültek a sírokba. A tiszalúci elhunytak mellett általában 1–2 edény került elő, míg a Felső-Tisza-vidéken 3–6 kerámiával eltemetett személyek is előfordultak.⁴ Mindössze 2 temetkezésben találtunk kőszerszámot (egy pattintott pengét és egy csiszolt laposvésőt), amelyek nemcsak e telep temetkezéseiben számítanak ritkaságnak, hanem általában mindenütt az Alföl-

die Elemente der erhalten gebliebenen zeitgenössischen Bestattungszeremonien beobachtet werden, so die Grabgruben, die Orientierung der Verstorbenen, ihre Lage, die Trachtgegenstände, ferner die Aufmerksamkeit der Lebenden gegen die Toten, also die Beigaben und alle Erscheinungen, die auf die Rolle und Lage der Menschen in der Gemeinschaft hinweisen. Da die gesellschaftlichen Verhältnisse der im Theißgebiet gelebten frühen Gemeinschaften für die heimischen Urzeitforscher recht wenig bekannt sind, beschäftigten wir uns ausführlich mit den Gräbern. Teils spiegeln sie nämlich die gesellschaftlichen Verhältnisse der Zeit wider. Wir wissen wohl, daß man zur Beurteilung der gesellschaftlichen Lage der Toten, deren Gräber freigelegt wurden, alle Bestattungen des Dorfes kennen müßte. Diesen Mangel kompensieren zu können, werden die 13 Bestattungen – die nur einen kleinen Teil der Begräbnisse der neolithischen Siedlung vertreten – unter Rücksicht der Bestattungen dieser Epoche (insgesamt 211 Gräber) bekanntgemacht.³

Die 13 Gräber kamen innerhalb der Siedlung vor. Vier wurden in Abfallgruben, die meisten aber unter den Häusern gefunden (wo es verhältnismäßig wenige neolithische Objekte gab). Die letzterwähnte Erscheinung weist schon darauf hin, daß die Absonderung der Verstorbenen vom Wohnbereich immer mehr nötig wurde. Zehn Gräber bildeten zwei Gruppen lockerer Anordnung (ORAVECZ 1996, Fig. 1). Das stimmt mit den, an anderen großflächigen Ausgrabungen erworbenen Erfahrungen überein: Die ALBK-Bestattungen konzentrieren sich in mindestens aus zwei, drei Grabgruppen (Familienbestattungen) bestehenden Gruppen (KALICZ – KOÓS 1997, Abb. 3). Der Hockerlage der Verstorbenen entsprechend sind die meisten Gräber von ovaler, am Kopf schmalerer Form. Bei einigen Bestattungen konnten die Konturen der Grube nicht beobachtet werden, aber aus der Hockerlage der Bestatteten konnte man auf die ursprüngliche ovale Form des Grabes schließen. Die Toten wurden einheitlich in Hockerlage, NO–SW-, bzw. SO–NW-orientiert begraben. Es ist festzustellen, daß die Bestattungsriten in Tiszalúc, aber auch anderswo, einheitlich sind, also bei fast allen Toten der Siedlung die gleichen Sitten zur Geltung kamen. Ausnahmen sind die Beigaben und die Reste der Trachtgegenstände, die im Vergleich zu den Zeremonien sehr abweichend sind (Tabelle 1).

Insgesamt in sechs Gräbern kamen Grabfunde (Beigaben, Trachtgegenstände) vor. Diese gelangten entweder anlässlich des Totenrituals (als die Äußerung der Sorge der Gemeinschaft) oder als die Gegenstände der einstigen Tracht der Toten ins Grab. In den Gräbern von Tiszalúc fand man im allgemeinen ein oder zwei Gefäße, aber in dem oberen Theißgebiet gab es auch 3–6 Keramikgegenstände pro Grab.⁴ Steingeräte (eine gespaltene Klinge und ein geschliffener, flacher Steinmeißel) kamen nur in zwei Bestattungen vor. Diese Funde gelten nicht nur in den

dön.⁵ Ékszer (nyaklánc, csüngődísz) 6 sírból került elő. A gyöngyörök legalább 2 féle nyersanyagból készültek: rendszerint Spondylus-kagylóból és valamilyen különleges szépségű vagy ritkaság számba menő (márvány vagy mészkő) anyagból. Az egyik nyaklánc gyöngyei közé csepp alakú csontdísz fűztek (9. kép). Három darab csüngődísz törött Spondylus-kagyló karperecekből alakítottak ki, amelyek jelenleg egyedi darabnak számítanak a Tisza-vidéken (7. kép 1–3). Sírlelekként kövek is előfordultak, de jelentésükről szinte semmit sem tudunk. Elképzelhető, hogy ezeket is, mint az okkerrököket, a különleges bánásmódban részesült halottak mellé helyezték.

A temetkezésekben talált tárgyak – minden bizonnyal – nem azonos értéket képviseltek. A különbség a leletek ritkaságában, készítés módjában, tartósságában vagy szépségében mutatkozik meg. Számos vélemény szerint az ilyen leletek tükrözik az elhunyt személy közösségbeli helyzetét, szerepét. A leletek egy része közönséges hétköznapi tárgy, amelyek helyben készültek és mindenki által hozzáférhetőek voltak; míg a másik részüket nehezebben beszerezhető nyersanyagokból, pl. az Égei (esetleg az Adriai-) tenger vidékéről származó tuskés osztrigából, vagy a Balkán-félszigetről való márványból állították elő. Ezek igen dekoratív és nagyértékű „presztízs ékszereknek” számítottak a Felső-Tisza-vidéken a középső neolitikum folyamán.

A sírleletek darabszám, fajta és összetétel szerint változtak. Leggyakoribb az 1–2 darab, a legritkább az 5 db (3 féle lelet) volt. A Tisza-vidék melléklettel rendelkező temetkezéseinek többsége is hasonló képet mutatott. A sírleletek sokfélesége valójában nem jellemző az AVK temetkezéseire.

Az antropológiailag meghatározott AVK-ás vázából az egész Tisza-vidéken nagyon kevés áll a kutatás rendelkezésére (főként töredékességük miatt). A Tiszalúcon feltárt vázából is mindössze 5 volt alkalmas az elhunytak nemének és életkorának a meghatározására (ZOFFMANN 1996).

Az ismert korú és nemű elhunytak mellett talált lelet előfordulások vizsgálata azt mutatja, hogy az edénymellékletek mindkét nemnél, minden korosztályban előfordultak (1. táblázat). Ezek között egy tartozott a jobban felszerelt temetkezések közé. Munkaeszközt egy férfiú és egy kisgyermek sírjában találtunk (1. táblázat), mindketten ugyancsak a jobban ellátott halottak közé tartoztak, mint ahogy az általános a kőben szegény Alföldön. Az ékszemmeléletes (nyakláncos, amulettes) tiszalúci elhunytak temetkezéseiből arra lehetett következtetni, hogy életkortól, nemtől függetlenül

Gräbern dieser Siedlung, sondern auch in denen der ganzen Tiefebene als Unikum.⁵ Schmucksachen (Halskette, Anhänger) wurden in sechs Gräbern gefunden. Die Halsketten bestanden mindestens aus zweierlei Rohmaterialien, regelmäßig aus Spondylus und einem besonders schönen oder seltenen Material (Marmor, Kalkstein). Zwischen die Perlen einer der Halsketten wurde ein tropfenförmiger Beinschmuck gefädelt (Abb. 9). Drei Anhänger wurden aus gebrochenen Spondylus-Armbändern gemacht, gegenwärtig gelten sie als Einzelstücke im Theißgebiet (Abb. 7. 1–3). Auch Steinklumpen kamen als Grabfunden vor, aber über ihre Bedeutung wissen wir nichts. Es ist vorstellbar, daß auch diese – wie die Ockerstücke – den begünstigt behandelten Toten beigegeben wurden.

Die Grabfunde waren ganz gewiß nicht von gleichem Wert. Der Unterschied offenbart sich in der Seltenheit, Herstellungsweise, Dauerhaftigkeit, oder Schönheit der Funde. Nach zahlreichen Meinungen können solche Funde die Lage und Rolle der Verstorbenen innerhalb der Gemeinschaft widerspiegeln. Die Funde sind teils gemeine, alltäglich benutzte, örtlich hergestellte Gegenstände, die allen Menschen zugänglich waren, andererseits wurden sie aber aus schwer anschaffbaren Rohstoffen, so aus Stachelauuster, die vom Küstengebiet des Ägäischen (eventuell des Adriatischen) Meeres stammt, oder aus Marmor, der auf dem Balkan angeschafft wurde. Diese Gegenstände galten als sehr dekorative und teure „Prestigeschmucksachen“ im Mittelneolithikum des oberen Theißgebietes.

Die Stückzahl, Art und Zusammensetzung der Grabfunde waren verschieden. Am häufigsten wurden ein oder zwei, am seltesten fünf (dreierlei) Funde beigegeben. Die meisten im oberen Theißgebiet erschlossenen, auch Funde enthaltenden Bestattungen sind ähnlich. Eine Vielfalt der Grabfunde ist in der Wirklichkeit für die Bestattungen der ALBK nicht kennzeichnend.

Besonders wegen ihrer Bruchstückhaftigkeit wurden sehr wenige Skelette der ALBK-Gräber im oberen Theißgebiet anthropologisch bestimmt. Auch von den in Tiszalúc freigelegten Skeletten waren nur fünf zur Geschlechts- und Altersbestimmung geeignet (ZOFFMANN 1996).

Nach der Untersuchung der an Versorbenen bekanntesten Alters und Geschlechtes gefundenen Funde kann man feststellen, daß Gefäße sowohl Frauen als auch Männern in jedem Lebensalter beigegeben werden konnten (Tabelle 1). Werkzeuge wurden in einem Männer- und einem Kindergrab gefunden (Tabelle 1), beide gehörten zu den reicher ausgestatteten Toten, wie das in der an Gestein armen Tiefebene charakteristisch ist. Die Schmuckbeigaben (Halsketten, Amulette) weisen in Tiszalúc darauf hin, daß diese vom Lebensalter und Geschlecht unabhängig getragen wurden (Tabelle 1). Diese Beobachtung bezieht sich im allgemeinen auch auf die anderen ALBK-Bestattungen der Tiefebene: Schmuck-

viselték azokat (1. táblázat). Ez a megfigyelés általában vonatkozik az alföldi vonaldíszes temetkezésekre is: az ékszermellékletek férfiak – nők – gyermekek sírjaiban egyaránt előfordultak.

A különféle lelettípusok mennyiségi és minőségi előfordulásából megállapíthatjuk, hogy sem itt, sem másutt a Tisza-vidéken, nemre vagy életkorra jellemző melléklet adási szokások nem voltak. Az „alföldi vonaldíszes” sírleletek uniformizáltak (unisex) voltak, legalább olyan mértékben, mint a temetkezési rítusaik.⁶

Feltárásaink jelenlegi szakaszában természetesen még nem megmondhatjuk meg, hogy voltak-e a tiszalúci telepen olyan sírok, amelyekbe ékszer, melléklet vagy egyéb gondoskodás nélkül kerültek a halottak. Valószínűnek tarthatjuk, hogy lehetnek ilyenek is, ugyanis az alföldi vonaldíszes kultúra sírjainak majdnem a felét ilyen módon találták meg. Feltételezzük, hogy ezek az elhunytak a közösségi hierarchia legalján helyezkedtek el (őket soroltuk az 1. fokozatba vagy csoportba).⁷ Viszont azok az elhunytak, akikről már valamilyen formában gondoskodtak, vagy szerényebb (középső újkori viszonylatban átlagosnak mondott) leletekkel is rendelkeztek, a 2. fokozatba vagy csoportba sorolhatók. A tiszalúci és a Tisza-vidéki eltemetettek többsége ilyen helyzetű lehetett. Míg a 3. csoportba kerültek az átlagnál több, vagy értékesebb és ritkább leletekkel rendelkező, „gazdagabb” személyek. Feltételezésünk szerint Tiszalúccon 3 ilyen temetkezés volt, egy gyerek (6. kép) egy férfi és egy női sír (7–8. kép). Bár a sírok effajta „gazdagsága” nem feltűnő, sőt igen szerénynek mondható (különösen ha a későbbi korok összetettebb társadalmának a temetkezéseivel hasonlítjuk össze), de itt, a Kárpát-medencei korai földművelő közösségeiben a „presztízs ékszerek” (a meleg tengeri kagylóból készült nyakláncok, karperecek, korongok; a rézgyöngyök, mutatósványok), az átlagnál valamivel tehetősebb, tekintélyesebb személyekre utalnak.⁸ A „gazdagabb” férfi-leletek esetében, gondolhatunk arra, hogy az ilyen sírokba közösségi vezetőket vagy esetleg családfőket temettek el. Ez a fajta „gazdagság” a Tisza-vidéki temetkezésekben nőknél és gyermekeknél is előfordult, esetükben pedig úgy véljük, hogy ők a „gazdagabb” férfiak, közösségi vezetők (és családfők?) közvetlen hozzátartozói (gyermekai, feleségei) lehettek. Megfigyeléseink szerint az ilyen helyzetű „gazdagabb” személyek minden közösségben (ill. faluban) kis számban ugyan, ám rendszeresen előfordultak. Ezeknek a luxuscikkeknek a kezdeti feltűnése még nem jelentett rétegzett társadalmi viszonyokat, csupán a korai

sachen kamen sowohl in Männer- und Frauengräbern als auch in Kinderbestattungen vor.

Die Qualität und Quantität der Fundtypen deuten darauf hin, daß an Geschlecht oder Lebensalter gebundene Sitten, was die Beigaben betrifft, weder da noch anderswo im Theißgebiet existierten. Die Grabfunde der ALBK sind uniformisiert (Unisex), mindestens in dem Maße als die Bestattungsriten.⁶

Beim gegenwärtigen Stand unserer Freilegungen wissen wir natürlich noch nicht, ob es in der Siedlung von Tiszalúc Gräber gab, in denen die Toten ohne Schmucksachen, ohne andere Beigaben oder sonstige Fürsorge bestattet wurden. Es ist wahrscheinlich, daß auch solche gab, da beinahe die Hälfte der Toten der ALBK ohne Beigaben vorkamen. Es ist anzunehmen, daß sich diese Verstorbenen ganz unten in der gemeinschaftlichen Hierarchie befanden (sie wurden von uns in die Stufe oder Gruppe 1 gereiht).⁷ Die Verstorbenen aber, für die man irgendwie sorgte, oder die über bescheidene (im Mittelneolithikum für allgemein zu haltende) Funde verfügten, können in die Stufe oder Gruppe 2 eingeordnet werden. Die Mehrheit der in Tiszalúc und im Theißgebiet Bestatteten könnte von solcher gesellschaftlichen Stellung sein. Der Gruppe 3 wurden zugleich die „reicheren“ Personen zugeordnet, die mehrere, oder wertvollere und seltener vorkommende Funde als der Durchschnitt hatten. Wir nehmen an, daß es in Tiszalúc drei Bestattungen solcher Art gab, d. h. ein Kinder- (Abb. 6), ein Männer- und ein Frauengrab (Abb. 7–8). Dieser „Reichtum“ ist zwar nicht auffallend, es kann sogar für bescheiden gehalten werden (besonders im Vergleich zu den Bestattungen komplexerer Gesellschaften der späteren Epochen), aber die „Prestigeschmucksachen“ (aus Meeresmuschel gemachte Halsketten, Armbänder, Scheiben; Kupferperlen; ansehnliche Mineralien) weisen hier, in den Ackerbau treibenden Gemeinschaften des Karpatenbeckens auf etwas wohlhabendere, angesehenere Personen als der Durchschnitt hin.⁸ Im Fall der Beigaben „reicher“ Männergräber denkt man daran, daß die Führer der Gemeinschaft, oder die Familienhäupter in diesen Gräbern begraben wurden. Dieser „Reichtum“ tauchte im oberen Theißgebiet in den Frauen- und Kindergräbern ebenfalls auf. Wir sind der Meinung, daß sie die unmittelbaren Familienmitglieder (Kinder und Frauen) der „reicher“ Männer, der Gemeinschaftsführer (und Familienhäupter?) gewesen sein könnten. Unserer Beobachtungen nach kommen die „reichen“ Personen solcher Stellung in jeder Gemeinschaft (bzw. in jedem Dorf) zwar in kleiner Zahl, aber regelmäßig vor. Das anfängliche Auftauchen der erwähnten Luxusartikel weist noch auf keine geschichteten gesellschaftlichen, sondern nur auf die egalitären Verhältnisse der frühen, Ackerbau und Tierzucht treibenden Gemeinschaften hin.

Die Freilegung der mittelneolithischen Siedlung und der Gräber in Tiszalúc, bzw. die Bearbeitung der Funde

földművelő és állattenyésztő közösségekre jellemző egalitárius viszonyokat.

Tiszalúcon a középső újkőkori település és temetkezés feltárása, valamint a leletanyag feldolgozása még folyamatban van. Természetesen a fentebb megfogalmazott véleményt ennek alapján lehet kiegészíteni vagy módosítani. A telep fontossága azonban már most sem kétséges.

Midőn a Felső-Tisza vidéki területeken a Kr. e. 6. évezred közepe táján, kezdetét vette az újkő-kori „forradalom”, az itt élő lakosság hagyományos (halászó, vadászó, gyűjtögető) életmódját a fejlettebb, háziasításra alapozott élelemtermelés váltotta fel. Ennek a „másodlagos neolitizációnak” nevezett folyamatnak volt köszönhető az, hogy e régióban is megjelentek a letelepedett, falvakban élő paraszti gazdálkodással (növénytermesztéssel és állattartással) foglalkozó közösségek. Lakóik a környező – de főként a déli – területek legfontosabb újkőkori vívmányát, a domesztikációt megismerve, fejlődőképes gazdálkodást és kultúrát hoztak létre. A magyar kutatás e – az Alföldi Vonaldíszes Kerámia Kultúrájának nevezett – közösségeket főként a kerámia hagyatékuk alapján ismerhette meg. Csupán az elmúlt évek feltárásai révén adódott arra lehetőségünk, hogy a hagyományos tipokronológiai elemzéseket túllépve, kísérletet tegyünk a Tisza-vidéket benépesítő, „alföldi vonaldíszes” közösségek életmódjának, vallási életének, temetkezési szokásainak – nem utolsósorban pedig –, társadalmi viszonyainak a rekonstruálására.⁹

ORAVECZ HARGITA
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum krt. 14–16.

sind noch im Gang. Die oben formulierte Meinung kann natürlich dementsprechend ergänzt oder modifiziert werden. Die Wichtigkeit der Siedlung ist aber bereits zweifellos.

Als die neolithische „Revolution“ im oberen Theißgebiet um die Mitte des 6. Jahrtausends v. Chr. begann, wurde die traditionelle Lebensweise der hiesigen Bevölkerung (Fischerei, Jagd, Sammeln), von der auf den Kulturpflanzen und domestizierten Tieren fußenden höher entwickelten Nahrungsmittelproduktion abgelöst. Diesem sekundäre Neolithisierung genannten Vorgang ist es zu danken, daß die angesiedelten, in Dörfern gelebten, Pflanzenbau und Tierzucht treibenden Bauerngemeinschaften erscheinen konnten. Nachdem die Einwohner die Domestikation, also die wichtigste Errungenschaft der umliegenden, aber hauptsächlich der südlichen Gebiete kennengelernt hatten, brachten sie eine entwicklungs-fähige Wirtschaft und Kultur zustande. Die ungarische Forschung lernte diese, unter dem Namen Alföld-Linienbandkeramikultur zusammengefaßten Gemeinschaften in erster Linie anhand ihres Keramiknachlasses kennen. Nur die Freilegungen der letzten Jahre machten uns möglich, die traditionellen typochronologischen Analysen überschreitend zu versuchen, die Lebensweise, das religiöse Leben, die Bestattungsbräuche und nicht zuletzt die gesellschaftlichen Verhältnisse der das Theißgebiet bevölkerten ALBK-Gemeinschaften zu rekonstruieren.⁹

HARGITA ORAVECZ
Magyar Nemzeti Múzeum
H-1088 Budapest
Múzeum krt. 14–16.

Jegyzetek:

- ¹ A 3 rövidebb ásatási szezon alatt az összes feltárt terület nagysága elérte az 1200 m²-t.
- ² A jelenlegi összesítő térkép közlését nem tartjuk még szükségesnek, mivel a rajta lévő objektumok értelmezése körülményes lenne.
- ³ A Tisza-vidéki középső neolitikus „vonaldíszes” temetkezésekre vonatkozó statisztikai táblázatokat a szerző a Patay Pál tiszteletére írott emlékkönyv cikkéből idézi. A kézirat megjelenése folyamatban van.
- ⁴ Az AVK-ás mellékletek vizsgálata során úgy találtuk, hogy kerámia a mellékletes sírok 54%-ban fordult elő.
- ⁵ A sírok mindössze 6%-a tartalmazott valamilyen kőszerszámot.
- ⁶ Általában néhány alaptípus előfordulása volt a jellemző a Tisza-vidéki temetkezésekre, főként a kerámiáé és az ékszereké (nyakláncoké, karpereceké, korongoké).
- ⁷ Az eddig közölt 211 temetkezésből (26%-os ismeretlenség mellett) 44% volt melléklet nélküli.
- ⁸ A „gazdagabbnak” számító Tisza-vidéki középső újkőkori sírokban a Spondylus-kagylóból készült nagyobb méretű ékszerek (övdíszek, karperecek, henger, 1,5–3 cm nagyságú gyöngyök), márvánnyal, vagy más különleges szépségű kövekkel, ritka ásványokkal (nyersrézzel, gagáttal) kombinált nyakláncokon fordultak elő, gyakran olyan jelenségek kíséretében, mint pl. a testfestés vagy az ételáldozat.
- ⁹ Köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik a MNM részéről támogatást nyújtottak a kutatásainkhoz.

Anmerkungen:

- ¹ Die Größe der während drei kurzer Ausgrabungskampagnen freigelegten Fläche betrug 1200 m².
- ² Die Veröffentlichung des gegenwärtigen Gesamtplanes halten wir noch nicht für nötig, da die Deutung der Objekte kompliziert wäre.
- ³ Die statistischen Tabellen zur mittelneolithischen ALBK-Bestattungen im oberen Theißgebiet werden aus der Studie der Verfasserin zitiert, die im Festschrift zur Ehre von Pál Patay erscheinen wird. Die Veröffentlichung des Manuskriptes ist im Gang.
- ⁴ Im Laufe der Untersuchung der ALBK-Beigaben fanden wir, daß 54% der Gräber mit Funden Keramikbeigaben enthielten.
- ⁵ Nur 6% der Gräber enthielten irgendein Steingerät.
- ⁶ Im allgemeinen war das Vorkommen einiger Grundtypen für die Bestattungen des oberen Theißgebietes kennzeichnend, so das der Keramik und der Schmucksachen (Halsketten, Armbänder, Scheiben).
- ⁷ 44% der bis dahin veröffentlichten 211 Bestattungen waren beigabenlos (neben einer 26 prozentigen Unbekanntheit).
- ⁸ In den als „reich“ geltenden mittelneolithischen Gräbern des Mitteltheißgebietes kamen die aus Spondylus gemachten großen Schmucksachen (Gürtelzierden, Armbänder, zylindrische, 1,5–3 cm lange Perlen), und die mit Marmor oder anderen Steinen besonderer Schönheit, bzw. mit selten vorkommenden Mineralien (Rohkupfer, Gagat) kombinierten Halsketten oft in Begleitung solcher Erscheinungen wie z. B. die Körperbemalung oder das Speiseopfer zum Vorschein.
- ⁹ Wir sind allen Kollegen im Ungarischen Nationalmuseum zu Dank verpflichtet, die uns bei den Forschungen Hilfe leisteten.

Irodalom ■ Literatur:

GYULAI 1996

GYULAI, F.: Using image analysis in the evaluation of plant imprints found on sherds. In: Makkay, S. – Starnini, E. – Tulok, M.: Excavations at Bicske-Galagonyás. (Part III.) The notenkopf and Sopot-Bicske cultural phases. Trieste, 1996, 258–264.

HERTELENDI ET AL. 1998

HERTELENDI, E. – SVINGOR, É. – RACZKY, P. – HORVÁTH, F. – FUTÓ, I. – BARTOSIEWICZ, L. – MOLNÁR, M.: Radiocarbon chronology of the neolithic and time span of tells settlements in eastern Hungary based on calibrated radiocarbon dates. Archeometrical Research in Hungary II. Budapest–Kaposvár–Veszprém 1998, 61–69.

KALICZ – KOÓS 1997

KALICZ, N. – KOÓS, J.: Eine Siedlung mit ältestneolithischen Hausresten und Gräbern in Nordost Ungarn. In: Uzdarje Dragoslavu Srejičiču. Beograd, 1997, 125–135.

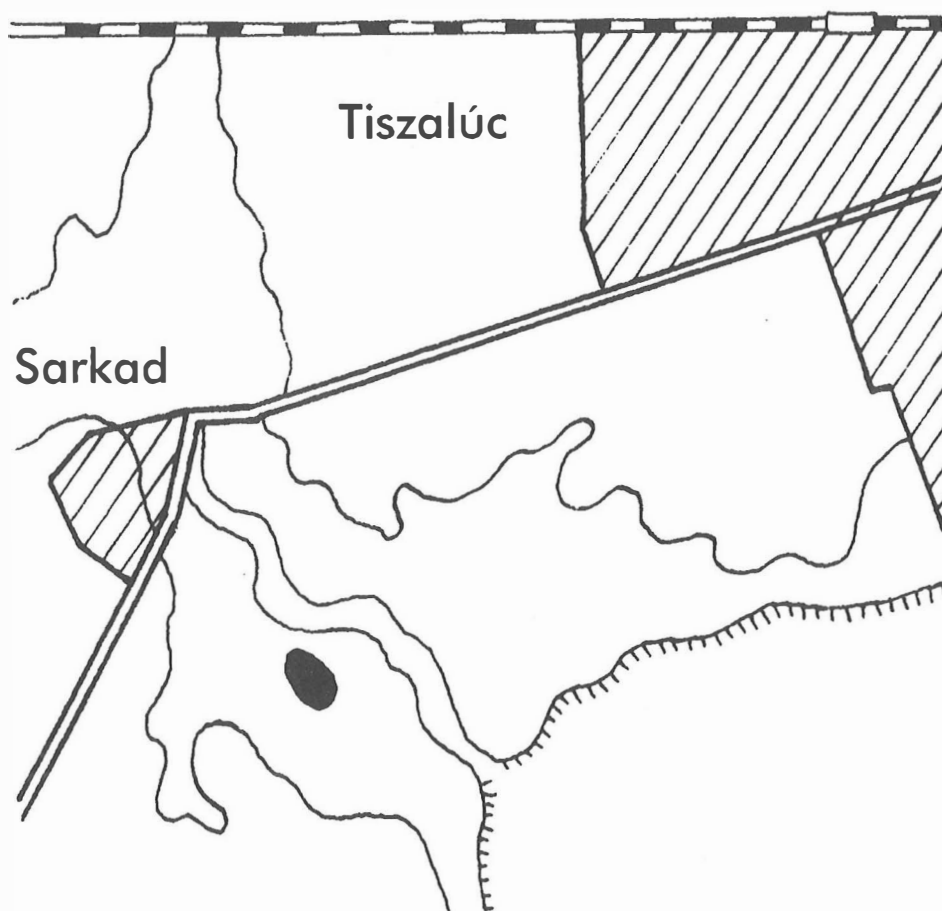
ORAVECZ 1996

ORAVECZ, H.: Neolithic burials at Tiszalúc–Sarkad. Data to the burial practices of the Alföld Linear Pottery Culture. FolArch 45 (1996) 51–61.

- ORAVECZ 1997 ORAVECZ, H.: Alföld Linear Pottery Finds from Tiszalúc–Sarkad. *FolArch* 46 (1997) 93–111.
- PATAY 1987 PATAY, P.: Bisherige Ergebnisse der Ausgrabung in der kupferzeitlichen Siedlung von Tiszalúc–Sarkad. *FolArch* 38 (1987) 89–120.
- RACZKY 1982 RACZKY, P.: Előzetes jelentés a Tisza III vízlépcsőhöz régészeti munkálatokról Szolnok megyében. *ArchÉrt* 1882, 223–230.
- RACZKY 1989 RACZKY, P.: Chronological Framework of the Early and Middle Neolithic in the Tisza Region. In: *Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections* Ed.: Bökönyi, S. Budapest; 1989, 233–251.
- VÖRÖS 1994 VÖRÖS, I.: Animal husbandry and hunting in the Middle Neolithic settlement at Tiszavasvári–Deákalmi dűlő (Upper Tisza region). *JAM* 36 (1994) 167–184.
- ZOFFMANN 1996 K. ZOFFMANN, Zs.: Human remains from the Neolithic site at Tiszalúc–Sarkad. *FolArch* 45 (1996) 63–68.

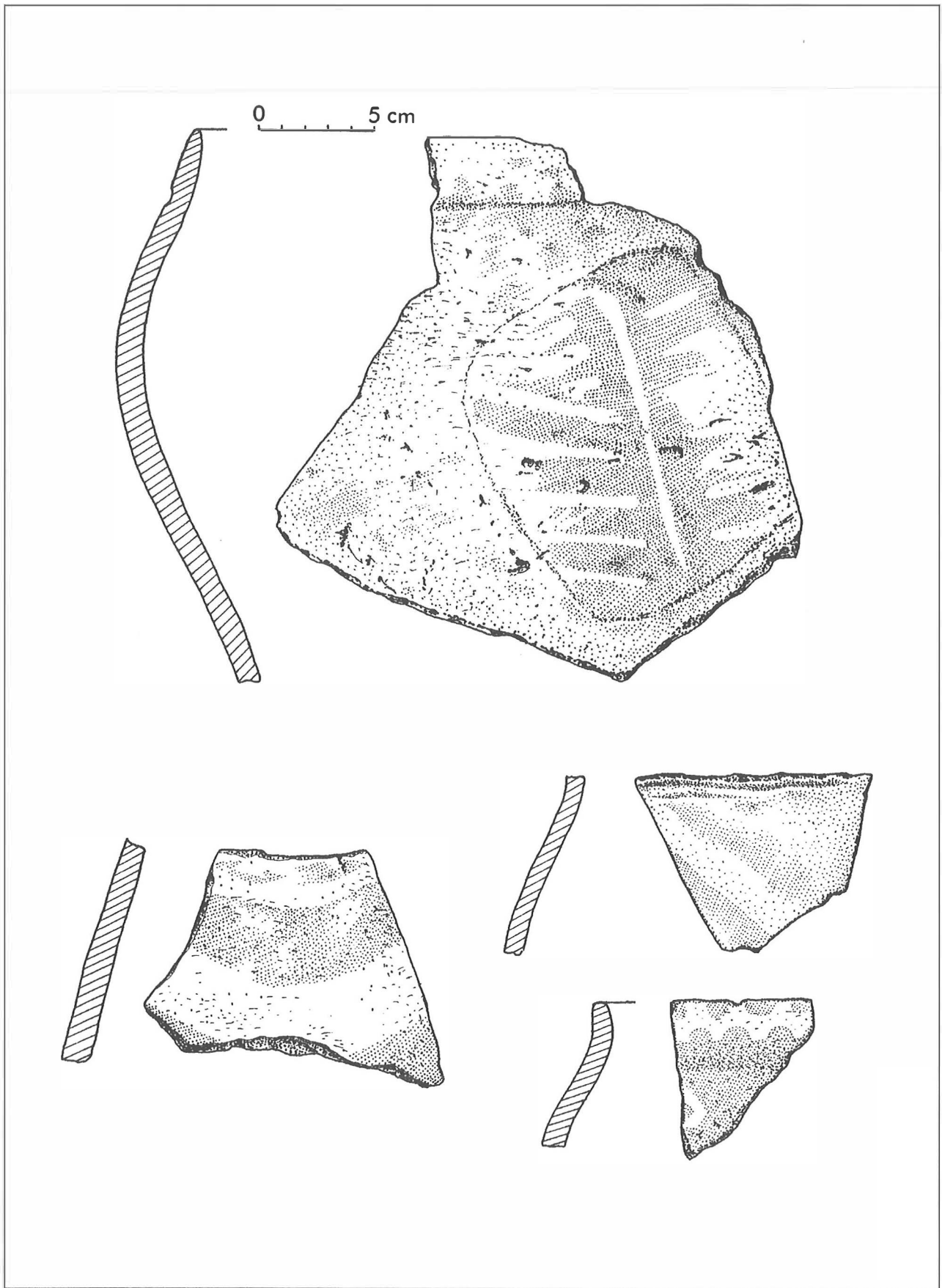
Sírszám	A halott helye	Tájolása	Fekvés módja	A mellékletek	Összes lelete (fajta)	Életkora	Neme
B-3	Hulladékgödörben	ÉK-DNy	Bal oldalán kuporított	1 db helyi készítésű agyagedény (térdnél), 72 db márvány és egyéb kő nyaklánc (homlok és könyök tájékán)	2	Felnőtt	Ismeretlen
B-4	Ovális sírgödörben	ÉK-DNy	Jobb oldalán kuporított	Bolygatás miatt nem ismert		Felnőtt	Ismeretlen
B-5	Ismeretlen	ÉK-DNy	Bal oldalán kuporított	2 db helyi készítésű agyagedény (koponya és mellkas tájékán)	1	Maturus-senium (40–48 év körüli)	Nő
B-6	Hulladékgödörben	Ismeretlen	Bal oldalán kuporított	Ismeretlen		Ismeretlen (valószínű felnőtt)	Férfi
B-9	Ovális sírgödörben	DK-ÉNy	Bal oldalán kuporított	Nyakláncból származó 7 db mésző gyöngy, az arcnál helyi készítésű agyagedény	2	Maturus (40–49 év körüli)	Férfi
B-10	Valószínű ovális sírgödörben	DK-ÉNy	Bal oldalán kuporított	Törött kőszerszám töredéke (térdnél), 36 db mésző gyöngy (mellkason)	2	Infans I 2–4 év körüli gyermek	Ismeretlen
B-11	Valószínű (ovális) sírgödörben ?	ÉK-DNy	Bal oldalán kuporított	Bolygatás miatt ismeretlen		Infans I 2–3 év körüli gyermek	Ismeretlen
B-12	Hulladék gödörben	Ismeretlen	Ismeretlen	1 db helyi készítésű agyagedény	1 (?)	Infans I	
B-13	Ovális sírgödörben	DK-ÉNy	Bal oldali kuporítás	1 db obszidián penge (mellkas alatt), 67 db csont, mésző, márvány gyöngyfűzér maradvány (mellkason) 3 db Spondylus-kagyló csüngő	3	Maturus 42–47 év közötti	Férfi
B-14	Valószínű ovális sírgödörben	Dk-ÉNy	Bal oldali kuporítás	2 db helyi készítésű agyagedény (hasnál), 51 db Spondylus-kagyló, márvány és mésző gyöngyök, csepp alakú csüngődíszel (mellkason), kőrögök (hátnál)	3	Fiatalkorú	Nő (vizsgálat alatt)
B-15 (maradvány)	Hulladékgödörben	Ismeretlen	Ismeretlen	Bolygatott		Csecsemő	
B-16 (maradvány)	Hulladékgödörben	Ismeretlen	Ismeretlen	Bolygatott		Felnőtt	Töredékessége miatt nem vizsgálható
B-17 (maradvány)	Hulladékgödörben	Ismeretlen	Ismeretlen	Bolygatott		Felnőtt	Ismeretlen

1. táblázat. Tiszalúci–Sarkad-i temetkezések összefoglalása a rítusok, az életkorok és nemek változásai alapján
Tabelle 1. Zusammenfassende Tabelle der Bestattungen von Tiszalúc–Sarkad aufgrund des Ritus, Lebensalters und der Geschlechter

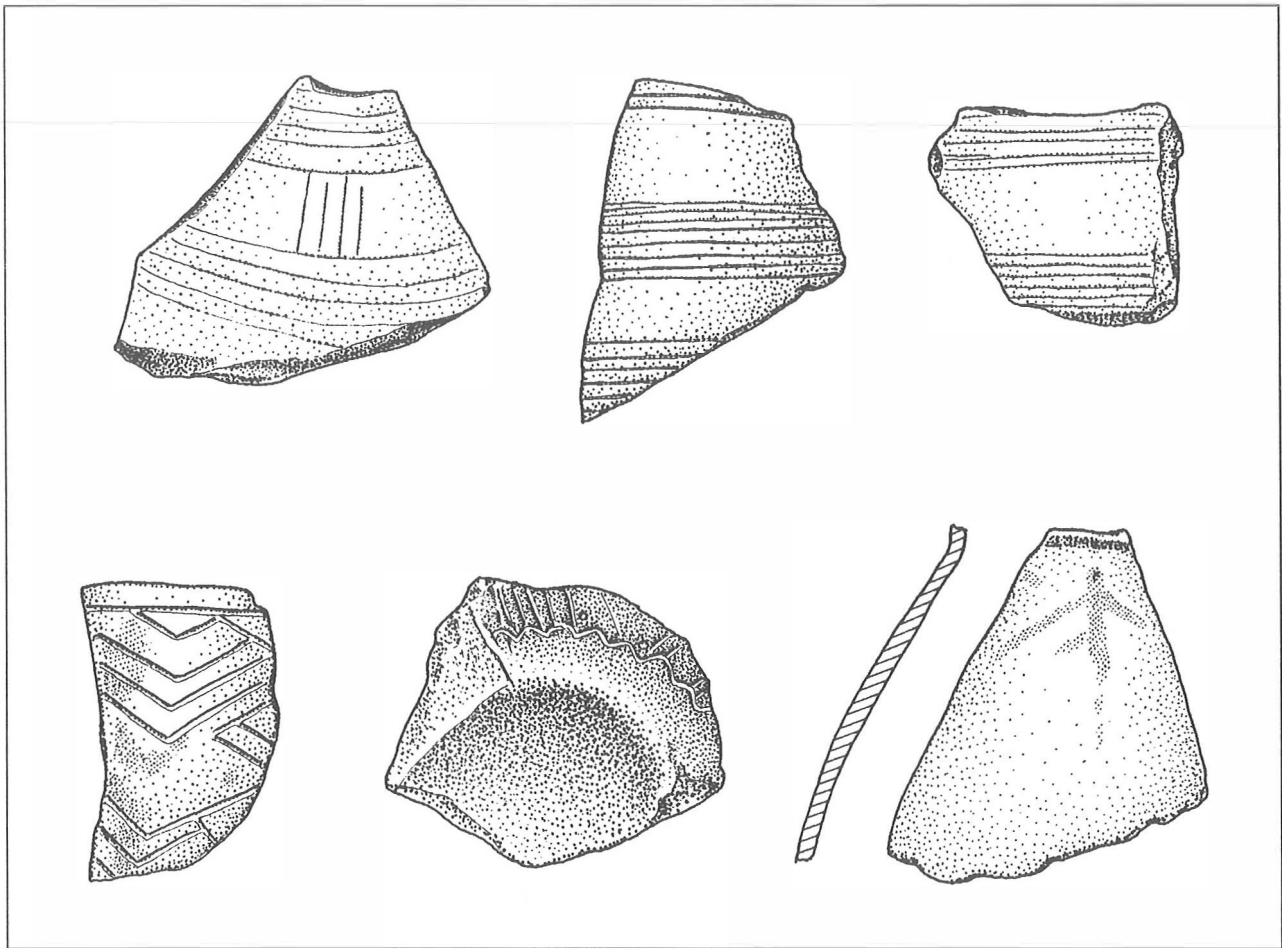

1. kép. Tiszalúc–Sarkad lelőhely Patay Pál nyomán. A befeketített terület a rézkori lelőhelyet jelzi, ettől ÉNy-ra kerültek elő az újkőkori telep maradványai

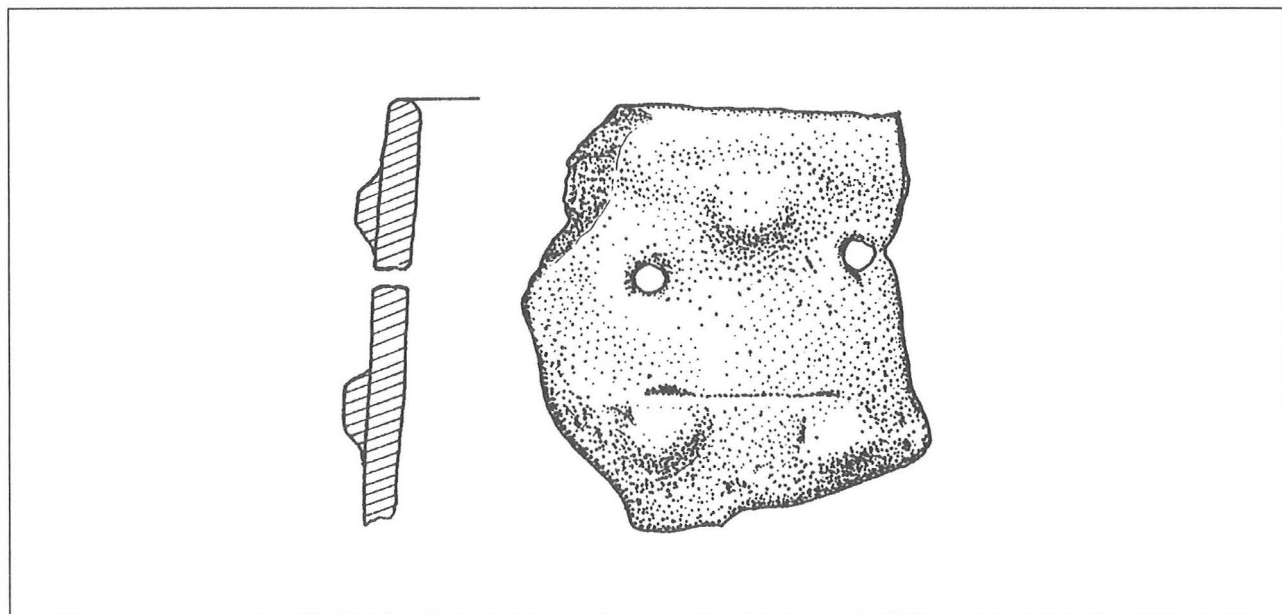
Abb. 1. Der Fundort Tiszalúc–Sarkad, nach Pál Patay. Der schwarze Fleck bezeichnet den kupferzeitlichen Fundplatz, die neolithischen Siedlungsreste kamen davon nordwestlich vor

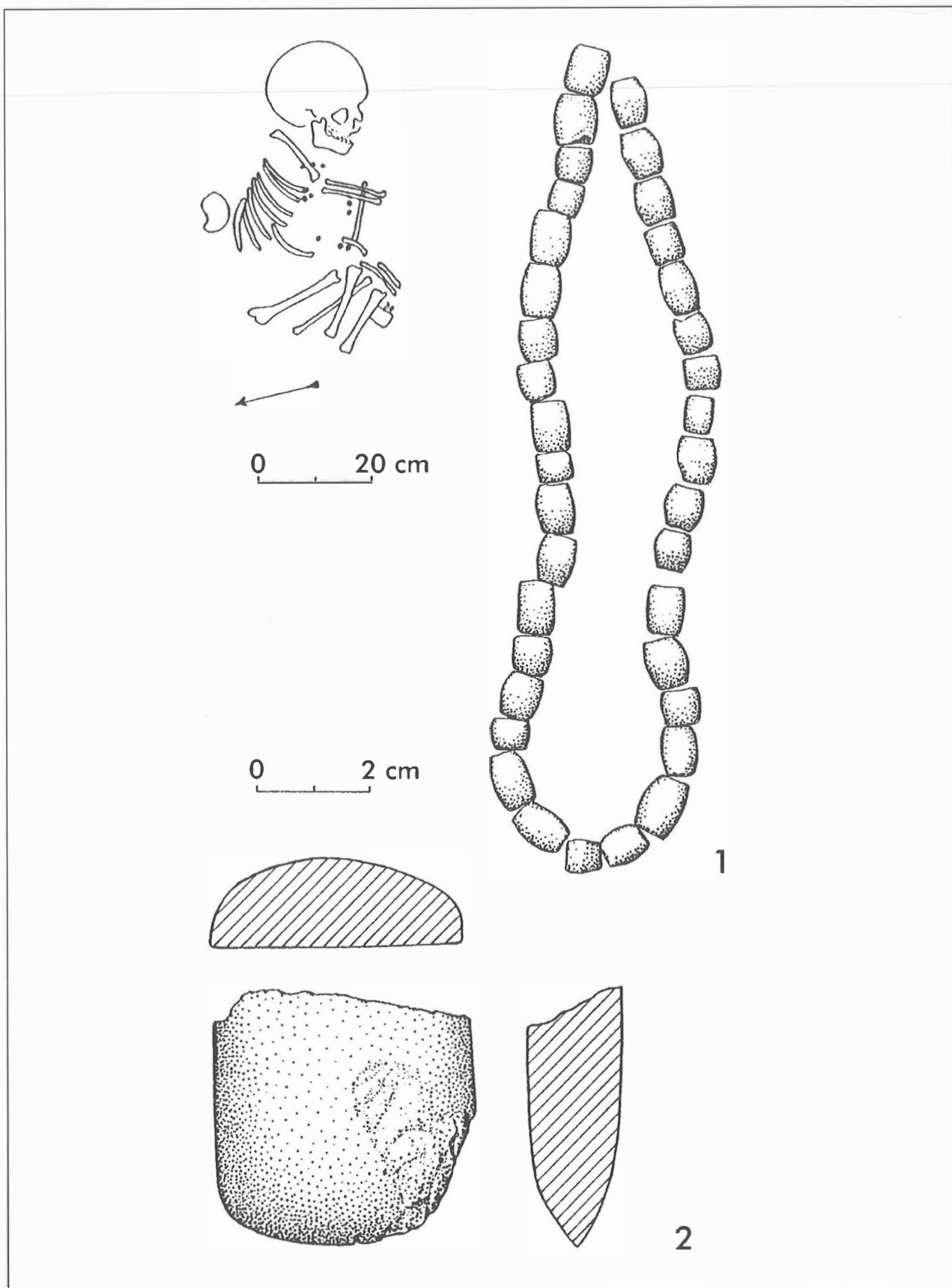
3. kép. Tiszalúc–Sarkad. Válogatás a település korai (kialakulásának), időszakára jellemző edénytöredékeiből
Abb. 3. Tiszalúc–Sarkad. Auswahl aus den Keramikbruchstücken der frühen Phase (Entfaltungsphase) der Siedlung

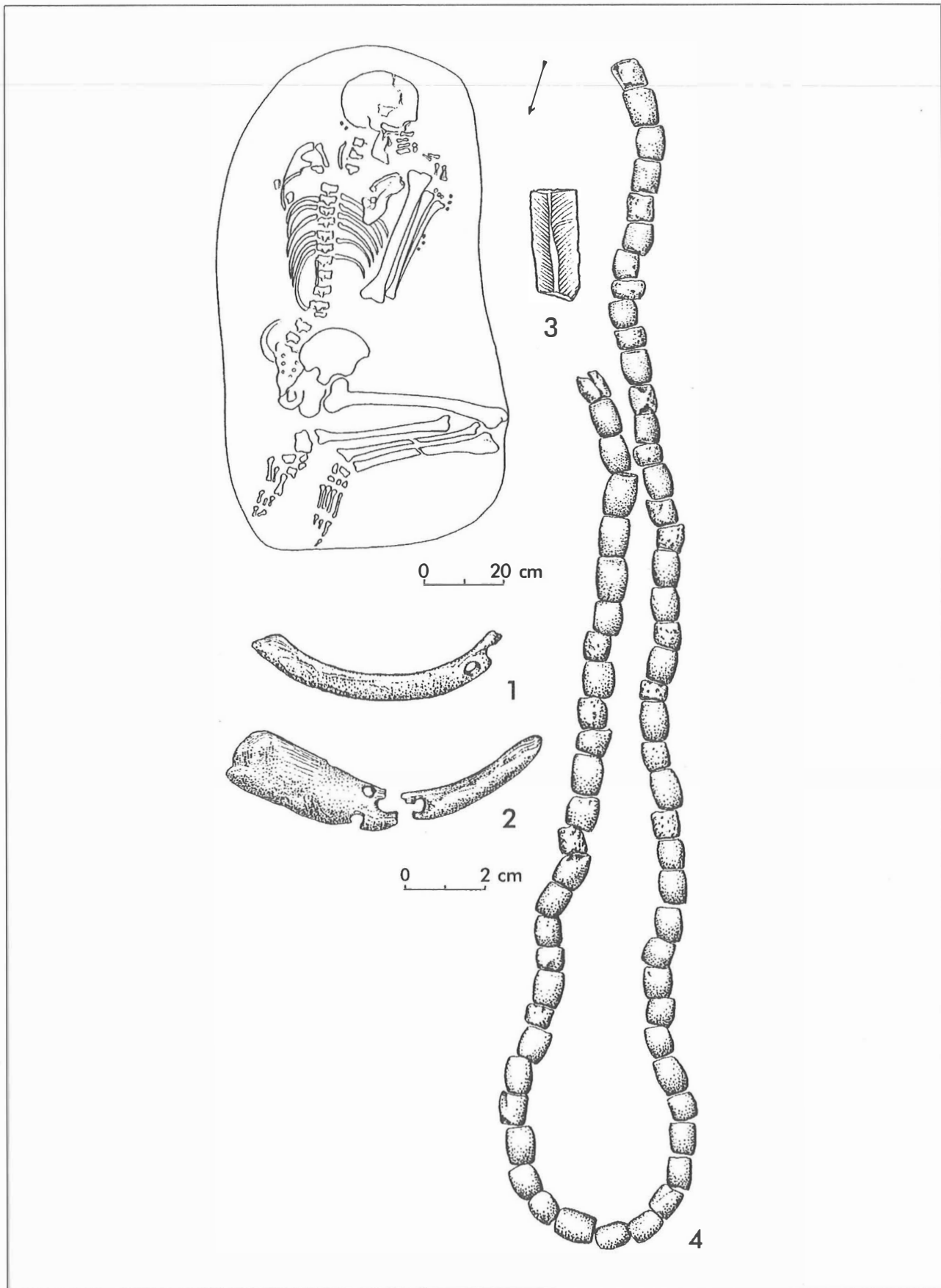
4. kép. Tiszalúc–Sarkad. Válogatás a telep korai időszakára jellemző edénytöredékeiből
 Abb. 4. Tiszalúc–Sarkad. Auswahl aus den Keramikbruchstücken der frühen Phase der Siedlung

5. kép. Tiszalúc–Sarkad. Edényből származó „arcos” töredék
 Abb. 5. Tiszalúc–Sarkad. Bruchstück eines Gesichtgefäßes

6. kép. Tiszalúc–Sarkad. Az AVK-ás temetkezéseknél valamivel „gazdagabban” felszerelt 2–4 év körüli gyermek sírja
 Abb. 6. Tiszalúc–Sarkad. Das Grab eines 2–4 jährigen Kindes, das ein wenig „reicher” ausgestattet war als die durchschnittlichen Bestattungen der ALBK

7. kép. Tiszalúc–Sarkad. Az átlagosnál valamivel „gazdagabb” 42–47 év körüli férfi sírja
 Abb. 7. Tiszalúc–Sarkad. Das Grab eines 42–47 Jahre alten, ein wenig „reicher” ausgestatteten Mannes

9. kép

8. kép

8. kép. Tiszalúc–Sarkad. Fiatalkorú, az átlagosnál valamivel „gazdagabb” nő sírja
 Abb. 8. Tiszalúc–Sarkad. Das Grab einer ein wenig „reicher” ausgestatteter Jugendlichen

9. kép. Részlet az elhunyt mellett talált leletekből: nyaklánc és festékes edényke
 Abb. 9. Einige Grabbeigaben: Halskette und ein kleines Gefäß mit Farbe

Előzetes jelentés a Csongrád-Sertéstelepen feltárt kora bronzkori településrészletről

(Csongrád megye)

A lelőhely leírása

1998. május elején Csongrád határában, a Héjja István tulajdonában levő sertéstelepen egy új sertésól építésének földmunkái során a munkások cserepeket és állatcsontokat találtak. A leletek előkerüléséről értesítették a szegedi Móra Ferenc Múzeumot. A lelőhely, amelyen 1998. május 4. és 10. között végeztünk leletmentést, Csongrádtól DNy-ra körülbelül 5 km-re található (1. kép), a Csongrádot és Felgyőt összekötő műúttól közvetlenül Ny-ra, a Vidre-ér magaspartján. Az 50×12 méteres felületet az építők humuszolták le. A humusz a terület D-i felében átlagosan 50 cm vastag volt, mind észak, mind nyugat felé vastagodott, helyenként elérte a 130–140 cm-t. A sárga, agyagos-homokos altalajban határozott körvonallal rajzolódott ki az objektumok sötét, humuszos betöltésű foltja. Összesen 22 település objektumot tártunk fel (2. kép).¹ Közülük az 1. és a 20. számú az Árpád-korra keltezhető. Késő bronzkori település maradványa az 5., 7., 12., 13., 17. és 21. gödör és a 7. számú árok.² A többi településjelenség – a 4., 6., 8., 10., 14., 15. és 18. számú – a kora bronzkor időszakából származik, jelen tanulmányban ezeket ismertetem.³

1998 nyarán az általunk feltárt felülettől közvetlenül DK-re egy újabb sertésólat építettek. Ennek területén B. Nagy Katalin és V. Szabó Gábor végzett leletmentést 1998. július 8. és 15. között. Feltárásuk során a szintén körülbelül 600 m²-es felületen újabb 25, az előzőekhez hasonló korú objektum került elő (2. kép).⁴ Ezek közül mindössze kettő – a B10. és B11. – tartozik a kora bronzkori településhez.⁵

A kora bronzkori objektumok jellemzése

Valamennyi feltárt kora bronzkori objektum gödör volt.⁶ Enyhén vagy erősebben kiöblösödő, az aljuk felé szélesedő, függőleges vagy az aljuk felé lejtősen szűkülő oldalúak, egyenes aljjal. Átmérőjük 80–210×75–84 cm, mélységük 16 cm illetve 100 cm között váltakozott.

A K-i szelvényfal alá nyúló, függőleges falú 4. számú objektumot egy méter mélységig, a talajvíz jelentkezési szintjéig tudtuk kibontani. Betöltése réteges

Preliminary report on the Bronze Age settlement fragment unearthed at Csongrád-Sertéstelep

(Csongrád County)

Description of the site

At the beginning of May 1998, workers found sherds and animal bones during the earth works of the construction of a new sty in István Héjja's pig farm at Csongrád. The workers notified the Móra Ferenc Museum in Szeged. The rescue excavations were conducted between 4 and 10 May 1998. The site can be found about 5 km southwest of Csongrád (Fig. 1) on the western side of the road that connects Csongrád and Felgyő, on the high bank of the Vidre brook. The humus was removed by the workers from the 50×12 m large surface. The humus was 50 cm thick in average in the southern part of the territory. It became thicker toward North and West reaching a thickness of 130–140 cm at some places. The dark, humic filling of the features appeared with sharp outlines in the yellow, clayey-sandy ground. Altogether 22 settlement features were unearthed (Fig. 2).¹ Nos 1 and 20 can be dated from the Árpadian Period. Pits 5, 7, 12, 13, 17 and 21 and trench 7 came from the Late Bronze Age.² The rest of the settlement features (nos 4, 6, 8, 10, 14, 15 and 18) can be dated from the early Bronze Age. These latter ones will be described in the followings.³

A new sty was built SE of the area we had unearthed in the summer of 1998. In this territory, Katalin B. Nagy and Gábor V. Szabó conducted rescue excavations between 6 and 15 July 1998. Twenty-five features, similar to the former ones, were unearthed on an about 600 m² (Fig. 2).⁴ Only two of them, B10 and B11, belonged to the Bronze Age settlement.⁵

Description of the early Bronze Age features

All the unearthed early Bronze Age features were pits.⁶ They strongly or less strongly bulged, the walls either widened towards the bottom or they were vertical or they slanted inwards. The bottoms were flat. Their diameters measured 80–210×75–84 cm, their depths varied between 16 and 100 cm.

Feature 4 with vertical walls extended under the eastern section wall. We could unearth it to a depth of 1 m where groundwater appeared. The filling was

volt, az alsó részében sárga homokos, felette szürke humuszos és világosbarna humuszos-homokos sávok váltakoztak. Átmérője 210 cm volt, a szelvénybe 184 cm-ig nyúlt be. Formája és réteges betöltése alapján elképzelhető, hogy kút lehetett.⁷

Külön említést érdemel a 14. számú, szintén méhkas alakú, egyenes aljú gödör. Betöltése a felső 35 cm-es rétegében világosbarna homogén volt, alatta szürke humuszos, kevert, a gödör alsó 15–20 cm-es rétegében pedig világosbarna humuszos, helyenként sárga, agyagos foltokkal. Északnyugati szélénél, a betöltés felső részében egy 2–3 éves gyermek csontváza került elő.⁸ Feje a gödör ÉNy-i szélénél feküdt, jobb karja az arca előtt. A csontváz közvetlen közelében leletet nem találtunk. A gödör betöltéséből – elsősorban a középső és alsó rétegből – nagy mennyiségű cserép és állatcsont, 2 gúla alakú és egy gömbölyű agyagnehezék töredéke, valamint egy nagyobb méretű tapasztásdarab került elő. Átmérője 142×128 cm, mélysége 70 cm volt.

A kora bronzkori gödrök közül 6 a feltárt terület ÉK-i negyedében helyezkedett el, egymáshoz viszonylag közel.⁹ A 18. számú gödör ezektől elkülönült, a terület DK-i felében került elő, jelezve azt, hogy a kora bronzkori telep ebben az irányban is tovább folytatódik. A B10. és B11. gödröt a B felület DK-i – az általunk feltárt területtől távolabb eső – felében tárták fel. Mivel a megkutatható terület szigorúan behatárolt volt, a kora bronzkori települést nem tudtuk teljesen feltárni. A gödrök elhelyezkedését figyelembe véve valószínűnek tűnik, hogy minden irányban folytatódik tovább. Kiterjedésére nem tudunk következtetni, hiszen a környező terület nagy része beépített, így terepbejárást nem tudunk végezni. A feltárt 9 objektum és a gazdag leletanyag azonban arra utal, hogy egy jelentős kora bronzkori telep részletéről van szó.

A leletanyag jellemzése¹⁰

A kerámia nagyobb része durva kerámia, különböző fazekak és tárolóedények töredékei. A fazekak hengeres (4. kép 1, 3) vagy enyhén ívelten kúpos nyakúak (3. kép 2; 5. kép 8–10.), kihajló, ritkán kissé megvastagított peremmel (3. kép 1, 6), esetenként a peremből induló szalagfüllel (4. kép 7). A tárolóedények szintén enyhén kihajló pereműek, kúpos vagy ívelt nyakúak, öblösödő testűek (4. kép 4; 5. kép 2). Néhány töredék vállvonalán függőlegesen feltett, vízszintesen átfúrt, kisvívű füleket találunk (4. kép 6; 5. kép 1). A fazekak és tárolóedények vállvonal alatti felülete gyakran durvított, „fröcskölt” (5. kép 1) vagy seprűzött. A seprűdíznek mind a finomabb, mind a durvább, mélyebb változata előfordul, gyakori a rendszertelen seprűzés. A díszítőmotívumok közül a leggyakoribb az ujjbenyomkodásokkal – ritkábban bevagdalsókkal –

stratified. There was yellow sand on the bottom covered by alternating grey humic and light brown humic-sandy stripes. Its diameter measured 210 cm, and extended into the cutting to 184 cm. Its shape and stratified filling suggest that it could be a well.⁷

The beehive-shaped pit no. 14 with a flat bottom deserves special attention. Its filling consisted of a 35 cm thick light brown homogenous layer on the top, a grey humic mixed soil under it, and a 15–20 cm thick light brown humic layer with scattered yellow, clayey spots on the bottom. The skeleton of a 2–3 years old child was found in the upper part of the filling at the northwestern side.⁸ The head lay at the NW wall of the pit, the right arm was in front of the face. There were no finds in the close environment of the skeleton. Many sherds and animal bones, the fragments of two pyramidal and a globular clay weights and a larger daub fragment were recovered from the filling of the pit, especially in the middle and the lower layers. Its diameter measured 142×128 cm, it was 70 cm deep.

Six of the early Bronze Age pits were found in the NE quarter of the excavated surface, relatively close to each other.⁹ Pit no. 18 was farther in the SE part of the territory, indicating that the Bronze Age settlement extended in this direction as well. Pits B10 and B11 were unearthened in the SE part of surface B, which is the farthest from the territory we excavated. Since the territory we could excavate was strictly limited, we could not unearth the whole of the early Bronze Age settlement. The position of the pits implies that we did not find the border of the settlement on any side. We cannot estimate the extension of the settlement since the larger part of the environment is built in, so not even field walking could be made. The excavated 9 features and the rich find material suggest, however, that we found the fragment of a significant early Bronze Age settlement.

Description of the find material¹⁰

The majority of the ceramics are household ceramics, sherds of various pots and storage vessels. The necks of the pots are either cylindrical (Fig. 4. 1, 3) or slightly arched, conical (Fig. 3. 2, Fig. 5. 8–10). The rims are outverted, rarely thickening (Fig. 3. 1, 6), sometimes with a band handle starting from the rim (Fig. 4. 7). The storage vessels also have slightly outverted rims, conical or arched necks and bulging bodies (Fig. 4. 4, Fig. 5. 2). Some sherds have vertically applied, horizontally pierced small handles (Fig. 4. 6, Fig. 5. 1). The surfaces under the shoulder of pots and storage vessels are often roughened, “sprinkled” (Fig. 5. 1) or brushed. Both finer and rougher, deeper varieties of brushed ornament can be found, they often show irregular patterns. The most frequent ornaments are

tagolt bordadísz, ezeken kívül mindössze néhány bütyökdísz és sima, lapos bordadísz (5. kép 11) fordul elő.

A finomkerámia töredékek nagyobb része különböző tálakhoz tartozik. Leggyakoribb a fordított csonka kúpos alsó részű, rövid, ívelt, esetenként befelé megvastagított nyakú, kihajló peremű, hangsúlyozott vállú táltípus (3. kép 3, 4, 8). Fordított csonka kúpos testű, egyenes (4. kép 8), befelé megvastagított (5. kép 7) vagy befelé ferdén levágott peremű (3. kép 7) típusok is előfordulnak. A vállvonalat időnként bevagdálásokkal díszítették, egy esetben a plasztikus, félhold alakú bordadísz is előfordul. A kora bronzkor I. fázisának vezérleleteit, a belső díszes tálakat 3 töredék képviseli.¹¹ Kisebb számban vékony falú, öblösödő testű, enyhén kihajló peremű bögrék (4. kép 2), valamint öblös testű, kúpos nyakú korsók töredékei is előfordulnak. Az egyik bögrétöredék vállát kis méretű, gömbölyű bütyök díszíti (4. kép 5). A kerámia alapján a telepet a kora bronzkor I. fázisára keltezhetjük, a Makó-kultúra népességéhez köthetjük.¹²

A gödrökben – különösen a 6. számúban – nagy mennyiségű állatsont volt. Ki kell emelnünk a B felület 11. számú gödrében feltárt teljes kutyacsontvázat és egy kisebb állat erősen töredékes állapotú csontvázat. Fémlelet nem került elő, a kőanyag szegényes. Mindössze egy pattintott kőpengét (6. objektum), három őrlőkő töredéket (6. és B 10. objektum), valamint néhány szabálytalan alakú és ívelt kődarabot (ütőkövet) találtunk. Több gödröből (4., 6., 14. és 15. objektum) kerültek elő ép vagy töredékes agyagnehezékek, többnyire gúla alakúak (5. kép 10–11), ritkábban gömbölyűek (5. kép 9). Noha a Makó-kultúra telepein általában ritkán kerülnek elő paticskok, tapasztásdarabok, ezen a lelőhelyen a gödröknek mintegy a felében volt több-kevesebb patics vagy tapasztás, egyikén áglejnyomat látható. A 14. számú gödrében feltárt gyermekcsontváz – tudomásom szerint – jelenleg analógia nélkül álló a kultúra területén.

A Makó-kultúra településeiről

Vitathatatlan, hogy a Makó-kultúra eddig ismert településeinek egy részére jellemző, hogy viszonylag nagy feltárt felületen mindössze néhány (1–5) gödör kerül elő (BONDÁR 1999, 51; CSÁNYI 1996, 52; SZÉNÁSZKY 1988, 154).¹³ Valószínű, hogy ezek a telepek – melyek megtalálhatók a kultúra teljes elterjedési területén – inkább átmeneti, alkalmi szálláshelyek voltak, nem pedig hosszabb ideig tartó megtelepülésre szolgáló lakóhelyek (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). A telepjelenségeknek ezt a „szórványos” voltát általában azzal magyarázzák, hogy a népesség – feltehetően nagyállattartó életmódjával összefüggésben – gyakori és gyors helyváltoztatásra rendezkedett be (ECSEDY 1995, 18; CSÁNYI 1996, 56).

ridges segmented with finger impressions, rarely with notches. Beside the above, only some knobs and smooth, flat ridges (Fig. 5. 11) can be observed.

Most of the sherds of fine ceramics came from various bowls. Inverted truncated cone shaped lower parts are most frequent with short, arched, sometimes inwards thickening necks, outverted rims and carinated shoulders (Fig. 3. 3, 4, 8). Types of inverted truncated cone shaped body with straight (Fig. 4. 8), inwards thickening (Fig. 5. 7) or inwards obliquely cut rim (Fig. 3. 7) also occur. The shoulder is sometimes ornamented with grooves, in one case a plastic, semi-circular ridge ornament could be observed. Three fragments represent the bowls with interior decoration, the leading type of phase 1 of early Bronze Age.¹¹ Thin-walled cups with bulging bodies and slightly outverted rims (Fig. 4. 2) are represented with less items, similarly to sherds of jugs with bulging bodies and conical necks. A small, spherical knob ornaments the shoulder of a cup fragment (Fig. 4. 5). The ceramics date the settlement from phase I of the early Bronze Age and they can be attributed to the population of the Makó culture.¹²

The pits, especially no. 6, contained many animal bones. The entire dog skeleton and the strongly fragmentary skeleton of a smaller animal found in pit 11 on surface B deserve special mentioning. No metal was found, and only a few stones occurred: a chipped stone blade (feature 6) and the fragments of three querns (features 6 and B10) and some irregular and arched stone fragments (hammer stones). Many pits (features 4, 6, 14 and 15) yielded entire or fragmentary clay weights, usually pyramidal (Fig. 5. 10–11), sometimes spherical ones (Fig. 5. 9). Although daub and plaster fragments rarely appear in the settlements of the Makó culture, here about half of the pits contained various amounts of daub or plaster fragments, one with the imprint of a branch. The skeleton of the child unearthed in pit 14 has no analogues, as far as I know, in the territory of the culture.

The settlements of the Makó culture

It is beyond doubt that some of the known settlements of the Makó culture have only a few (1–5) pits on relatively large unearthed surfaces (BONDÁR 1999, 51; CSÁNYI 1996, 52; SZÉNÁSZKY 1988, 154).¹³ It is probable that these settlements, which can be found all over the occupation zone of the culture, were rather temporary, occasional campsites and not dwelling places meant for a longer stay (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). This “scattered” appearance of the settlement features is usually explained by the fact that the population, in connection with the large animal breeding way of life, frequently and

Azonban – bár egyelőre ritkán –, a Makó-kultúrában is előfordulnak olyan települések, amelyeken a feltárt településjelenségek száma magasabb: Budapest-Aranyhegyi út (KALICZ-SCHREIBER 1994), Tiszalúc-Sarkad (SZATHMÁRI 1999; SZATHMÁRI 1999a), Csongrád-Saroktanya (GAZDAPUSZTAI 1966). Az utóbbi évek útépitésekhez kapcsolódó nagy felületű feltárásai tovább gyarapították az ilyen telepek számát: Táp-Borbapuszta (FIGLER 1994), Abda-Hármasok (FIGLER 1996), Oszlár-Nyárfaszög (KOÓS 1998; KOÓS 1999). Az M5 autópálya Csongrád megyei nyomvonalán Szalontai Csabával végzett leletmentéseink során is előkerült két nagyobb teleprészlet. Szeged–Kiskundorozsma-Nagyszéken (M5 26/68. és 26/72. lelőhely) 8 hulladékgyűjtőt és 3 urnás temetkezést, Szeged–Kiskundorozsma-Subasán (M5 26/73. lelőhely) több mint 20 gödört, egy külső kemencét tapasztott aljú előtér-gödörrel és egy urnás temetkezést tártunk fel.¹⁴

Érdekes kissé alaposabban megvizsgálni a Makó-kultúra települései szempontjából Csongrád térségét. A már említett Csongrád-Saroktanyán Gazdapusztai Gyula körülbelül 450 m²-es felületen 12 gödörből álló településrészletet tárt fel (Gazdapusztai 1966).¹⁵ Csongrád-Vidresziget jelentőségét mutatja a lelőhelyen feltárt, a kultúrában máig egyedülálló ház (KALICZ 1984, 95, Taf. XXIII. 1). Az itt tárgyalt Csongrád-Sertés telep lelőhelyen feltárt 9 gödör – amely az egykori telepnek csak egy része – szintén nagyobb településre utal. Tehát Csongrád környékéről a Makó-kultúrának 3 olyan településrészletét is ismerjük, amely az „intenzívbekek” közé sorolható. Valószínűnek tarthatjuk, hogy ebben a földrajzi helyzetnek – nevezetesen a bölde rév, mint fontos tiszai átkelőhely közelségének – kulcsfontosságú lehet. A régészeti korokban ugyanis a közlekedés leginkább a folyók – hosszú időszakokon keresztül változatlan – átkelőhelyeihez kellett hogy igazodjon.¹⁶ A Duna–Tisza között áthaladó kora bronzkori útvonalak pontos körvonalazása a további kutatások feladata, azt azonban valószínűleg joggal feltételezhetjük, hogy a fontosabb útvonalak már ebben az időszakban is a Duna és a Tisza átkelőhelyeihez igazodtak.

Mindenképpen jogos a közelmúltban többek által felvetett kérdés, miszerint a telepjelenségek „szórványos” volta a Makó-kultúrára mindenütt jellemző sajátosság-e, vagy csak bizonyos földrajzi területekre szűkíthető jellegzetesség (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). Az újabb ásatási eredmények – így az itt bemutatott teleprészlet is – újabb adatot jelentenek arra vonatkozóan, hogy a néhány gödörből álló, átmeneti szálláshelyek mellett számolnunk kell a népesség „viszonylag hosszabb ideig fennálló” telepeivel is. Nő azon telepek száma, amelyeken a telepjelenségek száma magasabb. Egyre gyakrabban kerülnek elő a gödörből paticsok, tapasztásdarabok, amelyek épületek

quickly changed place (ECSEDY 1995, 18; CSÁNYI 1996, 56).

Nevertheless, there are settlements in the Makó culture, even if rarely, where the number of the unearthed settlement features is higher: Budapest-Aranyhegyi road (KALICZ-SCHREIBER 1994), Tiszalúc-Sarkad (SZATHMÁRI 1999; SZATHMÁRI 1999a), Csongrád-Saroktanya (GAZDAPUSZTAI 1966). Excavations on large surfaces preceding road constructions increased the number of such settlements in the recent years: Táp-Borbapuszta (FIGLER 1994), Abda-Hármasok (FIGLER 1996), Oszlár-Nyárfaszög (KOÓS 1998; KOÓS 1999). Two large settlement fragments were found during rescue excavations conducted together with Csaba Szalontai on the track of the M5 highway in Csongrád county. Eight refuse pits and three urn graves were unearthed at Szeged – Kiskundorozsma-Nagyszék (sites M5 26/68 and 26/72), and more than 20 pits, an outdoor oven with plastered foreground pit and an urn grave were unearthed at Szeged – Kiskundorozsma-Subasa (site M5 26/73).¹⁴

The region of Csongrád is worth examining in more details from the respect of the settlements of the Makó culture. Gyula Gazdapusztai unearthed a settlement fragment of 12 pits on a surface of about 450 m² at the above-mentioned Csongrád-Saroktanya site (GAZDAPUSZTAY 1966).¹⁵ A house, which is a unique phenomenon in the culture, shows the importance of Csongrád-Vidresziget (KALICZ 1984, 95, Taf. XXIII. 1). The nine pits unearthed in the Csongrád-Sertés telep site, discussed in this paper, which is only a fragment of the settlement, also suggest a larger settlement. It means that the fragments of three settlements of the Makó culture that may be called “intensive” are known from the Csongrád region. It seems also probable that the geographical conditions, namely the closeness of the ferry at Böld, a major crossing place on the Tisza, played a key role. In archaeological periods, namely, transport had to be adjusted to crosses on rivers that could constantly be used for long periods.¹⁶ More research is needed to draw the early Bronze Age routes between the Danube and the Tisza, but we suppose that the most important routes were adjusted to the fords on the Danube and the Tisza already in this period.

The question, which was recently raised by many colleagues, is certainly justified, namely if the “scattered” feature of settlement features is a common characteristic in the Makó culture or it is restricted to certain geographical regions (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). The recent excavation results, including the settlement fragment described in this paper, provide further evidence that beside the temporary campsites of a few pits we have to count with

vagy kemencék közeli jelenlétére utalnak.¹⁷ A népesség tehát helyenként – valószínűleg a kedvező földrajzi környezet hatására – viszonylag hosszabb ideig tartó egy helyben tartózkodásra rendezkedett be (KOÓS 1998, 12; SZATHMÁRI 1999, 76).

A kultúra telepeinek vizsgálatánál mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a közölt egyes, elszigetelt objektumok nagy része véletlenül, különböző kisebb földmunkák – általában vezetékek építése vagy csatornázás – során került elő. Ezek esetében nem volt lehetőség arra, hogy környezetüket megkutassák. Gyakran a nagyobb felületű feltárásoknál sem volt mód a telepek teljes feltárására. Az említett dél-alföldi feltárások (Csongrád-Sertéstelep, Szeged–Kiskundorozsma-Nagyszék, Szeged–Kiskundorozsma-Subasa) arra utalnak, hogy – legalábbis ebben a régióban – a kultúra „nagyobb” településeire a laza, hosszan elnyúló településszerkezet a jellemző. Néhány gödör egymás viszonylagos közelében kisebb csoportot alkot, a gödör-csoport körül jókora „üres felület” jelentkezik, majd a telep egy újabb gödör-csoporttal tovább folytatódik. Ez a hosszan elnyúló településszerkezet jelentősen megnehezíti a telepek teljes feltárását.

Összegzés

A lelőhelyen a Makó-kultúra 9 objektumból álló településrészele került elő, gazdag leletanyaggal. A településjelenségek viszonylag nagy száma, a gyermekcsontvázat tartalmazó, valószínűleg áldozati gödörként értékelhető 14. számú objektum, valamint a megfigyelt paticsok és tapasztásdarabok alapján – melyek ház vagy kemence közeli jelenlétére utalnak – a telepet a népesség ritkábban fellépő „intenzívebb” telepei közé sorolhatjuk.

TÓTH KATALIN
Tornyai János Múzeum
6800 Hódmezővásárhely
Szántó Kovács u. 16–18.

“relatively more durational” settlements as well. The number of settlements with more settlement features has increased. Daub and plaster fragments are met more and more frequently in pits, which imply the existence of buildings or ovens in the nearby.¹⁷ It means that the population, probably in effect of the favourable geographical conditions, settled for longer periods at certain places (KOÓS 1998, 12; SZATHMÁRI 1999, 76).

It must be considered at the examination of the settlements of the culture that many of the published individual features were found incidentally in consequence of earth works and laying of pipes or drains. In these cases the environment could not be excavated. Very often the entire settlements cannot be unearthed even at excavations on large surfaces. The above mentioned excavations in the southern part of the Hungarian Plain (Csongrád-Sertéstelep, Szeged – Kiskundorozsma-Nagyszék, Szeged – Kiskundorozsma-Subasa) suggest that, at least in this region, a loose, elongated settlement pattern is characteristic of the larger settlements of the culture. The pits compose clusters with large “empty surfaces” between them. This elongated settlement structure makes the excavation of entire settlements difficult.

Summary

A settlement fragment of 9 pits of the Makó culture was found at the site with a rich find material. The relatively large number of the settlement features, feature 14 with the skeleton of a child, which was probably a sacrificial pit, and the observed daub and plaster fragments, which imply the existence of a house or an oven, affiliate the settlement with the rarely occurring “intensive” settlements.

KATALIN TÓTH
Tornyai János Múzeum
H-6800 Hódmezővásárhely
Szántó Kovács u. 16–18.

Jegyzetek:

- ¹ Egy ház kemencével (1. objektum), egy árok (7. objektum), egy cölöplyuk (11. objektum) és 19 gödör került elő.
- ² A késő bronzkori leletanyag feldolgozását V. Szabó Gábor végzi (SZABÓ 1999, 67).
- ³ A 2., 3., 9., 11., 13., 16., 19. és 21. objektumból nem került elő korhatározó leletanyag.

Notes:

- ¹ A house with an oven (feature 1), a trench (feature 7), a posthole (feature 11) and 19 pits were found.
- ² The late Bronze Age material is being analysed by Gábor V. Szabó (SZABÓ 1999, 67).
- ³ Features 2, 3, 9, 11, 13, 16, 19 and 21 did not contain any material of dating force.

- 4 A továbbiakban az általuk feltárt terület B felületként szerepel, az objektumszámok előtt B jelzéssel.
- 5 Köszönöm B. Nagy Katalinnak és V. Szabó Gábornak a kora bronzkori leletanyag feldolgozásának átengedését.
- 6 A B felületen előkerült ugyan egy cölöpszerkezetes épület részlete, ennek keletzése azonban bizonytalan, a késő bronzkori telephez is tartozhatott.
- 7 A régészeti feltárást részben megelőző, részben azzal párhuzamosan folyó zsaluzási munkálatok miatt az objektumra nem tudtunk rábontani, feltárását fel kellett függesztenünk.
- 8 A kormeghatározást Marcsik Antónia végezte, adatát ezúton is köszönöm.
- 9 Egymástól való távolságuk 1 és 6 méter között változott.
- 10 Mindkét feltárási leletanyagát a csongrádi Tari László Múzeum őrzi. Az általunk feltárt leletanyag a 2000. 1. 1. – 251. leltári számokon található, a B felület leletanyaga leltározatlan.
- 11 A 6. számú gödörből előkerült töredék pereme alatt 3 párhuzamos vonal fut körbe, ebből ferde vonalakkal kitöltött, rombusz alakú minta részlete indul (3. kép 5). A 10. objektumban talált töredék pereme alatt két párhuzamos vonal fut körbe, ehhez lelógó, ferde vonalakkal kitöltött háromszögek kapcsolódnak. Oldalának közepénél újabb ferde vonalakkal kitöltött háromszög indul. A díszítésekben mészbetét maradványa látszik. A 15. gödörből előkerült oldaltöredéket 2 párhuzamos, ívelt vonalhoz kapcsolódó, sakktábla alakban elhelyezett sima, illetve ferde vonalakkal kitöltött rombuszokkal díszítették. A díszítést mindhárom esetben beszúrással alakították ki.
- 12 A leletanyag teljes feldolgozása és részletes elemzése folyamatban van. Előzetesen annyit mondhatunk, hogy a kerámia-típusok leletanyagban belüli megoszlása megfelel a Makó-kultúra telepein szokásosnak. Túlsúlyban van a durva kerámia, a fazekak és tárolóedények. A finomkerámia aránya jóval kisebb, ezen belül is a bögrék és a korsók a legritkábban előforduló típusok (CSÁNYI 1996, 56).
- 13 Ilyen település többek között: Gyomaendrőd (BONDÁR 1999, 47, 51), Szeghalom-Környe (SZÉNÁSZKY 1988, 152), Tiszakürt, Homoki-szőlő (CSÁNYI 1996, 52), Jánosszállás, Katona-part (KÜRTI 1974, 37), Kompolt-Kistér (GOGÁLTAN 1999).
- 14 Mivel a feltárást mindkét esetben csak az autópálya nyomvonalán belül, 50–60 méter szélességben végeztük, a telepek nem teljesen feltártak, nyugati és keleti irányú kiterjedésüket nem ismerjük.
- 15 A település nem teljesen feltárt, egy része a lelőhelyen végzett homokbányászás során valószínűleg elpusztult (GAZDAPUSZTAI 1966, 243).
- 16 A Duna–Tisza között átszelő fontosabb kereskedelmi útvonalakra vonatkozóan egyelőre legkorábban a római kortól vannak adataink. Kőhegyi Mihály a római pénzek, terra sigillaták és üvegleletek elterjedése, sűrűsödése alapján két fontos útvonalat körvonalazott (KŐHEGYI 1972). Az egyik Aquincumtól indult kelet felé, a Tisza és a Zagyva összefolyásának irányába. A másik Intercisától indult DK felé, Dunavecse magasságában – ahol a Dunát kísérő Órjeg mocsárvidéke gázolható – kelet felé fordult és Kecskeméttől D-re elhaladva Csongrád és Sentes között érte el a Tiszát. Természetesen nem áll szándékomban a szar-
- 4 In the followings, the territory unearthed by them is marked surface B, and the feature numbers will be preceded by B.
- 5 I would like to thank Katalin B. Nagy and Gábor V. Szabó for the permission to analyse the Bronze Age find material.
- 6 A fragment of a post structure building was also found on surface B, its dating, however, is uncertain, it could belong to the late Bronze Age settlement as well.
- 7 Due to the cribbing raised partly prior, partly parallelly to the excavations, the cuttings could not be extended to include all the features, the excavations had to be suspended.
- 8 Antónia Marcsik, whom I would like to thank for it, made the age determination.
- 9 The distance between them varied between 1 and 6 m.
- 10 The material from both excavations is deposited in the Tari László Museum. The find material we unearthed was taken into inventory under numbers 2000. 1. 1. – 251., the material recovered from surface B has not been taken into inventory.
- 11 Three parallel lines run around under the rim of the fragment found in pit no. 6. From the lines, a diamond-shaped pattern starts, which is filled in with oblique lines (Fig. 3. 5). Two parallel lines run round under the rim of the fragment found in feature 10, to which hanging triangles are attached, which are filled in with oblique lines. Another triangle filled in with oblique lines starts in the middle of the side. The remains of encrustation can be observed in the ornaments. The wall fragment found in pit 15 was ornamented with 2 parallel, arched lines and alternating empty diamonds and ones filled in with oblique lines arranged in a chessboard pattern are attached to them. The ornaments were made in each case with puncturing.
- 12 The total analysis and detailed evaluation of the find material has not yet been finished. As a preliminary we can say that the distribution of the ceramic types within the find material fits the common distribution in the settlements of the Makó culture. Household ceramics, pots and storage vessels dominate. The proportion of fine ceramics is much lower, and cups and jugs are the ones within the category that occur the least frequently (CSÁNYI 1996, 56).
- 13 Such settlements are, among others, Gyomaendrőd (BONDÁR 1999, 47, 51), Szeghalom-Környe (SZÉNÁSZKY 1988, 152), Tiszakürt, Homoki-szőlő (CSÁNYI 1996, 52), Jánosszállás, Katona-part (KÜRTI 1974, 37), Kompolt-Kistér (GOGÁLTAN 1999).
- 14 As the excavations were conducted in both cases in the track of the highway in a width of 50–60 m, the settlements were not totally unearthed, and we do not know their extent toward west and east.
- 15 The settlement was not entirely unearthed, a part of it was probably destroyed by sand pits (GAZDAPUSZTAI 1966, 243).
- 16 The earliest data on the important trading routes crossing the Danube-Tisza Interfluvium come from the Roman period. Mihály Kőhegyi drew two routes based on the distribution and density of roman coins, Samian wares and

mata kori viszonyokat évezredekkel korábbra visszavetíteni, csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy elképzelhető, hogy a lassan változó földrajzi viszonyokhoz alkalmazkodva kialakított útvonalakat hosszú évszázadokon, esetleg évezredekken keresztül is használhatták.

- ¹⁷ Noha eddig alig voltak kemencékre vagy tűzhelyekre utaló nyomok a telepeken, az utóbbi időben két lelőhelyen is előkerült külső kemence. A már említett Szeged–Kiskundorozsma-Subasán egy külső kemencét tártunk fel, Szeged–Kiszombor-Nagyszentmiklósi út lelőhelyen (28/7. lelőhely) Kürti Béla két külső kemencét tárt fel. Szíves szóbeli közlését köszönöm.

glass finds (KŐHEGYI 1972). One started from Aquincum and ran eastwards towards the confluence of the Tisza and the Zagyva. The other started from Intercisa toward SE, it turned to the east at the height of Dunavecse where the marshy region of the Órjeg along the Danube could be waded, then ran south of Kecskemét and reached the Tisza between Csongrád and Szentes. Naturally I do not intend to say that the conditions of the Sarmatian periods were valid some thousand years earlier as well. I would only like to call attention to the fact that it is possible that the routes that were developed according to the slowly changing geographical conditions could be used for hundreds and even thousands of years.

- ¹⁷ Although there were very few traces of ovens or hearths in the settlements, two sites yielded outdoor ovens recently. An outdoor oven was unearthed at the above-mentioned Szeged – Kiskundorozsma-Subasa, and Béla Kürti unearthed two outdoor ovens at Szeged – Kiszombor-Nagyszentmiklósi road (site 28/7). I would like to thank him for his kind oral communication.

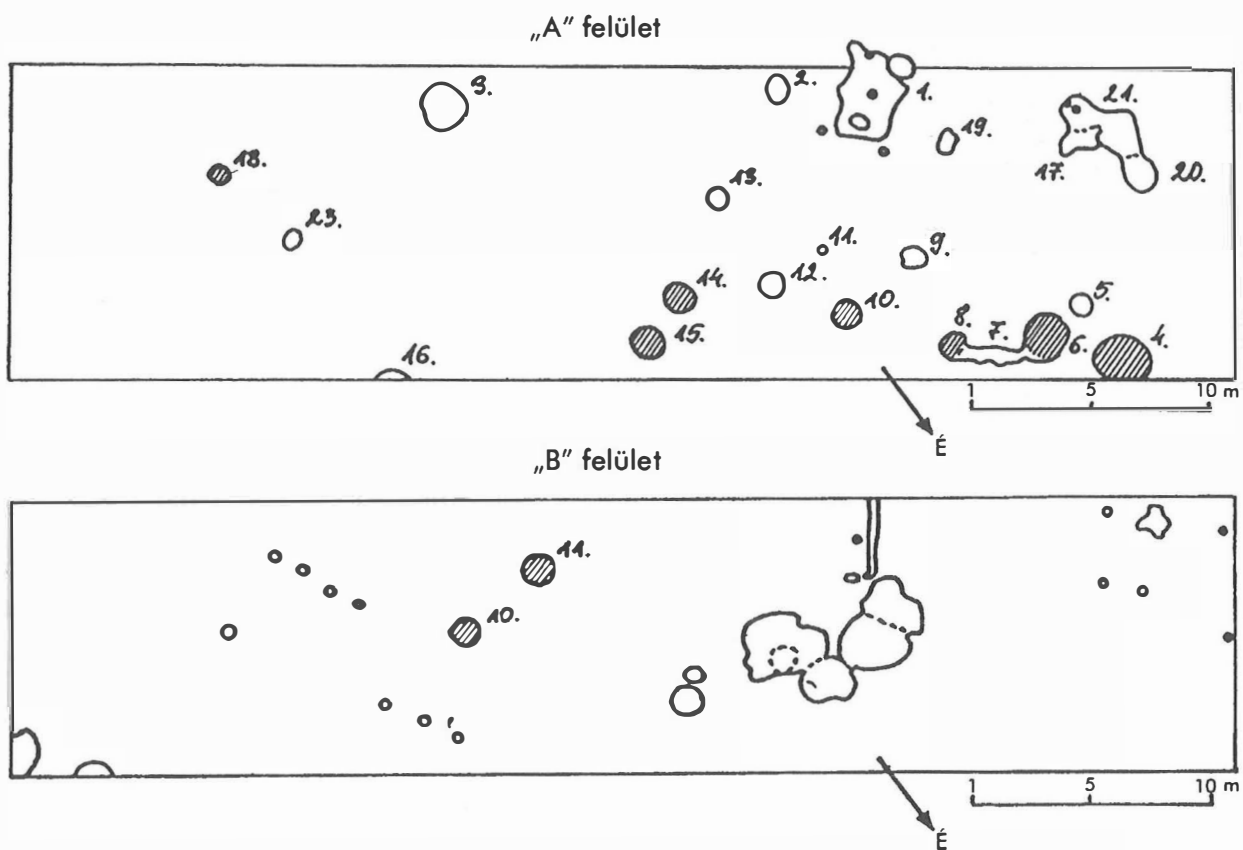
Irodalom ■ Bibliography:

- BONDÁR 1999 BONDÁR, M.: Rézkori és kora bronzkori településmaradvány Gyomaendrődön. – A Copper Age and Early Bronze Age settlement at Gyomaendrőd. BMMK 20 (1999) 47–65.
- CSÁNYI 1996 CSÁNYI, M.: Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz (Telep-részlet Tiszakürt határában). – New Data to the Early Bronze Age of East Hungary. Tisicum 9 (1996) 45–75.
- ECSEDY 1995 ECSEDY, I.: A bronzkor kezdete. In: A bronzkor kincsei Magyarországon. Szerk.: Maráz B. Pécs, 1995, 14–18.
- FIGLER 1994 FIGLER, A.: Die Fragen der Frühbronzezeit in Nordwest-Transdanubien. – Északnyugat-Dunántúl korai bronzkorának kérdései. Zalai Múzeum 5 (1994) 21–38.
- FIGLER 1996 FIGLER, A.: Adatok Győr környékének bronzkorához. – Angaben zur Bronzezeit in der Umgebung von Győr. Acta Musei Papensis, PMÉ 6 (1996) 7–29.
- GAZDAPUSZTAI 1966 GAZDAPUSZTAI, GY.: Korabronzkori lakótelep Csongrádon. – Eine frühbronzezeitliche Siedlung in Csongrád. ArchÉrt 93 (1966) 241–248.
- GOGÁLTAN 1999 GOGÁLTAN, F.: A bronzkori lelőhely értékelése. In: Kompolt-Kistérség. Újkőkori, bronzkori és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán. Heves Megyei Régészeti Közlemények, Szerk.: Petercsák T. – Szabó J. J. Eger, 1999, 171–177.
- KALICZ 1984 KALICZ, N.: Die Makó-Kultur. In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Hrg: Tasić, N. Beograd, 1984, 93–107.
- KALICZ-SCHREIBER 1994 KALICZ-SCHREIBER, R.: Siedlungsfunde und ein Brandgrab der Frühbronzezeitlichen Makó-Kultur in Budapest. – A korabronzkori makói kultúra telepletei és hamvasztásos sírja Budapesten. Zalai Múzeum 5 (1994) 39–59.

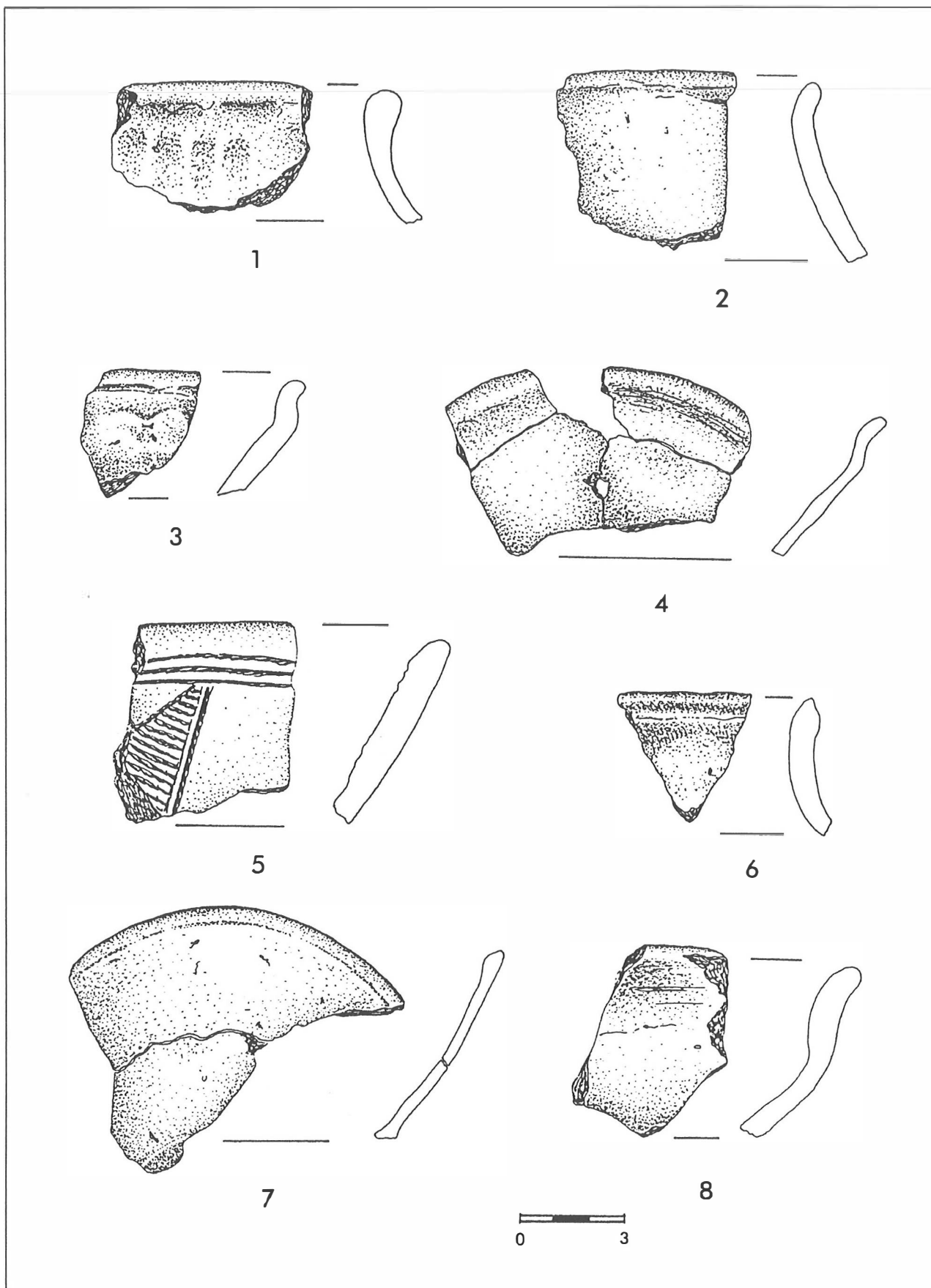
- KOÓS 1998 KOÓS, J.: Grabungen auf neueren Fundstellen der Makó-kultur in Nordostungarn. In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Symposium in Alba Iulia, 24–28 September 1997*. Red.: Ciugudean, H. – Gogâltan, F. *Bibliotheca Musei Apulensis* 8 (1998) 7–30.
- KOÓS 1999 KOÓS, J.: Újabb adatok a kora bronzkori Makó-kultúra elterjedéséhez és időrendjéhez Északkelet-Magyarországon. – *Neuere Angaben zur Verbreitung und zur Chronologie der Makó-Kultur in Nordostungarn. HOMÉ* 37 (1998–1999) 1999, 103–128.
- KÖHEGYI 1972 KÖHEGYI, M.: Római pénzforgalom és kereskedelem az Intercisa-Csongrád közötti útvonalon. – *Römischer Münzumschlag und Handel auf der Strecke zwischen Intercisa und Csongrád. Cumania* 1 (1972) 103–113.
- KÜRTI 1974 IFJ. KÜRTI, B.: Újabb adatok a Dél-Alföld kora-bronzkorához. – *Neuere Angaben zur Frühbronzezeit der Süd – Tiefebene. MFMÉ* 1971/2 (1974) 29–52.
- SZABÓ 1999 V. SZABÓ, G.: A bronzkor Csongrád megyében. (Történeti vázlat a készülő régészeti állandó kiállítás kapcsán). – *Die Bronzezeit im Komitat Csongrád. Eine historische Skizze anlässlich der künftigen ständigen Ausstellung. (Zusammenfassung). – The Bronze Age in County Csongrád. A historical outline made on the occasion of the arrangement of the permanent archaeological exhibition. (Summary). Múzeumi Füzetek – Csongrád* 2 (1999) 51–117.
- SZATHMÁRI 1999 SZATHMÁRY, I.: Beiträge zur frühbronzezeitlichen Geschichte von Nordostungarn. Siedlungsspuren der Makó- und Nyírség-Kultur in Tiszalúc-Sarkad (Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén). *Adatok Északkelet-Magyarország kora bronzkori történetéhez. A Makó- és a Nyírség-kultúra településnyomai Tiszalúc-Sarkadon. JAMÉ* 41 (1999) 59–99.
- SZATHMÁRI 1999a SZATHMÁRI, I.: Adatok a kora bronzkori Makó kultúra kérdéséhez. – *Beiträge zur Frage der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur. Savaria* 24/3 (1998–1999) 1999, 141–152.
- SZÉNÁSZKY 1988 SZÉNÁSZKY, J.: Korai bronzkori leletek Békés megyéből. – *Frühbronzezeitliche Funde aus dem Komitat Békés. ArchÉrt* 114–115 (1987–88) 1988, 141–155.

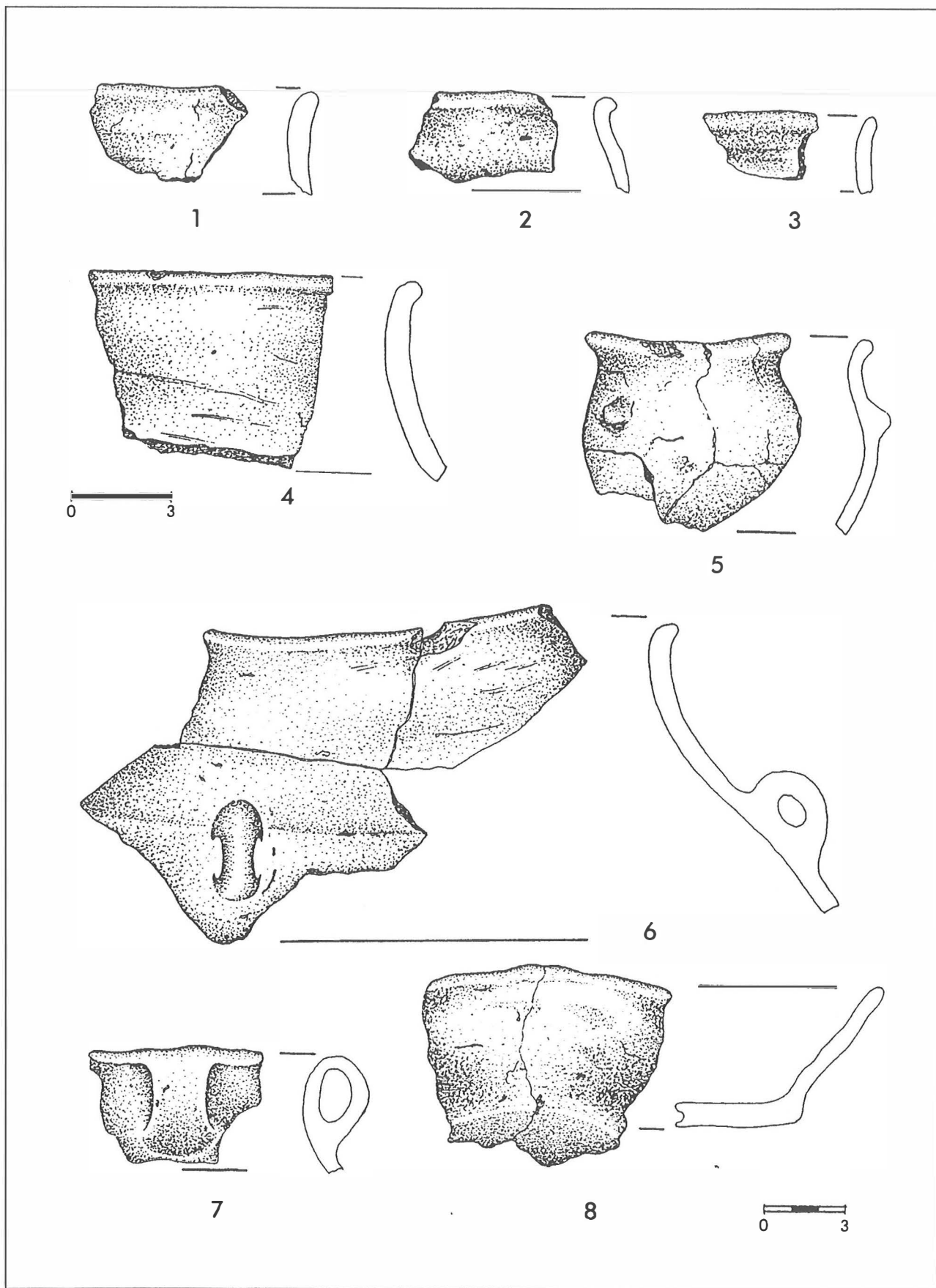
1. kép. A lelőhely földrajzi elhelyezkedése
 Fig. 1. Geographical location of the site

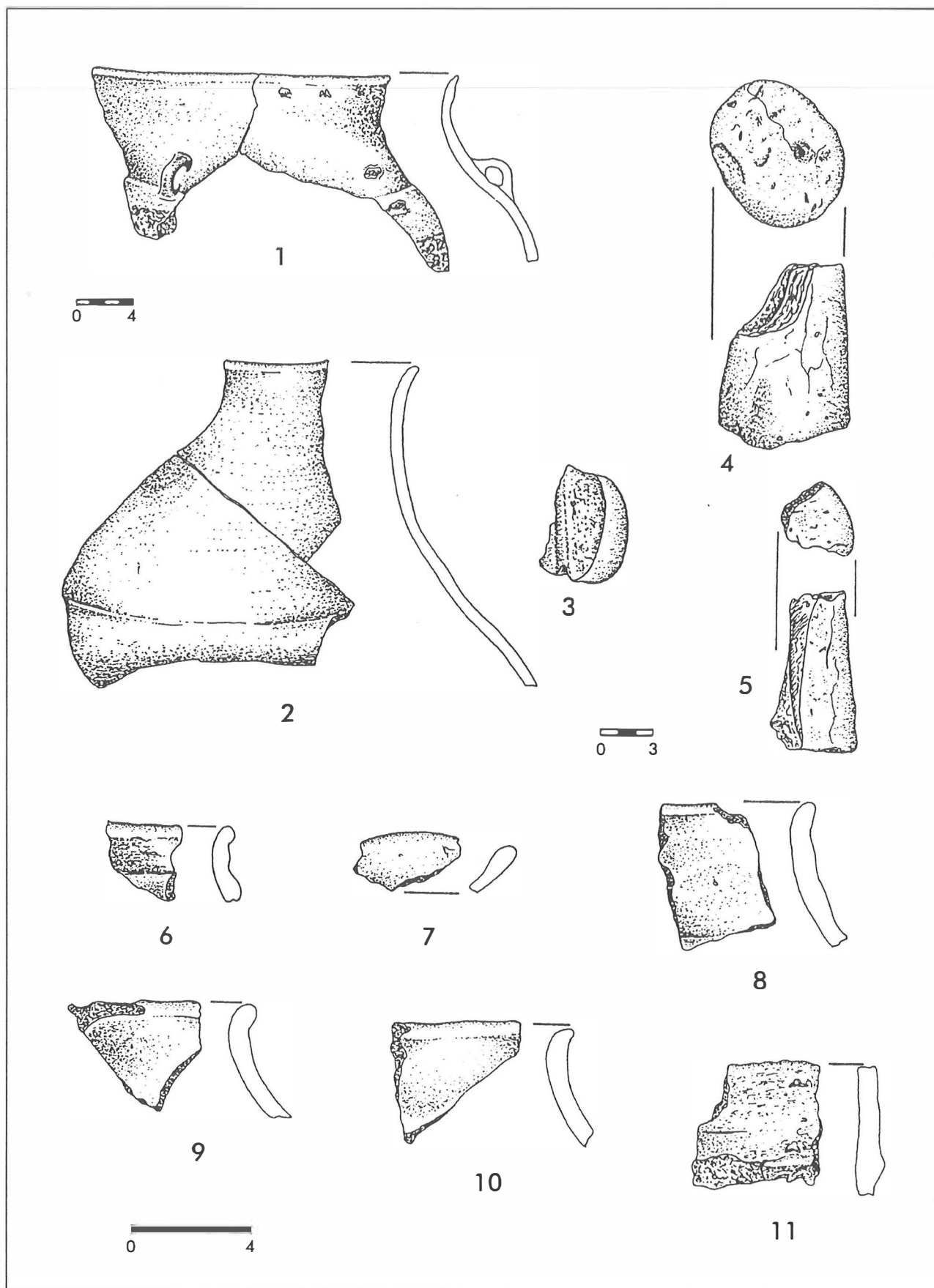
2. kép. Az 1998 májusában feltárt A felület és az 1998 júliusában feltárt B felület összesítő térképe
 Fig. 2. Complex plan of surface A unearthed in May 1998 and surface B unearthed in July 1998

3. kép. 1–8: leletek a 6. objektumból
 Fig. 3. 1–8: Finds from feature 6

4. kép. 1-8: leletek a 6. objektumból
 Fig. 4. 1-8: Finds from feature 6

5. kép. 1-8: leletek a 15. objektumból; 9-11: leletek a 14. objektumból
 Fig. 5. 1-8: Finds from feature 15; 9-11: Finds from feature 14

Késő bronzkori település feltárása Nagykanizsán

(Zala megye)

Excavation of a Late Bronze Age settlement at Nagykanizsa

(Zala County)

AZ ÁSATÁS TÖRTÉNETE

Nagykanizsa keleti határában, a Bilkei-dűlőben először 1976-ban végeztünk terepbejárást annak keretében, hogy az addig jórészt régészeti szempontból ismeretlen Dél-Zala lelőhelyeit feltérképezzük. A Péterfai patak és annak egyik, forrás által táplált oldalága egy Észak-Dél irányú félszigetszerű dombhátat fog közre, amely a vizenyős résztől átlagosan 6,4 m relatív magassággal emelkedik ki (EOV x: 494,850 y: 127,450). A megtelepedésre kitűnően alkalmas délre lejtő dombháton egy nagyobb kiterjedésű (800×200 m) késő bronzkori település nyomait figyelhettük meg 1976-ban, majd az azt követő ismételt terepbejárások alkalmával (1980, 1994). A többszöri megfigyelések során vettük észre, hogy a hosszan elnyúló egykori település nagy része több, intenzívebben jelentkező feketés-paticstörmelékes, cserepekben gazdag részből tevődik össze, melyek átmérői kb. 50 m körüliek lehettek és egymástól aránylag tisztán elkülönültek (udvarházak?). Nagyjából 20 ilyen egységet lehetett megszámolni, sőt a település déli végénél egy nyugat-kelet irányú és 3–4 m szélességű feketés elszíneződés mintha egy határoló árokra utalt volna. Sajnos nem volt lehetőségünk légi-fotó készíttetésére, vagy pontosabb felmérésre annak idején. 1994-ben tapasztaltuk, hogy a szántás több helyen már erősen megbolygatta az objektumokat, ekkor egy szondázó árokkal győződünk meg a bolygatás mértékéről. Végre 1997–98-ban sikerült az ásathoz pénzt szerezni és a két szezon alatt (1997. július 28 – augusztus 15., 1998. augusztus 3 – szeptember 4.) összesen 1035 m² összefüggő területet tudtunk átvizsgálni. A korábban készített vázlat alapján elindított ásatásunk nem véletlen, hogy éppen egy ilyen „udvarház” területére esett (1. kép).

AZ ÁSATÁS EREDMÉNYEI

Telepjelenségek

A feltárt területen összesen 45 objektumot találtunk és ezeket jelen tudásunk szerint három csoportra oszthatjuk (2. kép). Nagyjából a feltárt terület közepén két cölöpszerkezetű, a föld felszínére épített ház cölöp-

HISTORY OF THE EXCAVATIONS

Field survey was first conducted in Bilkei-dűlő in the eastern fields of Nagykanizsa In 1976. This survey was one of a series that aimed at the location of sites in the southern part of Zala County, an area that had barely been known from an archaeological aspect. The Péterfai stream and one of its branches fed by a spring enclose a north-south oriented hill as a peninsula. This hill rises about 6.4 m above the waterlogged environment (EOV x: 494,850 y: 127,450). In 1976 and during two following field surveys in 1980 and 1994, we could observe the traces of a large (800×200 m) late Bronze Age settlement in the hillside that slopes southwards, and offers favourable conditions for settlement. We observed during the repeated field surveys that the a part of the elongated settlement is composed of several, intensive blackish spots rich in daub fragments and sherds. They had a diameter of about 50 m, and could relatively clearly be separated from the environment (manors?). About twenty similar concentrations could be counted, and a 3–4 m wide west-east directed discolouration at the southern end of the settlement implied a bordering ditch. Regrettably, we could not make an air photo or an exact survey at that time. In 1994, we found that ploughing strongly disturbed the features. We opened a test trench to see what damage had been made. Finally, we could get money for excavations in 1997–98 and investigated a coherent surface of 1035 m² during two seasons (28 July – 15. August 1997 and 3. August – 4. September 1998). The excavation cuttings were located according to the sketches we had made, so they covered the territory of one of the “manors” (Fig. 1).

EXCAVATION RESULTS

Settlement features

We found altogether 45 features in the unearthed territory, which can be divided, at the present state of study, in three groups (Fig. 2). We found the postholes of two *overground* post structure houses approximately

lyukjait találtuk meg („A” és „B” épület). A nagyobbik mérete 12×8 m körüli lehetett, míg az attól közvetlenül északnyugatra lévő kisebbiké cca. 5×3,5 m. Az „A” épület cölöplyukjainak mélysége 59–80 cm között változott, az aljuk mindegyiknek vízszintes és a keresztmetszetük trapéz alakú volt. A kisebbik épület cölöpei hasonlóak voltak, de nem mélyültek le annyira (55–70 cm). Egyik földfelszíni épületnél sem lehetett már megfigyelni a padlószintet. Az oldalfalak milyenségére a környező vermekbe szórt nagymennyiségű kiégett és nagyobb paticsdarabok utaltak. Ezek szerint a cölöpök közötti vesszőfonatos részeket feltűnően vastag agyaggal tapasztották be, a tapasztás darabok némelyikén pedig megmunkált oldalú fa (gerenda?) lenyomata is megmaradt. Az egyik paticsdarabon mintha vörös festésnyom is látszana. Az épületek körül kellő távolságot hagytak az egyéb rendeltetésű objektumok létesítésekor, egyedül az „A” épület délnyugati részéhez van túl közel a többi telepjelenség. A nagyobbik épület bejárata vagy nyugat, vagy dél felé nézhetett, mivel mindkét területen eléggé nagy üres tér maradt és a többi oldalú bejáratot az ezeken a részekon sűrűbben elhelyezkedő cölöpök kizárják.

Az objektumok legnagyobb részét a termény tárolására szolgáló *vermek* képezték. A 21 verem közül néhányat egymásba fűződve alakítottak ki és egyidejűleg is használták azokat. Így volt olyan, hogy egy körülhárítható objektumon belül világosan meg tudtuk különböztetni a vermekhez való lejáratot és magukat az egységen belül elválasztható vermeket. Egy esetben fordult elő hármassal álló egység, kétszer kettős veremmel találkoztunk, míg a legtöbb különböző méretű, egyedülálló tároló volt. Néhányszor az utóbbi típusnál is megfigyelhettük a lejáratot. A vermek szinte kivétel nélkül erősen öblösödő oldalú, méhkas alakúak, az átlagos mélységük 180 cm körüli volt, szűkebb és szélesebb szájú változatok kerültek napvilágra. Több esetben sározás nyomait figyelhettük meg a tároló gödrök oldalánál. A vermekben tárolt terményt egykor feltétlenül tető védhette, és ennek tartócölöpét egy-két esetben meg is találtuk közvetlenül a mélyre nyúló gödör mellett.

A vermek alapvetően kétféle betöltésűek voltak:

1. sok edénytöredéket – köztük másodlagos átégésűt is –, épülettörmeléket tartalmazók (nagy égett paticsdarabok, szenesedett famaradványok),
2. a kevert talajú, réteges, iszapolt betöltődésű, kevés leletanyaggal.

Az utóbbiaknál azonban – néha csaknem teljes épységben – kisebb-nagyobb tárolóedény került felszínre. Egy esetben, az 1994-es szondázáskor, egy nagyméretű (kb. 80 liter űrtartalmú) hombárt találtunk az eredeti gödrében, úgy, hogy közvetlenül a szája felett húzódtott a szántás szintje (4. kép 6.). E megfigyelésekből úgy

in the middle of the area (buildings “A” and “B”). The larger one measured 12×8 m, while the smaller one on its northwestern side ca. 5×3.5 m. The depth of the postholes of building “A” varied between 59 and 80 cm. Each had a flat bottom and a trapezoid cross-section. The postholes of the smaller building were similar, somewhat less deep (55–70 cm). The floor level could not be observed at either of the over-ground houses. The quality of the walls can be deduced from the numerous baked and large daub fragments thrown in the nearby pits. Accordingly, the wattle between the posts was covered with an unusually thick clay layer. Some of the daub fragments preserved the imprints of worked wood (beam?). It seems as if traces of paint were preserved on one of the daub fragments. A relatively large space was left empty around the buildings at the construction of features of other functions. The different settlement features are too close only to the southwestern side of building “A”. The entrance to the large house must have opened to west or south, since a relatively large space was left empty here, and postholes were more densely distributed on the other two sides.

Most of the features were storage pits of grain. Some of the 21 pits were joined and they were probably used at the same time. So it happened that within a well-determined feature, the stairs leading down into the pits could be identified, and the pits within the unit could be separated. In one case, three pits constituted a unit, two units consisted of two pits, while most of the pits were independent storage pits of varying measurements. Stairs could sometimes be observed in the latter ones as well. Nearly all the pits were beehive-shaped with strongly bulging sides. They were about 180 cm deep in average. The mouth could be narrow or broad. In several cases, traces of mud plastering could be observed on the walls of the storage pits. The grain kept in the pits must certainly have been protected with a roof. The supporting posts of such roofs were found in a few cases right beside the deep pits.

The pits had two types of fillings:

1. filling with many sherds (some secondarily burnt ones as well), building rubble (large, burnt daub fragments, charred wooden remains) and
2. a mixed, stratified, loamy filling with few finds.

In the latter case sometimes nearly totally intact storage vessels were found. In one case, a large storage vessel (of ca. 80 litre capacity) (Fig. 4. 6) was found in its original position in a pit during the test excavation in 1994. The level of ploughing reached exactly to the mouth of the vessel. The above described observations clearly reveal that the pits that were filled in with refuse and garbage can indicate major cleaning

tűnik, hogy a hulladékkal és szemétanyaggal betömött vermek az egykori település lakóinak „nagytakarítását” jelezhetik, tehát a település tovább élt, a másik fajta vermek használói pedig, ahol még az edényeket is az eredeti helyükön hagyták, (ld. 4. kép 1–3, 5.) talán a falu utolsó lakói lehettek. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy nem ennyire egyszerű ennek megállapítása, még akkor sem, ha nagyobb feltárt területtel rendelkezünk majd.

A telepjelenségek harmadik csoportjába az ismeretlen rendeltetésű objektumok tartoznak, melyek között lehetséges, hogy néhány egykor veremként szolgált, de formájuk eltért a többi terménytárolásra használt vermekétől.

Leletek

A feltárás során kevés bronztárgy felszínre került, melyek közül a BD-HA időszakra jellemző rovátkolt díszítésű bunkósfejű tű, korongolt fejű tű és egy bronzsarló töredéke érdemel említést.

A kerámia anyag azonban sokkal gazdagabb volt. Az edények legnagyobb részénél a következők a jellemzők: többszörösen síkozott perem és váll, sűrűbben kannelúrázott váll, felmagasodó és háromszög átmettetű fül. Gyakori a plasztikus díszítés is, mely sokszor éles bordákból, kiemelkedő kis bütykökből, ujjbenyomkodásos bordákból tevődik össze (3. kép 1–3.). A fazekak legnagyobb része a fiatalabb, kétfülű és ujjbenyomkodással díszített példányokból áll. A kerámia anyag egyébként a Délnyugat-Dunántúlra jellemző jegyeket hordoz. Ezek alapján a települést a HA1 végére és a HA2 periódusra keltezhetjük (vö. 3–4. kép).

Néhány különösen érdekes lelet is került felszínre az ásatáskor: valószínűleg asztrális szimbólumok lehetnek a lapos, holdszerű agyagtárgyak. A leletek közül talán a legérdekesebb egy jelentéktelen külsejű, egykor füles bögre (5. kép), melynek a vállán körös pecsételések vannak, úgy, hogy a körön belül még két kis kört pecsételtek be (arc sematikus ábrázolása?). A pecsételéseket világos kék üvegpasztaszerű anyaggal töltötték ki, mely néhánynál nyomokban megmaradt. Vizsgálatukat most végeztetjük el. Egyelőre nem ismerjük párhuzamát ennek a díszítésnek.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Nagykanizsa-Bilkei-dűlőben feltárt lelőhely az urnamezős kultúrába (HA1-HA2) tartozik és a falusias jellegű település egyik „udvarháza” került feltárrásra.

HORVÁTH LÁSZLÓ
Thúry György Múzeum
8800 Nagykanizsa, Fő út 5.

activities in the settlements, which means that life went on in the settlement. The people who used the pits with the other type of filling and left the vessels in place (see Fig. 4. 1–3, 5) were perhaps the last inhabitants of the village. We are of course aware that this is not as simple as that, and cannot be evidently proved even if we can unearth a larger surface.

The third group of settlement features consists of features of *unknown functions*. Some of them could be storage pits, but morphologically they are different from the ones that were certainly used for grain storage.

Finds

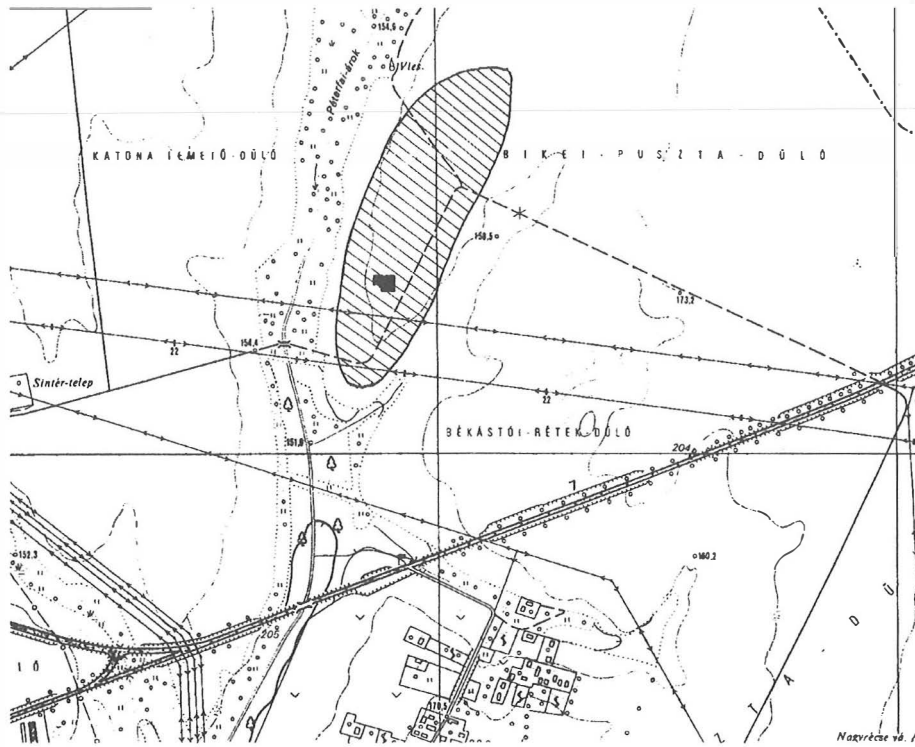
Only a few bronze objects were found during the excavations. We can mention a club-headed pin with notched ornament characteristic of the BD-HA period, a disc-headed pin and the fragment of a bronze sickle. The ceramic material was much richer. Most of the vessels have multiply faceted rim and shoulder, densely channelled shoulder, raised handle and one with triangular cross-section. Plastic ornaments are also frequent. They are often represented by sharp ridges, small protruding knobs and ridges with finger impressions (Fig. 3. 1–3). Most of the pots are younger ones, two-handed, ornamented with finger impressions. The ceramic material shows traits characteristic of the southwestern part of Transdanubia. Accordingly, the settlement can be dated from the end of the HA1 period and from the HA2 period (see Fig. 3–4).

Some very interesting finds were also recovered during the excavations: the flat, moon-shaped clay objects must have been astral symbols. The most interesting find seems to be a cup of insignificant appearance, which used to have a handle (Fig. 5). There are round stamps on the shoulder with each two stamped small circles within the larger ones (schematic face depiction?). The stamped patterns were filled in with a material that resembles blue glass paste. The analysis of the remaining traces of this material has not yet been made. We do not know of any analogues.

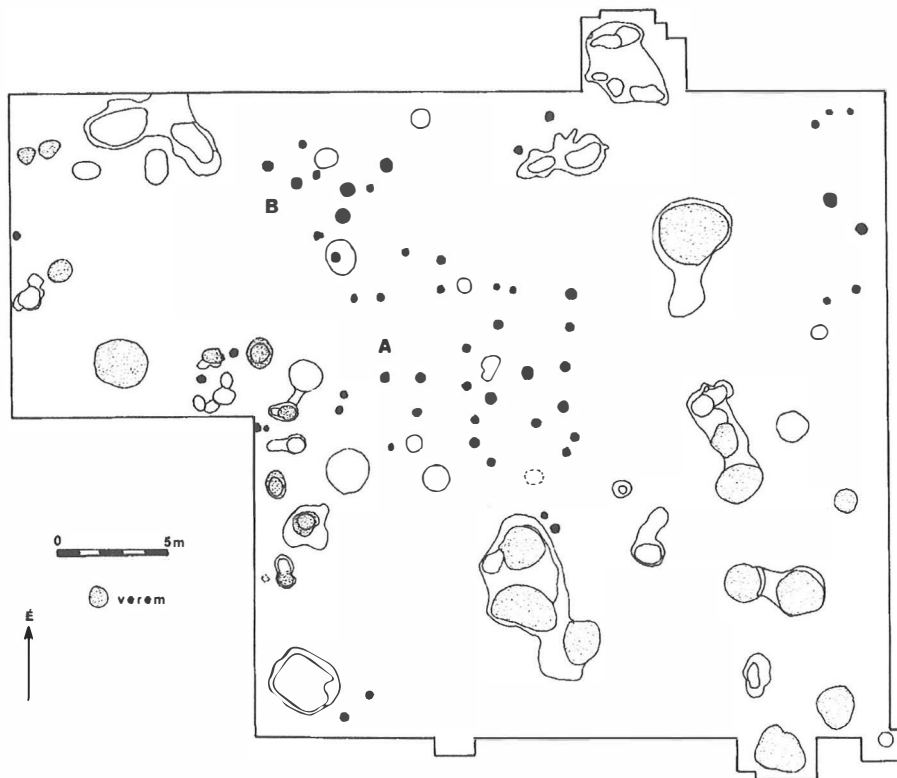
SUMMARY

The site unearthed at Nagykanizsa – Bilkei dűlő can be affiliated to the Urnfield culture (HA1-HA2). A “manor” of the village settlement was unearthed.

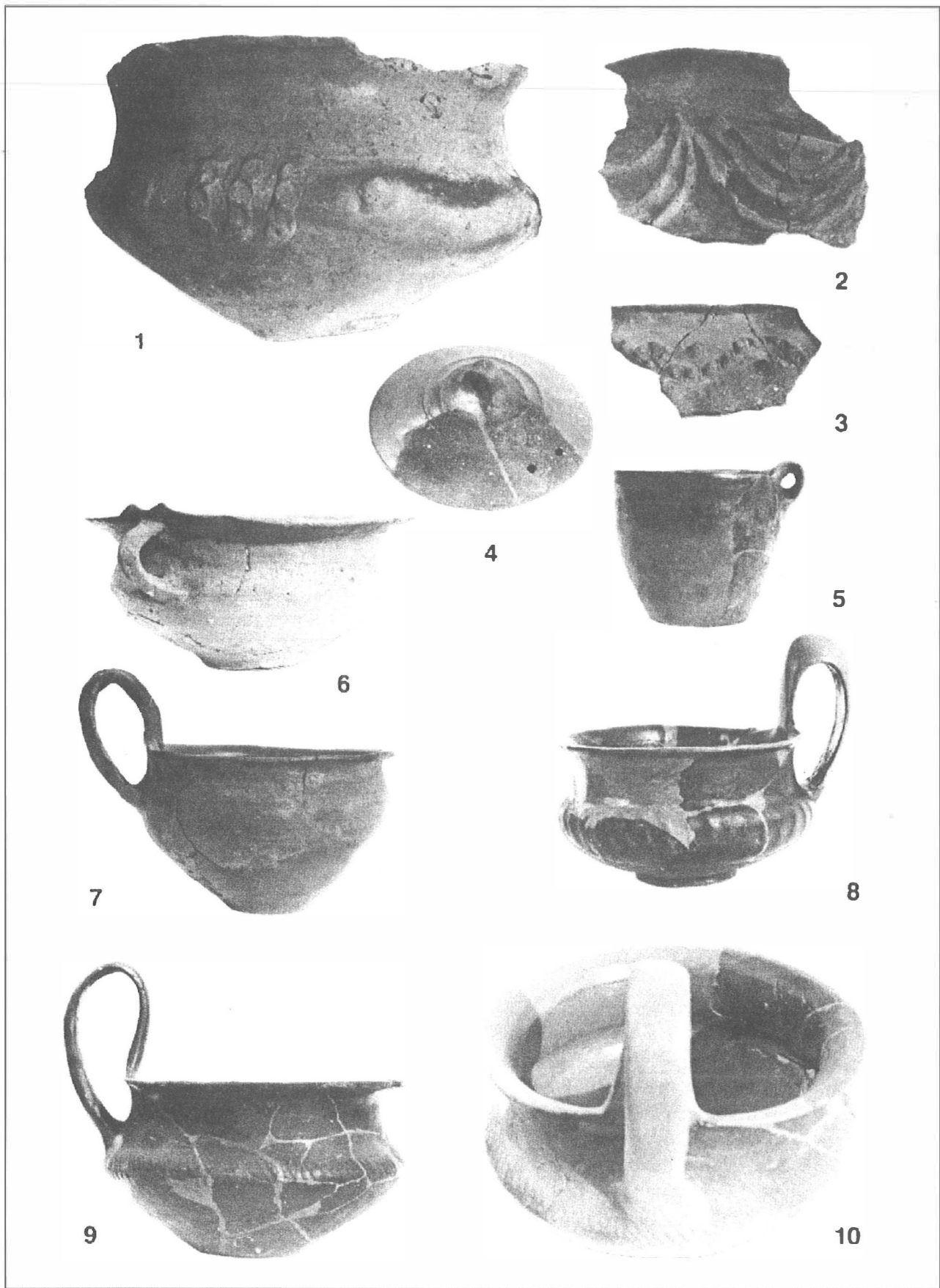
LÁSZLÓ HORVÁTH
Thúry György Múzeum
H-8800 Nagykanizsa, Fő út 5.

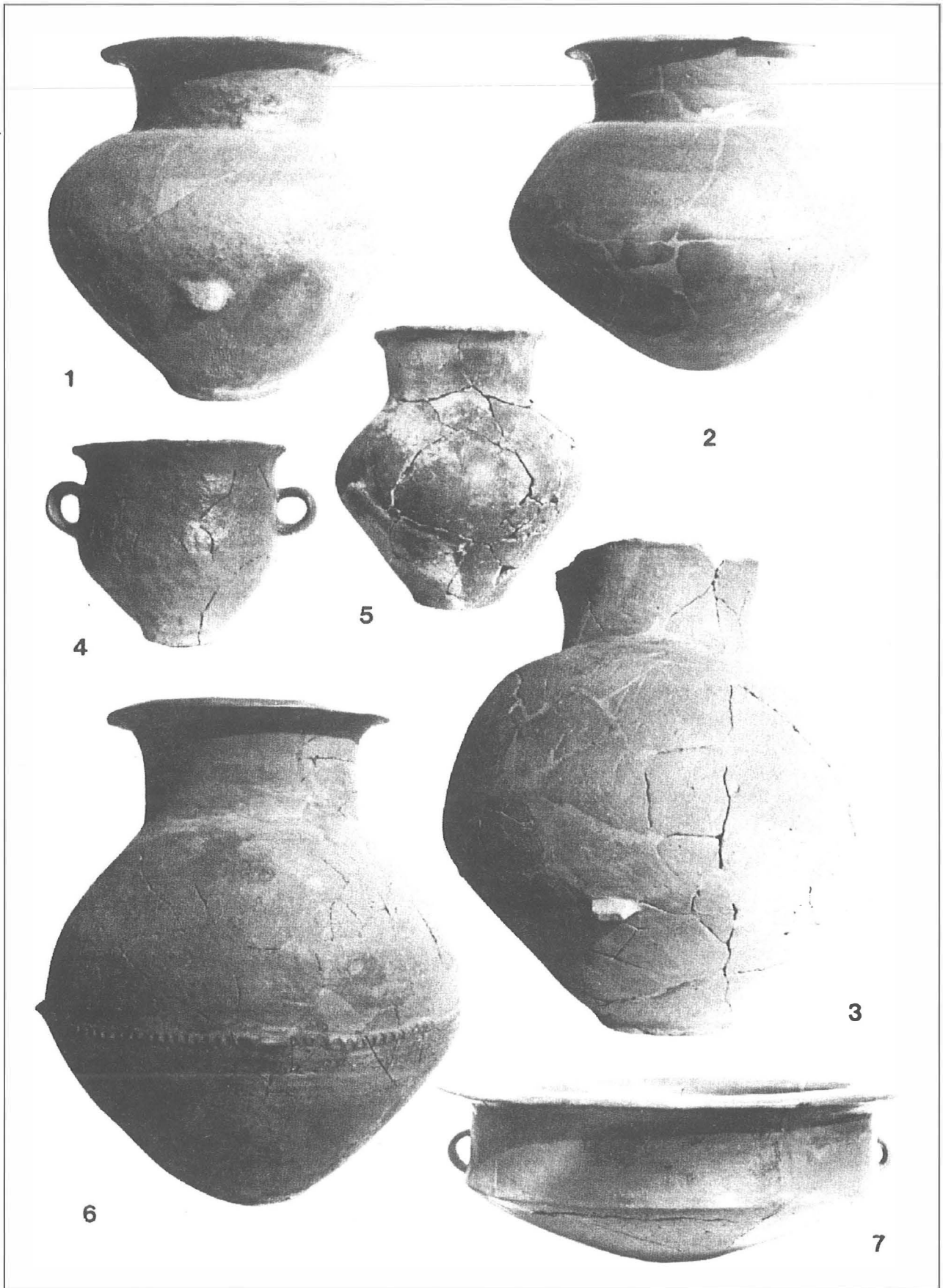
1. kép. A Nagykanizsa-Bilkei-dűlői késő bronzkori település helyszínrajza a feltárt terület jelölésével
 Fig. 1. Plan on the late Bronze Age settlement at Nagykanizsa – Bilkei-dűlő with the excavated surface

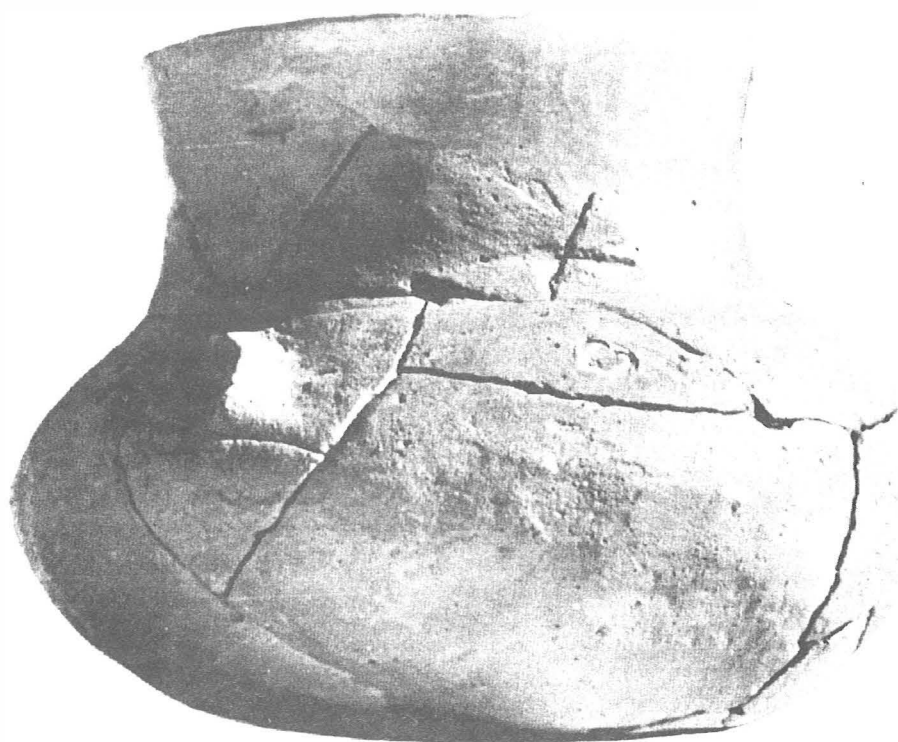
2. kép. A feltárás alaprajza
 Fig. 2. Plan of the excavations

3. kép. Díszített edények a településről (méret cca. 1/3)
 Fig. 3. Ornamented vessels from the settlement (ca. 1/3 of the original)

4. kép. Tárolóedények, fazék és tál a vermekből (méret cca. 1/6)
Fig. 4. Storage vessels, pot and bowl from the storage pits (ca. 1/6 of the original)

5. kép.-A pecsételt díszű bögre az egyik pecsételéssel
Fig. 5. Cup with stamped ornament with one of the stamps

Régészeti kutatások Törökbálint-Tóparkon

(Pest megye)

Törökbálint közigazgatási területén harminc, különböző régészeti korszakból származó lelőhely ismert. Ezek kétharmad része a Magyarország Régészeti Topográfiájának 7. kötete írását megelőző terepbejárások során került elő¹.

A Fekete-dűlőben, a Hosszúréti-patak északi oldalán 1500×250 méteres területen nagy kiterjedésű, őskori lelőhelyet lokalizáltunk. A felszínen, a szántásban, szétszántott házhelyek látszótak és későbronzkori kerámiatöredékeket lehetett gyűjteni.² A lelőhely területén évtizedekig a Sasad Tsz. kertészete működött, az 1960-as években a Tsz. a patak mentén, annak medrét kiszélesítve egy horgásztavat létesített. A horgásztó még ma is működik, a kertészet helyén az 1990-es évek közepén – Tópark néven – ipari park létrehozását kezdték meg. A csemetekert folyamatos felszámolásával felparcellázták a területet, és megkezdődött azok eladása.

1995-ben – még a Sasad Tsz. beruházásával – bevezették a területre a közműveket, és megépült a feltáróút. Az építkezéshez kapcsolódóan a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Tsz-szel kötött szerződés alapján elvégezte a régészeti feltárást. A Csongrádiné Balogh Éva³ által vezetett ásatás során több gödör és ház került elő, nagyon szép bronzkori és vaskori leletanyaggal.⁴

1996-ban a lelőhely nyugati részén az Astra cég építkezett: itt szintén házak és gödrök kerültek elő, többségükben bronzkoriak.⁵ Az 1997-ben a lelőhely középső részén, a Red Baron építkezésénél a települési jelenségek mellett kövekkel borított sírok kerültek napvilágra.⁶

1998-ban a Tóparkon három cég kezdett építkezni: a Grundfos, a Shell és a Skanska. A Tóparktól keletre a Tó utcában pedig a Schöllér épített új üzemsarnokot. A feltárások júniustól decemberig folytak – néha egymással párhuzamosan – Maróti Éva vezetésével.

Grundfos (Tópark, hrsz. 3301/22)

A cég területe az Astra mellett van, attól keletre, a horgásztó és a feltáróút közt. A munkafolyamat a terület lehumuszolásával kezdődött: részben ekkor kerültek elő az objektumok feltjai.

Archäologische Forschungen in Törökbálint-Tópark

(Komitat Pest)

Im Verwaltungsgebiet von Törökbálint sind dreißig Fundorte aus verschiedenen archäologischen Epochen bekannt. Das Zweidrittel dieser kam bei den, der Zusammenstellung des Bandes 7 der Archäologischen Topographie Ungarns (MRT) vorangehenden Geländebegehungen vor.¹

In der Fekete-Flur, am nördlichen Ufer des Hosszú-réti-Baches wurde eine großausgedehnte urzeitliche Fundstelle auf einer 1500×250 m großen Fläche lokalisiert. Auf der Oberfläche auf dem Acker konnten zerstörte Häuser beobachtet und spätbronzezeitliche Keramikbruchstücke gesammelt werden.² In diesem Gebiet befand sich die Gärtnerei der LPG Sasad jahrzehntelang. In den 60er Jahren legte die LPG den Bach entlang einen Fischteich an, inzwischen wurde das Bachbett breiter gemacht. Dieser Teich existiert auch heute noch, aber an der Stelle der Gärtnerei begann man einen industriellen Park – unter dem Namen Tópark – in der Mitte der 90er Jahre anzulegen. Parallel mit der kontinuierlichen Auflassung der Baumschule wurde das Gelände parzelliert und man begann die Parzellen zu verkaufen.

Im Jahre 1995 – noch als die Investition der LPG Sasad – wurden die öffentlichen Werke in dieses Gelände eingeführt und auch die Servicestraße wurde gebaut. Mit den Bauarbeiten verbunden wurden die archäologischen Freilegungen aufgrund des Vertrages mit der LPG durch die Direktion der Museen des Komitates Pest verrichtet. Im Laufe der Ausgrabungen, die unter der Leitung von Éva Csongrádi-Balogh³ durchgeführt wurden, kamen mehrere Gruben und Häuser in Begleitung eines sehr schönen bronze- und eisenzeitlichen Materials zum Vorschein.⁴

Auf dem westlichen Teil des Fundortes wurden Bauarbeiten 1996 durch das Unternehmen Astra vorgenommen. Diesmal kamen wieder Häuser und Gruben vor, größtenteils aus der Bronzezeit.⁵ Auf dem mittleren Teil des Fundortes, bei den Bauarbeiten von Red Baron kamen auch Steinpackungsgräber außer den Siedlungerscheinungen vor.⁶

Im Jahre 1998 fingen drei Unternehmen, das Grundfos, Shell und Skanska mit den Bauarbeiten in Tópark an. Östlich von dem Tópark, in der Tó-Straße baute gleichzeitig die Firma Schöllér eine neue Betriebshalle. Die Freilegungen wurden von Juni bis Dezember – manchmal parallel miteinander – unter der Leitung von Éva Maróti durchgeführt.

Grundfos (Tópark, Parzellenzahl 3301/22)

Das Gelände des genannten Unternehmens befindet sich neben dem von Astra, östlich davon, zwischen dem Fisch-

Mivel a humuszréteg vastagsága nagyon egyenetlen volt, az építéshez pedig mindenhol azonos vastagságú „humuszt” távolítottak el, a terület északi, feltáróút menti részén sűrűn húzott, keskeny kutatóárkokkal kerestük az objektumokat. A telek középső részén csak 10–15 cm vastag volt a humuszréteg, alatta azonnal a sárga altalaj következett. Itt nem voltak objektumok. Ennek az lehet az oka, hogy az őskorban itt egy kisebb domb volt, melyet a Sasad Tsz. a kertészeti földmunkái során elplanírozott. A terület északi és déli részén vastag volt a humuszréteg – itt kerültek elő objektumaink.

Az északi részen öt objektum volt egy kisebb csoportban: egy téglalap alakú gödör (1. objektum, 2,4×1,1 m), egy enyhén körte alakú kemence (5. objektum, átm.: 1,2×1,3 m) és három, téglalap alakú ház (2. objektum: 2×2,5 m; 3. objektum: 2,3×2,9 m; 4. objektum: kb. 2×3 m). A házakban agyagtömbökből, kövekből épített tűzhelyek voltak, bennük sok kerámiaanyag (durva és díszkerámia), orsógombok, állatcsontok (szarvasagancs töredéke is) és állatcsontból készült eszközök.

A terület déli, tó (az őskorban: patak) felőli oldalán újabb házak (7., 9–10., 13., 15–18. objektumok), gödrök (6., 21. és 22. objektum), tűzhelyek és kemencék (8., 12., 19. és 20. objektum), egy füstölőverem (14. objektum, mélysége: –170 cm) és a 10. sz. ház mellett négy cölöplyuk egy sorban (11. a–d).

A házakból nagy mennyiségű, változatos kerámiaanyag, különféle méretű és formájú orsógomb (mintegy 20 db), édesvízi kagylók héjai, állatcsontok és állatcsontból készített eszközök kerültek elő.

Különösen érdekesek az általában állati bordából készült csonteszközök, melyek a házakból származnak (pl. 4., 9. és 18. objektumokból). (1. kép) Két végüket egyenesre levágták, hosszuk (az ép példányoké) 18,2–11,8 cm közt van, szélességük 4–2,2 cm közt. A tárgyak mindkét végén, 2,5–4,5 cm szélességben sűrű karcolásnyomok („irdalások”) a hossz tengelyre merőlegesen. Ez a vonalkázás az eszközök mindkét oldalán megtalálható, kivéve az egyetlen, nem bordából, hanem csöves csontból készített darabot. A tárgyak középen fényesre kopottak – ez a rész a tárgy hosszától függően 7–10 cm. (Ez kb. egy emberi kézfej szélessége: a tárgyat kézbe fogva a vonalkázott részek a kéz két oldalán vannak.)

Hasonló csonttárgyakat ismerünk sírokból, Heves és Borsod megyéből, az ún. preszkíta-Mezőcsát típusú temető-sírjaiból.⁷ Általában

teich und der Servicestraße. Nach dem Abtragen des Humus begannen die Arbeiten: die auf Objekte hinweisenden Verfärbungen kamen teils diesmal vor.

Da die Dicke der Humusschicht sehr ungleich war und der „Humus“ für die Bauarbeiten überall in der gleichen Dicke abgetragen wurde, suchten wir die Objekte mit Hilfe von dicht nebeneinander gegrabenen, schmalen Suchgräben. Auf dem mittleren Teil der Gelände war die Humusschicht nur 10–15 cm dick, darunter zog sich der gelbe gewachsene Boden. Das ist vielleicht damit zu erklären, daß sich ein kleiner Hügel in der Urzeit da befinden konnte, der später durch die Erdarbeiten der Gärtnerei der LPG Sasad planiert wurde. Auf dem nördlichen und südlichen Teil des Geländes war die Humusschicht dichter – hier kamen die Objekte zum Vorschein.

Auf dem nördlichen Teil bildeten fünf Objekte eine kleine Gruppe. Diese waren eine rechteckige Grube (Objekt 1: 2,4×1,1 m), ein leicht birnförmiger Ofen (Objekt 5: Durchmesser: 1,2×1,3 m) und drei trapezförmige Häuser (Objekt 2: 2×2,5 m; Objekt 3: 2,3×2,9 m; Objekt 4: ca. 2×3 m). In den Häusern gab es aus Tonklumpen und Steinen gebaute Feuerstellen mit reichem Keramikmaterial wie Grob- und Zierkeramik, Spinnwirtel, ferner Tierknochen (auch das Bruchstück eines Hirschgeweihs) und Werkzeuge aus Tierknochen.

Auf dem südlichen Teil des Geländes, auf der Seite vom Teich (in der Urzeit: Bach) legten wir weitere Häuser (Objekte 7, 9–10, 13, 15–18), Gruben (Objekte 6, 21 und 22), Feuerstellen und Öfen (Objekte 8, 12, 19 und 20), eine Rauchgrube (Objekt 14, Tiefe: –170 cm) und vier Pfostenlöcher (11. a–d) in einer Reihe neben dem Haus 10 frei.

In den Häusern wurden ein abwechslungsreiches Keramikmaterial in großer Menge, Spinnwirtel von verschiedener Größe und Form (etwa 20 St.), Schalen von Süßwassermuscheln, Tierknochen und Werkzeuge aus Tierknochen gefunden.

Besonders interessant sind die in den Häusern (z. B. im Objekt 4, 9 und 18) vorgekommenen Knochen-geräte, die aus Rippen von Tieren gemacht wurden. (Fig. 1) Beide Enden wurden gerade abgeschnitten, ihre Länge (die der unbeschädigten Exemplare) schwankt zwischen 18,2–11,8 cm und ihre Breite zwischen 4–2,2 cm. Auf beiden Enden dieser Gegenstände sind Einritzungsspuren („Abstreichungen“) in einer Breite von 2,5–4,5 cm rechtwinkelig zur Längsachse zu sehen. Die Striche sind auf beiden Seiten der Geräte zu beobachten, ausgenommen ein einziges Stück, das aber nicht aus Rippe, sondern aus einem Röhrenknochen gemacht wurde. In der Mitte sind die Gegenstände glänzend abgewetzt, dieser Teil ist 7–10 cm lang, von der Länge des Gegenstandes abhängig. (Das entspricht der Breite einer menschlichen Hand. Nimmt man die Gegenstände in die Hand, befinden sich die gestrichenen Teile beiderseits der Hand.)

Ähnliche Knochengegenstände sind als Grabfunde in

női sírokból kerülnek elő, gyakran bekarcolt motívumokkal díszítettek, végük sokszor ugyanúgy párhuzamos, bekarcolt vonalkázással borított.⁸ Előfordul díszítetlen darab is.⁹ Méreteik – a közölt rajzok alapján – 11–23 cm közöttiek, a legtöbb hossza 14–18 cm közti. A publikáció nem írja, hogy milyen csontból készültek, a rajzok alapján (egyenesek, metszetük ívelt) nem bordából, hanem hosszúcsontokból faragták őket. Rendeltetésüket illetően Szabó J. Gy. tűtartóra gondol, Patek E. pedig valamilyen tárgy, például tarsoly lehetséges díszeként értelmezi őket.¹⁰

A tárgyak rendeltetését nem tudjuk, a törökbálinti darabok nem díszítettek, egyértelműen nem dísz tárgyak, hanem munkaeszközök. Balogh É. feltételezése szerint talán tűket éleztek rajtuk,¹¹ véleményem szerint inkább a szövésnél fonásnál használhatták valamilyen módon felüggesztve. Erre utalhatnak a velük együtt előkerült orsógombok is (pl. 9. és 18. objektum).¹²

A bronztárgyak közül a spirális fejű bronzgyűrű (18. objektum – 2. kép 1) és a három élű, ún. szkíta nyílhegy (9. objektum) említésre méltó. (2. kép 2)

A kerámialeletek közül kiemelkedik a két fekete, grafitos anyagú, ún. „ansa cornutas” edényfűl: az egyik két kis piramis alakú idom van (16. objektumból – 2. kép 3), a másikon pedig két nagyméretű, szederre hasonlító díszítmény (7. objektumból – 2. kép 4).

Az objektumokból több, előző korszakokra datálható pattintott kőeszköz is előkerült, és egy kaptafa alakú kőbalta (10. objektum – neolitikum).

Shell (Tópark, hrsz. 3301/27)

A terület az 1997-ben építkező Red Baron-étól délre, a bevezető körforgalomtól északnyugatra van, kb. a két telek közt félúton. A benzinkút építésénél is az első munkafázis a humuszolás volt. A humuszréteg aránylag vékony volt, alatta homokos a talaj. A déli részen nem kerültek elő objektumok, a telek közepe táján az 5–7. objektum is nagyon sekély volt – itt és a déli részen az eredeti talajfelszín erősen lepusztulhatott, a faiskola működése vagy a feltáróút építése során.

A feltárt objektumok részben cölöplyukak (11–17. objektum), részben különböző rendeltetésű gödrök (1–10., 18–19. és 21–22. objektum). Feltártunk egy tűzhelyet is (20. objektum).

A leletanyag túlnyomó része kerámia, pl. rosszul égetett nagy edények töredékei (10. objektum), ujjbenyomásos lécsorral díszített dara-

den Gräberfeldern des sog. Präskythische-Mezőcsát-Typs im Komitat Heves und Borsod bekannt.⁷ Sie kommen im allgemeinen in Frauengräbern vor. Diese wurden häufig mit eingeritzten Motiven verziert, die Enden wurden in vielen Fällen mit parallelen, eingeritzten Strichen versehen.⁸ Es gibt auch unverzierte Stücke.⁹ Aufgrund der veröffentlichten Zeichnungen schwankt ihre Länge zwischen 11–23 cm, die meisten Stücke sind 14–18 cm lang. In der Publikation wurde es nicht angegeben, aus welchem Knochen diese Gegenstände gemacht worden waren. Aus den Zeichnungen kann man darauf schließen, daß sie (da sie gerade und von gebogenem Durchschnitt sind) nicht aus Rippe, sondern aus langen Knochen gefertigt wurden. Nach der Meinung von J. Gy. Szabó könnten sie Nadelhalter gewesen sein, und E. Patek deutet sie als Zierden irgendwelches Gegenstandes, z. B. einer Tasche.¹⁰

Die Funktion der behandelten Gegenstände kennen wir nicht. Die Stücke von Törökbálint sind unverziert, sie sind also eindeutig keine Zierstücke, sondern Werkzeuge. É. Balogh nimmt an, daß sie zur Schärfung von Nadeln gedient haben könnten.¹¹ Meines Erachtens dürfte man diese Gegenstände beim Spinnen und Weben irgendwie aufgehängt benutzt haben. Darauf können auch die mit ihnen vorgekommenen Spinnwirtel hinweisen (z. B. Objekte 9 und 18).¹²

Von den Bronzegegenständen sind eine Spiralling (Objekt 18 – Fig. 2. 1) und eine dreikan-tige, sog. skythische Pfeilspitze (Objekt 9 – Fig. 2. 2) erwähnenswert.

Von den Keramikfunden ragen zwei schwarze, sog. Ansa-Cornuta-Henkel aus graphitertem Material hervor: auf dem einen sind zwei pyramidenförmige Glieder zu sehen (Objekt 16 – Fig. 2. 3) und auf dem anderen zwei große, der Brom-beere ähnliche Zierden (Objekt 7 – Fig. 2. 4).

In den Objekten kamen mehrere, in die vorangehenden Epochen datierbare Steingeräte ebenfalls vor, darunter auch ein Schuhleistenbeil (Objekt 10 – Neolithikum).

Shell (Tópark, Parzellenzahl 3301/27)

Dieses Gelände befindet sich südlich vom Gebiet des da 1997 eine Bautätigkeit ausübenden Unternehmens Red Baron und nordwestlich vom einführenden Kreisverkehr, etwa auf dem halben Weg zwischen den Parzellen. Auch die Bauarbeiten der Tankstelle wurden mit dem Abtragen des Humus begonnen. Die Humusschicht war verhältnismäßig dünn, darunter war der Boden sandig. Auf dem südlichen Teil kamen keine Objekte vor, und in der Mitte der Parzelle waren auch die Objekte 5–7 sehr seicht. Da und in Süden wurde die ursprüngliche Erdoberfläche wahrscheinlich durch die Baumschule, oder infolge des Baus der Servicestraße stark erodiert.

Die freigelegten Objekte waren teils Pfostenlöcher (Objekte 11–17), und teils Gruben verschiedener Funktion (Objekte 1–10, 18–19 und 21–22). Auch eine Feuerstelle wurde erschlossen (Objekt 20).

bok (3. objektum), bütyökdszes, szalagfüles edények cserepei (4. objektum).

A kerámia mellett sok állatcsont, köztük szarvasagancs darabok (4. és 10. objektum), állatfogak, édesvízi kagylók kerültek elő, sok patics és néhány salakdarab mellett.

A 23. objektum gázvezeték gépi ásásakor került elő, csak a belőle származó nagyméretű, vastag falú tálak, urnák darabjait kaptuk meg, az objektumot nem láttuk. A leletek alapján sír is lehetett.

Az 1. és 2. objektumban fekete, grafitos, kora vaskori kerámiadarabok is voltak.

Schöllér (Tó utca, hrsz. 3327., 3329./2)

A Tóparkhoz vezető út elején lévő körforgalomtól délkeletre a Schöllér Rt. irodái és gyártócsarnokai helyezkednek el. 1998-ban a cég újabb üzemcsarnok építését határozta el, mely a régihez csatlakozva a vasútvonaltól északra terül el, a Bajcsy-Zsilinszky úti vasúti felüljáró és a törökbalinti vasútállomás közt.

Ezen a területen két ismert régészeti lelőhely van, a vasútállomás környékén bronzkori, késő bronzkori és korai avar sírok kerültek elő,¹³ a vasúti híd környékén és a Hosszúrét patak és a vasút közt őskori telepnyomok vannak.¹⁴

A Schöllér Rt. építési területén a Sasad Rt. faiskolája működött. Ennek felszámolása után nem végezték el a terület humuszosítását, hanem megkezdték gépi munkával az új csarnok alapozási munkálatait. Már a tereprendezés során kerültek elő bronzkori kerámiatöredékek.

Az épület alapárkaiban jelentkező objektumok közül a 7. számú újkorinak bizonyult, belőle töltények és újkori szemét került elő – talán a II. világháborúban futóárók lehetett itt. A többi objektum: kisebb méretű gödrök (1., 6. a-c objektum) és nagyobb méretűek (3., 4., 8. és 10. objektum) – belőlük késő bronzkori, kora vaskori kerámia és sok állatcsont. A gödrök közül a 3. objektumban még szarvasagancs, két csontár és egy fekete, fényes felületű, bevéselt spirális mintával és pontsorrallal díszített edény töredékei voltak. (3. kép 1–2.)

Az épület hosszanti falainak alapárkai egy 15–17 m széles, mintegy 2 m mély, alján kisebb lemélyülésekkel tagolt objektumot metszettek. Lehetőség nyílt rá, hogy az épület belsejében két, kezdetben 20×1 méteres kutatóárokkal – I–II. szelvény – újabb metszeteket kapjunk erről az objektumról. Az általunk kijelölt szelvényekben is jelentkezett ugyanez az objektum, így 38,5 méteren (ez a csarnok szélessége) már négy met-

Das Gros des Fundmaterials ist Keramik, z. B. die Bruchstücke von schlecht ausgebrannten großen Gefäßen (Objekt 10), Stücke mit Leistenverzierung, die mit Fingereindrücken gegliedert wurde (Objekt 3) und die Scherben von buckelverzierten Henkelgefäßen (Objekt 4).

Außer den Keramikfunden kamen viele Tierknochen, auch Hirschgeweihbruchstücke (Objekt 4 und 10), Tierzähne, Süßwassermuscheln, ferner viele Lehmewurf- und einige Schlackenstücke vor.

Das Objekt 23 wurde bei den maschinellen Erdarbeiten, bei der Errichtung einer Gasleitung gefunden. Wir erhielten nur die Stücke der daraus stammenden großen und dickwandigen Schüsseln und Urnen, das Objekt selbst sahen wir nicht. Nach den Funden beurteilt könnte es sogar ein Grab gewesen sein.

Das Objekt 1 und 2 enthielten auch schwarze, graphithaltige früheisenzeitliche Keramik.

Schöllér (Tó-Straße, Parzellenzahl 3327, 3329/2)

Südöstlich des am Beginn des zu Tópark führenden Weges befindlichen Kreisverkehrs sind die Büros und Erzeugerhallen der Aktiengesellschaft Schöllér zu finden. 1998 wurde die Errichtung einer neuen Betriebshalle beschlossen, die sich an die alte anschließend, nördlich der Eisenbahnlinie liegt, zwischen der Bahnunterführung in der Bajcsy-Zsilinszky-Straße und der Eisenbahnstation von Törökbalint.

In diesem Gebiet befinden sich zwei bekannte archäologische Fundorte. In der Umgebung der Eisenbahnstation kamen bronzzeitliche, spätbronzezeitliche und frühawarenzeitliche Gräber vor,¹³ und in der Umgebung der Bahnunterführung, zwischen dem Hosszúrét-Bach und der Eisenbahn gibt es urzeitliche Siedlungsspuren.¹⁴

Auf dem Baugelände der Aktiengesellschaft Schöllér befand sich die Baumschule der Aktiengesellschaft Sasad. Nach der Auflassung der Baumschule wurde da der Humus nicht abgetragen, sondern man begann mit den maschinellen Fundamentierungsarbeiten der neuen Halle. Im Laufe der Planierungsarbeiten kamen bereits bronzzeitliche Keramikbruchstücke zum Vorschein.

Von den in den Fundamentsgräben des Gebäudes vorgekommenen Objekten erwies sich das Objekt 7 als neuzeitlich. Darin wurden Schießpatronen und neuzeitlicher Abfall gefunden. Es könnte im II. Weltkrieg ein Laufgraben gewesen sein. Die anderen Objekte waren kleinere (Objekte 1, 6. a-c) und größere Gruben (Objekte 3, 4, 8 und 10). Sie enthielten spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Keramik und viele Tierknochen. Im Objekt 3 von den Gruben gab es noch Hirschgeweih, zwei beinerne Ahlen und die Bruchstücke eines schwarzen, mit eingetieftem Spiralmuster und einer Punktreihe verzierten Gefäßes glänzender Oberfläche. (Fig. 3. 1–2.)

Mit den Fundamentgräben der Längswände des Gebäudes wurde ein 15–17 m breites, etwa 2 m tiefes Objekt

szetét kaptuk meg. Az objektum szélessége 15 és 20 m között változik, déli vége a keskenyebb, enyhe ívben hajlik. Az objektumból nagyon nagy mennyiségű kerámiatöredék és állatcsont került elő, több csonteszköz, pattintott kőeszköz (ezek egy része korábbi készítmény, itt másodlagos lelőhelyű), édesvízi kagylók héjai és egy bronz huzalgűrű.

Közvetlenül ezen objektum mellett került elő a nagyméretű, nagyjából kör alakú, a mai felszíntől 270 cm mély 9. objektum. Leletanyagában a kerámia, állatcsont és kagylóhéjak mellett volt halcsigolya, félkész orsókorong, szűrőedény töredéke, fekete színű, besimított edény darabja. Talán az objektum funkciójára utalhat a bronztőr (3. kép 3), a csont zablapálca (3. kép 4), a fehér színű kőből gömb alakúra csiszolt, átfűrt buzogányfej(?) és a hasonló, de sötétszürke kőből készített buzogány(?) fele.¹⁵

Bár méreteihez képest kis részét ismerjük a több helyen megfogott objektumnak, úgy tűnik, hogy egy nagyméretű sáncrendszer része, mely enyhén ívelődik: belső oldala a Tópark felőli részen volt. Déli, a vasúthoz közeli része elkeskenyedik, itt talán bejárat lehetett. Itt a belső oldalon van a 9. objektum – ennek talán a bejárat őrzésében lehetett szerepe. A területen feltárt többi objektum közül az 1. és a 4. a „belső” oldalon, a 3., 6. a-c., 8. és 10. pedig a „külső” oldalon van (az objektumok teljes leletanyagának elemzése még nem történt meg, ezért jelen pillanatban ennél többet nem mondhatunk).

Skanska (Tópark, hrsz. 3301/20)

A cég területe az M1-es és a belső út közt a Red Baron mellett, attól nyugatra van. A telken a Renault számára épült szerviz és irodaépület és az úgynevezett A. F. A. épület területét humuszolták le. A Renault-épület helyén nagyon vékony volt a humuszréteg – itt is valaha kisebb domb lehetett, melyet a faiskolához szükséges talajgyengetéssel tüntettek el. Ekkor pusztulhattak el a régészeti objektumok is.

A Renault-épülettől nyugatra és a A. F. A. területén 14 objektumot találtunk, ezek közül egy újkorinak bizonyult: a nagy kiterjedésű, vastagon átégett réteg és a szenes sáv a régebben e területen működött téglagyár maradványa lehet (3. objektum).

Az 1. és a 2. objektum nyugat-keleti tájolású, kőpakolásos sír. Az 1. objektumban jobb oldalán fekvő váz enyhén hajlított lábakkal, melléklete nem volt. (4. kép.) A 2. objektumban sem váz,

durchgeschnitten, dessen Sohle mit kleinen Tiefungen gegliedert war. Wir hatten die Möglichkeit, im Inneren des Gebäudes mit Hilfe von zwei, ursprünglich 20×1 m großen Suchgräben – Quadranten I–II – weitere Schnitte über dieses Objekt zu bekommen. Auch in unseren Quadranten zeichnete sich dieses Objekt ab, so erhielten wir schon vier Schnitte in einer Breite von 38,5 m (das ist die Breite der Halle). Die Breite des Objektes schwankt zwischen 15 und 20 m, sein südliches Ende ist schmaler und es biegt sich leicht. In diesem Objekt kamen Keramikbruchstücke und Tierknochen in sehr großer Menge vor. Es gab auch mehrere Knochengeräte, gespaltene Steingeräte (die meisten davon sind frühere Produkte, hier befanden sie sich in sekundärer Lage), die Schalen von Süßwassermuscheln und einen Bronzedrahtring.

Unmittelbar neben diesem Objekt kam das große, ungefähr kreisförmige, von der heutigen Oberfläche gerechnet 270 cm tiefe Objekt 9 vor. Die Funde waren Keramik, Tierknochen, Muschelschalen, aber auch Fischwirbel, halbfertiger Spinnwirtel, das Bruchstück eines Siebgefäßes und das eines schwarzen Gefäßes mit eingeglätteter Verzierung. Das Fragment einer Gebißstange (Fig. 3. 4), ein Bronzedolch (Fig. 3. 3), der aus weißem Stein geschliffene, runde, durchbohrte Kopf eines Streitkolbens (?) und die Hälfte eines ähnlichen, aber aus dunkelgrauem Stein gemachten Streitkolbens (?) können vielleicht auf die Funktion dieses Objektes hinweisen.¹⁵

Obwohl im Verhältnis zu seiner Größe nur ein kleiner Teil des an mehreren Stellen beobachteten Objektes bekannt ist, scheint es eine Strecke eines, sich leicht biegenden, großen Schanzwerkes zu sein, dessen innere Seite auf dem Teil von Tópark gewesen sein könnte. Sein südlicher Teil in der Nähe der Eisenbahnlinie verschmälert sich, hier dürfte der Eingang gewesen sein. Da, auf der inneren Seite befindet sich das Objekt 9, das bei der Bewachung des Einganges eine Rolle gespielt haben könnte. Von den anderen freigelegten Objekten befinden sich die Objekte 1 und 4 auf seiner „inneren“ Seite, während die Objekte 3, 6. a-c, 8 und 10 auf der „äußeren“ Seite. (Die komplette Bearbeitung des Fundmaterials der Objekte wurde noch nicht durchgeführt, darum können wir augenblicklich nicht mehr sagen.)

Skanska (Tópark, Parzellenzahl 3301/20)

Das Gelände dieses Unternehmens erstreckt sich zwischen der Autobahn M1 und der inneren Straße, neben dem Gebiet von Red Baron, d. h. westlich davon. Auf dieser Parzelle wurde der Humus an der Stelle des Renault-Services und -Bürogebäudes, ferner an der des A. F. A.-Gebäudes abgetragen. An der Stelle des Renault-Gebäudes war die Humusschicht sehr dünn – auch da könnte sich einst ein kleiner Hügel befunden haben, der wahrscheinlich infolge der Planierungsarbeiten für die Baumschule verschwand. Auch die archäologischen Objekte wurden vermutlich bei diesem Anlaß vernichtet.

sem melléklet nem volt. A 4. és a 8. objektum szintén kőpakolásos sír, tájolásuk északnyugat-délkelet, a 8. objektumban a váz mellett kerámiatöredékek. A 6–7. objektum néhány kőből állt, ezeket talán jelképes síroknak tarthatjuk. Ehhez hasonló temetkezési mód már az 1997. évi feltárás során is előkerült a Red Baron területén.

A sírok csoportjától délre két szabálytalan alakú, nagyméretű ház (9–10. objektum) és kisebb gödrök (5., 11–14. objektum) kerültek elő. Az objektumokból nagy mennyiségű állatcsont és durva kerámia került napvilágra, a leletanyagból kiemelendő egy besimított rácsmintával díszített oldaltöredék a 10. objektumból és egy csonkakúp alakú, peremén bevagdosással díszített orsógomb a 12. objektumból – mindkettő kora vaskori.

Összefoglalás

A Törökbálint-Tóparkon 1995 óta folyó feltárások tudományos jelentősége abban áll, hogy egy nagy terület teljes egészében feltárható lesz, így a bronzkortól a vaskorig tartó időszakról átfogó képet kaphatunk. 1998-ban feltártuk a településhez tartozó házakat és egyéb objektumokat, a Shell, a Skanska és a Grundfos területén, sírokat a Skanska és a Schöller (10. objektum) telkén. A Schöller-nél a különféle rendeltetésű gödrök mellett – valószínűleg – egy erődítményrendszer maradványai kerültek napvilágra.

Az eddigi ásítások során római kori és 10–11. századi objektumok a lelőhelyről nem kerültek elő, ilyen anyag csak terepbejárásból ismert.¹⁶ Ennek az is lehet az oka, hogy a Sasad kertészetének működése során a máshonnan hozott földdel kerülhettek ide a leletek.¹⁷

MARÓTI ÉVA
Ferenczy Múzeum
2000 Szentendre
Fő tér 6.

Westlich vom Renault-Gebäude und an der Stelle von A. F. A. stießen wir auf 14 Objekte. Eines dieser Objekte erwies sich als neuzeitlich: Die umfangreiche, dick durchgebrannte Schicht und der kohlige Streifen können die Reste der früher in diesem Gebiet arbeitenden Ziegelei sein (Objekt 3).

Die Objekte 1 und 2 waren W–O-orientierte Steinpackungsgräber. Im Objekt 1 lag das Skelett auf seiner rechten Seite mit leicht aufgezogenen Beinen, ohne Beigabe. (Fig. 4.) Im Objekt 2 gab es weder Skelett noch Beigabe. Die Objekte 4 und 8 waren ebenfalls Steinpackungsgräber. Orientierung: NW–SO. Im Objekt 8 lagen Keramikbruchstücke am Skelett. Die Objekte 6 und 7 bestanden aus einigen Steinen, sie können vielleicht für symbolische Gräber gehalten werden. Eine ähnliche Bestattungsweise konnte schon an den Freilegungen 1997 auf dem Gelände von Red Baron beobachtet werden.

Südlich der Grabgruppe kamen zwei große Häuser unregelmäßigen Grundrisses (Objekt 9 und 10) und kleinere Gruben (Objekte 5, 11–14) zum Vorschein. Diese Objekte enthielten Tierknochen und Grobkeramik in großer Menge. Vom Fundmaterial ragen sich ein, im Objekt 10 vorgekommenes Seitenbruchstück mit eingeglättetem Gittermuster und ein, im Objekt 12 gefundener kegelstumpfförmiger Spinnwirtel mit eingeschnittenem Rand heraus. Beide sind früheisenzeitlich.

Zusammenfassung

Die wissenschaftliche Bedeutung der in Törökbálint-Tópark seit 1995 geführten Ausgrabungen besteht darin, daß ein großes Gebiet vollkommen freigelegt werden kann, und wir ein umfassendes Bild über die Zeitspanne von der Bronzezeit bis zur Eisenzeit erhalten können. Im Jahre 1998 legten wir Häuser und sonstige Siedlungsobjekte auf dem Gebiet von Shell, Skanska und Grundfos, Gräber auf dem von Skanska und Schöller (Objekt 10) frei. Auf dem Gelände von Schöller kamen auch die Reste wahrscheinlich eines Festungswerkes – außer Gruben von verschiedener Funktion – zum Vorschein.

Im Laufe der bisherigen Ausgrabungen kamen keine Objekte aus der Römerzeit und aus dem 10. bis 11. Jahrhundert vor, ein hierher datierbares Fundmaterial wurde nur an den Geländebegehungen gefunden.¹⁶ Das kann damit erklärt werden, daß diese Funde mit dem von anderswo hierher beförderten Humus während des Bestehens der Gärtnerei von Sasad an diese Stelle gelangen konnten.¹⁷

ÉVA MARÓTI
Ferenczy Múzeum
H–2000 Szentendre
Fő tér 6.

Jegyzetek:

- 1 MRT 7., 36/1–36/30 lh., 343–349.
- 2 MRT 7., 36/1. lh., 343.
- 3 A feltáráson munkatársként vettem részt. Ezúton köszönöm Csongrádiné Balogh Éva kolléganőmnek jelen cikk írása során nyújtott segítségét: a leletek meghatározását, szakmai tanácsait. A lelőhely teljes feldolgozását közösen fogjuk elkészíteni.
- 4 MNMA XXIX/205/1996.
- 5 MNMA XXXV/164/1998.
- 6 Csongrádiné Balogh Éva: Törökbálint–Tópark. Őskori régészeti feltárások 1995 és 1997 között. Kézirat. A Régészeti Füzetek megjelenés alatt.
- 7 Füzesabony, Kettőshalom 6., 10., 13., 22., 31., 40., 43., 60., 63. számú sírok (PATEK 1989–1990, 62–64).
Maklár, Koszpérium, 97. sír – 2 db (PATEK 1989–1990, 65)
Sirok, Akasztómály, 2., 3., 5., 8., 9. sz. sír (PATEK 1989–1990, 65–67)
Tarnaőrs, Csárdamajor, Anna-kápolna mellett 2. és „A” sír (PATEK 1989–1990, 67)
Mezőcsát (PATEK 1989–1990, 71)
A publikációra dr. Vörös István hívta fel a figyelmet, melyet ezúton köszönök.
- 8 PATEK 1989–1990, 28–29. t.
- 9 PATEK 1989–1990, 28. t. 1, 4, 10; 29. t. 2–3, 7–8.
- 10 PATEK 1989–1990, 71.
- 11 Szíves szóbeli közlését ezúton köszönöm.
- 12 A Patek E. által publikált sírokban nincsenek orsó-gombok.
- 13 MRT 7., 36/25. lh., 347–348.
- 14 MRT 7., 36/26. lh., 348.
- 15 Márvány buzogányfej ismert: Füzesabony, Öregdomb 1. sírjából (PATEK 1989–1990, 72)
- 16 MRT 7., 36/1. lh., 343.
- 17 Az ásatáson előkerült leleteket Murnerné Lukács Katalin restaurálta, a rajzokat Pongrácz Zsuzsa készítette, a tárgyfotókat pedig Gajzágó Jolán fotós. Munkájukat ezúton is köszönöm.

Anmerkungen:

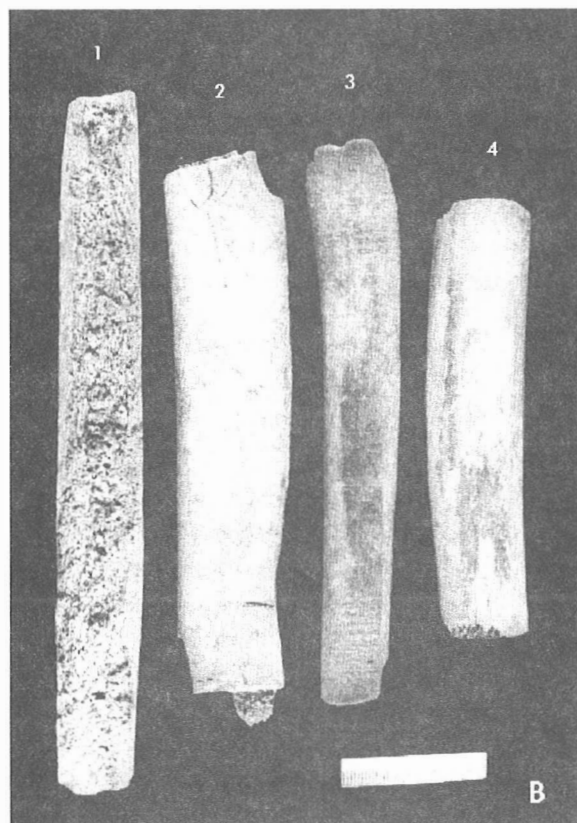
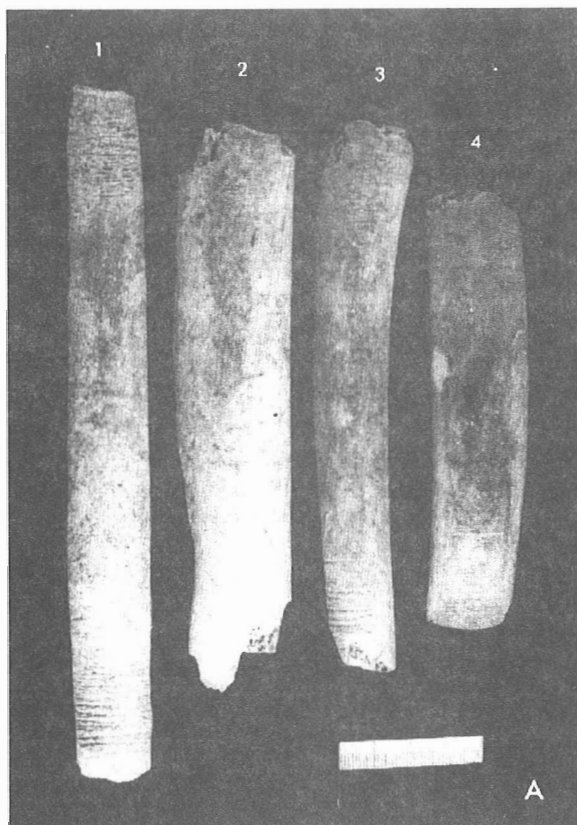
- 1 MRT 7, Fundorte 36/1–36/30, 343–349.
- 2 MRT 7, Fundort 36/1, 343.
- 3 An der Ausgrabung nahm ich als Mitarbeiterin teil. Diesmal bedanke ich mich bei meiner Kollegin Éva Csongrádi-Balogh für ihre Hilfe bei dem Schreiben dieses Artikels, nämlich für die Bestimmung der Funde und für die Fachratschläge. Wir werden die hiesigen Funde und Befunde zusammen komplett bearbeiten.
- 4 MNMA XXIX/205/1996.
- 5 MNMA XXXV/164/1998.
- 6 Csongrádiné Balogh Éva: Törökbálint–Tópark. Őskori régészeti feltárások 1995 és 1997 között (Éva Csongrádi-Balogh: Törökbálint–Tópark. Urzeitliche archäologische Freilegungen zwischen 1995 und 1997). Manuskript. Es wird in der nächsten Nummer von Régészeti Füzetek erscheinen.
- 7 Füzesabony–Kettőshalom, Grab 6, 10, 13, 22, 31, 40, 43, 60, 63 (PATEK 1989–1990, 62–64);
– Maklár, Koszpérium, Grab 97 – 2 St (PATEK 1989–1990, 65);
– Sirok, Akasztómály, Grab 2, 3, 5, 8, 9 (PATEK 1989–1990, 65–67);
– Tarnaőr, Csárdamajor, Neben der Anna-Kapelle, Grab 2 und „A“ (PATEK 1989–1990, 67);
– Mezőcsát (PATEK 1989–1990, 71).
Auf die Publikation machte mich Dr. István Vörös aufmerksam. Diesmal bedanke ich mich dafür.
- 8 PATEK 1989–1990, Taf. 28–29.
- 9 PATEK 1989–1990, Taf. 28, 1, 4, 10; Taf. 29. 2–3, 7–8.
- 10 PATEK 1989–1990, 71.
- 11 Diesmal danke ich ihr für die mündliche Mitteilung.
- 12 In den von E. Patek publizierten Gräbern gab es keine Spinnwirtel.
- 13 MRT 7, Fundort 36/25, 347–348.
- 14 MRT 7, Fundort 36/26, 348.
- 15 Ein marmorner Streitkolbenkopf ist im Grab 1 von Füzesabony, Öregdomb bekannt (PATEK 1989–1990, 72).
- 16 MRT 7, Fundort 36/1, 343.
- 17 Die Grabungsfunde wurden von Katalin Murner-Lukács restauriert. Die Zeichnungen machte Zsuzsa Pongrácz und die Fotos Jolán Gajzágó. Auch diesmal bedanke ich mich für ihre Arbeit.

Irodalom ■ Literatur:

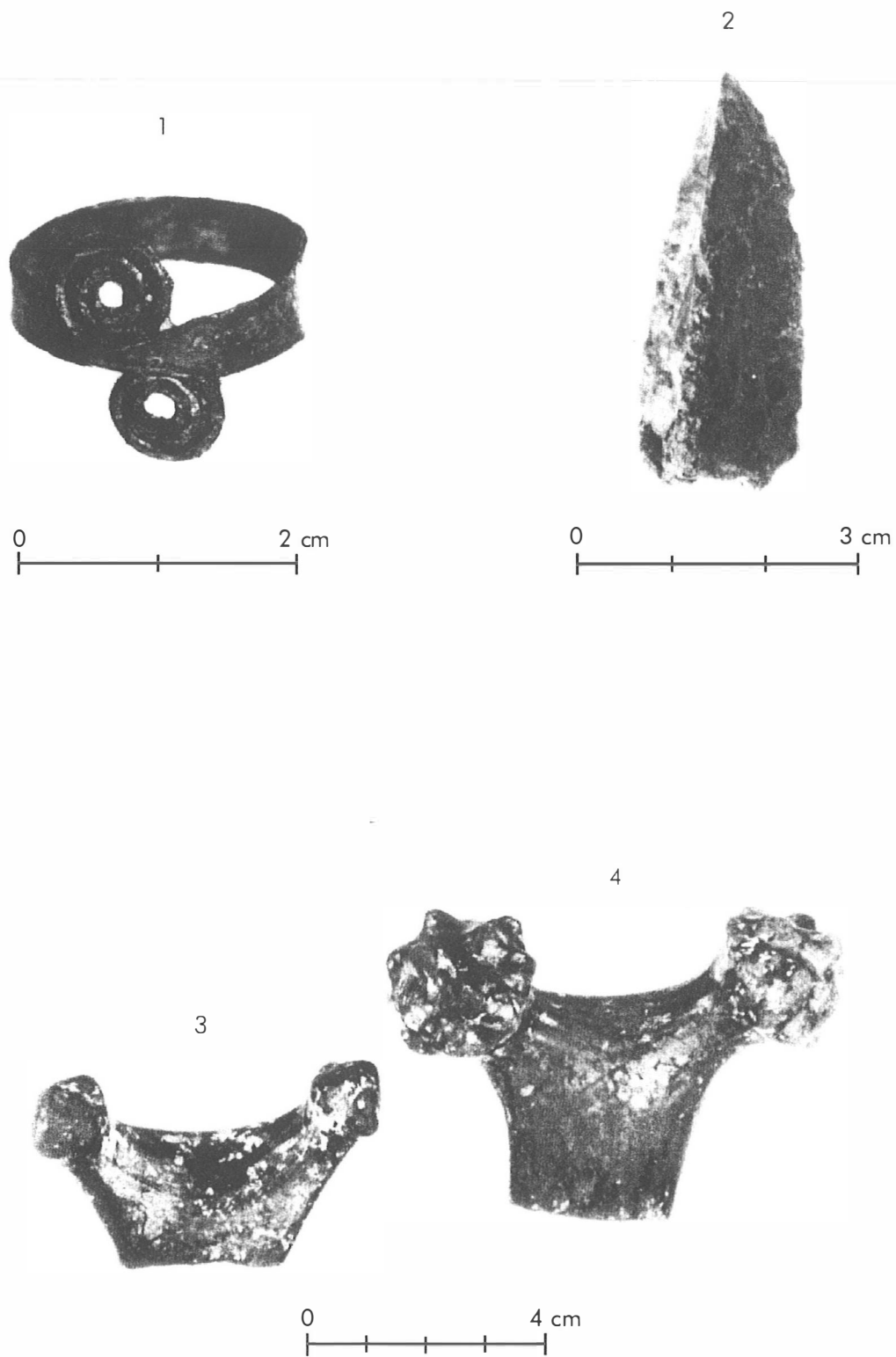
MRT 7.

DINNYÉS, I. – KÖVÁRI, K. – LOVAG, Z. – TETTAMANTI, S. – TOPÁL, J. – TORMA, I.: Pest megye régészeti topográfiája. A budai és a szentendrei járás. (XIII/1.) Budapest, 1986, 389. (Magyarország Régészeti Topográfiája 7.)
PATEK, E.: A Szabó János Győző által feltárt „preszkíta” síranyag. A Füzesabony–Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves megyében. In: *Agraria* 25–26 (1989–1990) 61–118.

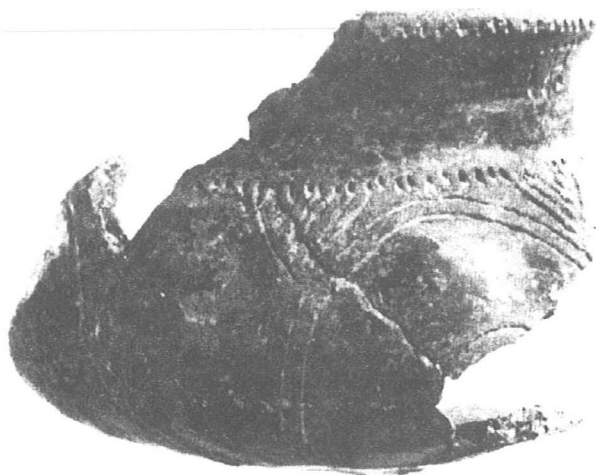
PATEK 1989–1990

1. kép. Csonteszközök A és B oldal (Grundfos, 1-2: 18. objektum, 3: 9. objektum, 4: 4. objektum)
 Abb. 1. Knochengerte – Seite A und B (Grundfos, 1-2: Objekt 18, 3: Objekt 9, 4: Objekt 4)

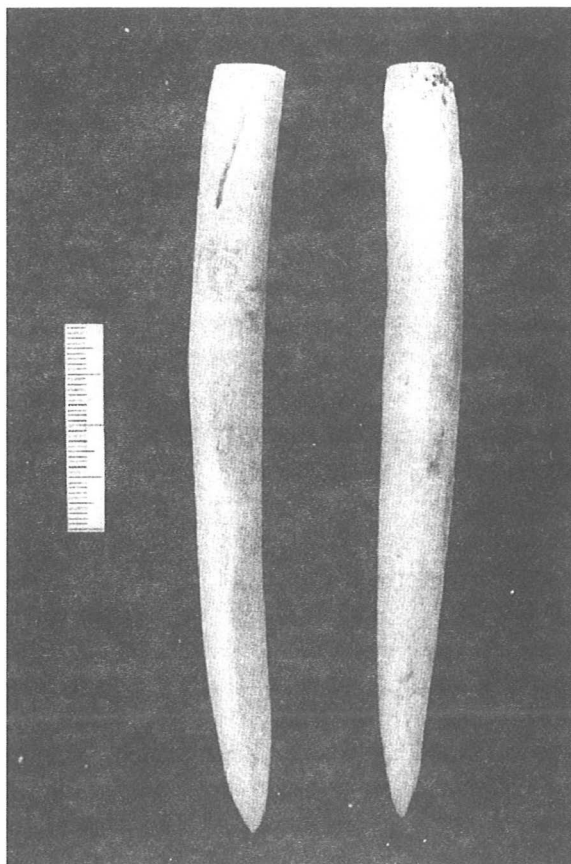
2. kép. 1: Spirális fejű bronzgyűrű (Grundfos, 18. objektum); 2: három élű bronz nyílhegy (Grundfos, 9. objektum);
 3: edényfül (Grundfos, 16. objektum); 4: edényfül (Grundfos, 7. objektum)
 Abb. 2. 1: Bronzene Spiralling (Grundfos, Objekt 18); Dreikantige skythische Pfeilspitze (Grundfos, Objekt 9.);
 3: Ansa Cornuta-Henkel (Grundfos, Objekt 16); 4: Ansa Cornuta-Henkel (Grundfos, Objekt 7)

0 2 cm

0 5 cm

2

4

0 3 cm

3. kép. 1: Edényke a 3. objektumból (Schöller); 2: Csontárak a 3. objektumból (Schöller);
3: Bronztőr a 9. objektumból (Schöller); 4: Csont zablapálca töredéke a 9. objektumból (Schöller)
Abb. 3. 1: Ein kleines Gefäß aus dem Objekt 3 (Schöller), 2: Knochenahnen aus dem Objekt 3 (Schöller);
3: Bronzedolch aus dem Objekt 9 (Schöller); 4: das Bruchstück einer beinernen Gebißstange aus dem Objekt 9 (Schöller)

TÖRÖKBÁLINT - TÓPARK

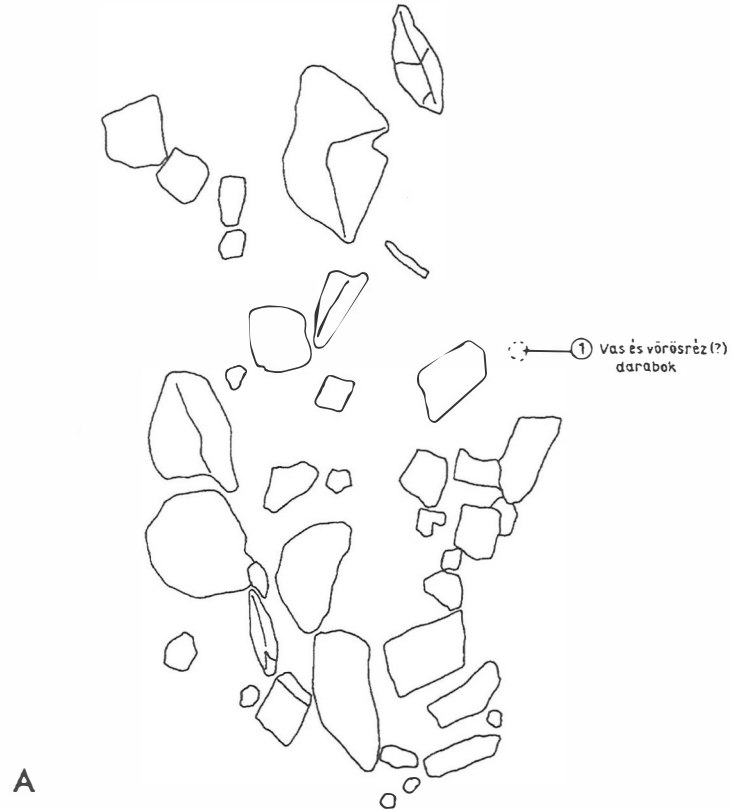
SKANSKA

1998. 11. 07.

1:10

Lehumuszalt felszín:

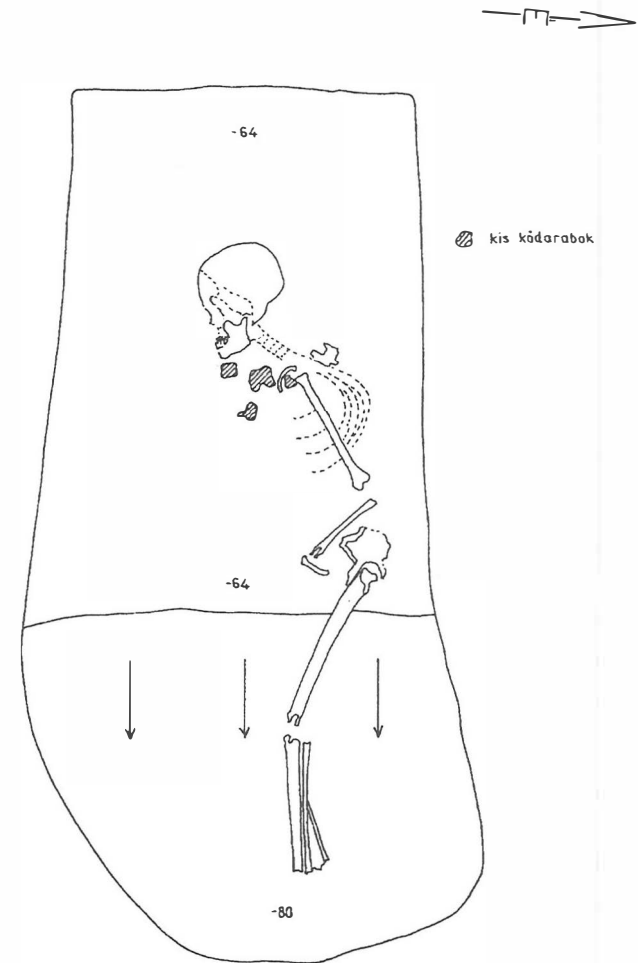
K ö p a k o l á s

1998. 11. 10.

1:10

1. objektum
felülnézet

4. kép. A) Az 1. objektum kőpakolása (Skanska); B) A sír kibontva (Skanska, 1. objektum)
Abb. 4. A) Die Steinpackung des Objektes 1 (Skanska), B) das freigelegte Grab (Skanska, Objekt 1)

Késő kelta ház Nyékládháza-Istvántó lelőhelyen

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

A lelőhely a kavicskitermelés következtében létrejött István tótól északra, az üdülőövezetben, a Boglárka utcától nyugatra levő egykori termelőszövetkezeti telepelyen van (1. kép). Galuska László polgármester a terület parcellázása előtt lehetővé tette az ásást, majd a Herman Ottó Múzeum dotálta a munkát.

Átlag 18×12 méter területet kutattunk meg. A korai vaskor 22 sírját tártuk fel. Az ásás jelentős objektuma a 4., azaz a késő kelta ház.

Hamuszürke kitöltése a kutatóárokban jól látszott. Rábontottunk, és eső után tisztán kirajzolódott a ház körvonala, melyet teljes egészében világosszürke hamu töltött ki. Valószínű, hogy a ház fala és tetőszerkezete beomlott és leégett. A földbe mélyített házalap 4,2×3 méteres, szinte lekerekített téglalap, de az északi fal ívelten dél felé kanyarodik, a dél-nyugati rész felé, ahol a bejáratot is meg tudtuk figyelni. A ház feltjét a jelenlegi járószinttől 47 cm mélységben dokumentáltuk, 36 cm a humusz, és 11 cm a sárga homok. A ház feltjét észak-dél és kelet-nyugat irányú, 25 cm széles kutatóárokcal átvágtuk (3. kép). A kelet-nyugati metszet a 2. képen látható. A ház központi részét alkotó nagyjából téglalap alakú, lekerekített sarkú keleti rész mélysége 56–60 cm, (a jelenlegi felszíntől számítva 103–107cm). A keleti rész középvonalában található cölöplyuk 35×40 cm átmérőjű, mélysége a felszíntől 133 cm.

A ház északi felében salakosra, fémesre égett-olvadt rögök, szurok, és az egész területen grafitos, duzzadt peremű kerámiatöredékek voltak. Hasonló Ostffyasszonyfa-Földvár anyaga (KÁROLYI 1985, 8. kép). A keleti fal nyesésekor a felszíntől 47 cm-re előkerült egy korongolt edénytöredék, melyen plasztikus emberfej látható. A kelta emlékanyagban kedvelt díszítési mód volt ez, a hozzá kapcsolható tartalommal (SZABÓ 1968, 317–339; KNEZ – SZABÓ 1980–81, 20–21, 80–88), ide vehetjük a badacsonytördemici (HORVÁTH 1987, 67, 2–3. ábra), és a csövári (HELLEBRANDT 1999, III. tábla 2) darabokat is. Az emberfej alkalmazását az etruszk kancsóktól (SCHAAFF 1971, 11) a Szárazdregölyi leleten át (HUNYADY 1944, 43–44, 1942, XXXIX. 8) a Tiszafüred-morotvaparti egyedi darabig (KRIVECZKY 1991, VIII. tábla), s tovább a római kori kancsóig

A Late Celtic house at Nyékládháza-Istvántó

(Borsod-Abaúj-Zemplén County)

The site can be found north of the István lake, a gravel pit, in the resort district, in the territory of the former co-operative centre, west of the Boglárka street (Fig. 1). László Galuska mayor authorised the excavations in the territory before it was divided into lots, and the Herman Ottó Museum financed the work.

We investigated an area of 18×12 m in average. Twenty-two graves were unearthed from the early Iron Age. The significant feature of the excavations was no. 4, a Celtic house.

The ash grey filling came out clear in the test trench. We extended the trench, and after rain, the outlines of the house delineated. The feature was entirely filled in with light grey ash. Probably the walls and the roof structure of the house fell in and burned down. The sunken house measured 4.2×3 m, it was approximately oblong-shaped with rounded corners. The northern wall turned to south in an arch toward the southwestern part, where the entrance could be observed. The outlines of the house were spotted in a depth of 47 cm from the present surface. The humus was 36 cm thick, and an 11 cm thick sand layer lay under it. The house was intersected with an east-west directed 25 cm wide test trench (Fig. 3). The east-west section can be seen in Fig. 2. The eastern part of approximately oblong shape with rounded corners, which composed the central part of the house, was 56–60 cm deep, which means 103–107 cm from the present surface. The posthole found in the median of the eastern part had a diameter of 35–40 cm, its depth was 133 cm from the surface.

There were lumps burnt and melted to a metallic slaggy state, pitch, and graphitic sherds with bulging rims. The material of Ostffyasszonyfa-Earthen fort was similar (KÁROLYI 1985, Fig. 8). The fragment of a wheel-thrown vessel was found 47 cm from the surface during the cutting of the eastern wall. It displayed a plastic human head. This was a common decoration type in Celtic materials with the related content (SZABÓ 1968, 317–339; KNEZ – SZABÓ 1980–81, 20–21, 80–88). We can cite the items from Badacsonytördemici (HORVÁTH 1987, 67. Fig. 2–3)

(TEJRAL 1995, 6. ábra 4; WERNER 1979, Kelheim, 2. ábra) végig követhetjük területileg és időrendileg.

A kelta házban kis ácskapocs volt, melynek analógiája Bükk-szentlászlón (VÉGH 1969, I. t. 12–15, II. t. 15, 16, 18; HELLEBRANDT 1992, 11–12. kép) is előkerült. Vas zablát találtunk csavart szárral, analógiái Hatvan-Boldog (MÁRTON 1934, XV. t. 3–4), Alsózsolca (MÁRTON 1934, XLIX. t. 1), valamint Munkács-Lovácska (BIDZILJA 1971, 18. ábra 10) lelőhelyek zabláái.

A nyékládházi ház keleti része, mint már leírtuk, téglalap alakú, ez általános alak, hasonló a tápiószelei (HELLEBRANDT Corpus III. 18. ábra. I–II. ház), a Tiszafüred-morotvaparti (KRIVÉCZKY 1991, 77, 78 irodalommal), a bükk-szentlászlói (HELLEBRANDT 1992, V. ábra) házakhoz.

Ugyanakkor a nyékládházi téglalap alakú ház északi oldala íves, kialakították a bejárati részt, így párhuzamként Herzogenburg és Vyčapy-Opatovce (KUZMOVA 1980, 3. ábra 3, 4. ábra 5) házformáihoz áll közelebb, a szaggatott vonallal jelzett kiegészítés nélkül. A nyékládházi kelta házban egy cölöplyukat találtunk, ez sätörtetős szerkezetre utal.

Az ásatási terület melletti üdülőknél, kerti munkák közben, széles peremű hombártöredéket találtak, több más kerámiatöredék között. Ez a töredék emlékeztet a Budapest-Tabán (BÓNIS 1969, 18. ábra) és a Bükk-szentlászló-Nagysánc lelőhelyeken előkerült darabokhoz (HELLEBRANDT 1992, X. ábra 8, 10, 11).

A Nyékládháza-Istvántó melletti kelta házat a benne talált leletek alapján a LT D időszakban, azaz a Kr. e. 1. század – Kr. u. 1. század fordulója körüli időszakban lakták.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA
Herman Ottó Múzeum
3501 Miskolc, Pf. 4.

and from Csővár (HELLEBRANDT 1999, Plate III. 2). The application of human heads can be followed in space and in time from the finds from Szárazd-Regöly (HUNYADY 1944, 43–44, 1942, XXXIX. 8) through the unique item from Tiszafüred-Morotvapart (KRIVÉCZKY 1991, Plate VIII), to the jugs from the Roman period (TEJRAL 1995, Fig. 6. 4; WERNER 1979, Kelheim, Fig. 2).

There was a small cramp in the Celtic house. Its analogue was found at Bükk-szentlászló as well (K. VÉGH 1969, Pl. I. 12-15, Pl. II. 15, 16, 18; HELLEBRANDT 1992, Fig. 11–12). We found an iron bit with twisted bar, whose analogue was found at Hatvan-Boldog (MÁRTON 1934, Pl. XV. 3–4), Alsózsolca (MÁRTON 1934, Pl. XLIX. 1), and also at Munkács-Lovácska (BIDZILJA 1971, Fig. 18. 10).

The eastern part of the house at Nyékládháza was oblong-shaped, which is a common shape, shared with the houses from Tápiószele (HELLEBRANDT Corpus III, Fig. 18, house I–II), Tiszafüred-Morotvapart (KRIVÉCZKY 1991, 77, 78 with references), and Bükk-szentlászló (HELLEBRANDT 1992, Fig. V).

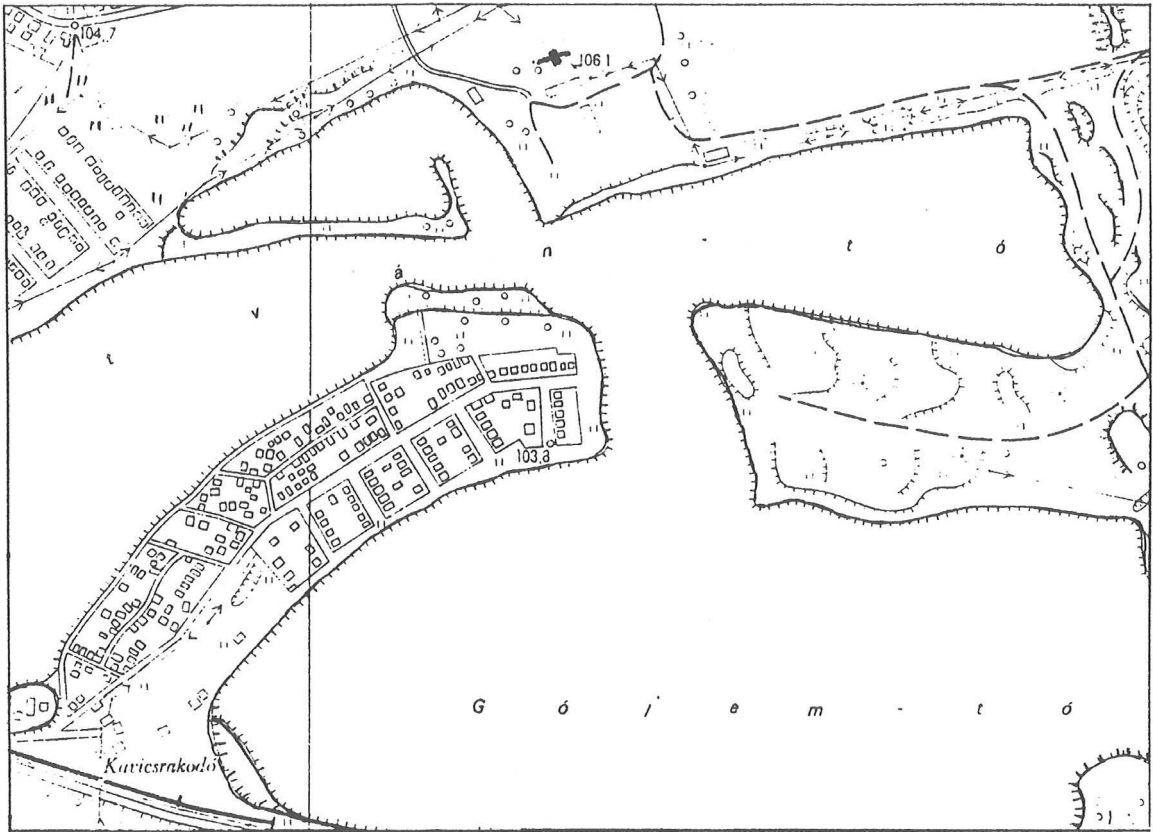
At the same time, the northern part of the oblong-shaped house at Nyékládháza was arched where the entrance was formed, so the closest analogues are Herzogenburg and Vyčapy-Opatovce (KUZMOVA 1980, Fig. 3. 3, Fig. 4. 5) disregarding the completion marked with broken line. We found one posthole in the Celtic house at Nyékládháza, which suggests a tent roof. Beside the excavation area, the fragment of a wide-rimmed storage vessel was found in the garden of one of the weekend houses together with other sherds. This fragment reminds of the items from Budapest-Tabán (BÓNIS 1969, Fig. 18) and Bükk-szentlászló-Nagysánc (HELLEBRANDT 1992, Fig. X. 8, 10, 11).

The finds found in the Celtic house from Nyékládháza date the feature from the LT D period, that is around the beginning of our era.

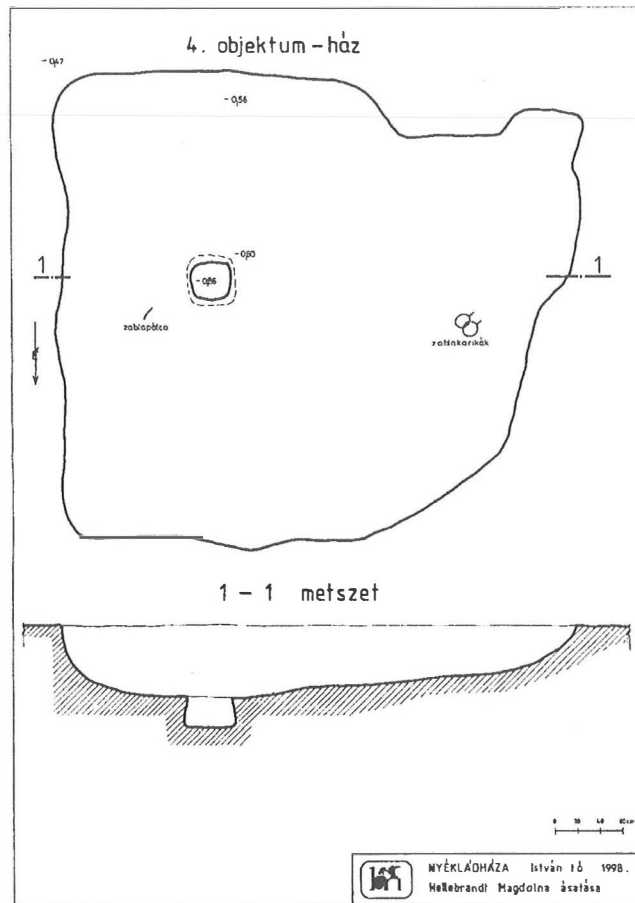
MAGDOLNA B. HELLEBRANDT
Herman Ottó Múzeum
H-3501 Miskolc, Pf. 4.

Irodalom ■ Bibliography:

- BIDZILJA 1971 BIDZILJA, V. I.: Kulturi zakarpattja na rubezhi nashojei. (The history of the Sub-Carpathian region). Kiev, 1971.
- BÓNIS 1969 BÓNIS, É.: Die spatkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. Budapest, 1969.
- HELLEBRANDT 1992 HELLEBRANDT, M.: Miskolc kelta kora. In: Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből. Miskolc város történetének dokumentumai II. Miskolc, 1992, 33–74.
- HELLEBRANDT 1999 HELLEBRANDT, M.: Celtic Finds from Northern Hungary. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Budapest, 1999.
- HORVÁTH 1987 HORVÁTH, L.: The Surroundings of Keszthely. In: Corpus of Celtic Finds in Hungary I. Budapest, 1999, 63–178.
- KÁROLYI 1985 KÁROLYI, M.: The Late Celtic Hillfort at Ostffyasszonyfa-Földvár major (Vas county). ActaArchHung 37 (1985) 391–418.
- KNEZ – SZABÓ 1980–1981 KNEZ, T. – SZABÓ, M.: Ein Keltischer Kantharos aus Novo mesto. ArchJug 20–21 (1980–1981) 80–88.
- KRIVECZKY 1991 KRIVECZKY, B.: Régészeti ásátások Tiszafüred-Morotvaparton. In: Szolnok megyei múzeumi adattár 32. Szolnok, 1991, 65–96. 2–
- KUZMOVÁ 1980 KUZMOVÁ, K.: Nízinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku (Niederungssiedlungen der Spätlatenezeit im mittleren Donauebiet). SlovArch 28 (1980) 313–340.
- MÁRTON 1934 MÁRTON L.: A korai La Tène sírok leletanyaga. Dolgozatok. Szeged, 1934.
- PETRES – SZABÓ 1974 PETRES, É. – SZABÓ, M. szerk.: A keleti kelta művészet. Eastern Celtic Art. Székesfehérvár, 1974.
- SCHAAFF 1971 SCHAAFF, U.: Ein keltisches Fürstengrab von Worms-Herrnsheim. JRGZM 18 (1971) 51–117.
- SZABÓ 1968 SZABÓ, M.: „...Huius sunt plurima simulacra”. Adatok a kelta nagyplasztikához. Acta Iuvenum. Budapest, 1968, 317–339.
- TEJRAL 1995 TEJRAL, J.: Zur Frage der frühesten elbgermanischen Machtzentren nördlich der mittleren Donau am Beispiel des römischen Importes. In: Keltien, Germanen, Römer. Vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jh. im Mitteldonauebiet. Brno-Nitra, 1995, 225–265.
- K. VÉGH 1969 K. VÉGH, K.: Kelta leletek a miskolci múzeumban. HOMÉ 8 (1969) 69–114.
- WERNER 1979 WERNER, J.: Spätes Keltentum zwischen Rom und Germanien. München, 1979.

1. kép: Nyékládháza-Istvánó, lelőhely
Fig. 1. Nyékládháza-Istvánó archaeological site

2. kép: Késő kelta ház és metszete. (Rajz: Sáfrány Andrásné) Captions
 Fig. 2. Late Celtic house and its cross-section. Drawing by Andrásné Sáfrány

3. kép: Késő kelta ház bontása
 Fig. 3. Clearing of the late Celtic house

Előzetes jelentés a Sé-Doberdón végzett 1998. évi leletmentésről

(Vas megye)

A Szombathely központjától 5 kilométerre nyugatra, az Arany-patak völgyében elterülő Sé község nevét a Malomi dűlőn Károlyi Mária 1973-ban megkezdett, később Kalicz Nándorral közösen folytatott kutatásai tették ismertté a hazai és a külföldi ősrégészet szakemberei számára. Mind a Malomi dűlő, mind az újkori település a vízfolyás bal partján fekszik. A völgy ezen az oldalon szélesebb, az ártér szigetszerű kiemelkedésekkel tarkított, emberi megtelepedésre alkalmasabb terület. Leletmentő ásásunkat a patak jóval meredekebb, erdőkkel és rétekkel borított jobb partján elterülő két domboldalon és a közöttük fekvő mélyebb területen (1. kép) végeztük 1998. május 11. és november 27. között. A feltárást egy családi házakból álló lakópark (az ún. Déli lakóterület kb. 5 ha) építése tette szükségessé. A munkák a kezdetektől Sosztarits Ottó, majd augusztus 3-tól Ilon Gábor vezetésével folytak.

Ásáti tevékenységünk az első négy hét folyamán egy sír és néhány gödör leletmentésére korlátozódott, mindenek előtt a beruházóval folytatott viták miatt. Ezt követően az U2 és U3 jelű telekhátroló utak területére eső régészeti jelenségek és azok leletanyagának mentését, valamint egy római kori vízvezeték részleteinek feltárását végeztük el. A humuszrétegnek az utak területéről való eltávolításakor régész nem volt jelen, mivel a beruházó a munkát nem jelentette időben. A fent említett okok miatt a további feltárandó területeket csak a munkafázisok befejezése után tudtuk célirányosan kijelölni, júliusban és augusztusban az I–III., az őszi hónapokban a IV–VI. felületeken dolgoztunk. További leletek és objektumok megtalálásának reményében és precízebb (szintkövetés) feltárási módszer alkalmazása miatt nyitottunk meg négy („A”, „B”, „C” és „D” jelű), 5×5 méter alapterületű szelvényt a szórvány neolitik tárgyak előkerülési helyén, valamint az egyetlen hiteles rézkori gödör és egy melléklet nélküli csontvázas sír környezetében. E kis kiterjedésű, gépek által nem rombolt munkaterületeket igyekeztük rétegtani megfigyelések céljára is felhasználni. A szeptemberben felmerült pénzügyi problé-

Preliminary report of the rescue excavations conducted at Sé-Doberdó in 1998

(Vas County)

The village of Sé lies in the valley of the Arany stream, 5 km west of the centre of Szombathely. The name was introduced in Hungarian and international prehistoric research by the excavations in the Malomi dűlő, which were started by Mária Károlyi in 1973 and later carried on in cooperation with Nándor Kalicz. Both the Malomi dűlő and the modern settlement lie on the left side of the watercourse. The valley is broader on this side, and the isolated elevations that segment the floodplain create favourable conditions for human settlement. The rescue excavations were conducted on two hillsides and the enclosed deeper surfaces on the much steeper right side of the stream (Fig. 1) between 11. May and 27. November 1998. This territory was covered with forests and meadows. The rescue excavations preceded the construction of a residential park (ca. 5 ha of the so-called Southern residential area). Ottó Sosztarics directed the excavations at the start, then Gábor Ilon took over from the 3rd of August.

The excavations were restricted to rescuing a grave and some pits during the first four weeks owing to discussions with the investors. Then archaeological features and materials and a detail of a Roman period aqueduct were rescued in the area of roads U2 and U3 on the borders of the lot. No archaeologist controlled the removal of the humus layers from the area of the roads since the investor failed to report the earthwork in time. Due to the above reasons, the areas to be unearthed could be determined only after these phases of earthwork had been finished. We worked on surfaces I–III in July and August and on surfaces IV–VI in the autumn. We opened four more 5×5 m large cuttings in the hope that we can find further finds and features with a more precise excavation method (in levels). Cuttings “A”, “B”, “C” and “D” were localised in the area where stray finds had been collected from the Neolithic and near the only authentic Copper Age pit and an inhumation burial, which did not contain grave-goods. We tried to observe the layer sequence as well in the small territory, which had not been destroyed by machines. The financial problems that had emerged in September were solved partly in the course of negotiations with the investors

mákat részben a beruházóval folytatott újabb tárgyalások során, részben a Kulturális Örökség Igazgatósága közreműködésével sikerült megoldani. A lakóparkhoz tartozó hat telekre azonban, amelyek csak részben kutattak („A” és „B”, valamint III. felület megnyitásának helye) nem engedélyeztük a beépítést. Az itt húzódó esővíz-elvezető árok mentén előkerült csecsemősír és a kemencék alapján további objektumok és leletek előkerülésére számítottunk egy későbbi (talán 2001. évi) ásatás kapcsán.

Az I–II., IV–VI. felület feltárása – miként az U2–U3-é is – gépi humuszolást, nyesést követően történt. A „B” szelvényben ásonyomokként mélyítettünk. Az „A” szelvényt mikrostratigráfiai módszerrel kezdtük feltárni, majd idő hiányában a további munkát – visszatemetés után – a következő évre (évekre?) halasztottuk. A „C” és „D” szelvényeket – miként a III. felületet is – a két utóbbi módszer kombinációjával vizsgáltuk.

Mintákat gyűjtöttünk radiocarbon kormeghatározásra, valamint növényi- és talajmintákat környezetrekonstrukciós- és kerámia összetétel vizsgálatokra. Az utóbbi témával Gerdán Katalin és Szakmány György (ELTE, Bp.) geológusok foglalkoztak. Az archaeobotanikai minták közül a legjelentősebb mennyiségű az U2 területén feltárt KE-8 jelű, római kori gödörből származó árpa (Torma Andrea MMM, Bp. meghatározása) volt. Prof. Márton Péter a III. felületen feltárt két kemence sütőfelületéből archaeomágneses kormeghatározásra mintákat vett. Eszerint ezek a LT időszakra keltezettek.

A helyszíni technikai feladatok oroszánrészt Marton Tibor és Oross Krisztián (akkor még a szegedi JATE régész hallgatói, ma az MTA RI munkatársai) látták el, akik a telep rézkorának emlékeit a jövőben fel is dolgozzák. A feltárás kora vaskori anyagát Molnár Attila, kelta kori emlékeit pedig Gaál Krisztián (ELTE, Bp.) hallgatóknak adtuk át. Az ásatás során hét különböző korszak tárgyi emlékei láttak napvilágot, ezeket az alábbiakban röviden ismertetjük.

1. A rézkori lengyeli kultúra idoltöredékét, továbbá egy bütyökdiszes oldaltöredéket szórványleletként találtuk, e korszakhoz köthető régészeti jelenségeket megfigyelni nem tudtunk.

2. A középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrába sorolható kerámia és kőeszközök kerültek elő az U2 telekhatároló út területén a KE-7 jelzetű nagyméretű gödörből. A gödör betöltésének nagy részét a gépi humuszolás megsemmisítette, az objektum körülb-

and partly with the contribution of the Directorate of the Cultural Heritage. However, we banned construction on six lots of the residential park, which have only partly been investigated (areas of cuttings “A” and “B” and surface III). The grave of an infant and the ovens found along the water channel suggest that further features and finds can be expected during excavations to be conducted in the future (perhaps in 2001).

The excavations of surfaces I–II and IV–VI, similarly to those of surfaces U2 and U3, were started after the mechanic removal of the humus. In cutting “B”, we worked in spits. In cutting “A”, we started to work with microstratigraphical methods but ran out of time, so we filled in the cutting and postponed its clearing until the next year (years?). In cuttings “C” and “D” and also on surface III, the two latter methods were combined.

We collected samples for radiocarbon dating and vegetal and soil samples for environmental reconstruction and ceramics analysis. Katalin Gerdán and György Szakmány geologists (ELTE Budapest) carried out the latter investigations. The largest archaeobotanical sample was taken from the barley found in the Roman period pit marked KE-8 in the territory of U2 (determined by Andrea Torma, MMM, Budapest). Prof. Péter Márton collected samples for archaeomagnetic analyses from the baking surfaces of the two ovens unearthed on surface III. The analyses gave a dating from the LT.

The greater part of the technical field work was carried out by Tibor Marton and Krisztián Oross (at that time students of archaeology at the JATE, to date MTA RI), who will analyse the Copper Age finds of the settlement. The early Iron Age material of the excavations was given entrusted to Attila Molnár student, those from the Celtic period to Krisztián Gaál student (ELTE, Budapest). The relics of seven different periods were unearthed during the excavations, which will be shortly described in the followings.

1. The fragment of an idol and a wall fragment with a knob from the *Copper Age Lengyeli culture* were found as stray finds. We did not observe any feature that could be connected to this archaeological period.

2. Ceramics and stone tools of the *middle Copper Age Balaton-Lasinja culture* were found in the large pit marked KE-7 in the territory of road U2 along the border of the lot. The machine had destroyed most of the filling of the pit during the removal of the humus layer. One third of the feature extended under the wall of the cutting. Altogether four pits dug into one another were unearthed in the extension of the cutting, but we could not separate their find materials. Further finds of the

lül egyharmad részben a szelvényfal alatt helyezkedett el. A rábontás során összesen négy, egymásba ácsott gödör maradványa került elő, melyek leletanyagát nem sikerült külön tartanunk. A kultúra további leletei kerültek elő másodlagos helyzetben a KE-10 és KE-17 jelű vaskori gödrökből, továbbá a lelőhely alacsonyabban fekvő részén a munkagépek által el nem távolított vastag humuszrétegből. A leletanyagban a tálak alkotják a legnagyobb és legváltozatosabb csoportot. Az enyhén behúzott, egyenesen vágott peremű kettős kónikus tálak jellegzetes díszítései a hasvonalról lelógó bütykök (1. tábla 1), de előfordulnak bikónikus mély tálak (1. tábla 2) és változatos peremkiképzésű kónikus tálak (1. tábla 3) is. A kultúra egyik legjellegzetesebb edénytípusát alkotják a profilált hasú, nagynyílású szalagfüllel ellátott korsók. A díszített példányokon minden esetben, így a séi korsótöredéken is a kihangsúlyozott hasi részen találjuk a bekarcolt ferde vonalas díszítést (1. tábla 4). A másik jellegzetes díszítéstípust egy kettős kónikus, finom kannelúrával ellátott oldaltöredék képviseli (1. tábla 5). További edényformák a csőtálas tálak, fazekak, tárolóedények és csuprok töredékei. A kerámiaanyag túlnyomó része durva kavicsos soványítású. E jelenség általános Vas megye középső rézkori leletanyagaiban, míg a Dunántúl egyéb részein a homokkal és kerámiazúzalékkal való soványítás a leggyakoribb. A KE-7 feltárása során előkerült kőeszközök között megtalálhatók pengék, mikropengék és azok töredékei, vakarók, magkőtöredék, továbbá szilánkok, pattintékok. A leletanyag meglehetősen egységes képet mutat és a Balaton-Lasinja kultúra klaszszikus szakaszára keltezhető. Érdeemes megemlíteni, hogy a közeli Malomi dűlőn szintén előkerültek, és Károlyi Mária felosztása szerint az őskori település életének VI. periódusát (KÁROLYI 1992) képviselik a Balaton-Lasinja kultúra leletei és egy ház maradványai.

3. A kora vaskori Hallstatt kultúra mintegy 70 objektumát dokumentáltuk, amelyek közül 4 biztosan lakóépület maradványa. Mindezek sűrű meglepedésre utalnak. A zömében nagy mennyiségű házikerámia a Ha C2 és Ha D periódusra datálják a települést. Utóbbi talán megérte a legkorábbi kelta horizontot is. A fém kisleletek közül egy finoman bordázott kengyelű kiséfűbula (2. tábla 2) a 7. század második felére, még inkább a 6. századra (FEKETE 1985, „g” csoport) keltezi a telep egyik periódusát. Az urnamezős előzményre legfeljebb egy bunkósfejű tű (Keulenkopfnadel, 2. tábla 1) alapján következtethetünk, amit azonban tág időhatárok közé keltez a kutatás.

culture were found in secondary positions in the Iron Age pits marked KE-10 and KE-17 and in the thick humus layers left by the machine in the deeper areas of the site. The largest and most varied group of finds is constituted of bowls. The biconical bowls with slightly inverted, straight cut rims have characteristic knob ornaments hanging from the carination of the belly (Plate 1. 1). Other bowl types are biconical and deep (Plate 1. 2) or conical with various rim shapes (Plate 1. 3). One of the most characteristic vessel types of the culture is a jug type with a faceted belly and a widely looped band handle. The obliquely incised linear ornament can be found on the emphasised belly of the jug fragment from Sé, similarly to all the decorated items (Plate 1. 4). Another characteristic ornament type is represented by a biconical wall fragment with fine channelling (Plate 1. 5). Further vessel types can be recognised in the fragments of hollow-pedestalled bowls, pots, storage vessels and mugs. The majority of the pottery was roughly tempered with pebbles. This phenomenon is common in the middle Copper Age materials in Vas county, while in other parts of Transdanubia sand and ceramic grains were normally used as the tempering materials. The stone tools found in KE-7 are blades, microblades and their fragments, end-scrapers, core fragments, flakes and chips. The find material shows a fairly unified picture and it can be dated from the classical phase of the Balaton-Lasinja culture. It is worth mentioning that similar finds were found in the nearby Malomi dűlő as well, and, according to Mária Károlyi's classification, the finds and the remains of a house of the Balaton-Lasinja culture represented phase VI in the life of the prehistoric settlement (KÁROLYI 1992).

3. About 70 features of the *early Iron Age Hallstatt culture* was registered. Four of them were certainly the remains of dwelling houses. This implies a dense settlement. The large number of mostly household ceramics date the settlement from the Ha C2 and Ha D periods. The latter could perhaps live to see the earliest Celtic horizon. A bow brooch with a finely ribbed small bow (Plate 2. 2) from among the small metal finds dates one of the phases of the settlement from the second half of the 7th century or rather from the 6th century (FEKETE 1985 group “g”). Urnfield antecedents is inferred perhaps only from a pin (Keulenkopfnadel, Plate 2. 1), which is, nevertheless, placed within a wide chronological frame.

A body seal (with a stag depiction) from the Scythian period (plate 2. 3) was found in a closed layer near the baking surface of an oven on surface VI (ILON 1999).

A VI. felületen zárt rétegből szkíta kori agyagpecsétlő (pintadéra szarvas ábrázolással) került elő (2. tábla 3) egy kemence platni közeléből (ILON 1999).

4. A kelta korból öt földbe mélyített házat ill. cölöpszerkezetes építményt (U2, U3 és II, IV, VI. felület), valamint gödröket ismerünk. A házak két sorba rendezettnak látszanak. A II. felület házának padlóján sertés csontváz feküdt (2. kép a-b). Egy másik házban a szövés feltűnően sok emléke (orsógombok) került elő. A III. felületen két, többször megújított kemence részletét dokumentáltuk. A leletanyagban jellegzetesebbek: szarvas-füles tál, LT A-fibula (2. tábla 4), amelyek a korai megtelepedésre utalnak.

Egy zsugorított csontváz, melléklet nélküli gyermeksírt (III. felület közelében) – utóbbi Tóth Gábor antropológus (BDF, Szombathely) meghatározása –, Csapó János vegyész (Kaposvári Egyetem) DL aminosavas kormeghatározással ugyan a protolengyeli időszakra keltezte (6648 ± 465 év), mi azonban a radiocarbon adatra (Debrecen) épülő kelta kori keltezést fogadjuk el.

A területen a Velem-Szt. Vid-i magaslati telep egyik síkvidéki, „kiszolgáló-faluja” lehetett az urnamezős, kora vaskor és a kelta kor idején, amire több tárgy típus hasonlósága (pl. Keulenkopfnadel, pintadéra) utal. Ezen összevetés lehetőségét nagyban gátolja, hogy máig szinte alig publikált az 1970–80-as évek dr. Bándi Gábor és Fekete Mária régészeti irányítása alatt a Szent Vidén feltárt leletanyag.

5. Római kor

A kutatás során lehetőségünk nyílt Savaria legfontosabb közművének, a római várost a környező hegyek forrásaival összekötő aquaeductus vizsgálatára. A vízvezeték a Kőszegi-hegységben Rohonc, Velem és Bozsok térségében feltörő források vizét szállította Savariába. Bár Türr Ervin egykori múzeumigazgatónak a savariai aquaeductusról szóló cikke óta a magyarországi szakasz több helyen is kutatták (Bozsok-Szentkút illetve Sé), az aquaeductus hazai szakaszáról újabb érdemi adat nem jelent meg nyomtatásban. Sajnálatos, hogy e feltárások dokumentációi a múzeum adattárából is eltűntek.

A séi lakópark területén négy helyen (1. kép) volt alkalmunk a római vízvezeték vizsgálatára. Sajnos két ponton csak az egykori építmény alapig kitermelt és törmelékkel visszatöltött alapárkait tudtuk feltárni (U2 út keleti kutatóárka, illetve U4 út nyugati metszete). Némileg szerencsésebbek voltunk az U2 út nyugati kutatóárkában, hiszen ha a

4. Five sunken houses and post-structure constructions (U2, U3 and surfaces II, IV and VI) and pits are known from the *Celtic period*. The houses seem to be arranged in two rows. A pig skeleton lay on the floor of the house on surface II (Fig. 2. a-b). In another house, remarkably many requisites of weaving (spindle whorls) were found. The fragments of two, multiply renewed ovens were unearthed on surface III. The most characteristic finds were a bowl with a corn-shaped handle and an LT A brooch (Plate 2. 4), which suggest an early settlement.

The inhumation grave of an infant in crouched position was found without grave-goods near surface III. Gábor Tóth anthropologist (BDF, Szombathely) determined the find. János Csapó chemist (Kaposvár University) dated the grave with DL amino acid method from the Proto-Lengyeli period (6648 ± 465 years). We, however, accept the radiocarbon dating from the Celtic period (Debrecen).

A “subsidiary village” of the hill settlement of Velem-Szt. Vid must have been established in the lowland area during the Urnfield period, the early Iron Age and at the beginning of the Celtic period as implied by the similarities of several object types (e.g. Keulenkopfnadel, pintadéra). The comparison, however, is largely hampered by the fact that very little has been published of the find material unearthed by Gábor Bándi and Mária Fekete at Szent Vid in the 1970’s and 1980’s.

5. Roman period

In the course of the excavations we had the opportunity to investigate the most important public utility of Savaria, which was the aqueduct that connected the town with the springs in the neighbouring hills. The aqueduct carried water to Savaria from the springs that well up at Rohonc, Velem and Rozsok in the Kőszegi hills. Although the Hungarian stretch of the aqueduct was several times investigated since Ervin Türr former museum curator’s article on the aqueduct in Savaria (Bozsok-Szentkút and Sé), no essentially new data have been published on the Hungarian stretch of the aqueduct. It is a pity that the documentation of these excavations has vanished from the archives of the museum.

We could study the Roman aqueduct at four places in the area of the residential park of Sé (Fig. 1). At two points, regrettably, the former construction was pulled down to the foundations and only the foundation trenches filled in with rubble could be unearthed (eastern test trench of road U2 and the western section of road U4). We had more luck in the western test trench of road U2. We did not find vertical walls but the foundations and the start of the vertical walls and the imper-

felmenő falakat nem is, de a mai felszíntől 190–200 cm mélyen megtaláltuk az aquaeductus alépitményét az oldalfalak indításával, illetve a vízvezeték fenekének vízzáró vakolatát. Az U3 út helyén nyitott szelvényben az előbbiekkal ellentétben szinte teljes épségben kerültek elő a vízvezeték maradványai (3. kép). A vízvezeték alépitményét sárgásfehér habarcsba rakott, 30 cm vastag csatári kőfalazat alkotta, melyet egybeépítettek a vízvezeték két, 42–46 cm vastag oldalfalával. Az oldalfal teljes magassága mintegy 105 cm volt. A csatorna belsejét durva szemcséjű téglá- és mészkőzúzalékból, valamint olthatlan mészből készült élénk rózsaszín terrazzóval vakolták ki 6–8 cm vastagságában. A belső terrazzo vakolat a csatorna fenekén néhány cm-rel összesűkült. A vízzáró vakolat és a kő alépitmény között 15 cm vastag, téglá és kőzúzalék volt megfigyelhető. Mivel ez a „belső alapozás” sem a Türr-féle csatornametszetben (4. kép), sem pedig az U2 út nyomvonalában készült metszetünkben nem volt megfigyelhető, funkcióját feltehetően a csatorna fenékmélységének megemlése, a kívánt helyes lejtés elérése lehetett.

A vízvezeték épőbb északi oldalfalának esetében megfigyelhető volt, hogy az oldalfal tetején a vízzáró réteg felső szélét lekerekítették, élét ívesen elvékonyították. Az aquaeductusnak ez a már Türr Ervin által is leírt építési sajátossága pontosan jelzi az oldalfalak eredeti magasságát, a felső lefedés szintjét. Sajnos a vízvezeték eredeti lefedését sehol sem találtuk meg, ezért annak konstrukciójáról csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Ami azonban a stratigráfia ismeretében biztosnak tűnik az az, hogy a Türr által megfigyelt felmagasított, élbe futó lefedés esetén annak teteje a rekonstruálható egykori római járószint fölé esne, ezért az egyszerű, nagyméretű kőlapos síkfedés tűnik valószínűbbnek. Összevetve a Türr által közölt (4. kép) és az általunk feltárt aquaeductus (3. kép) belméreteit (94 cm magasság \times 62 cm szélesség = 0,583 m² keresztmetszet, illetve magasság: 76 cm \times szélesség 74 cm = 0,562 m² keresztmetszet), megállapíthattuk, hogy az eltérő méretezés ellenére nagyjából azonos vízmennyiség átbocsátását tette lehetővé. A feltárt maradványok töredékessége és egymástól való viszonylag csekély távolsága az aquaeductus lejtésszögének megállapítását csak hozzávetőlegesen tette lehetővé. A fenékszintek közötti 23 cm-es különbség és a 108 méteres távolság alapján mintegy 2 ezrelékes lejtést állapíthattunk meg, amely kellő lejtést biztosított a gravitációs elven működő vízvezeték számára.

A feltárt nyomvonalszakaszokat térképre rajzolva feltűnt, hogy azok nem estek egy vonalba, illetve azok tengelyének iránya is némiképp eltérő volt.

meable plaster of the bottom of the aqueduct were discovered in the depth of 190–200 cm from the present surface. In the cutting opened in road U3, the remains of the aqueduct remained nearly intact (Fig. 3). The foundation of the aqueduct was a 30 cm thick wall of Csátár rock laid in yellowish white mortar. This wall was built together with the two 42–46 cm thick lateral walls of the aqueduct. The lateral walls were about 105 cm high. The interior of the channel was plastered with a bright pink terrazzo mixed from brick and limestone rubble and quicklime in a thickness of 6–8 cm. The interior terrazzo plaster narrowed a few centimetres on the bottom of the channel. A 15 cm thick layer of brick and stone rubble could be observed between the impermeable plaster and the stone foundation. As this “interior foundation” could not be observed either in Türr’s section of the channel (Fig. 4) or in the section made along the track of road U2, its function must have been to raise the depth of the bottom of the channel in order to create sufficient sloping.

It could be observed on the better preserved northern wall of the aqueduct, that the upper edge of the impermeable layer was rounded on the top of the vertical wall, its edge tapered in an arch. This constructional feature of the aqueduct, which had been described by Ervin Türr as well, exactly indicates the original height of the vertical walls and the level where they were covered. Regrettably, the covering of the aqueduct was not found anywhere, so we can only speculate what structure it had. Nevertheless, it seems certain from the stratigraphical position, that in the case of the raised tent-shaped covering observed by Türr, the roof would rise above the contemporary Roman floor level, so the aqueduct was probably covered horizontally with large stone slabs. If we compare the inner measurements of the aqueduct published by Türr (Fig. 4) and those of the one we have unearthed (Fig. 3) (94 cm high \times 62 cm wide = 0.583 m² in cross-section, and 76 cm high \times 74 cm wide = 0.662 m² in cross-section) we learn that although the proportions were different, they could carry approximately the same amount of water. The fragmentary state of the remains and the relatively small distance from each other afforded only an approximate estimation of the inclination of the aqueduct. The 23 cm alteration between the bottom levels and the 108 m distance give an inclination of two thousandths, which provided sufficient sloping for the aqueduct to work on the principle of gravitation.

When we put the unearthed stretches on a map we found that they are not aligned, and even their axes diverged to some extent. The reason may be that the track of the aqueduct did not follow the shortest possible way but an arched route adjusted to the relief of the terrain. The slightly winding track and the different pro-

Ennek oka az lehet, hogy a vízvezeték nyomvonalát nem a lehető legrövidebb úton, hanem feltehetően a domborzathoz igazodva, ívesen jelölték ki. Az enyhén kanyargó nyomvonallal és a méretek változtatásával feltehetően a lejtés és a kapacitás állandóságát kívánták az építők biztosítani anélkül, hogy az aquaeductus teteje a földfelszín fölé futott volna.

A kutatott vízvezeték szakaszok közvetlen közelében, az U2 felületéről ledőzerolt föld depójából gépi földmunka során háromnegyed életnagyságú, művészi megmunkált fehérmárvány szobor 74 cm magas töredéke (5. kép) került elő. A jobb lábával oldalra kilépő, erős kontrasztban ábrázolt ruhás nőalak felső része térdtől felfelé hiányzik. A szobor felszínén az egykori és a markológép okozta sérülések egyaránt megfigyelhetők voltak. Mivel a szobor hátsó oldala eredetileg is egyenesen levágott, felülete csak elnagyoltan megmunkált, ezért arra gondolhatunk, hogy falfülkében vagy – lényegében magasdomborműként – falhoz rögzítve állhatott, amit a hátoldalon látható csaplyuk is igazolni látszik. A szobortorzó ikonográfiai azonosítása – töredékessége folytán – sajnos nem lehetséges, miként annak eldöntése sem, hogy töredékünk a közeli (Malomi dűlő) villából származott, vagy esetleg a vízvezeték egy eddig ismeretlen felszíni építményét díszíthette.

6. Az *avar korból* három gödröt (U2) bontottunk ki és szórvány kerámiával is rendelkezünk.

7. Az *Árpád-kori* jelenlétet néhány gödör (pl. U2-3, I. felület, „D” szelvény) anyaga reprezentálja (ILON 2000).

A fentiekben említettekén túl van egy ismeretlen korú (dr. Kiss Gábor tárta fel) vaskés mellékletes, nyújtott csontvázas (U2) sírunk. Továbbá az U2-től ill. az I. felülettől délre esővíz-elvezető csatorna gépi mélyítése közben kb. 3–4 m szélességű árkot (sáncárok?) vágta át, amelyet kb. 30 m hosszúságban lehetett megfigyelni. Ennek – idő hiányában – csak rajzos dokumentálást végezhetünk el. Számottevő leletanyagot nem tudtunk gyűjteni belőle, kora kérdéses.

portions probably secured a constant capacity and inclination without raising the aqueduct over the ground surface.

The 74 cm high fragment of a life-size, artistic, white marble statue (Fig. 5) was found next to the investigated aqueduct stretches during the mechanic moving of the earth accumulated from the soil that had been scraped from the surface of U2. The dressed woman steps to the side with the right foot. She is sculpted in a strong counterpoise. The upper part of the figure is missing from the knees up. Injuries, both contemporary and caused by the machine, can be seen on the surfaces of the statue. Since the backside of the statue was originally cut straight, this surface was only roughly finished. This suggests that it stood in a wall niche or as a high relief fastened to the wall. This latter solution seems to be supported by the mortise on the backside. The statue fragment cannot be iconographically identified being too fragmentary. It cannot either be decided if it came from the nearby villa (Malomi dűlő), or it decorated a so far unknown overground edifice of the aqueduct.

6. Three pits were unearthed from the *Avar period* (U2), and some stray sherds were collected.

7. Settlement in the *Árpadian Period* was indicated by finds recovered from some pits (e.g. U2-3, surface I, cutting “D”) (ILON 2000).

Beside the above, we unearthed an inhumation grave of unknown age (unearthed by dr. Gábor Kiss). There was an iron knife beside the extended skeleton (U2). Furthermore, a 3–4 m wide trench (of a fortification?) was intersected during the mechanic digging of a water channel south of surface I and U2. It could be observed to a length of 30 m. For lack of time, it was documented only in drawing. It did not contain a significant number of finds, and its dating remained uncertain.

Six lots stayed unexplored (ca. 0.5 ha), where the relics of several periods were covered for the winter (with plastic). These lots are situated in the environs of cuttings “A” and “B” and surface III.

Kutatatlanul még hat telek (kb. 0,5 ha) maradt feltáráásra, ahol több korszak emlékeit téliesítve (le-fóliázást követően) temették vissza. Ezek a telkek a III. felület, valamint az „A” és a „B” szelvények környékét érintik. A terepen munkatársaink voltak: Derdák Ferenc geodéta, dr. Kiss Gábor régész. Továbbá a JATE régész hallgatói: Marton Tibor, Oross Krisztián, Fogas Ottó, Patai Róbert, Márk László, valamint Péterváry Tamás (ELTE) régész hallgató és a szombathelyi BDF régésztechnikus diákjai. Közülük Farkas Zsuzsa és Polka Mónika érdemel külön említést.

ILON GÁBOR
SOSZTARITS OTTÓ
Savaria Múzeum
9700 Szombathely
Kisfaludy u. 9.

OROSS KRISZTIÁN
MTA Régészeti Intézet
1014 Budapest
Úri u. 49.

MOLNÁR ATTILA
ELTE Régészettudományi Intézete
1088 Budapest
Múzeum krt. 4/a.

The following colleagues collaborated in the excavations: Ferenc Derdák surveyor, dr. Gábor Kiss archaeologist; student of archaeology from the JATE: Tibor Marton, Krisztián Oross, Ottó Fogas, Róbert Patai, László Márk, and Tamás Péterváry student of archaeology (ELTE) and technician trainees of archaeology from the BDF in Szombathely. Zsuzsa Farkas and Mónika Polka deserve mentioning from among them.

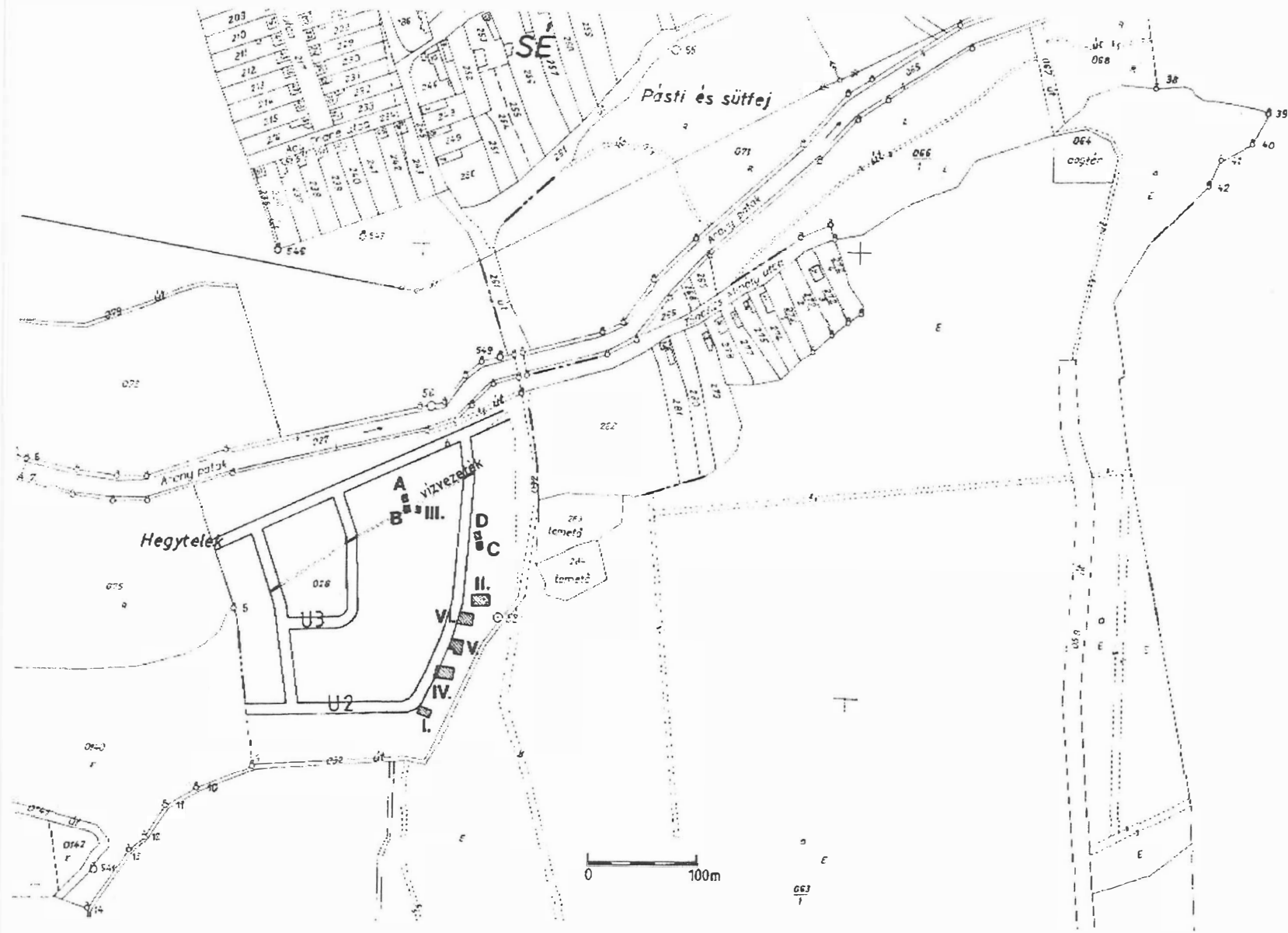
GÁBOR ILON
OTTÓ SOSZTARITS
Savaria Múzeum
H-9700 Szombathely
Kisfaludy u. 9.

KRISZTIÁN OROSS
MTA Régészeti Intézet
H-1014 Budapest
Úri u. 49.

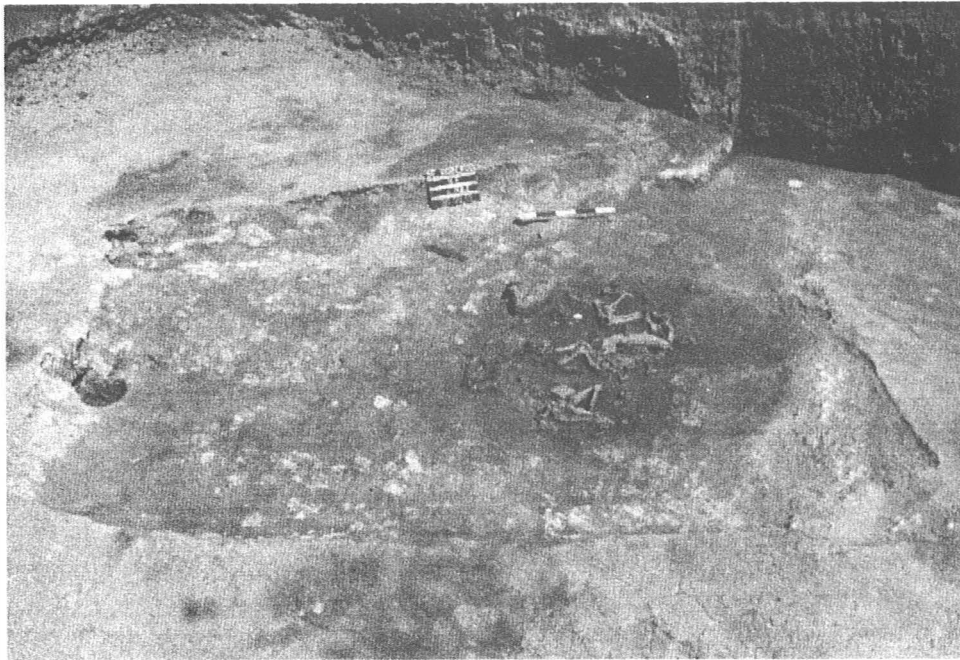
ATTILA MOLNÁR
ELTE Régészettudományi Intézete
H-1088 Budapest
Múzeum krt. 4/a.

Irodalom ■ Bibliography:

FEKETE 1985	FEKETE, M.: Adatok a koravaskori ötvösök és kereskedők tevékenységéhez. Beitrag zur Tätigkeit der früheisenzeitlichen Toreuten und Händler. ArchÉrt 112 (1985) 68–91.
ILON 1999	ILON, G.: A Scythian pintadera from Sé. CommArchHung 1999, 47–48.
ILON 2000	ILON, G.: Az Árpád-kor településeinek régészeti kutatása Vas megyében. In: Az államalapítás és kora. Partes Populorum minores alienigenae 2000/6 (szerk. Mózer I.) Szombathely, 2000, 85–113.
KALICZ 1998	KALICZ, N.: Figürliche Kunst und Bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Archaeolingua Ser. Minor 10. Budapest, 1998.
KÁROLYI 1992	KÁROLYI, M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében. The early copper age in county Vas. Szombathely, 1992.
TÜRR 1953	TÜRR, E.: Savaria aquaeductusa. ArchÉrt 80 (1953) 129–133.

1. kép. A feltárt felületek és a római kori vízvezeték Sé község határában Magyarország 1:10 000 térképének részletén (Derdák F. munkája)
 Fig. 1. Excavated surfaces and Roman period aqueduct at Sé on a detail of Hungary's map in scale 1:10 000 (drawn by F. Derdák)

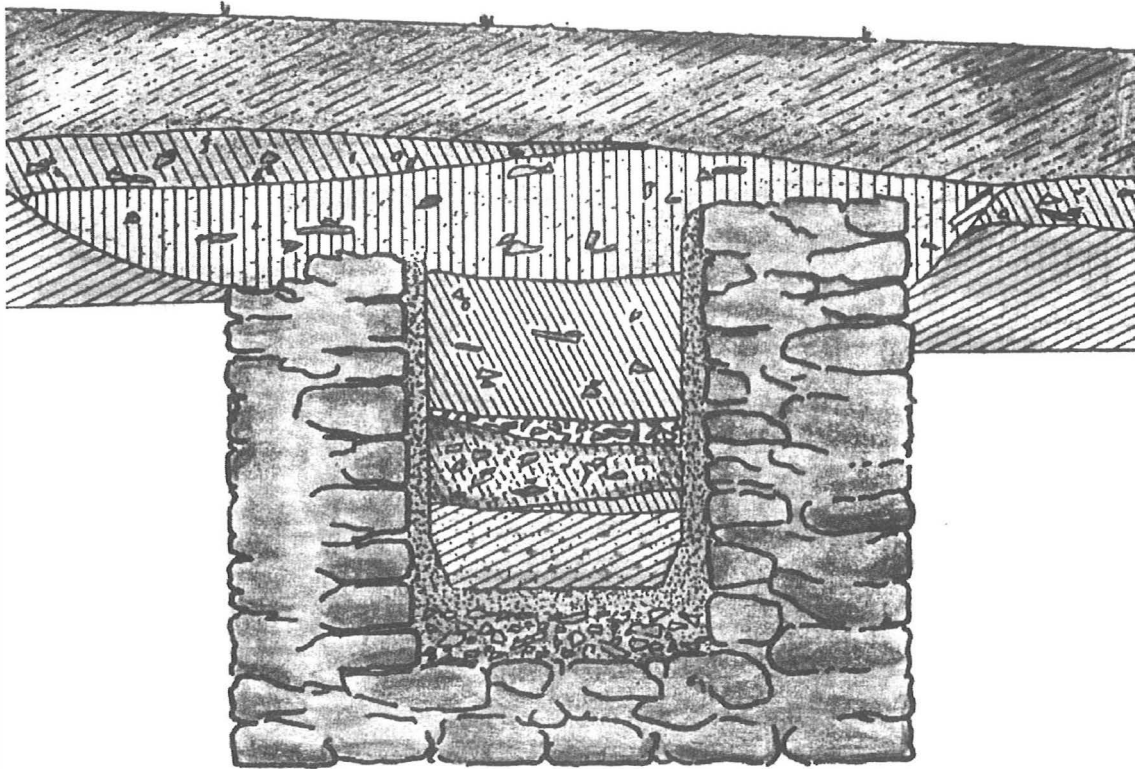

a

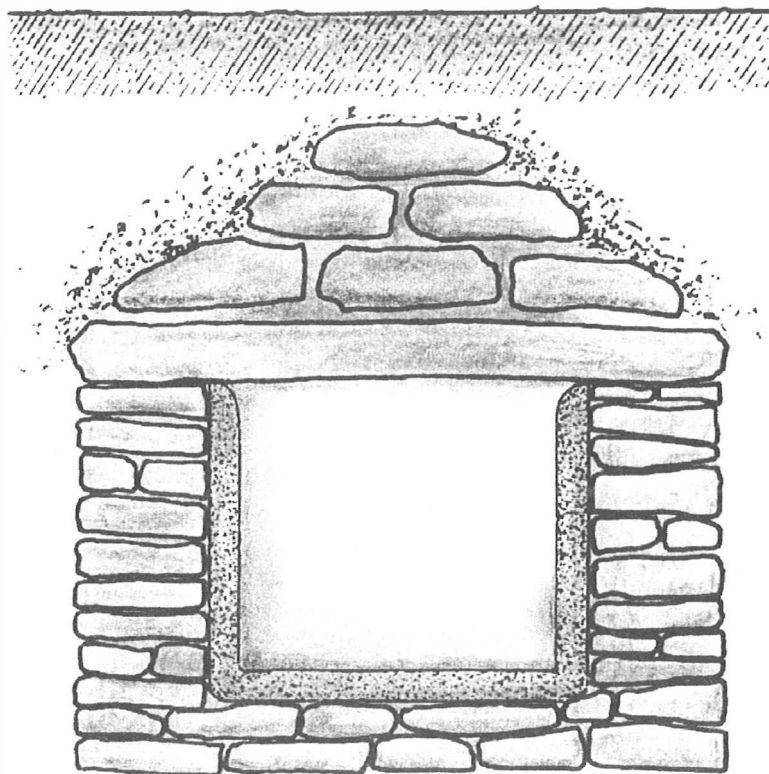

b

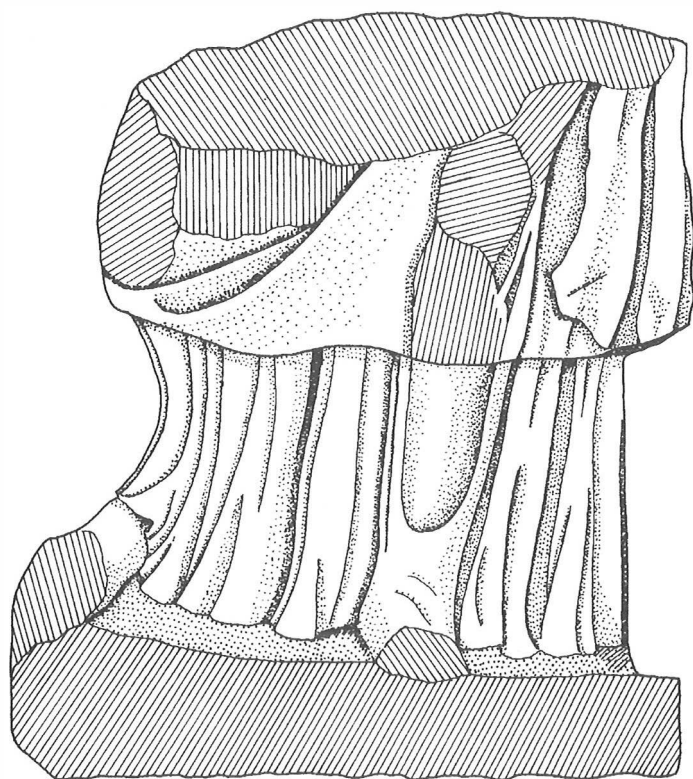
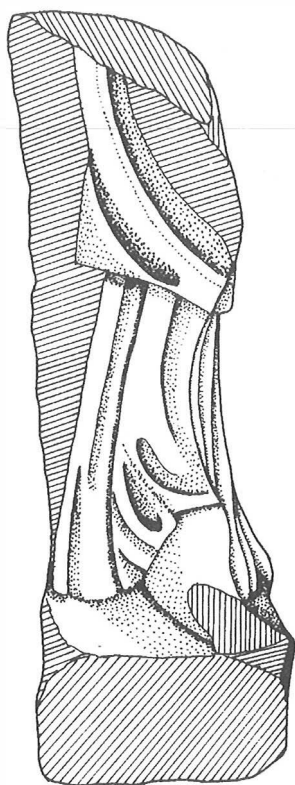
2. kép a-b. Kelta ház a padlón sertés csontjainak maradványaival (Fotó: Ilon Gábor)
Fig. 2 a-b. Celtic house with the remains of a pig on the floor (Photo by Gábor Ilon)

3. kép. Római kori vízvezeték keresztmetszete az ásatás alapján (Rajz: Jóba Éva)
 Fig. 3. Cross-section of the Roman period aqueduct unearthed during the excavations (Drawing by Éva Jóba)

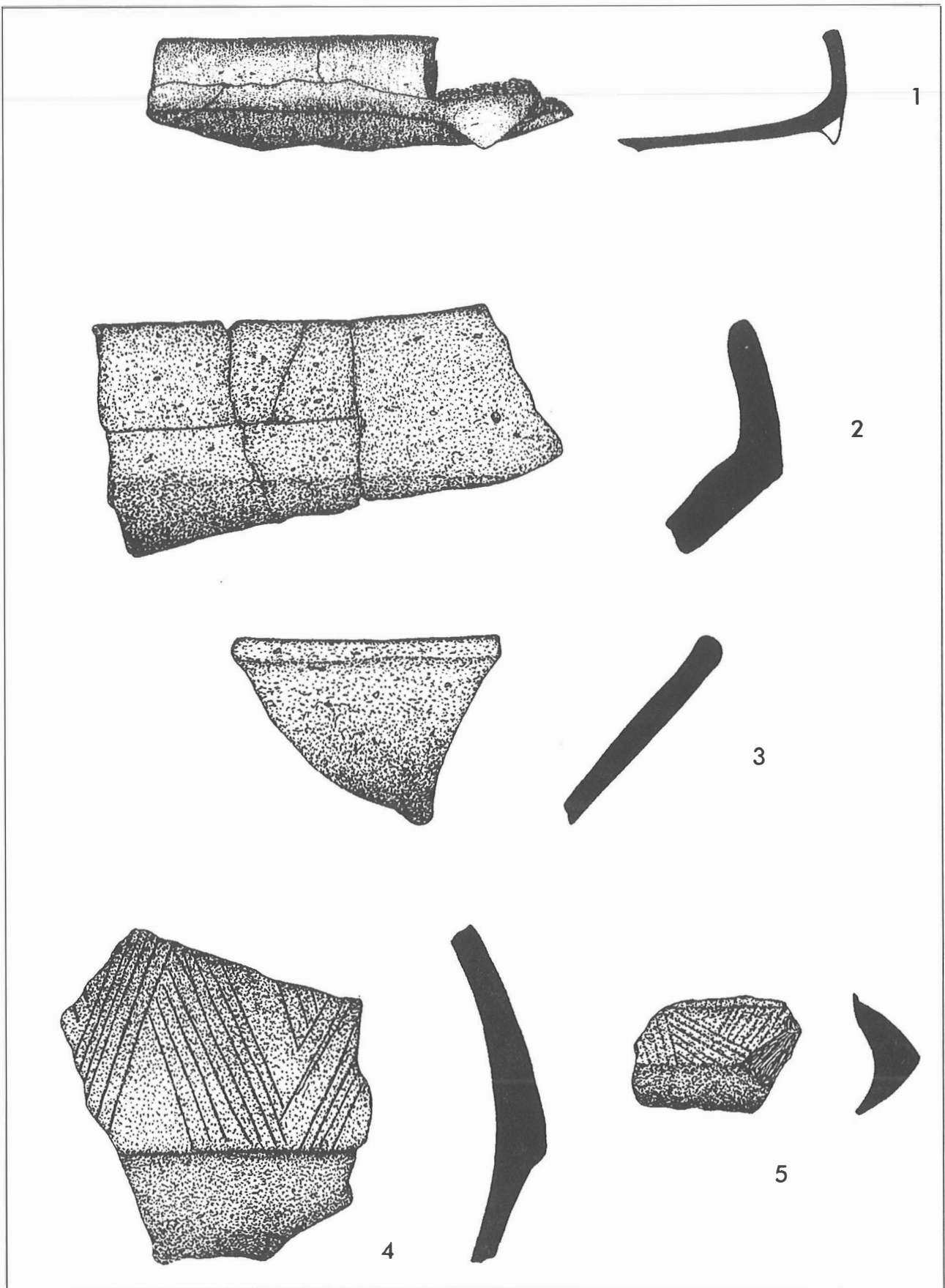

4. kép. Római kori vízvezeték keresztmetszete Türr Ervin ásatása alapján (Rajz: Jóba Éva)
 Fig. 4. Cross-section of the aqueduct unearthed by Ervin Türr (Drawing by Éva Jóba)

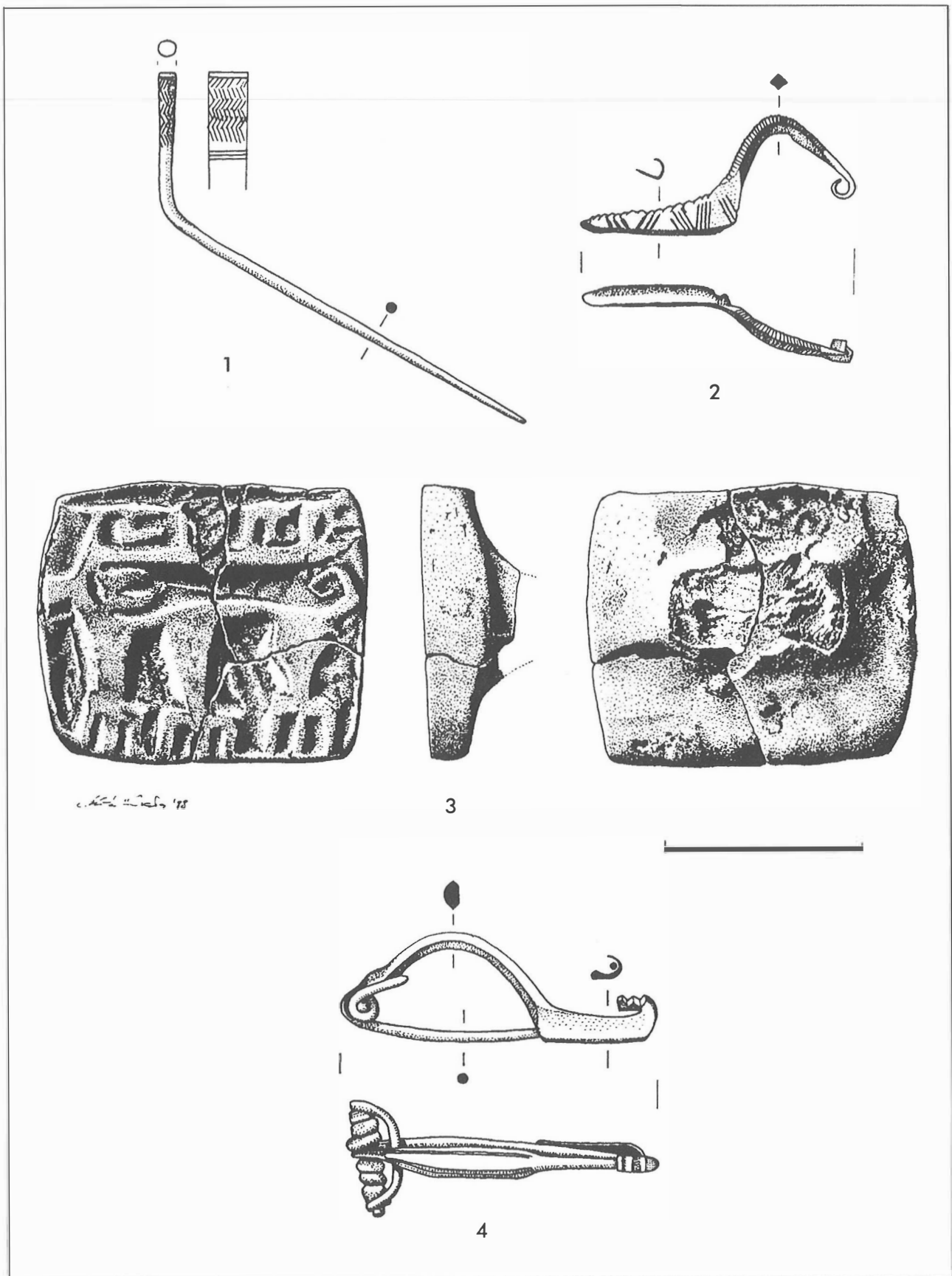

5 10 cm

5. kép. Római kori szobortöredék (Rajz: Mátyus Magdolna)
Fig. 5. Statue fragment from the Roman period (Drawing by Magdolna Mátyus)

1. tábla: A Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes edénytöredékei. (Rajz: Marton Tibor) 1. M=1:2; 2-5. M=1:1
 Plate 1. Characteristic sherds of the Balaton-Lasinja culture. (Drawing by Tibor Marton)

2. tábla: 1. bunkósfejű tű, 2. kisívfibula, 3. pintadéra, 4. kelta fibula (Rajz: 1-2, 4. Mátyus Magdolna, 3. Kiss E. Csaba)
 Plate 2. 1 – Keulenkopfnadel, 2 – small bow brooch, 3 – pintadera, 4 – Celtic fibula
 (Drawings: 1-2, 4: Magdolna Mátyus, 3. Csaba Kiss E.)

Vecsés 56. lelőhely (Ferihegy-dűlő) szarmata sírjai

(Pest megye)

1998 márciusában, Vecsés terepbejárása során tapasztaltuk, hogy a Ferihegy 2. kifutópályák közelében levő, ősszel felfedezett 56. lelőhelyen földmunka folyik. A lelőhelyet keresztező, mintegy 40 méteres sávot lehumusztak, a sáv északkeleti részén töltés húzódik, egy Ferihegy felől épülő csatorna kiemelt árka megközelítette a lelőhely Ny-i szélét. E munkákról nem volt előzetes tudomásunk. A lehumusztott részeken és a félretolt humuszkupacon sok bronzkori – a jellegzetes töredékek a makói kultúra leletei – és szarmata-késő szarmata edénytöredéket találtunk.

A lelőhely Vecsés belterületétől ÉK-re, a Ferihegy 2. repülőtér déli sarka mellett (Ferihegy-dűlő DK-i végénél), egy ÉK-DNy irányú magaslaton terül el, 1997-ben déli végét találtuk meg. Ásatás közbeni bejárással nyugati szélét lehetett tisztázni, ekkor derült ki, hogy a kész csatornaárok már átlépte a lelőhely szélét (1. tábla). Az épülő csatorna a Ferihegy 2B. Terminál csapadékvizeit vezeti el a lelőhelytől keletre levő Maglódi-csatornába, az 56. lelőhelyen is áthaladó része tározóvá bővül. A csatornaépítés miatt szükséges mentő feltárás költségeit az épített Ferihegy Utasterminál Fejlesztő Kft. (Bp.) fedezte, a feltárássra május 4–28-ig került sor. Ásatási területünk az épülő csatorna torkolatától (kitűzésének 0 pontja) 100–225 méterre ÉNy-ra levő 16–17 m széles sáv, a leendő árok és tározó lelőhelyet átszelő területe. A feltárandó területről géppel távolítottuk el a humusztott felületen elterített, 10–40 cm vastag friss feltöltést, a szántott humusz maradványát és a szubhumuszt. Az objektumok feltárását egyenmű altalajon körvonalaztuk gépi és kézi nyeséssel.

38 objektumot találtunk: két újkori árok az ásatási területet 0+115 méternél keresztező töltés szélei alatt, 30 gödör, gödörészlet és 3 árokészlet, valamint 3 késő szarmata sír. A gödrök többsége – a jellegzetesebb leletek alapján – a Makó kultúra településéhez tartozik, egyetlen árokészlet sorolható biztosan a felszíni leletek jelezte szarmata – késő szarmata településhez¹.

Az ismertető három temetkezés a feltárási terület ÉNy-i részén (1. tábla), egymástól 7–9

Sarmatian graves at the Vecsés 56 site (Ferihegy-dűlő)

(Pest County)

We found during field survey at Vecsés in March 1998 that earth works were going on at site 56 that had been discovered near the airstrips of Ferihegy 2 airport the previous autumn. On a stripe of about 40 m, which crossed the site, the humus was removed. There was an earthen bank along the northeastern part of the stripe and the trench of a channel dug from the direction of Ferihegy ran close to the western side of the site. We had not been notified about the earth works. We collected many sherds from the Bronze Age (characteristic fragments of the Makó culture) and the Sarmatian – late Sarmatian period in the area from where the humus had been scraped and in the soil that had been pushed aside.

The site is located northeast of Vecsés at the southern corner of the Ferihegy 2 airport (SE end of the Ferihegy-dűlő) on a NE-SW directed knoll. In 1997 we found its southern end. The field surveys during the excavations located the western edge of the site and we found that the trench of the channel went over the border of the site (Plate 1). The channel carries precipitation water from the terminal Ferihegy 2B to the Maglódi-canal east of the site and widens into a reservoir at the place where it crosses site 56. The rescue excavations necessitated by the construction of the channel were financed by the investor Ferihegy Utas-terminál Fejlesztő Kft. (Budapest), and they were conducted between 4 and 28 May. The excavation territory was a 16–17 m wide stripe 100–225 m NW of the designed mouth of the channel (0 point), which intersected the area of the future channel and reservoir. We used a scraper to remove the 10–40 cm thick fresh filling, which had been spread on the area to replace the scraped off humus, the remains of the ploughed humus and the subhumus. The features appeared on the ground after mechanic and manual scraping.

We found 38 features: two modern trenches that ran under the edges of the bank that intersected the excavation area at 0+115 m, 30 pits and pit fragments, 3 trench fragments and 3 late Sarmatian graves. Most of the pits belonged to the settlement of the Makó culture as suggested by the characteristic finds. A single trench fragment belonged certainly to the Sarmatian – late Sarmatian settlement, which was indicated by surface finds.¹

méterre került elő. (A régészeti objektumok rendeltetésüktől függetlenül, folyamatosan kaptak sorszámot, a sírokét zárójelben jelezzük.)

1. sír (12.) – 1. tábla

Közvetlenül a szántott humuszréteg alatt a talajműveléssel jórészt elpusztított sír részlete, melyben a lábszárcsontok és a bal combcsont, a felsőtestből néhány csigolya maradt helyben. A DK-ÉNy-i tengelyű sírgödör DK-i fele elpusztult, ÉNy-i része 1–5 cm mélységben maradt fenn. Sírgödör sz: 60–65 cm, mélysége kb. 25–30 cm a építkezés előtti felszíntől, tájolása: DK 140°. Vázrészlet tájolása: DK 134°.

Melléklet: bal lábfejnél Ny felé dőlt, összeropant edényke, a gépi nyeséssel is megsérült, erősen hiányos. Szürke, finoman iszapolt, homokkal és apró kavicszemekkel soványított anyagú, korongolt. Kihajló pereme belső, felső részén hornyolat, oldalán sekély árkok futnak körbe, fenekén a korongról huzallal vagy vékony zsineggel történt levágás nyomai. M: 12,9 cm, pá: kb. 10,5 cm, lá: 12 cm, fá: 5,2 cm.

2. sír (21.) – 2. tábla

A 20. és 22. bronzkori gödröket részben fedő, nagyméretű téglalap alakú, szürkés agyaggal kevert fekete humuszos sírfolt 30–35 cm-rel a szántott humusz alatt, világosszürke agyag altalajban. Sírgödör H: 278 cm, sz: 102–110 cm, mélysége kb. 65–70 cm az építkezés előtti felszíntől, kibontott része 5–11 cm. Sírgödör tájolása: DK 137°. Sírgödör DK-i részén fiatal nő váza, bal láb kissé behajlítva. Medence, mellkas, kéz- és lábfejek bolygatottak, a koponyát a gépi nyesés megsértette. Váz h: 147–148 cm. Sírföldben őskori cserepek és állatcsontok.

Mellékletek:

1. Koponyától ÉK-re, 2–3 cm-rel a sírfenek fölött, fémjáratokkal bolygatott fekete és sötétbarna fakorhadékon és korhadék mellett vékony bronzlemez töredékek és egy vastagabb lemezből kivágott, derékszögben hajló pántszög. Szög széles végén forrasztóanyag. A szög közelében levő, aranyozott lemeztöredékeken kerek mélyedésrészletek, az egyik töredéken szeglyuk részlete. Lemezvastagság 0,015–0,02 cm; a szög kiterített h: 1,2 cm, sz: 0,4–0,14 cm, lemezvastagsága 0,07 cm.
2. Bronztükör az 1. melléklet déli oldalán, 2–3 cm-rel a sírfenek fölött, hátlappal felfelé. Alatta az 1. melléklethez tartozó korhadékfoltok, pereme alatt kis lemeztöredék. Domború előoldala ónozott volt, a fényezett bevonatot a korrózió nagyrészt eltüntette. Előoldali peremén, két keskeny

The three burials that will be described in the following were found in the NW part of the excavated territory (Plate 1) 7–9 m from each other. (The archaeological features were given numbers in the order they were discovered independent of their functions. Those of the graves stand in brackets.)

Grave 1 (no. 12) – Plate 1

It was the fragment of a mostly destroyed grave under the ploughed soil. The bones of the legs, the left thigh-bone and a few vertebrae remained in original position. The SE half of the SE-NW directed grave was destroyed, the NW side remained intact to a depth of 1–5 cm. The width of the grave was 60–65 cm, its depth was 25–30 cm from the surface prior to the constructions. Its orientation was SE 140°. The orientation of the skeleton was SE 134°.

Grave good: A small broken vessel tilted to the west at the left foot. It was injured during the mechanic scraping, parts of it are missing. The wheel-thrown grey vessel was tempered with small pebbles and sand. There is a groove on the inner upper side of the outverted rim, shallow grooves run round the side and the bottom shows traces where the vessel was cut off with a wire or a narrow thread. H: 12.9 cm, Rd: ca. 10.5 cm, Md: 12 cm, Bd: 5.2 cm.

Grave 2 (no. 21) – Plate 2

The large, oblong-shaped grave was filled in with black humus mixed with greyish clay. It appeared 30–35 cm under the ploughed soil in the light grey ground and it partly intersected Bronze Age pits nos 20 and 21. The length of the grave was 278 cm, its width measured 102–110 cm. It was 65–70 cm deep from the surface prior to the constructions, and 5–11 cm deep from the scraped surface. The orientation of the grave was SE 137°. The skeleton of a young woman was found in the SE part of the grave with the left leg slightly flexed. The pelvis, the chest, the feet and the hands were disturbed, the skull was injured during the mechanic scraping. The length of the skeleton was 147–148 cm. Prehistoric sherds and animal bones were collected in the filling of the grave.

Grave goods:

1. Fragments of a thin bronze plate and a nail, which was cut from a thicker plate and bent at a right angle were found on and beside black and dark brown crumbled wood disturbed by wormholes NE of the skull, 2–3 cm above the bottom of the grave. Solder was detected on the wider terminal of the nail. There are round depression fragments on the gilded plate fragments found near the nail. One preserved the fragment of a rivet hole. Thickness of the plate: 0.015–0.02 cm; spread length of the nail: 1.2 cm;

sávban ón forrasztóanyag. Peremének egyenetlenségei, hiányai öntési hibák. Á: 6–6,3 cm, vastagság 0,07–0,14 cm.

3. Nyakrészén, részben a koponya és álkapocs alatt 16 db gyöngy: 1 db lecsiszolt sarkú téglatest alakú (1,1×0,7×0,35 cm) karneol-, 1 db korong alakú (á: 1,2 cm, h: 0,4 cm) és 1 db ovális alakú és átmetszetű (1,5×1,2×1 cm) borostyán-, 13 db korallgyöngy és gyöngytöredék (h: 0,9–2 cm). Mellkason és a kézfejeknél további 6 db gyöngy: 1 db lecsiszolt sarkú téglatest alakú (0,8×0,5×0,4 cm) karneol-, 4 db korallgyöngy (h: 0,7–1,6 cm), 1 db lapos, hatszög alapú hasáb alakú, sötétlila üveggyöngy (h: 1,3 cm) töredéke.

A jobb csecsnyúlvány zöldesre színeződött, „okozóját” nem találtuk.

3. sír (27.) – 3. tábla

Agyagszemcsékkel kevert, fekete humuszos sírfolt, ÉNy-on szürkés agyag, DK-en agyagos homok altalajban, kb. 15 cm-rel a szántott réteg alatt körvonalazva. Kissé szabálytalan téglalap alakú sírgödör, kerekített sarkokkal. Sírgödör h: 239 cm, sz: 97–107 cm, mélysége kb. 50–55 cm az építkezés előtti felszíntől, kibontott része 2–9 cm. Sírgödör tájolása DK 138°. A DK felé lejtő sírfenéken és felhajló oldalon kéregerű, kemény felület. Fenéken 1–3 cm vastag szürke, agyagos homok betöltés, fölötté a humuszos, agyag- és faszén szemcsékkel kevert sírföld. A gödör hossz tengelyében felnőtt férfi váza háton, nyújtott vétagokkal. Váz h: 164 cm. A gépi nyésés megsértette a lábcsontokat, a jobb medencelapátot és a koponyát, mellkas és nyakrész bolygatott (rágcsálók).

Mellékletek:

1. Sárga, finoman iszapolt anyagú, korongolt tálka a jobb sípcsont belső oldalánál, talpán állva. Kissé kihajló, kerekített perem, meredek oldala alján hangsúlyos törésvonal. Alsó része fordított csonkakúp alakú, alacsony, enyhén homorú talppal. Peremét a gépi nyésés szétzúzta. M: 5 cm, pá: 10,6 cm, fá: 4 cm.
2. Oldalt lehajlított lábú, kéttagú bronzfibula a bal könyök és a gödörszél között, 5–8 cm-rel a fenék fölött. A rugótekerccsel ferdén felfelé álló fibulát a nyésés megmozdította, a rugó kitört a kengyel nyúlványából. Félkörös kengyele háromszög átmetszetű, mindkét végénél rövid, téglalap metszetű résszel, ami a kengyel és láb találkozásánál kétoldali bevágással tagolt. Láb metszete háromszög, a lehajló tűtartó lemezzé vékonyodik. Tűszerkezete bronz, a belső ívvezetésű, hosszú ru-

width: 0.4–0.14 cm, thickness of the plate: 0.07 cm.

2. A bronze mirror south of grave good no. 1, 2–3 cm above the bottom of the grave with the reverse upside. Spots of crumbled wood from grave-good 1 were found under it and a small plate fragment under the edge. The convex frontal side was tinned, the polished coating was mostly removed by corrosion. Tin solder could be observed in two narrow stripes on the edge of the frontal plane. The irregularities and defects of the edges are casting failures. Diam: 6–6.3 cm, thickness: 0.07–0.14 cm.
3. 16 beads at the neck, partly under the skull and the jaw: 1 oblong-shaped carnelian bead with smoothed corners (1.1×0.7×0.35 cm), 1 disc-shaped (D: 1.2 cm, L: 0.4 cm) and 1 oval amber bead (1.5×1.2×1 cm), 13 coral beads and fragments (L: 0.9–2 cm). 6 more beads were found on the chest and at the hands: 1 oblong-shaped carnelian bead with smoothed corners (0.8×0.5×0.4 cm), 4 coral beads (L: 0.7–1.6 cm), 1 flat, prismatic dark lilac glass bead fragment on hexagonal bases (L: 1.3 cm).

The right mastoid was discoloured to green, we have not found the origin of the discoloration.

Grave 3 (no. 27) – Plate 3

The grave was filled in with black humus mixed with clay grains. In NW is appeared in greyish clay, in SE in clayey sand about 15 cm under the ploughed soil. The grave had a somewhat irregular oblong shape with rounded corners. The length of the grave was 239 cm, its width measured between 97 and 107 cm. Its depth was about 50–55 cm from the surface prior to the constructions and 2–9 cm from the level of appearance. Its orientation was SE 138°. A crust-like hard surface indicated the bottom of the grave, which sloped toward SE and the bent upward at the sides. A 1–3 cm thick grey, clayey sand filling lay on the bottom of the grave overlain by humic soil mixed with clay and charcoal grains. The skeleton of an adult male lay in the longitudinal axis of the grave with extended limbs. The length of the skeleton was 164 cm. The mechanic scraping injured the bones of the lower limb, the right pelvic bone and the skull, while the chest and the neck were disturbed by rodents.

Grave-goods:

1. A yellow wheel-thrown small bowl of finely levigated material was found standing at the inside of the right fibula. The rim is slightly outverted and rounded and there is an emphasised carination at the bottom of the steep wall. The lower part is inverse truncated cone-shaped, low with a somewhat concave foot. The rim was destroyed by mechanic scraping. H: 5 cm, Rd: 10.6 cm, Bd: 4 cm.
2. A two-piece bronze brooch with the foot returned

gótekercs tengelye vashuzal. H: 4,2 cm, sz: 2,4 cm, m: 1,7 cm.

3. Vaskés a bal combcsont felső részén, hegygel a gödörszél, fokával a medence felé, hegye 5, nyélvége 2 cm-rel a gödörfenék fölött. Széles, vaskos penge foka ívelt, éle kb. középig egyenes, majd ívelt a lekerekített hegyig. Középső állású, ívben balra hajló nyélnyúlványon hosszirányú farostok. H: 16,6 cm, penge h: 10 cm, sz: 3 cm, v: 0,6–1 cm.
4. Vascsat a bal szeméremcsont mellett, tövissel a váz jobb oldala felé, 2–4 cm-rel a gödörfenék fölött. Ovális, elől megvastagodó csatkarika, a lapos tövis felhajló vége alig nyúlik túl a csatkarikán. Csattest felső lemeze és a karikán aláhajlított része hiányos, alsó lemeze hiányzik, a két lemez 1,5 mm vastag anyagot fogott közre. Csattesten téglalap alakú, $1,8 \times 0,7 \times 0,2$ cm-es lapocska, közepén lapos szegecsfej, a csatlemez belső oldalán a letört szegecsszár. H: 4 cm, sz: 3,4 cm, csatkarika elől kb. $0,6 \times 0,5$ cm-es átmetszetű lehetett.
5. Erősen korrodált bronzpérez a keresztcsont fölötti csigolya jobb oldala alatt. Előoldalt borító, vastag, hiányos korróziós rétegen a jobbra néző, sugárkoronás mellkép részletei (sugárkorona és szalagjai, haj, a köpeny néhány ránca), néhány kiemelkedő betűtöredék a köriratból. Hátoldali éremképből semmi sem látszik, felső peremnél 5×8 mm-es felületen a korróziótól átitatott, vászonszövésű textildarabka. Á: 1,79–2,06 cm.
6. Szájjal DNy felé dőlt üvegpohár a két lábszár között, az 1. számmal jelzett tálka DK-i oldalánál. Átlátszó, enyhén zöldes árnyalatú, szintelen üveg, sok apró buborékkal. A vékonyfalú pohár oldala összeroppanva szétterült, vastagabb fenéke apró darabokban, de összefüggően, függőleges állásban maradt fenn. Pereme enyhén kihajló, majd felálló, peremszél befelé ferdén lemetszett. Oldala meredek, fenék felé ívelten szűkülő. Kerek átmetszetű talpgyűrű, fenék közepe felnyomott. Falvastagság a peremnél 0,1–0,12 cm, oldal közepénél 0,06–0,07 cm, fenéken 0,25–0,4 cm. M: kb. 10 cm, pá: 6–7 cm lehetett, fá: 4,3–4,4 cm.
Mellkas jobboldali, alsó részén apró bronz korrózió töredék, bal térd közelében vasrozsda töredék.

A három temetkezés délkeleti tájolása, a háton, nyújtott végtagokkal fekvő vázak, az edények lábfejek közelébe helyezése (1. és 3. sír) megfelel a szarmata temetők rítusának. Koporsóra utaló elszínező-

was found between the left elbow and the side of the pit, 5–8 cm above the bottom. Scraping dislocated the brooch that lay slanting with the spring up, and the spring broke from the wings. The semicircular bow is triangular in cross-section. There were each a short part of oblong-shaped cross-sections at the two terminals, which is segmented with grooves on both sides at the joining of the foot and the bow. The foot is triangular in cross-section, the catchplate is bent down and tapers to a plate. The pin structure is made of bronze with the cord internal, the axle of the long spring is an iron wire. L: 4.2 cm, W: 2.4 cm, H: 1.7 cm.

3. An iron knife was found at the upper part of the thighbone. It pointed to the side of the pit, the handle faced the pelvis. The point was 5 cm, the end of the handle 2 cm above the bottom of the pit. The back of the wide, thick blade is arched, the cutting edge is more-or-less straight to the middle than arched to the rounded point. There are longitudinal wooden fibres preserved on the central tang, which is bent to the left in an arch. L: 16.6 cm, blade L: 10 cm, W: 3 cm, Th: 0.6–1 cm.
4. An iron buckle lay beside the pubic bone. The tongue pointed toward the right side of the skeleton. It lay 2–4 cm above the bottom of the grave. The ring of the buckle was oval, thicker at the front. The tip of the flat tongue was bent up, it extends only a little over the ring. The upper plate of the body and the part that was bent down on the ring were fragmentary, the lower plate was missing. The two plates enclosed a 1.5 mm thick material. There was an oblong-shaped $1.8 \times 0.7 \times 0.2$ cm large plaque with a flat rivet head in the centre. The broken off pin of the rivet can be seen in the inner side of the plate. L: 4 cm, W: 3.4 cm, ring in front could have a cross-section of about 0.6×0.5 cm.
5. A strongly corroded bronze coin lay under the right side of the vertebra above the sacral bone. The details of a bust can be observed on the thick, defective corrosion layer on the obverse. The head with a radiating crown looks to the right. The radiating crown and its ribbons, the hair and some folds of the dress can be seen. Some protruding letter fragments also remained from the circumscription. Nothing can be discerned from the depiction on the inverse. A textile fragment of linen weaving was adhered on a surface of 5×8 mm at the upper edge. D: 1.79–2.06 cm.
6. A glass cup turned toward SW with the mouth was found between the two legs, on the SE side of bowl no. 1. It is a transparent, uncoloured glass of some greenish tint, which contains many bubbles. The cracked side of the thin-walled glass spread out, the

dést nem észleltünk a vázak szintjében egységes sírföldben. Az 1. sír edénykéje provinciális készítmény, a hasonló, fületlen bögrék a 4. századi késő római temetkezéseknek sem ritka mellékletei (LÁNYI 1972, 70, Abb. 41/18). Nehezen keltezhető a 2. női sír. Gyöngyei közül egyedül a lecsiszolt sarkú karneolgyöngyök nem fordulnak elő korai temetkezésekben. A viszonylag kisméretű, dísztelen tükör rokonai korai és későbbi temetkezésekben egyaránt megtalálhatók, bár a dísztelen tükrök inkább a késő szarmata időszakra jellemzők (ISTVÁNOVITS – KULCSÁR 1993, 12–13, 2. típus). A felsorolt, keltezhető sírleletek többsége (Dóc, Hortobágy-Poroshát, Klárafalva, Szeged-Alsóközpont, Szeged-Öthalom, Szentes-Sárgapart, Tápé-Malajdok, Tiszavalk) a 3. század közepénél fiatalabb. A tükör melletti, aranyozott lemezes fatárgy-maradvány rendeltetése kérdéses, de nem lehetett a tükör foglalata. Fibulája, csatja és sárga tálkája alapján a 3. sír késő szarmata temetkezés. Nem határozható meg a sírlelet pénze, a sugárkoronás mellkép és a viszonylag vékony lapka alapján 260 utáni bronz Antoninianus, legkésőbb 290-es évekbeli bronzpénz lehet. A csak rajzban rekonstruált (az in situ kiemelés ellenére az apró töredékeket eddig csak részben sikerült összeilleszteni) üveg pohár brigetioi párhuzama a 3. század utolsó harmadára, a 4. század első évtizedeire (BARKÓCZI 1988, 78, 43. típus, Abb. 86) keltezhető, egy halvány zöldes-sárga színű, hasonló talpas pohár a 4. század második felében került a szentendrei késő római temető 2. sírjába (MARÓTI – TOPÁL 1980, 100, 1. tábla 2/2).

A vecsési 56. lelőhely feltárt, a 3. század végére – 4. századra keltezhető sírjai késő szarmata temetőhöz tartoznak.

DINNYÉS ISTVÁN / ISTVÁN DINNYÉS
Kossuth Múzeum
H-2700 Cegléd
Múzeum u. 5.

thicker bottom fell to tiny pieces, but the pieces remained in a coherent, vertical position. The rim is somewhat protruding and raised, the edge of the rim is cut obliquely towards inside. The wall is steep, narrows in an arch toward the bottom. The foot ring is round in cross-section, the centre of the bottom is pressed in. Wall thickness at the rim is 0.1–0.12 cm, at the middle of the wall 0.06–0.07 cm, at the bottom 0.25–0.4 cm. H: ca. 10 cm, Rd: could be 6–7 cm, Bd: 4.3–4.4 cm

There was a tiny fragment of bronze corrosion at the right lower side of the chest and the fragment of iron rust near the left knee.

The southeastern orientation of the three burials, the skeletons lying on the back with extended limbs and the position of the vessels near the feet (graves 1 and 3) fit the rite of Sarmatian cemeteries. We did not observe any discolourations that would suggest a coffin in the fillings, which were uniform in the level of the skeletons. The small vessel in grave one was made in the province, similar cups without handles are frequent grave goods in late Roman burials from the 4th century (LÁNYI 1972, 70, Abb. 41/18). Grave 2 of a woman is difficult to date. Only the carnelian beads with smoothed corners are missing from early burials. The analogues of the relatively small and undecorated mirror can be found both in early and late burials, although undecorated mirrors are more characteristic of the late Sarmatian period (ISTVÁNOVITS – KULCSÁR 1993, 12–13, type 2). Most of the listed, dated grave finds (Dóc, Hortobágy-Poroshát, Klárafalva, Szeged-Alsóközpont, -Öthalom, Szentes-Sárgapart, Tápé-Malajdok, Tiszavalk) are younger than the middle of the 3rd century. The function of the remains of a wooden object with a gilded plate is unknown, but it could not be the case of the mirror. The brooch, the buckle and the yellow bowl suggest that grave 3 was a late Sarmatian burial. The coin cannot be determined. The bust with the radiant crown and the relatively thin plaque suggest that it can be a bronze Antoninianus from after 260 or a bronze coin from the 290's the latest. The glass, which was reconstructed only in drawing (against the in situ clearing, not all of the tiny fragments could be refitted) has an analogue in Brigetio. This item can be dated from the last third of the 3rd century or the first decades of the 4th century (BARKÓCZI 1988, 78, type 43, Abb. 86). A similar light green, footed glass was placed in grave 2 of the late Roman cemetery in Szentendre in the second half of the 4th century (MARÓTI – TOPÁL 1980, 100, Plate 1. 2/2).

The graves from the end of the 3rd and from the 4th centuries unearthed at site 56 of Vecsés belonged to a late Sarmatian cemetery.

Jegyzetek:

- ¹ A feltárás gépi munkáit a Betonútépítő Nemzetközi Rt. (Bp.), ásatási munkásokat a Terra-Apollon Kft. (Bp.) biztosította, a feltáráson részt vett Borsos Hedvig restaurátor (Kossuth Múzeum). Leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumban, leltározatlan. A restaurátori munkákat Borsos Hedvig és Kövicsné Mala Enikő végezte, akiknek ezúton is köszönetet mondok.

Notes:

- ¹ The machines for the mechanic works of the excavations were provided by the Betonútépítő Nemzetközi Rt. (Bp.), the excavation workers came from the Terra-Apollon Kft. (Bp.). Hedvig Borsos restorer (Kossuth Museum) took part in the excavations. The find material is deposited in the Kossuth Museum in Cegléd, it has not yet been taken into inventory. Resoration was made by Hedvig Borsos and Enikő Kövicsné Mala, whom I would like thank for their work.

Irodalom ■ Bibliography:

BARKÓCZI 1988

BARKÓCZI, L.: Pannonische Glasfunde in Ungarn. StudArch 9. Budapest, 1988, 223 p, Abb. 4, Taf. 117.

ISTVÁNOVITS – KULCSÁR 1993

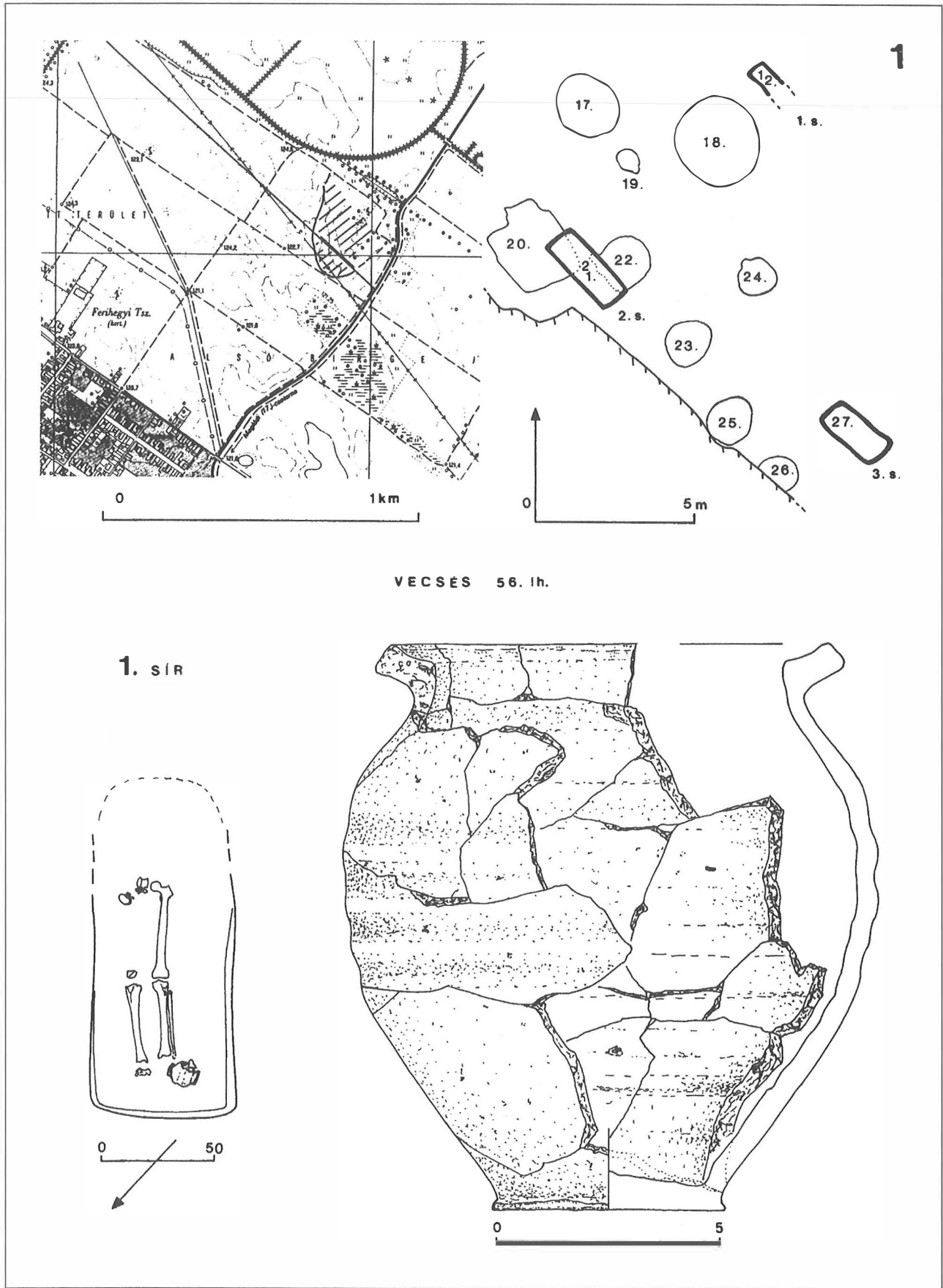
ISTVÁNOVITS, E. – KULCSÁR, V.: Tükrök a császárkori és a kora népvándorlás kori barbár népeknél a Kárpát-medencében. HOMÉ 30–31/2 (1993) 9–40.

LÁNYI 1972

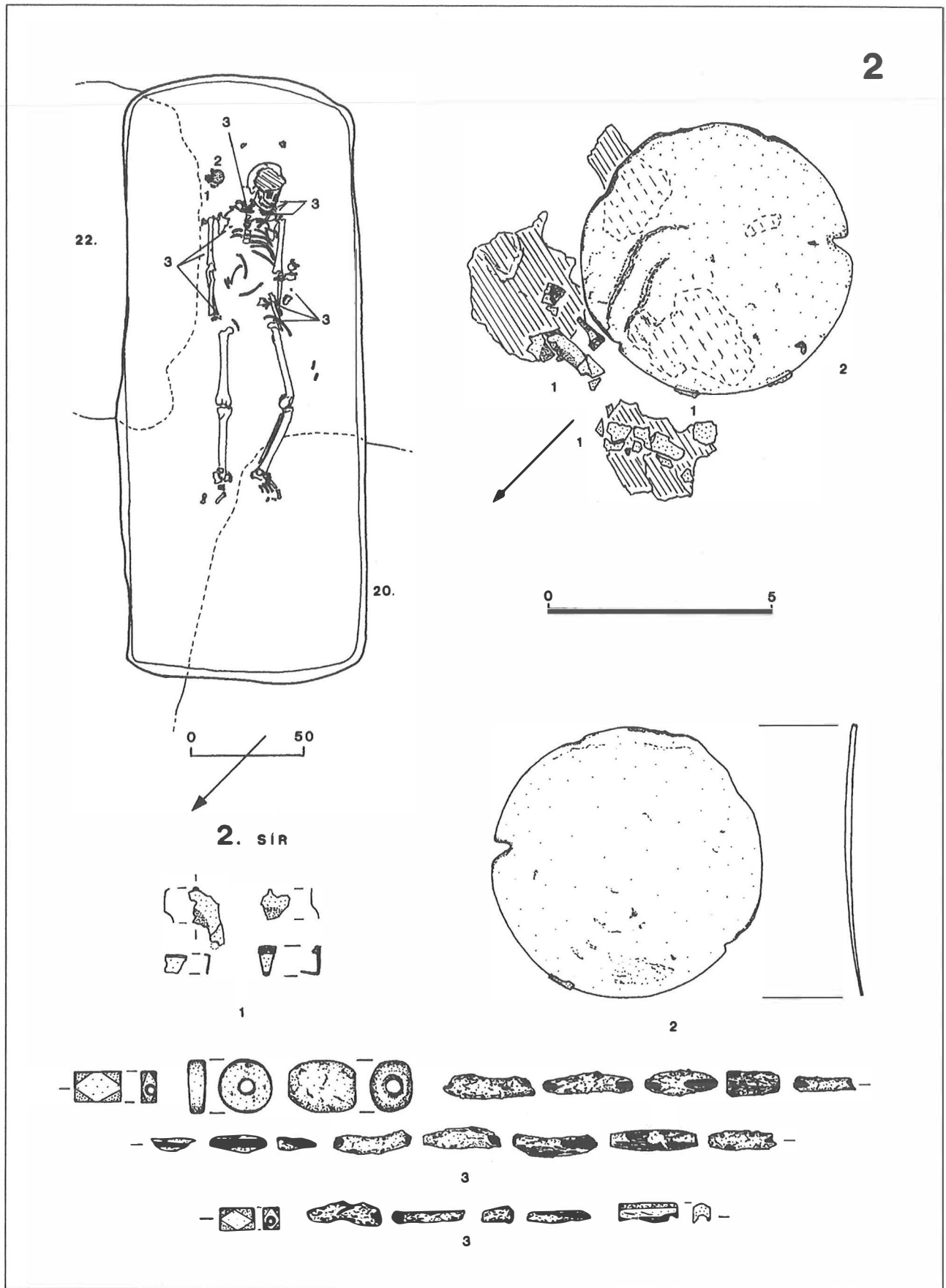
LÁNYI, V.: Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien. ActaArchHung 24 (1972) 52–213.

MARÓTI – TOPÁL 1980

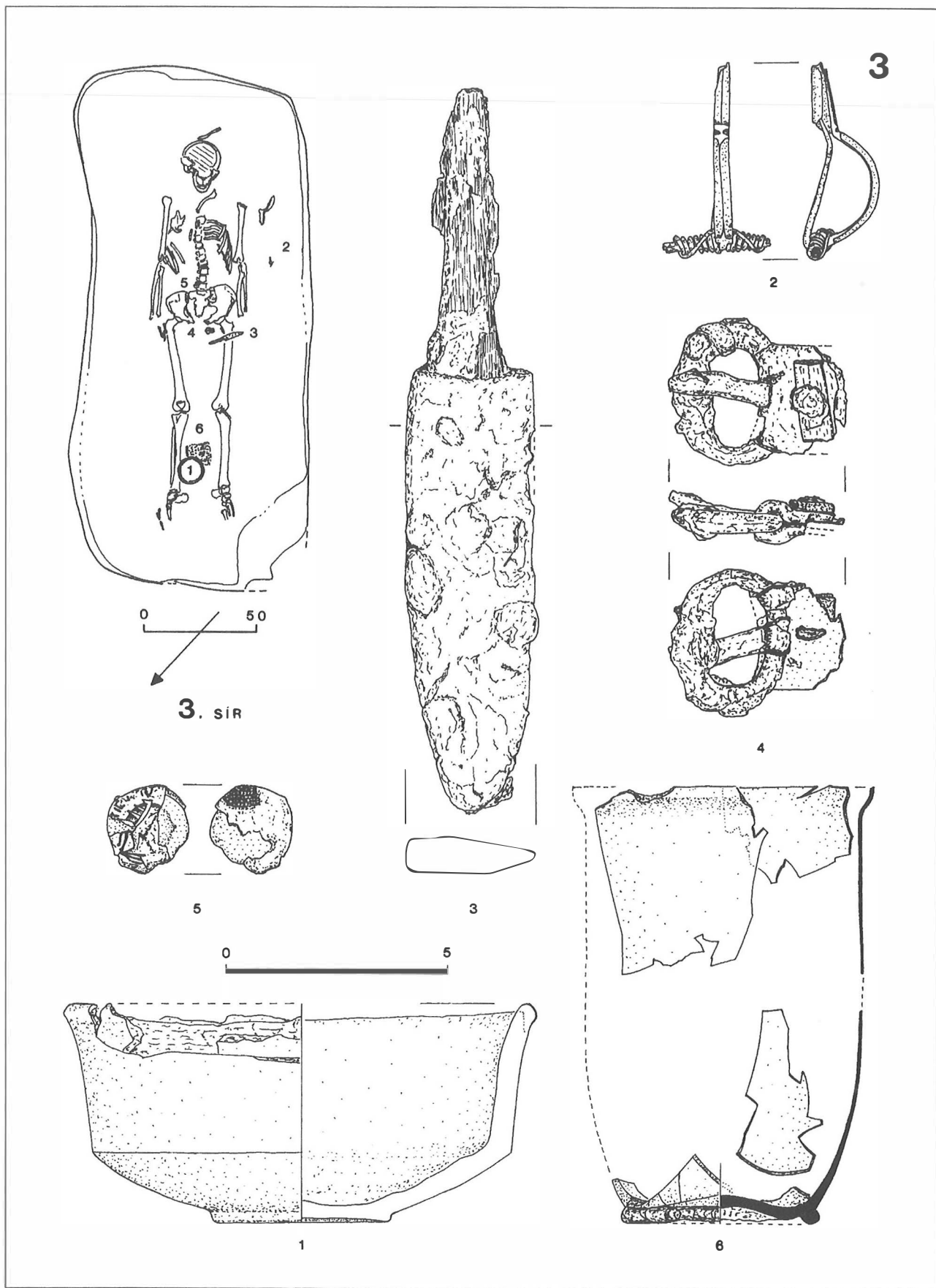
T. MARÓTI, É. – TOPÁL, J.: Szentendre római kori temetője. Studia Comitatus 9 (1980) 95–176.

1. tábla. Vecsés 56. lelőhely 1. sír (12.)
 Plate 1. Vecsés, site 56, grave 1

2. tábla. Vecsés 56. lelőhely 2. sír (21.)
 Plate 2. Vecsés, site 56, grave 2

3. tábla. Vecsés 56. lelőhely 3. sír (27.)
 Plate 3. Vecsés, site 56, grave 3

10–11. századi temető- és szarmata településrészlet Homokmégy-Székesen

(Bács-Kiskun megye)

Bevezetés

A címben szereplő temető nyomait 1996. október 22-én terepbejárás során fedezték fel. A lelőhely Kalocsától DK-re 8 km-re, a Homokmégy és Alsómégy közötti földúttól közvetlenül D-re, egy É-D irányú csatornától közvetlenül K-re helyezkedett el (1. kép). A lelőhelytől D-re levő Szentegyházpart környékén nagy kiterjedésű Árpád-kori és középkori lelőhelyek nyomait találtuk. Feltehetően itt helyezkedett el a középkori Mégy falu és temploma. 1998-ban az 1996–1997. évi ásatásokat folytattuk (2. kép).¹ 1998. augusztus 23–28. között egy 10–11. századi temető 17 sírját és egy szarmata település 2 gödrét tártuk fel Homokmégy-Székesen. A feltárt terület 200 m² volt (3. kép).

A 10–11. századi temető – objektumleírás

90. sír: T: NyDNy-KÉK (40,5'–10,5'), h.: 225 cm, sz.: 60 cm (legnagyobb), m.: 19–25 cm (nyesett felszíntől számítva). A sírgödör lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala majdnem függőleges, alja egyenes volt. A csontváz nyújtott testhelyzetű, koponyája sérült, kissé jobbra fordult, bal alkarcsontjai derékszögben behajlítva (4. kép). Mellékletek: 1. A jobb csecsnyúlvány felett sima, nyitott végű, bronz hajkarika (á.: 1,5 cm, v.: 0,15–2 cm) (9. kép 4). A jobb mellkas alsó része alatt sima, nyitott végű, bronz hajkarika (á.: 2,8 cm, v.: 0,25 cm) (9. kép 1–2).

91. sír: T: Ny-K (44'–14'), h.: 167 cm, sz.: 57 cm, m.: 32–43 cm. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja a közepe felé mélyült, teknőszerű. A férfi csontváz nyújtott testhelyzetű, koponyája balra fordult, jobb fele kissé sérült, alkarcsontjai a medencére hajlítva, lábcsontjai a bokánál keresztbe téve (4. kép). Melléklet: 1. A nyakcsigolyák bal oldalán vastárgy (á.: 2,6×1,6 cm). 2. A bal combcsont alsó részétől balra vaskés (?) (h.: 8,7 cm, sz.: 2,4 cm) (9. kép 8, 11).

Cemetery fragment from the 10–11th centuries and sarmatian settlement at Homokmégy-Székes

(Bács-Kiskun County)

Introduction

We discovered the traces of the cemetery during field survey on 22. October 1996. The site is located 8 km SE of Kalocsa, on the southern side of the dirt road between Homokmégy and Alsómégy, on the eastern side of the N-S directed channel (Fig. 1). We found the traces of large sites from the Árpadian Age and the Middle Ages near Szentegyházpart, south of this site. This could be the site of the medieval Mégy village and its church. In 1998, we carried on the excavations conducted in 1996 and 1997 (Fig. 2).¹ We unearthed 2 pits of a Sarmatian settlement and 17 graves of a cemetery from the 10th–11th centuries at Homokmégy-Székes between 23. and 28. August 1998. 200 m² were unearthed (Fig. 3).

Description of the features – the cemetery

Grave no. 90: Orientation: WSW-ENE (40.5'–10.5'), l: 225 cm, w: 60 cm (greatest), d: 19–25 cm (from the scraped surface). The grave was oblong-shaped with rounded corners, the walls were nearly vertical, and the bottom was flat. The skeleton lay in an extended position. The skull was injured, it was turned somewhat to the right, the left lower arm was diagonally bent (Fig. 4). Grave-goods: 1. A plain bronze lockring with open terminals above the right mastoid (d: 1.5 cm, th: 0.15–2 cm) (Fig. 9. 4). 2–3. A plain bronze lockring with open terminals under the lower part of the chest (d.: 2.8 cm, th.: 0.25 cm) (Fig. 9. 1–2).

Grave no. 91: Orientation: W-E (44'–14'), l: 167 cm, w: 57 cm, d: 32–43 cm. The grave was oblong-shaped with rounded corners. The walls were vertical, the trough-shaped bottom slanted toward the centre. The skeleton of a male lay in an extended position. The skull was tilted to the left, the right side was slightly injured. The lower arm was bent over the pelvis, the legs were crossed at the ankle (Fig. 4). Grave-goods: 1. An iron object on the left side of the cervical vertebrae (diam: 2.6×1.6 cm). 2. An iron knife (?) left of the lower part of the left thighbone (l: 8.7 cm, w: 2.4 cm) (Fig. 9. 8, 11).

92. sír: T.: ÉNy-DK (51'-21'), h.: 197 cm, sz.: 60 cm, m.: 16-31 cm. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja kissé a közepé felé mélyedt. A csontváz kissé ferdén, a sírgödör ÉNy-i végéhez szorítva helyezkedett el. Nyújtott testhelyzetű, koponyája balra fordul, sérült, vállcsontjai felhúzóttak, karcsontjai szorosán a test mellett, bal alkarcsontjai a bal medencelapátra hajlítva (6. kép). Melléklet: 1. Vaskés a bal combcsont és a medencelapát között, hegygel a láb felé (h.: 12,6 cm, sz.: 2,7 cm) (4. kép), (9. kép 9).

93. sír: T.: Ny-ÉNy-K-DK (49'-19'), h.: 190 cm, sz.: 64 cm, m.: 13-23 cm. A sírgödör erősen lekerekített végű, a fej felőli oldalon kissé kiszélesedett fala függőleges, alja a deréktájtól K-DK felé lejtett. A csontváz nyújtott testhelyzetű, koponyájának arcrésze sérült, vállcsontjai kissé felhúzóttak, alkarcsontjai a medencén keresztbe téve. Melléklete nem volt (4. kép).

94. sír: T.: Ny-K (43'-13'), h.: 198 cm, sz.: 70 cm, m.: 36-45 cm. A sírgödör szabálytalan, téglalap alaprajzú. A D-i fal közepén levő kiszögelyesítéstől keskeny padka húzódott a gödör két oldalán. A női csontváz nyújtott testhelyzetű, vállcsontjai felhúzóttak, alkarcsontjai a medencén keresztbe téve, két combcsontja betörve, keresztbe téve, lábszárcsontjai párhuzamosan helyezkedtek el (5. kép). Melléklet: 1. Állati lapockacsont a koponyától ÉNy-ra.

95. sír: T.: Ny-ÉNy-K-DK (48'-18'), h.: 194 cm, sz.: 57 cm, m.: 25-31 cm. A sírgödör lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja kissé K-DK felé lejt. A női (?) csontváz jó megtartású, nyújtott testhelyzetű volt, koponyája kissé balra fordult, vállai felhúzóttak, jobb alkarcsontjai derékszögben behajlítva, bal kézfejsontjai a bal medencelapáthoz szorítva helyezkedtek el. Lábfejei felszívódtak (5. kép). Melléklet: 1. Háromszög átmetszetű, ezüst, nyitott végű pántgyűrű (á.: 2,5 cm, v.: 0,4 cm) a jobb kéz kisujján (9. kép 6).

96. sír: T.: Ny-K (44'-14'), h.: 192 cm, sz.: 80 cm, m.: 26-34 cm. A sírgödör kissé szabálytalan, lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja egyenetlen, a közepe felé lejtett. A női (?) csontváz jobb oldalára fektetve helyezkedett el. Koponyája jobbra fordult, alkarjai derékszögben a hasi tájékra, lábai kissé behajlítva helyezkedtek el. Melléklet nem volt. A koponya bal csecsnyúlványának tájékán zöldes elszíneződést figyeltünk meg (5. kép). A sírtól DK-re 1,5 méterre egy sima, nyitott végű, bronz hajkarika került elő (á.: 2,1 cm, v.: 0,12 cm) (9. kép 3).

Grave no. 92: Orientation: NW-SE (51' - 21'), l: 197 cm, w: 60 cm, d: 16-31 cm. The grave was oblong-shaped with rounded corners. The walls were vertical, the bottom slightly deepened toward the centre. The skeleton was laid somewhat diagonally in the grave, it was pushed to the NW end of the shaft. It lay in an extended position. The injured skull was turned to the left. The shoulders were drawn up, the bones of the arm lay close to the body, and the left lower arm was bent over the pelvis (Fig. 6). Grave-goods: 1. An iron knife between the left thighbone and the pelvis, pointing toward the feet (l: 12.6 cm, w: 2.7 cm) (Fig. 4) (Fig 9. 9).

Grave no. 93: Orientation: WNW-ESE (49'-19'), l: 190 cm, w: 64 cm, d: 13-23 cm. The end of the shaft was strongly rounded, the vertical walls somewhat widened at the head. The bottom slanted toward ESE from the waist region. The skeleton lay in an extended position. The facial skull was injured. The shoulders were somewhat drawn up, the lower arms were crossed over the pelvis. It did not have any grave-goods (Fig. 4).

Grave no. 94: Orientation: W-E (43'-13'), l: 198 cm, w: 70 cm, d: 36-45 cm. The grave had an irregular oblong shape. A narrow bench ran from the protrusion at the middle of the southern wall on both sides of the shaft. The skeleton of a female lay in an extended position. The shoulders were drawn up, the lower arm was crossed on the pelvis. Both thighbones were forced inward and crossed, the legs lay parallelly (Fig. 5). Grave-good: 1. An animal scapula lay NW of the skull.

Grave no. 95: Orientation: WNW-ESE (48'-18'), l: 194 cm, w: 57 cm, d: 25-31 cm. The oblong-shaped grave had rounded corners. The walls were vertical, the bottom slightly sloped toward ESE. The skeleton of a female (?) was well preserved, it lay in an extended position. The skull was tilted to the left. The shoulders were drawn up, the right lower arm was bent at a right angle. The left hand was pressed to the left pelvis. The bones of the feet disintegrated (Fig. 5). Grave-good: 1. A silver band ring with open terminals on the little finger. It was triangular in cross-section (diam: 2.5 cm, th: 0.4 cm) (Fig. 9. 6).

Grave no. 96: Orientation: W-E (44'-14'), l: 192 cm, w: 80 cm, d: 26-34 cm. The grave had a somewhat irregular oblong shape rounded at the end. The walls were vertical, the bottom uneven, sloping toward the centre. The skeleton of a woman (?) lay on the right side. The skull turned to the right, the lower arms were bent at a right angle onto the belly, the legs were somewhat flexed. The grave did not contain grave-goods. A greenish discolouration was observed at the left mastoid (Fig.

97. sír: T.: DNy-ÉK (40,5'-10,5'), h.: 229 cm, sz.: 61 cm, m.: 24-38 cm. A sírgödör DNy-on lekerekített sarkú, ÉK-en lekerekített végű téglalap alaprajzú volt. Fala függőleges, alja kissé a láb felé mélyült, a K-i végén széles padka helyezkedett el. A fiatal csontváz jó megtartású, nyújtott testhelyzetű, feltámasztott koponyája jobbra fordult. Jobb karcsontjait állatjárás bolygatta (5. kép). Melléklet: 1. Ellapított végű, S-végű hajkarika (á.: 1,6 cm, v.: 0,2-0,3 cm) a jobb csecsnyúlvány és az állkapocs között (9. kép 5).

98. sír: T.: Ny-DNy-K-ÉK (42'-12'), h.: 220 cm, sz.: 64 cm, m.: 8-14 cm. A sírgödör a fej felől lekerekített végű, a láb felől lekerekített sarkú téglalap alaprajzú. Fala függőleges, alja kissé a közepe felé mélyült. A csontváz a sír D-i felében feküdt. A női (?) csontváz nyújtott testhelyzetű, sérült koponyája balra fordult, jobb kézfejsontjai a jobb combcsontra hajlítva. Melléklete nem volt. Néhány kézzel formált, népvándorlás kori edénytöredék és egy paszta-gyöngy került elő a sír betöltéséből (6. kép).

99. sír: T.: Ny-K (43'-13'), h.: 167 cm, sz.: 50 cm, m.: 9-10 cm. A sírgödör lekerekített végű, kissé K felé szélesedett, fala függőleges, alja egyenes. A gyermek csontváz erősen bolygatott, rossz megtartású. Melléklete nem volt. A sír betöltéséből szarmata edénytöredékek kerültek elő (6. kép).

100. sír: T.: Ny-K (45'-15'), h.: 190 cm, sz.: 45 cm, m.: 8-26 cm. A sírgödör lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja egyenes volt. A csontváz ép, jó megtartású, nyújtott testhelyzetű. Koponyája balra fordult, vállai felhúzóttak, jobb karcsontjai szorosan a test mellett, bal alkarcsontjai a medencére, jobb kézfejsontjai a combfejére hajlítva, bal lábcsontjai behajlítva, lábszárcsontjai bokánál keresztbe téve helyezkedtek el. Melléklet nem volt (6. kép).

101. sír: T.: Ny-K (43'-13'), h.: 185 cm, sz.: 66 cm, m.: 6-17 cm. A sírgödör erősen lekerekített végű, téglalap alaprajzú. Fala kissé befelé tartott, alja teknőszerű. A sír K-i végében szabálytalan, félköríves padka, DNy-i végében lekerekített, keskeny padkaszerű kiemelkedés található. A fiatal női csontváz jó megtartású, nyújtott testhelyzetű. Feltámasztott koponyája kissé balra fordult, vállai felhúzóttak, felsőteste kissé balra fordult, alkarcsontjai éles szögben behajlítva, a mellkas bal oldalán keresztbe téve. Combcsontjai között egy csecsemő rossz megtartású csontváza. Melléklete nem volt (6. kép).

5). A plain, open bronze lockring was found 1.5 m SE of the grave (diam: 2.1 cm, th: 0.12 cm) (Fig. 9. 3).

Grave no. 97: Orientation: SW-NE (40.5'-10.5'), l: 229 cm, w: 61 cm, d: 24-38 cm. The SW part of the grave had rounded corners, the oblong-shaped NE part had rounded corners. The walls were vertical, the bottom slightly sloped toward the feet. A wide bench ran along the E side. The skeleton of a young individual was well preserved. It lay in an extended position. The propped up skull turned to the right. The right arm was disturbed by an animal burrow (Fig. 5). Grave-good: 1. A lockring with flattened S-terminal (diam: 1.6 cm, th: 0.2 - 0.3 cm) between the right mastoid and the jaw (Fig. 9. 5).

Grave no. 98: Orientation: WSW-ENE (42'-12'), l: 220 cm, w: 64 cm, d: 8-14 cm. The end of the grave was rounded at the head. At the feet it was oblong-shaped with rounded corners. The walls were vertical, the bottom sloped a little toward the centre. The skeleton lay in the southern part of the grave. The skeleton of a woman (?) lay in an extended position, the injured skull turned to the left. The right hand was bent over the right thighbone. The grave did not contain grave-goods. Some hand-made sherds from the Migration period and a paste bead were collected from the filling of the grave (Fig. 6).

Grave no. 99: Orientation: W-E (43'-13'), l: 167 cm, w: 50 cm, d: 9-10 cm. The end of the grave was rounded. It slightly widened toward E, the walls were vertical, and the bottom was flat. The poorly preserved skeleton of a child was strongly disturbed. There were no grave-goods. Sarmatian sherds were collected from the filling of the grave (Fig. 6).

Grave no. 100: Orientation: W-E (45'-15'), l: 190 cm, w: 45 cm, d: 8-26 cm. The end of the oblong-shaped grave was rounded, the walls are vertical, the bottom was flat. The well-preserved entire skeleton lay in an extended position. The skull turned to the left, the shoulders were drawn up. The right arm lay close to the body. The left lower arm was bent over the pelvis, the right hand was placed on the head of the thighbone. The left lower limb was flexed, the legs were crossed at the ankle. There were no grave-goods (Fig. 6).

Grave no. 101: Orientation: W-E (43'-13'), l: 185 cm, w: 66 cm, d: 6-17 cm. The end of the oblong-shaped grave is strongly rounded. The walls somewhat slanted inwards, the bottom was trough-shaped. There is an irregular semicircular bench in the E end of the grave and a rounded, narrow, bench-like platform in the SW end. The skeleton of a young female was well preserved,

102. sír: T.: ÉNy-DK (51'-21'), h.: 230 cm, sz.: 69 cm, m.: 14-17 cm. A sírgödör lekerekített végű, kissé KD felé szélesedett, fala függőleges, alja egyenes. A férfi (?) csontváz jó megtartású, nyújtott testhelyzetű, koponyája jobbra fordul, vállcsontjai felhúzóttak, kézfejcsontrajzai a comb alá szorítva helyezkedtek el. Melléklete nem volt (7. kép).

103. sír: T.: Ny-DNy-K-ÉK (42,5'-12,5'), h.: 217 cm, sz.: 65 cm, m.: 21-26 cm. A sírgödör lekerekített végű téglalap alaprajzú, fala enyhén befelé lejtett, alja egyenes. A jó megtartású, nyújtott testhelyzetű férfi csontváz a sír Ny-i végéhez szorítva, a gödör D-i felében helyezkedett el. Koponyája feltámasztva, vállalai felhúzóttak, jobb alkarcsontjai a jobb medencelapátra, bal alkarcsontjai a bal medencelapát alá hajlítva (7. kép). Melléklet: 1. Vas nyílhegy (h.: 5,7 cm, sz.: 1,8 cm) a gerincoszlop bal oldalán, hegyfelé ferdén befelé (9. kép 10).

106. sír: T.: Ny-K (43'-13'), h.: 250 cm, sz.: 110 cm, m.: 25-31 cm. A sírgödör lekerekített végű, kissé szabálytalan, téglalap alaprajzú. Fala befelé tartott, alja egyenes, K-i vége lemélyült, Ny-i sarkaiban keskeny, lekerekített padka. Az idősebb női csontváz, nyújtott testhelyzetű, koponyája balra fordult, jobb alkarcsontjai derékszögben a hasi tájékra hajlítva, bal lábát kissé behajlították. Melléklet: 1. Bronz hajkarika töredéke a bal csecsnnyúlvány mellett. A sír betöltéséből kézzel formált edénytöredékek kerültek elő. (7. kép)

107. sír: T.: Ny-K, h.: ?, sz.: ?, m.: ? A sírgödör É-i, nagyobbik felét elpusztította a humuszoló gép. A sírból embercsont nem került elő.

108. sír: T.: DNy-ÉK (40,75'-10,75'), h.: 163 cm, sz.: 85 cm, m.: 33-42 cm. A sírgödör szabálytalan, fej felől lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala befelé tartott, alja egyenes. A női (?) csontváz ép, jó megtartású, nyújtott testhelyzetű, feltámasztott koponyája jobbra fordult, vállcsontjai enyhén felhúzóttak (7. kép). Mellékletek: 1. Vastöredék (á.: 1,1-1,3 cm) a koponyától és a nyakcsigolyáktól balra. 2. Ferdén rovátkolt, ezüst pántgyűrű (á.: 2,2 cm, v.: 0,4 cm) a jobb combcsont feje alatt (9. kép 7). 3. Tojás töredékei a koponyától balra. 4. Sima, nyitott végű hajkarika töredékei a jobb csecsnnyúlvány és az állkapocs között.

it lay in an extended position. The propped up skull was tilted to the left, the shoulders were drawn up. The trunk was slightly turned to the left. The lower arm was strongly bent and placed across the left side of the chest. The poorly preserved skeleton of an infant lay between the thighbones. There were no grave-goods (Fig. 6).

Grave no. 102: Orientation: NW-SE (51'-21'), l: 230 cm, w: 69 cm, d: 14-17 cm. The grave had rounded end, and it slightly widened toward ES. The walls were vertical and the bottom was flat. The well-preserved skeleton of a male (?) lay in an extended position. The skull turned to the right, the shoulders were drawn up. The hands were pushed under the thighs. There were no grave-goods (Fig. 7).

Grave no. 103: Orientation: WSW-ENE (42.5'-12.5'), l: 217 cm, w: 65 cm, d: 21-26 cm. The grave was oblong-shaped with rounded end. The walls slightly slanted inwards, the bottom was flat. The well-preserved skeleton of a male lay in an extended position in the S side of the grave, pushed to the W end. The skull was propped up, the shoulders were drawn up. The right lower arm was bent on the right pelvis, the left lower arm was bent under the left pelvis (Fig. 7). Grave-good: 1. An iron arrowhead (l: 5.7 cm, w: 1.8 cm) on the left side of the vertebral column with the point obliquely inwards (Fig. 9. 10).

Grave no. 106: Orientation: W-E (43'-13'), l: 250 cm, w: 110 cm, d: 25-31 cm. The end of the somewhat irregular oblong-shaped grave was rounded. The walls slanted inwards, the bottom was flat. The eastern end deepened, and there was a narrow, rounded bench in the western corner. The skeleton of a mature woman lay in an extended position. The skull was turned to the left, the right lower arm was bent at a right angle on the belly. The left leg was slightly bent. Grave-good: 1. The fragment of a bronze lockring beside the left mastoid. Fragments of hand-made vessels were found in the filling of the grave. (Fig. 7)

Grave no. 107: Orientation: W-E, l: ?, w: ?, d: ? The larger, northern part of the grave was destroyed by the scraper. No human bones were found in the grave.

Grave no. 108: Orientation: SW-NE (40.75'-10.75'), l: 163 cm, w: 85 cm, d: 33-42 cm. The irregular oblong-shaped grave was rounded at the head. The walls slanted inwards, the bottom was flat. The entire, well-preserved skeleton of a female (?) lay in an extended position. The skull was propped up and turned to the right. The shoulders were slightly drawn up (Fig. 7). Grave-goods: 1. Iron fragment (diam: 1.1-1.3 cm) left of the skull and the cer-

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

Tájéolás

A sírokat a Ny-K-i főirányhoz többé-kevésbé igazodva ásták meg. A sírok nagy részénél igen nagy az eltérés DNy (5 esetben), illetve ÉNy felé (4 esetben).

A sírgödörök formája

Az előző évek ásataihoz hasonlóan (GALLINA – HAJDRIK 1998, 153–154) ebben az évben is igen változatos formájú sírgödöröket bontottunk ki. A sírok többsége lekerekített végű vagy sarkú, téglalap alaprajzú volt. Két-két esetben a gödör formája az oválishoz közelített (93., 101. sír), illetve a láb felé szélesedett ki (99., 102. sír). A sírok egy része ívelt aljú, teknőszerű volt (91., 101., 108. sír). Egy-egy esetben sikerült a fej felőli (94. sír), illetve a láb felőli oldalon (97. sír) padkát megfigyelni.

Több sír esetében is megfigyelhető volt, hogy a csontváz nem középen, hanem az egyik falhoz közelebb helyezkedett el a sírgödörben. Két-két esetben az É-i (101., 106. sír), illetve a D-i fal (98., 103. sír) mentén feküdt a csontváz. Ebből bal, valamint jobb oldali padmalyra következtethetünk, hasonlóan az 1996–1997-ben megfigyeltekhez (GALLINA – HAJDRIK 1998, 154). E jelenséget Malé Kosihy (HANULIAK 1994), Szegvár-Oromdűlő (BENDE – LŐRINCZY 1997, 225), Szolnok-Lenin Tsz (Ugar) (MADARAS 1996, 66–70) temetőiben több sír esetében is megfigyelték, és ott is padmalyra határozták meg. A padmalyos sírok igen ritkának számítanak a 10–11. században (LŐRINCZY 1985, 155–156; BENDE – LŐRINCZY 1997, 225). Eredetüket eddig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, korábban néhányan a késő avar lakosság továbbéléseként is értelmezték (CSALLÁNY 1943, 164; KOVRIG 1963, 61; TETTAMANTI 1975, 90).

A sírba helyezés módja

A csontvázak többségét hanyatt, nyújtott testhelyzetben temették el. Több esetben is a halottat a sír Ny-i, fej felőli végéhez közelebb (94., 97., 102. sír), illetve ahhoz szorítva (92., 103. sír) helyezték el. A 92. sír halottját kissé ferdén fektették a sírgödörbe. Combsontjai között egy gyerek csontvázát bontottuk ki (6. kép).

A csontvázak többségénél az alkar vagy az alkarok be voltak hajlítva. Egyszer éles szögben a mellkasra hajlították a halott alkarjait (101. sír 6. kép).² A 102. sírnál a kézfejcsontokat a medence alá fektették. Két esetben a halottak lábszárait egymásra helyezték, feltehetően össze is kötötték azokat (91. sír 5. kép, 100. sír 6. kép). E védekezési forma igen ritka a korszak temetőiben.³ A 94. sír csontvá-

vical vertebrae. 2. An obliquely notched silver band ring (diam: 2.2 cm, th: 0.4 cm) under the head of the right thighbone (Fig. 9. 7). 3. Egg shells left of the skull. 4. The fragments of a plain open lockring between the right mastoid and the jaw.

BURIAL CUSTOMS

Orientation

Most of the graves were more-or-less adjusted to the W-E direction. Large divergences can be observed toward SW (in five cases) or NW (in four cases) at the majority of the graves.

Shape of the graves

Similarly to the results of the previous years (GALLINA – HAJDRIK 1998, 153–154), we unearthed graves with various shapes. Most of the graves were oblong-shaped with rounded ends or corners. In two cases the shape of the graves was closer to oval (graves 93 and 101) in other two cases they widened toward the feet (graves 99 and 102). Some of the graves had trough-shaped bottoms (graves 91, 101 and 108). We could observe benches once at the head (grave no. 94) and once at the feet (grave no. 97).

In could be observed at several graves that the skeleton was not centrally placed but closer to one of the walls. In two cases the skeletons were closer to the northern (graves 101 and 106) in other two cases to the southern wall (graves 98 and 103). This suggested a platform on the left or the right side reflectively, similarly to the ones observed in 1996–1997 (GALLINA – HAJDRIK 1998, 154). The same phenomenon was observed in several graves of the cemeteries at Malé Kosihy (HANULIAK 1994), Szegvár-Oromdűlő (BENDE – LŐRINCZY 1997, 225), Szolnok-Lenin Tsz (Ugar) (MADARAS 1996, 66–70), and it was also explained with the existence of platforms. Graves with platforms were rare in the 10th–11th centuries (LŐRINCZY 1985, 155–156, BENDE – LŐRINCZY 1997, 225). Their origin has not yet been clarified. Formerly some researchers interpreted them as evidences of the survival of the late Avar population (CSALLÁNY 1943, 164; KOVRIG 1963, 61; TETTAMANTI 1975, 90).

Position of the skeletons

Most of the skeletons lay extended on the back. In several cases, the bodies were placed closer to the W end of the grave at the head-part (graves 94, 97 and 102), or even pushed to it (graves 92 and 103). The dead was placed somewhat diagonally in grave 92. The skeleton of an infant was found between the thighs (Fig. 6).

zának combcsontjai erősen betörve, keresztben voltak. Érdekes, hogy egyedül ebben a sírban tudtunk megfigyelni ételmellékletet; a fej mellé állati lapockacsontot tettek. A 96. sír csontváza kissé görnyedt testhelyzetben, félig oldalt fekve helyezkedett el (5. kép).

Leletanyag

Az 1998-ban feltárt temetőrészlet köznépi jellegű, a 17 sírből 10-ben volt leletanyag (60%-os arány). Ez megfelel az 1996–1997-ben napvilágra került temetőrészlet 65%-os arányának.

Napvilágra került két nagyobb méretű, nyitott, bronz hajkarika (90., 96.? sír). A sima, nyitott végű, nagyobb átmérőjű bronzhuzalból hajlított példányokat, amelyek itt a legkorábbi karikaékszernek számítanak, a 10. század első felétől, közepétől kezdték el viselni (SZŐKE 1962, 35.). Bár a 960–970-es évektől fokozatosan kiszorultak a divatból (TÖRÖK 1962, 41; SZABÓ 1980, 69), használatuk a 11. századba is áthúzódott (SZŐKE – VÁNDOR 1987, 53–54; KOVÁCS 1994, 112, 152. j.). Mesterházy K. szerint az egyszerű, sima példányok a 11. század első felében is ismertek voltak (MESTERHÁZY 1965, 102–107). A kisebb méretű, nyitott, bronz hajkarika (90. sír) viselésével a 10. század második felétől, utolsó harmadától számolni lehet és a 11. század végéig használták azokat (SZŐKE – VÁNDOR 1987, 53–54). A körte alakúak Tettamanti S. szerint a 11. század elejétől jelennek meg (TETTAMANTI 1971, 219). Mindössze egyetlen S-végű hajkarika (97. sír) vált ismertté a temetőrészletből. A sima bronz- vagy ezüsthuzalból hajlított, egyszerű S végű hajkarikák megjelenését Szőke Béla Miklós a 10. század 60–70-es éveire teszi. A kis méretű S végű huzalkarikák szerinte a 11. század elejéig jellemzőek (SZŐKE 1962, 88). Szabó János Győző e tárgyak megjelenését a 10. század utolsó évtizedeire datálta, de jelzi, hogy azok divatjának ideje területenként eltérő lehet (SZABÓ 1980, 69). Az itt előkerült elkalapált végű karika későbbi, a 11. század elején jelent meg.

A kéz ékszerei közül előkerült egy háromszög átmetszetű, nyitott, ezüst pántgyűrű (95. sír). E példányok a 10. század elején jelentek meg és a 11. század végéig voltak használatosak. A 11. század folyamán egyre többször készítették ezüsből (SZŐKE 1962, 96; SZŐKE – VÁNDOR 1987, 68). A ferdén rovatkolt díszítésű, zárt, ezüst pántgyűrű (108. sír) a 11. század elejétől ismert (SZŐKE 1962, 96; SZABÓ 1980, 69).

A 108. sír tojás-mellékletének számos párhuzama van. Azonban kizárólag köznépi temetőben fordul elő 1–2 darab (TETTAMANTI 1975, 109). Többnyire az ízületek, illetve a nemi szervek tájékára

At most of the skeletons a lower arm or both lower arms were bent. In one case the lower arms were bent at an acute angle and crossed on the chest (Fig. 101, Fig. 6).² In grave 102 the hands were placed under the pelvis. In two cases the legs were crossed and probably bound together (grave 91, Fig. 4, grave 100, Fig. 6). This type of protection is rare in the cemeteries of the period.³ The thighbones of the skeleton in grave 94 were forced until they crossed. It is interesting that food offering was placed only in this grave, an animal scapula lay beside the head. The skeleton in grave 96 lay in a flexed position, partly turned on the side (Fig. 5).

Finds

The cemetery fragment unearthed in 1998 bears the characteristics of a commoners' cemetery. Ten of the 17 graves contained grave-goods (60 %). This is in harmony with the 65% proportion found in the cemetery fragment unearthed in 1996–97. Two large open-terminated bronze lockrings were unearthed (graves 90 and 96?). The plain, open items bent from bronze wires of larger cross-sections, which are the earliest ring-shaped jewellery here, were worn from the first half, middle of the 10th century (SZŐKE 1962, 35). Although they gradually went out of fashion from the 960's and 970's (TÖRÖK 1962, 41; SZABÓ 1980, 69), they were used even in the 11th century (SZŐKE – VÁNDOR 1987, 53–54; KOVÁCS 1994, 112, note 152). According to Károly Mesterházy, the simple, plain items were known also in the first half of the 11th century (MESTERHÁZY 1965, 102–107). The smaller, open bronze lockrings (grave no. 90) were used from the second half, last third of the 10th century until the end of the 11th century (SZŐKE – VÁNDOR 1987, 53–54). According to S. Tettamanti, the pear-shaped ones appeared at the beginning of the 11th century (TETTAMANTI 1971, 219). Only one S-terminated lockring (grave 97) was found in the cemetery fragment. The simple S-terminated lockrings bent from bronze or silver wires appeared, according to Béla Miklós Szőke, in the 60's and 70's of the 10th century (SZŐKE 1962, 88). János Győző Szabó dated the appearance of these objects from the last decades of the 10th century and added that they could be in fashion at different times in different regions (SZABÓ 1980, 69). The lockring with flattened terminal found in our cemetery appeared at the beginning of the 11th century.

From hand ornaments, an open silver band ring of triangular cross-section was found (grave no. 95). Similar items appeared at the beginning of the 10th century and they were used until the end of the 11th century. In the 11th century, more and more items were made of silver (SZŐKE 1962, 96; SZŐKE – VÁNDOR 1987, 68). The obliquely notched, closed silver band ring (grave no.

helyezték azokat (ÉRY 1967–68, 103–104). A tojás a feltámadásra váró halotti állapot és a magzati lét jelképe, az élet és az újjászületés szimbóluma. Emiatt főleg gyermek-, illetve női sírokból kerülnek elő a tojások.

A leletanyag alapján az 1998. évi temetőrészletet a 10. század közepe és a 11. század eleje közé datálhatjuk.

Értékelés

A temető a kalocsai Sárköz középső részén helyezkedik el. E földrajzilag zárt tájegység vidékéről meglehetősen kevés 10–11. századi temetőt vagy sírt ismerünk, ráadásul ezek többsége sem ásatásból származik. A gyér számú lelőhellyel szemben a terület fontosságát jelzi, hogy a 10. század elejétől az Árpád-dinasztia uralma alá tartozott, amit a korai helynevek is jeleznek. (GYÖRFFY 1994, 130–131). A székesi sírmező 3,5 km-re délkeletre helyezkedett el a Halomtól. Itt egy, a középosztályhoz sorolható családi temető 8 sírját tárták fel 1951–52-ben, amelyek a honfoglalók első generációjához tartoztak (CS. SÓS 1954, 80; HORVÁTH 1996, 128–129). Elképzelhető, hogy a székesi temetőben nyugvó közösség a halomi hegy 10–11. századi megszállói csoportjainak szolgáltató népei közé tartozhatott és egy időben keletkezett a halomi központtal. A székesi temetőtől ÉNy-ra levő Halmon királyi udvarház (curtis) létesült, feltehetően még Szent István korában, amelyet I. Béla 1061-ben a szekszárdi apátságának adományozott számos körülölelő faluval együtt (GYÖRFFY 1987, 424).

Szarmata telep

104. gödör: Átm.: 120–140 cm, m.: 53–57 cm (a csontváz: 9–17 cm). A gödör szabálytalan kerekded alaprajzú. Fala enyhén kifelé tartott, méhkas alakú, alja egyenes volt. A gödör felső harmadában egy – feltehetően áldozatként bedobott – felnőtt férfi csontváza feküdt hason, gerince DK-re fordult, alkarcsontjai a medencelapátok alá hajlítva helyezkedtek el. Combcsontjai eltörtek, lábszárcsontjai hiányoztak. Leletanyag: nagy számú, kézzel formált, égett felületű edénytöredék; alig kihajló, lekerekített peremű, barnásvörös fazékkeremek (8. kép).

105. gödör: Átm.: 90×145 cm, m.: 50–55 cm. A gödör lekerekített végű, kissé szabálytalan, téglalap alaprajzú. Fala egyenetlen, alja DNy felé mélyült, DNy-i sarkában kisebb mélyedés. A gödörben három kutya erősen bolygatott csontváza helyezkedett el 5–20 cm-es magasságban. Leletanyag: kevés, kézzel formált edénytöredék, 1 db durva, fényezett, 1

108) is known from the beginning of the 11th century (SZŐKE 1962, 96; SZABÓ 1980, 69).

The egg grave good in grave no. 108 has many analogues. It is nevertheless only in commoners' cemeteries that 1–2 pieces occur (TETTAMANTI 1975, 109). They were usually placed in the region of the joints and the genitals (ÉRY 1967–68, 103–104). Eggs symbolise dead state waiting for resurrection and also embryonal state, life and revival. Accordingly, eggs are usually found in the graves of children and women.

The find material dates the cemetery fragment from between the middle of the 10th century and the beginning of the 11th century.

Evaluation

The cemetery can be found in the central part of the Kalocsa Sárköz. Very few cemeteries and graves are known from the 10th–11th centuries from this geographically closed region. Most of the known ones did not come from excavations. Although archaeological sites are scarce in the region, it was a significant one ruled by the Árpád dynasty from the beginning of the 10th century, as it is indicated by the place names (GYÖRFFY 1994, 130–131). The cemetery at Székes lay 3.5 km southeast of the Halom. Here 8 graves of a family cemetery from the middle classes were unearthed in 1951–52. The people probably belonged to the first generation of the conquerors (CS. SÓS 1954, 80; HORVÁTH 1996, 128–129). It is possible that the people buried in the Székes cemetery were the service people of the conqueror group of the Halom hill in the 10th–11th centuries and the cemetery was contemporary to the Halom centre. A royal centre (curtis) was established on the Halom NW of the Székes cemetery, probably still in St Stephen's period. Béla I donated it to the abbey in Szekszárd in 1061 together with many villages around it (GYÖRFFY 1987, 424).

Sarmatian settlement

Pit no. 104: Diam: 120–140 cm, d: 53–57 cm (skeleton: 9–17 cm). The pit had an irregular round shape. The walls of the bee-hive-shaped pit slightly widened, the bottom was flat. The skeleton, probably of an adult male, lay face down in the upper third of the pit. The vertebral column turned to SE, the lower arms were bent under the pelvis. The thighbones were fractured, the leg bones were missing. The pit contained a large number of handmade sherds with burnt surfaces, slightly outverted, rounded rims of brownish red pots (Fig. 8).

Pit no. 105: Diam: 90×145 cm, d: 50–55 cm. The end of the pit was rounded, it had an irregular oblong shape. The walls were irregular, the bottom sloped toward SW

db fekete, alig kihajló, lekerekített peremű, függőlegesen rovátkolt díszítésű töredék (8. kép).

A lelőhelyen feltártunk két szarmata korú gödröt.⁴ A 104. gödörből egy emberi csontvázat bontottunk ki (8. kép). Tiszavasvári-Városföldje, Jegyzőtag lelőhelyen két csontváz került napvilágra hun kori régészeti objektumból. Az ásató szerint e jelenség rituális okokra vezethető vissza (ISTVÁNOVITS 1998, 62; 1999, 185, 193, 196). Vaday Andrea (VADAY 1997) után Istvánovits Eszter gyűjtötte össze az azóta feltárt telepobjektumokból származó csontvázakat, és arra a következtetésre jutott, hogy azok főleg a késő szarmata-hun korra, a 4. század végére – 5. század elejére datálhatók (ISTVÁNOVITS 1999, 176–177). E lista kiegészíthető a Tiszafüred-Morotvaparton feltárt csontvázakkal. Itt egy 4–5. századi szarmata településen 3 gödörben összesen 6 embercsontvázat találtak. Cseh János szerint a halottakat hevenyészve temették el a félig feltöltődött vermekbe (CSEH 1991, 116, 124, VIII. ábra, XIX. tábla).

A 105. gödörben 3 kutya csontváza feküdt a gödör alján (8. kép). Tiszavasvári-Városföldje, Jegyzőtag 118., Tiszadob-Sziget 118., Dunakeszi-Alagi major 138. objektumából szintén kutyacsontváz került elő. Istvánovits Eszter e szokást is rituális eredetűnek tartja a késő szarmata korban (ISTVÁNOVITS 1999, 177–178).

GALLINA ZSOLT
Rippl-Rónai Múzeum
7400 Kaposvár, Fő. u. 10.

and there was a small depression in the SW corner. The strongly disturbed skeletons of three dogs lay in the pit in the depth of 5–20 cm. Finds: some sherds of hand-made vessels, a rough, polished and a black fragment, the latter with slightly outverted, rounded rim and vertical notch ornament (Fig. 8).

Two pits were unearthed from the Sarmatian period.⁴ A human skeleton was found in pit 104 (Fig. 8). Two skeletons were found in features of the Hun period at the Tiszavasvári-Városföldje, Jegyzőtag site. According to the excavator, this phenomenon can be explained by ritual causes (ISTVÁNOVITS 1998, 62; 1999, 185, 193., 196). First Andrea Vaday (VADAY 1997), then Eszter Istvánovits collected the skeletons unearthed from settlement features and arrived to the conclusion that they can mostly be dated from the late Sarmatian-Hun period that is from the end of the 4th and the beginning of the 5th centuries (ISTVÁNOVITS 1999, 176–177). The list can be completed with the skeletons unearthed at Tiszafüred-Morotvapart. Here altogether 6 human skeletons were found in 3 pits in a Sarmatian settlement from the 4th–5th centuries. According to János Cseh, the dead were hastily buried into the half filled pits (CSEH 1991, 116, 124, fig VIII, plate XIX).

The skeletons of 3 dogs lay on the bottom of pit 105 (Fig. 8). Dog skeletons were found in feature 118 of Tiszavasvári-Városföldje, Jegyzőtag, feature 118 of Tiszadob-Sziget and feature 138 of Dunakeszi-Alagi major. According to Eszter Istvánovits, this custom also had a ritual origin in the late Sarmatian period (ISTVÁNOVITS 1999, 177–178).

ZSOLT GALLINA
Rippl-Rónai Múzeum
H-7400 Kaposvár, Fő. u. 10.

Jegyzetek:

- ¹ Az 1996–1997. évi feltárásokról eddig megjelent: GALLINA – HAJDRIK 1998; GALLINA 1998; GALLINA 1998a.
- ² Több kutató felvetette, hogy ez a bizánci kereszténység nyoma lenne illetve a bizánci kereszténységgel együtt terjedhetett el az országban (TÖRÖK 1962, 13–14; MESTERHÁZY 1968, 171; TETTAMANTI 1975, 96, 101; SZABÓ 1980, 74–99). Az újabb kutatások azonban határozottan cáfolják e következtetést. A kereszténység jelének pedig azért nem tekinthető, mert rendre a korábbi temetőkben vannak jobban behajlítva a csontvázak karcsontjai, később a karok egyre inkább nyújtott pozícióba kerülnek.
- ³ Például: Szegvár-Oromdűlő BENDE – LŐRINCZY 1997, 226; Tiszafüred-Nagykenderföldek FODOR 1996, 290.
- ⁴ A feldolgozás és a keltezés későbbi tanulmány tárgya lesz.

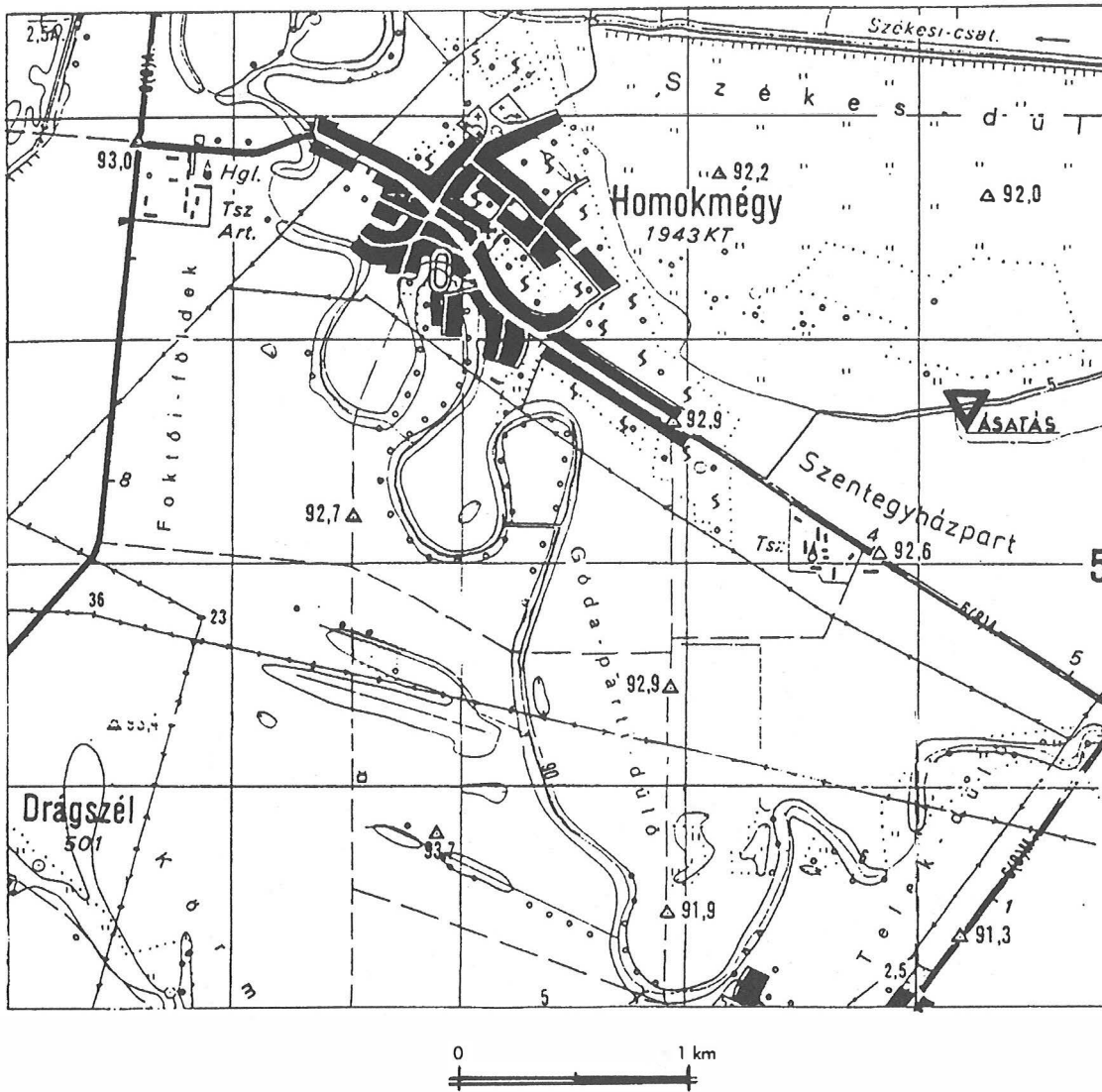
Notes:

- ¹ Publications on the excavations conducted in 1996–1997: GALLINA – HAJDRIK 1998; GALLINA 1998; GALLINA 1998/a.
- ² Several scientists suggested that this can be the trace of Byzantine Christianity or its spread in the country together with Byzantine Christianity (TÖRÖK 1962, 13–14; MESTERHÁZY 1968, 171; TETTAMANTI 1975, 96, 101; SZABÓ 1980, 74–99). Recent research, nevertheless, definitely refuses this deduction. It cannot be regarded as the trace of Christianity since the arms of the skeletons are more flexed in the early cemeteries, while in the later ones they are more and more extended.
- ³ E.g. Szegvár-Oromdűlő BENDE – LŐRINCZY 1997, 226, Tiszafüred-Nagykenderföldek FODOR 1996, 290.
- ⁴ The analysis of the material and dating will be discussed in another study.

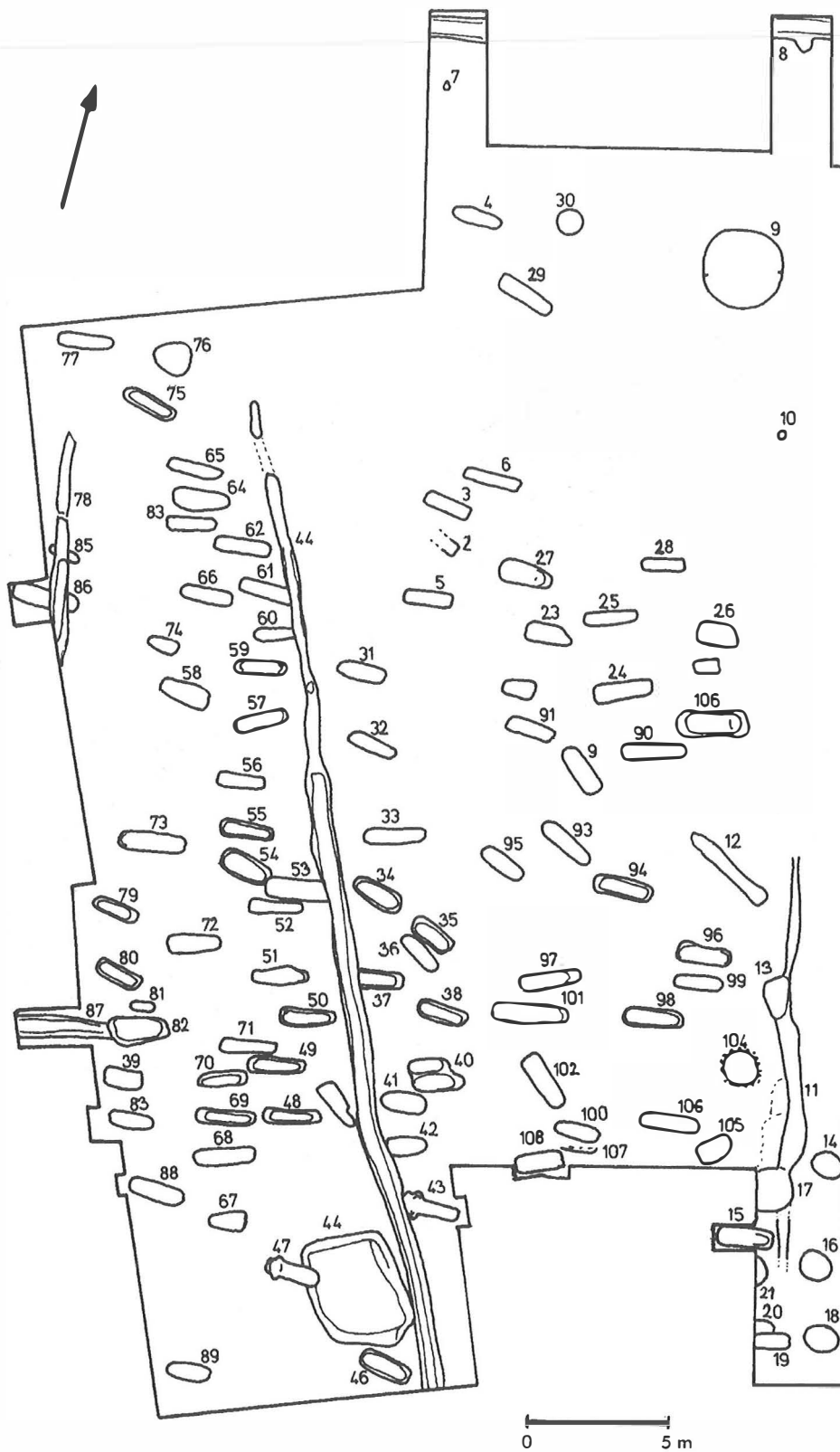
Irodalom ■ Bibliography:

- BENDE – LŐRINCZY 1997 BENDE, L. – LŐRINCZY, G.: A szegvár-ormodűlői 10–11. századi temető. MFMÉ StudArch 3 (1997) 281–285.
- CSALLÁNY 1943 CSALLÁNY, D.: A Deszk-D. számú temető avar sírjai. AÉ 3/4. (1943) 160–173.
- CSEH 1991 CSEH, J.: A késő-római (szarmata) telep. Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32. Szolnok, 1991, 97–156.
- ÉRY 1967–68 ÉRY, K.: Reconstruction of the 10th Century Population of Sárbogárd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data. Alba Regia 8–9 (1967–68) 93–147.
- FODOR 1996 FODOR, I.: Hajdúdorog-Temetőhegy. Sándorfalva. Tiszafüred-Nagykenderföldek. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor I. MNM Budapest, 1996.
- GALLINA – HAJDRIK 1998 GALLINA, ZS. – HAJDRIK G.: 10–11. századi temetőrészlet Homokmégy-Székesen (Előzetes közlemény). Cumania 15 (1998) 133–178.
- GALLINA 1998 GALLINA, ZS.: Homokmégy régészeti emlékei a késő vaskortól a középkor végéig. In: Homokmégy. Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából. Szerk.: Romsics I. Homokmégy, 1998, 73–134.
- GALLINA 1998A GALLINA, ZS.: Temetkezési szokások egy X–XI. századi (Homokmégy-Székes) temetőben. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1997. Kalocsa, 1998, 79–88.
- GYÖRFFY 1987 GYÖRFFY, GY.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Budapest, 1987.
- GYÖRFFY 1994 GYÖRFFY, GY.: Vezéri szálláshelyek emlékei. In: Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel 1. Szerk.: Kovács L. Budapest, 1994, 129–138.

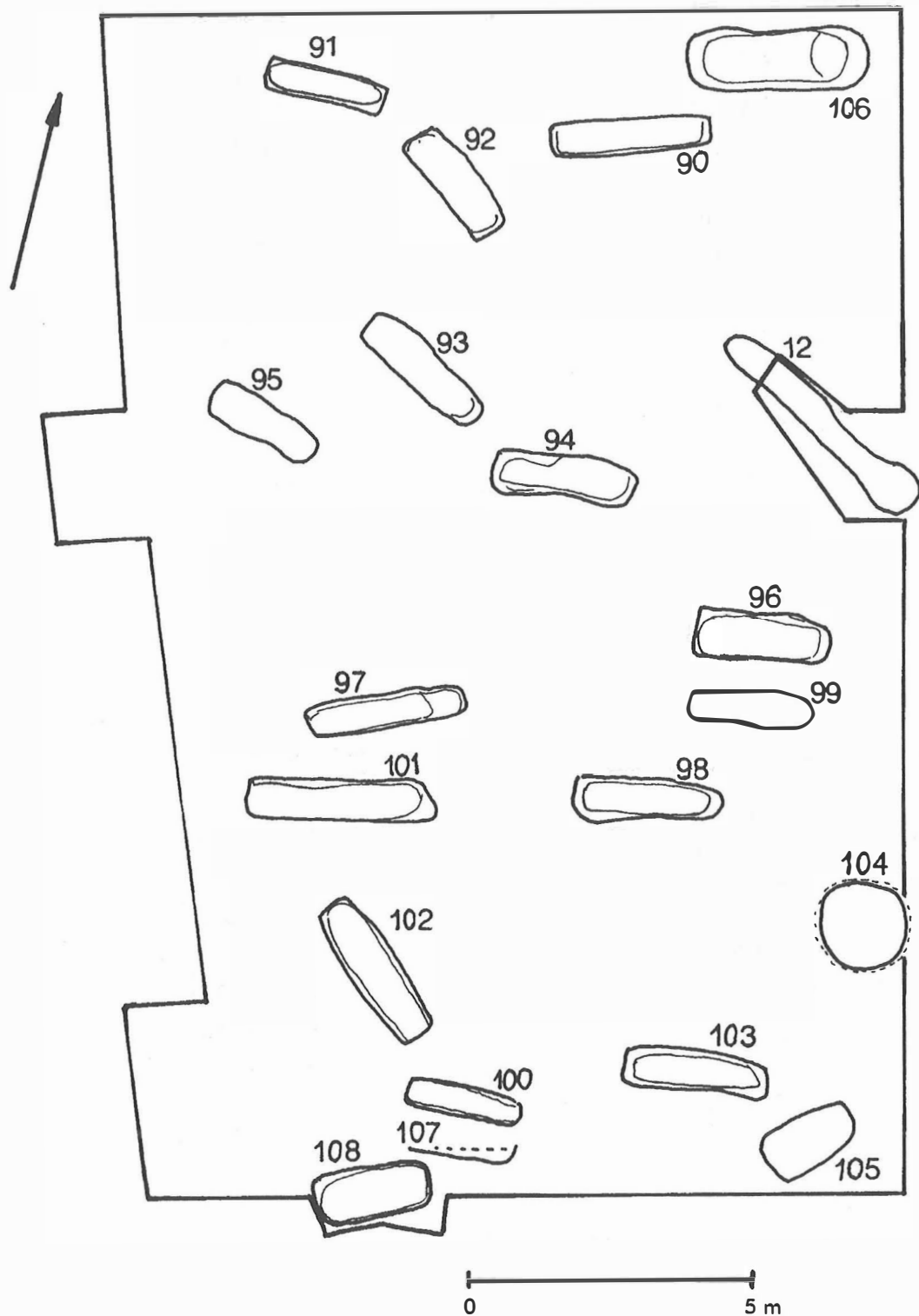
- HANULIAK 1994 HANULIAK, M.: Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10–11. Storočia (Archeologičko-historičké vyhodnotenie). Materialia Archaeologica Slovaca. Szerk.: A., Ruttkay. Nitrae, 1994.
- HORVÁTH 1996 HORVÁTH, M. A.: A Homokmégy-Halomi temető és a Bács-Kiskun megyei honfoglalás kori lelőhelyek összefüggései. In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk.: Wolf M. – Révész L. Miskolc, 1996, 125–147.
- ISTVÁNOVITS 1998 ISTVÁNOVITS, E.: A Settlement of the 5th Century from the Upper Tisza Region. In: 20 lat archeologii w masłomęczu, t. I–II. Lublin, 1998, 61–78.
- ISTVÁNOVITS 1999 ISTVÁNOVITS, E.: Tiszavasvári-Városföldje, Jegyzőtag. A Settlement of the 5th Century – Hunkori település maradványai Tiszavasváriban, a Városföldjén. JAMÉ 61 (1999) 173–254.
- KOVÁCS 1994 KOVÁCS, L.: Das frühharpadenzeitliche Gräbelfeld von Szabolcs. Varia Arch Hung 6, Budapest, 1994.
- KOVRIG 1963 KOVRIG, I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. ArchHung 30 (1963).
- LŐRINCZY 1985 LŐRINCZY, G.: Szegvár-Szőlőkalja X. századi temetője. 1985, 141–162.
- MADARAS 1996 MADARAS, L.: Szolnok, Lenin Tsz (Ugar) 10. századi temetője. In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk.: Wolf M. – Révész L. Miskolc, 1996, 65–116.
- MESTERHÁZY 1965 MESTERHÁZY, K.: Az S végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. DMÉ (1962–64, 1965) 95–113.
- MESTERHÁZY 1968 MESTERHÁZY, K.: Adatok a bizánci kereszténység elterjedéséhez az Árpád-kori Magyarországon. DMÉ (1968) 145–184.
- RÉVÉSZ 1996 RÉVÉSZ, L.: Aldebrő-Mocsáros. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság, Kiállítási katalógus. Szerk.: Fodor I. MNM Budapest, 1996.
- Cs. SÓS 1954 Cs. SÓS, Á.: Homokmégy-Halom. AÉ 80 (1954) 80.
- SZABÓ 1980 SZABÓ, J. GY.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. EMÉ XVI–XVII. Eger, 1978–1979, 45–136.
- SZŐKE 1962 SZŐKE, B. M.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. RégTan 1.
- SZŐKE – VÁNDOR 1987 SZŐKE, B. M. – VÁNDOR, L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. FontesArchHung. Akadémia, Budapest, 1987.
- TETTAMANTI 1971 TETTAMANTI, S.: A Zalavár-községi I. számú XI. századi temető. ArchÉrt 98 (1971) 216–244.
- TETTAMANTI 1975 TETTAMANTI, S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. StudCom 3 (1975) 79–123. Szentendre.
- TÖRÖK 1962 TÖRÖK, GY.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. ArchHung 39 Series Nova. Akadémia, Budapest, 1962.
- VADAY 1997 VADAY, A.: Atipikus szarmata telepjelenség a Kompolt-Kistéri tanya 15. Lelőhelyén. Atria 33 (1997) 77–107.

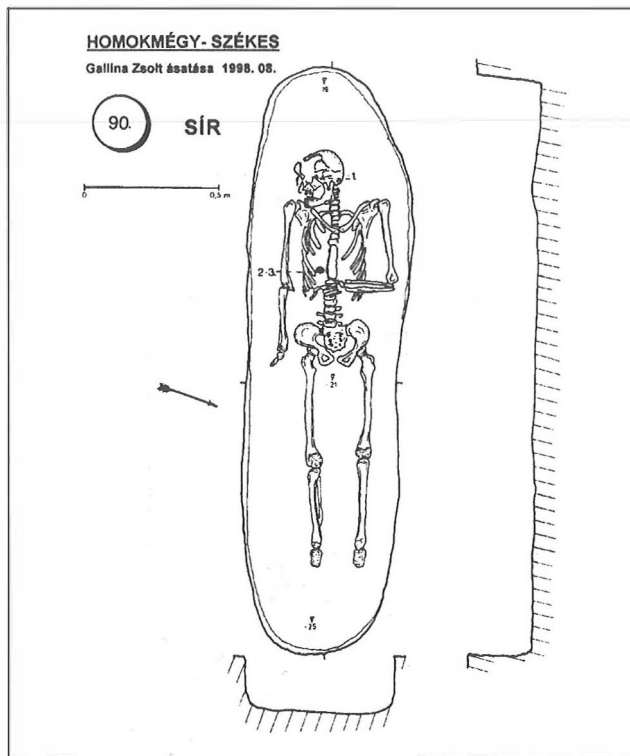
1. kép. Az ásás helyszíne
 Fig. 1. Plan of the excavations

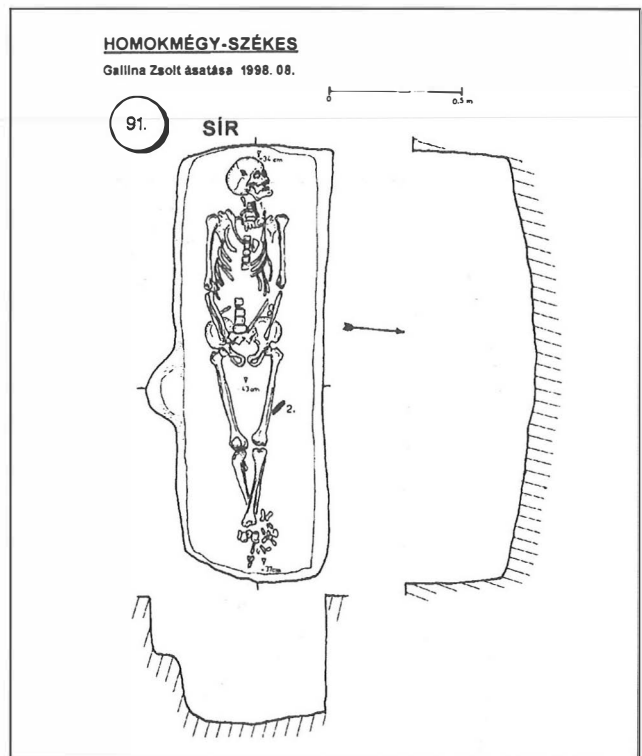
2. kép. Összesítő térkép (1996–1998.)
 Fig. 2. Comprehensive map (1996–1998)

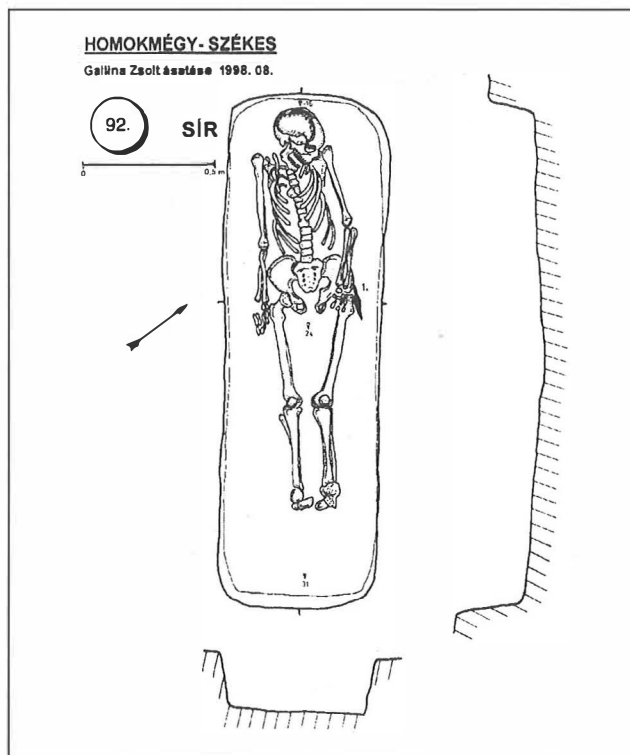
3. kép. Az 1998. évi ásatások összesítő térképe
 Fig. 3. Comprehensive map of the excavations in 1998

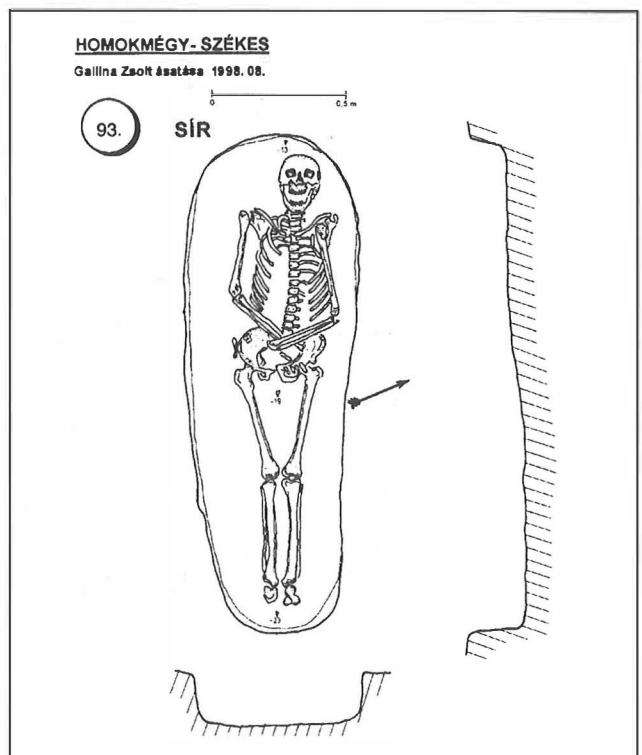
4. kép. 90. sír
Fig. 4. Grave no. 90

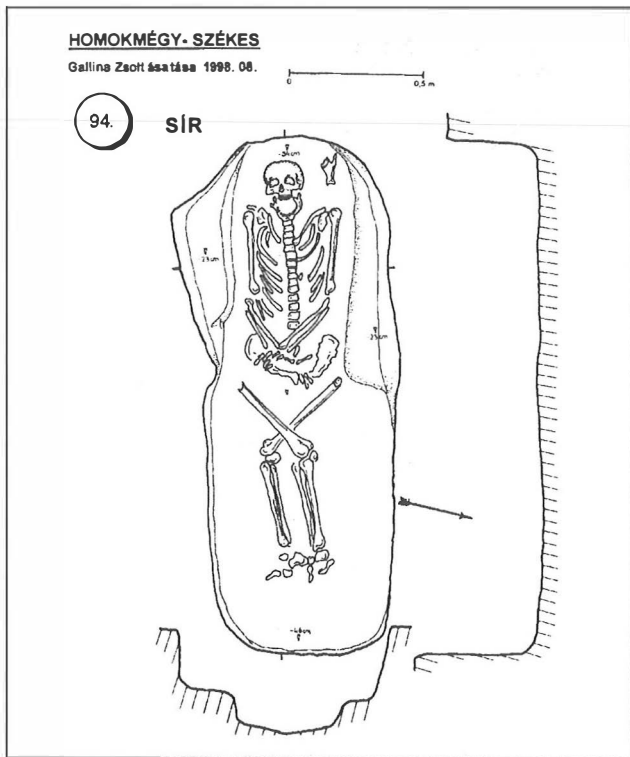
4. kép. 91. sír
Fig. 4. Grave no. 91

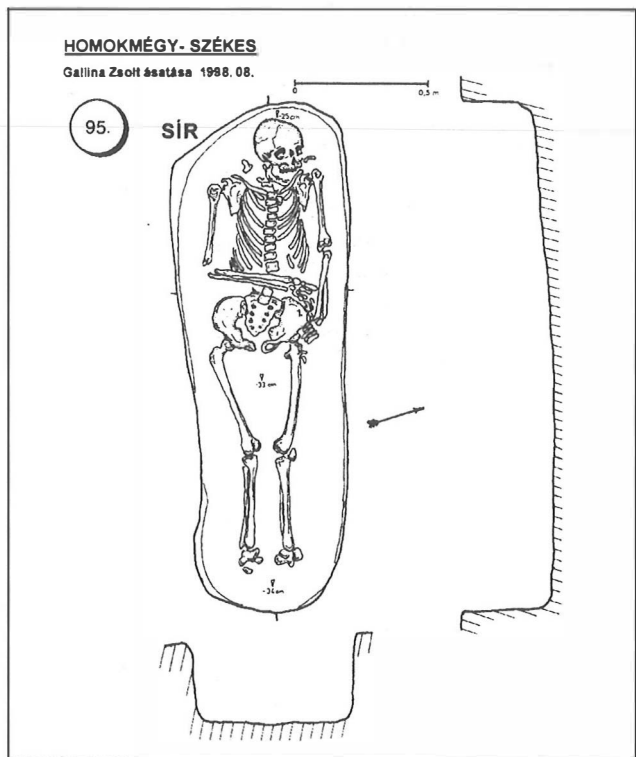
4. kép. 92. sír
Fig. 4. Grave no. 92

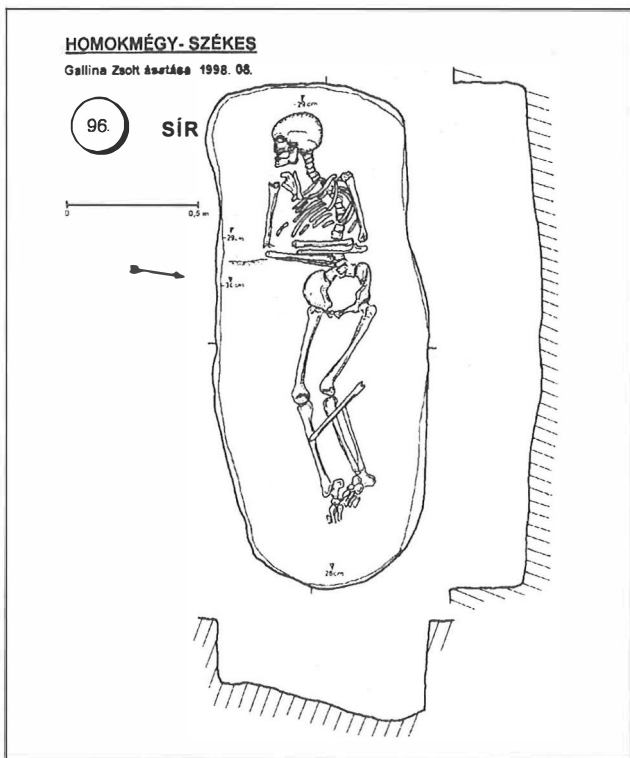
4. kép. 93. sír
Fig. 4. Grave no. 93

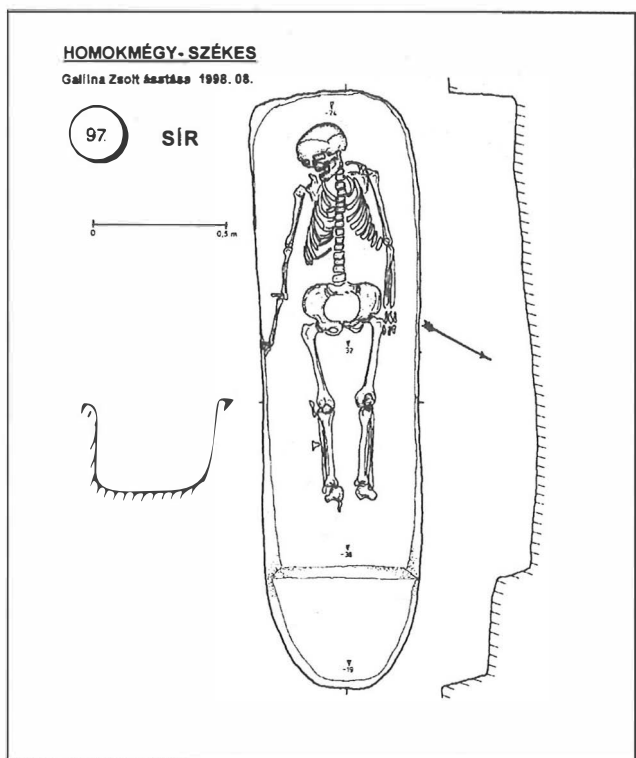
5. kép. 94. sír
Fig. 5. Grave no. 94

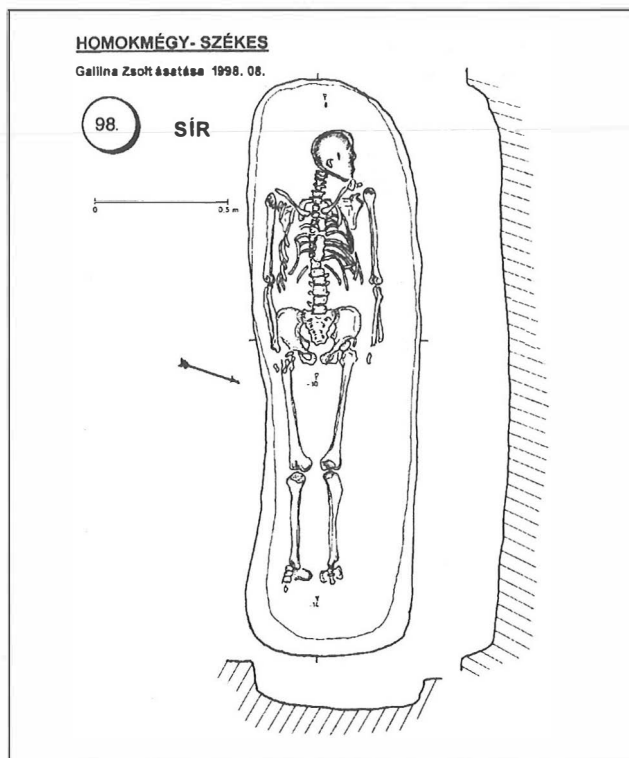
5. kép. 95. sír
Fig. 5. Grave no. 95

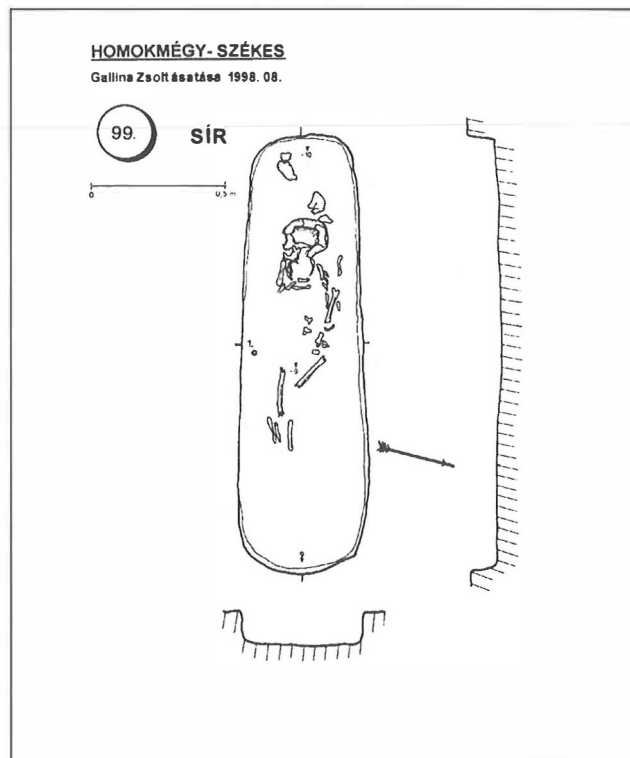
5. kép. 96. sír
Fig. 5. Grave no. 96

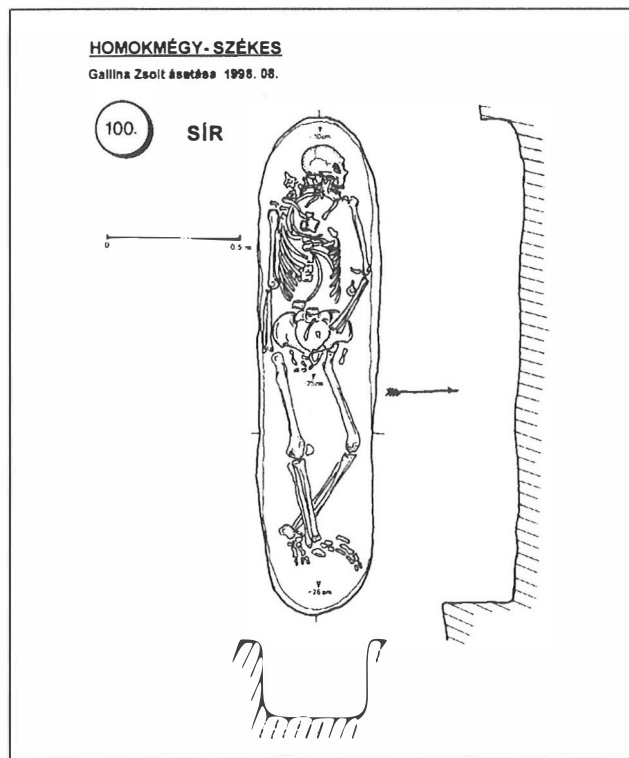
5. kép. 97. sír
Fig. 5. Grave no. 97

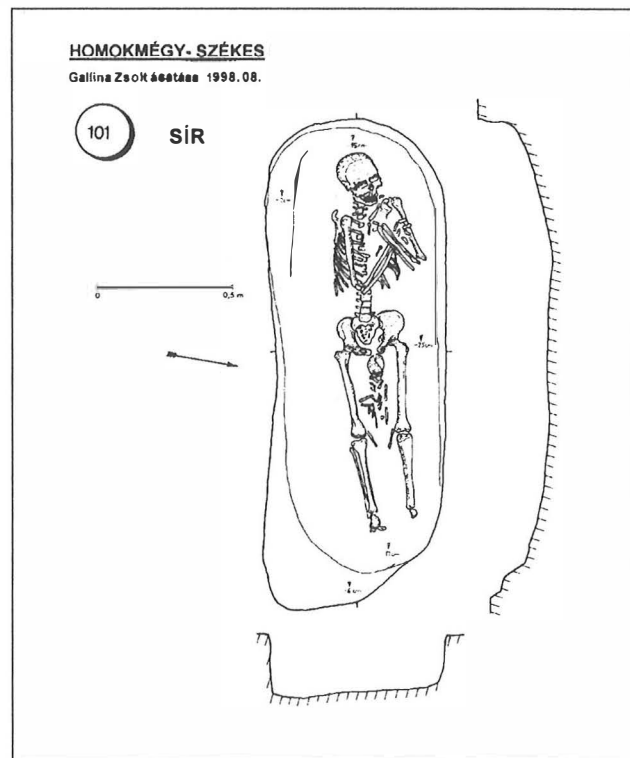
6. kép. 98. sír
Fig. 6. Grave no. 98

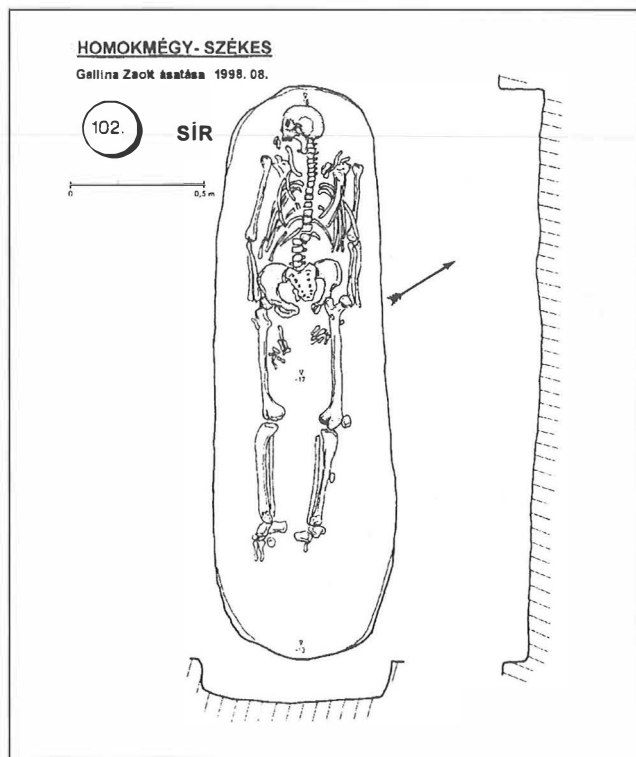
6. kép. 99. sír
Fig. 6. Grave no. 99

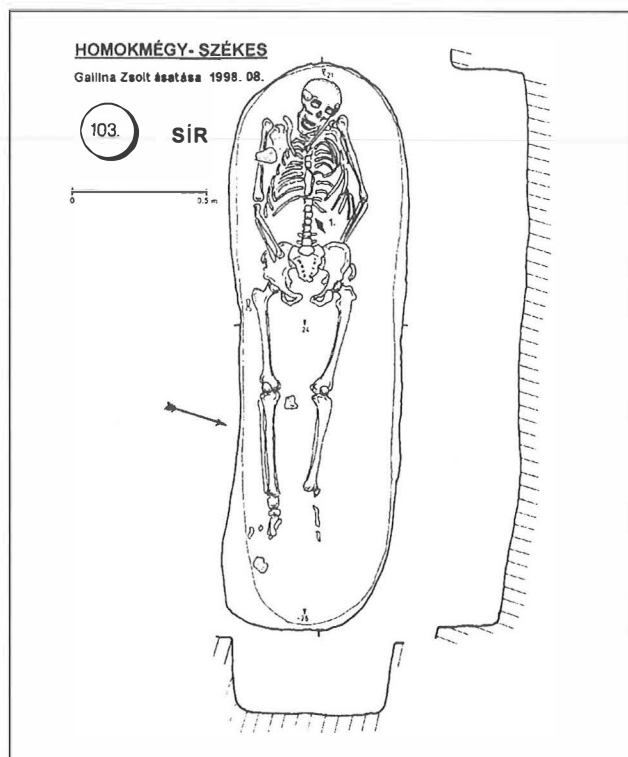
6. kép. 100. sír
Fig. 6. Grave no. 100

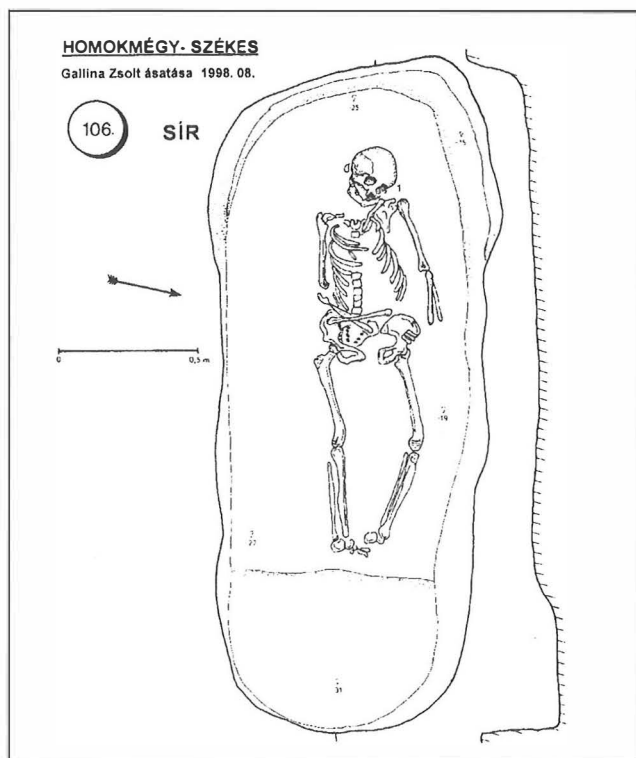
6. kép. 101. sír
Fig. 6. Grave no. 101

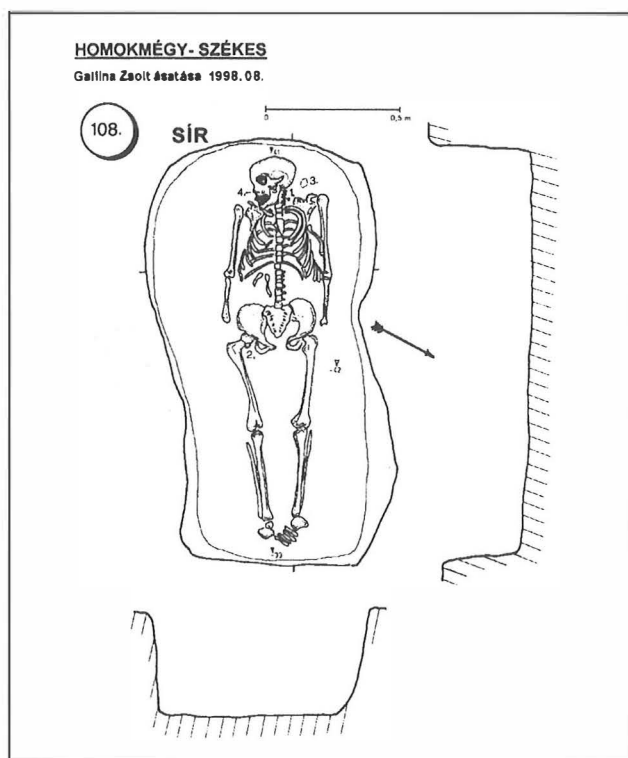
7. kép. 102. sír
Fig. 7. Grave no. 102

7. kép. 103. sír
Fig. 7. Grave no. 103

7. kép. 106. sír
Fig. 7. Grave no. 106

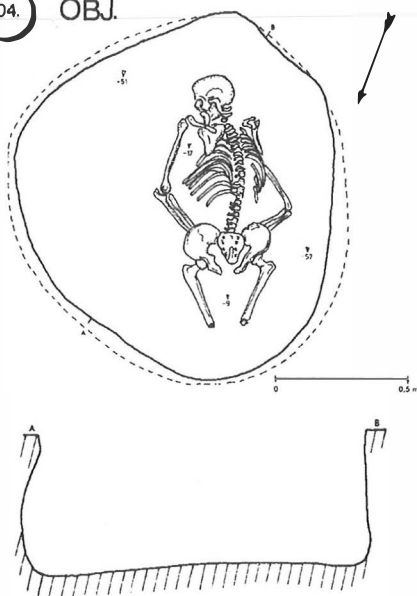

7. kép. 108. sír
Fig. 7. Grave no. 108

HOMOKMÉGY-SZÉKES

Gallina Zsólt ásatása 1998. 08.

104. OBJ.

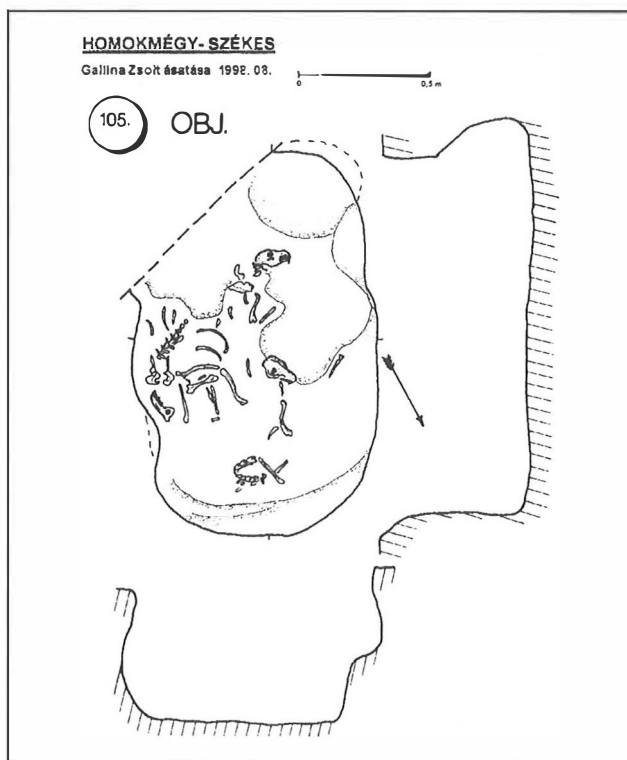

8. kép. 104. gödör
Fig. 8. Pit no. 104

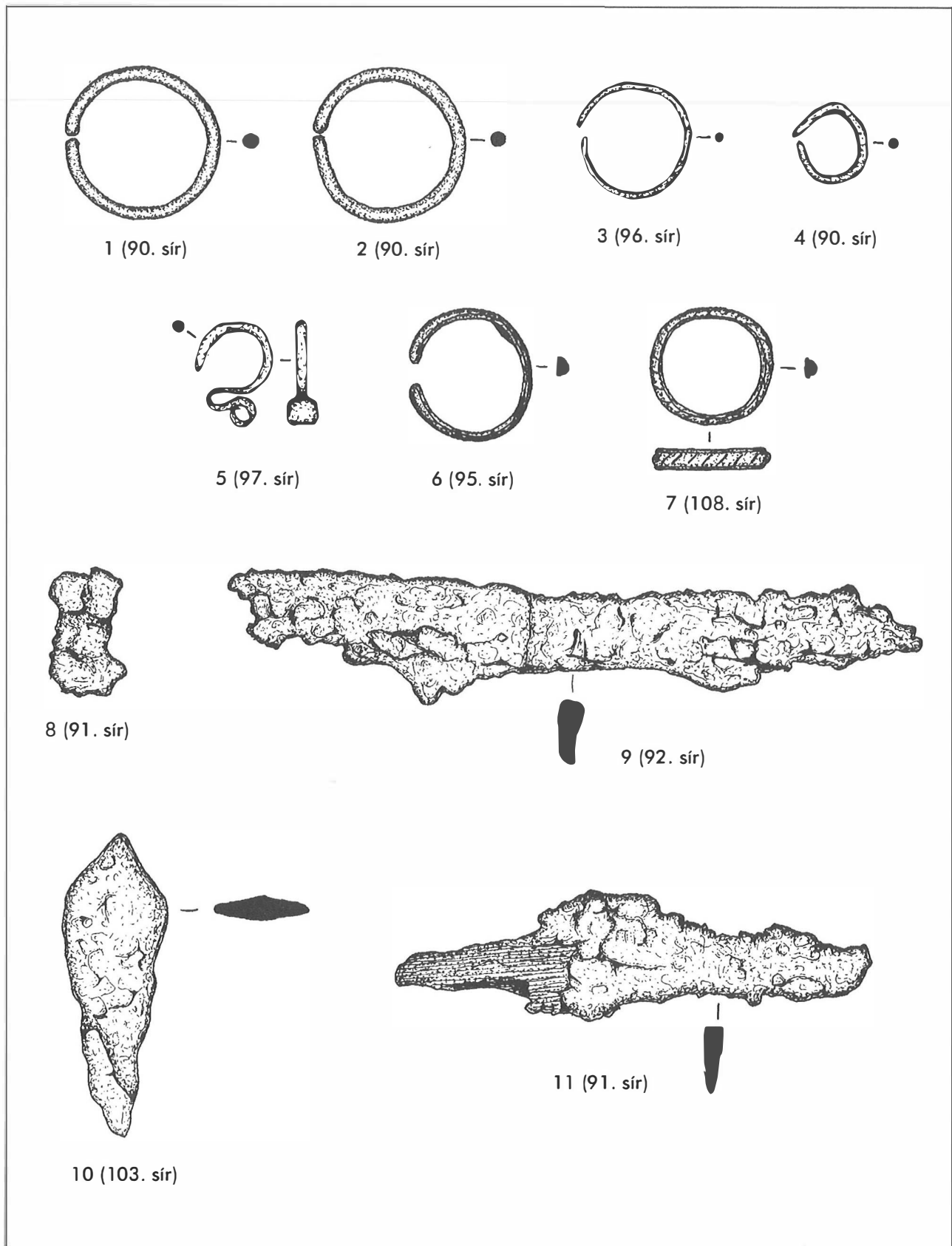
HOMOKMÉGY-SZÉKES

Gallina Zsólt ásatása 1998. 08.

105. OBJ.

8. kép. 105. gödör
Fig. 8. Pit no. 105

9. kép. A sírok leletanyaga: 1-2, 4: 90. sír ; 3: 96. sír; 5: 97. sír; 6: 96. sír;
7: 108. sír; 8, 11: 91. sír; 9: 92. sír; 10: 103. sír

Fig. 9. Finds from the graves: 1-2, 4: Grave 90; 3: Grave 96; 5: Grave 97; 6: Grave 96;
7: Grave 108; 8, 11: Grave 91; 9: Grave 92; 10: Grave 103

A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúrárs temető korongos fibulái

(Veszprém megye)

1998-ban a Lesencetomaj-Piroskereszt temető további feltárása során újabb 37 sír látott napvilágot. Ezzel a sírok száma 394-re emelkedett. A Sági Károly által az 1961-ben feltárt sírokkal együtt 447 temetkezést ismerünk a területéről.¹

A sírok mellékletekben gazdagok voltak, de közülük is kiemelkedik a 368. sír korongos fibulája. Ennek kapcsán, e rövid tanulmány keretében, szeretném bemutatni a temető eddig előkerült fibulás sírjait.

Előljáróban, röviden ki kell térnünk a tomaji temető feldolgozása során eddig nyert eredményeink ismertetésére is.

A temető a 84. számú út mellett, Lesencetomaj-Piroskereszt nevű résztől keletre, egy nyugat-keleti irányú dombon helyezkedik el. Behatárolt anyagi lehetőségeinkhez mérten arra törekedtünk, hogy első sorban egy keresztmetszetet kapjunk a temetőről, ezért egy széles kelet-nyugati sávban kezdtük meg a temető kutatását. További célunk az volt, hogy amennyire ez lehetséges, megkeressük a temető széleit. Ennek során sikerült megtalálni a déli, illetve nagyjából behatárolni keleti szélét is.

A feltárás és az anyagfeldolgozás során kiderült, hogy a temetőt a domb alján, keleti lejtőjén nyitották meg. A dél-északi irányú sorok minden bizonnyal a domb teljes szélességében húzódtak. Ezen a részen kerültek elő a temető legkorábbi sírjai, míg a dombtetőn a legkésőbbiek. Ennek hátterében minden bizonnyal az áll, hogy a Keszthely-kultúrárs temető megnyitásakor a dombtetőn még jól látszottak azok a római korra keltezhető sírok, amelyek nyomait nekünk is több ízben sikerült megfigyelni.² A római korra keltezhető emléktárgy jelenléte a temetőn belül és környékén nem véletlen, hiszen Lesencetomaj területéről több római kori lelőhelyről is tudomásunk van. (MRT 1, 113–114; KUZSINSZKY 1920, 119–121) Sajnos feltárások hiányában nem sokat tudunk mondani a terület római kori történetéről, de több mint valószínű, hogy az erre vezető kereskedelmi út mellett jelentősebb településnek kellett lennie. A Keszthely-kultúra népe a római te-

Disc brooches from the cemetery of the Keszthely culture at Lesencetomaj-Piroskereszt

(Veszprém County)

Further 37 graves were unearthed during the continued excavations of the cemetery at Lesencetomaj-Piroskereszt in 1998. This increased the number of graves to 394. Altogether 447 burials are known from the site together with the graves unearthed by Károly Sági in 1961.¹

The graves contained many grave-goods, among which the disc brooch in grave 368 was an outstanding one. On the occasion of this brooch I would like to describe in this study the graves of the cemetery that contained brooches.

First we must tell about the results of the analyses of the Tomaj cemetery.

The cemetery is located on a west-south directed hill east of the area called Lesencetomaj Piroskereszt, along road no. 84. Making the best of the limited budget, we tried to get a cross-section of the cemetery and accordingly started the investigation in a fairly broad, east-west oriented stripe. The ultimate aim was to find the borders of the cemetery. We succeeded in finding the southern border and could approximately determine the eastern border as well.

In the course of the excavations and the analysis of the material we discovered that the cemetery was opened on the eastern slope at the bottom of the hill. The south to north directed rows ran most probably in the whole width of the hill. The earliest graves of the cemetery were found on this side, while the latest ones were unearthed on the top of the hill. It was arranged so probably because at the time when the people of the Keszthely culture opened the cemetery, the Roman period graves, the traces of which we could also detect, were still visible.² The occurrence of finds from the Roman period in the cemetery and in the environs was not an incidental phenomenon since we know several sites from the Roman period in the area of Lesencetomaj (MRT 1, 113–114; KUZSINSZKY 1920, 119–121). Regrettably, we cannot tell much about the Roman history of the area for lack of excavations. It is, nevertheless, highly probable that a significant settlement existed on the trading route that crossed the region. The people of the Keszthely culture must have settled near the Roman

lepülés közelében telepedhetett le. Számuk igen jelentős volt, mivel Tomaj község belterületéről is ismert egy nagyobb Keszthely-kultúrák temető három részlete. (MRT 1, 113)

A piroskereszt-i temető esetében bizonyos, hogy a kultúra népe temetkezéshelyül a római kori temetőt választotta, de annak tudatában, hogy a dombtetőn már vannak sírok. Ezért saját temetőjüket a domb keleti lejtőjén nyitották meg. A régi temető emléke valószínűleg az évtizedek során feledésbe ment. Csúpan a szerencsének köszönhető, hogy mind a hamvasztásos, mind a csontvázas római kori temetkezések megmaradhattak.

A temető anyagának feldolgozása során, elsősorban a női sírok jellegzetes Keszthely-kultúrák leletei alapján, három, a feltárt területen belül is viszonylag jól körülhatárolható részt lehetett elkülöníteni.

A keleti rész jellemzői: ezüst, ritkábban arany és bronz, kiskosaras fülbevalók³; kizárólag szemes gyöngyökből fűzött nyakláncok; tömör stílustűk; általában egy, ritkábban kettő vagy három, bronz kígyófejes vagy vas karperec; spiráldíszes, lemezes, ezüst gyűrű. Az adott területre jellemzőek a szuperpozíciós sírok. A leletanyag alapján az itt feltárt temetkezések, a szuperpozícióban lévő sírokat leszámítva, tekinthetők a legkorábbiaknak.

A terület középső részének jellemzői: a nagyobb részt bronzból készült kosaras fülbevalók mérete a korábbiakhoz képest megnő; a kosárkás csüngő minden esetben kúpos záródású; megváltozik a fülbevaló karikájának díszítése; megjelennek a hasított szárú stílustűk; ezzel szemben a nyakláncok nagy része még szemes gyöngyökből áll; a karperecek kígyófejesek.

A nyugati rész jellemzői: a kosaras fülbevalók kizárólag bronzból készülnek, melyek mérete, különösen a temető legkésőbbi fázisában, jelentősen megnő. Ez jellemzi a zömében hasított szárú bronz stílustűket is. A nyakláncokat dinnyemag alakú gyöngyökből fűzték. Megjelennek a poncolt díszítésű, bronz huzalkarperecek, illetve leegyszerűsödött díszítéssel megmarad a kígyófejes karperecek divatja is. Gyakrabban helyeznek az elhunyt mellé vaspántos fa vödröt. A leletanyag alapján, a nyugati részen feltárt sírok a temető későbbi periódusába sorolhatók.

Természetesen a megfigyelt különbségek nem jelentenek merev határokat. Gyakran a korábban kedvelt viseleti tárgyak közül néhány később is használatban maradt.

Ezeket a megfigyeléseket a különböző jellegű kosaras és elsősorban a jól keltezhető más típusú fülbevalók részletes vizsgálatával, valamint a sírok egyéb leletei alapján próbáltuk bizonyítani, valamint hozzájárulni a kultúra keltezésének kérdésé-

settlement. They must have counted many people, since three more cemetery fragments of the Keszthely culture are known within the village of Tomaj (MRT 1., 113).

In the case of the Piroskereszt cemetery it is certain that the people of the culture chose the Roman period cemetery for their burials having recognised the earlier graves on the top of the hill. So they opened their cemetery at the bottom of the hill. The memory of the old cemetery probably faded away after some decades. It was a lucky circumstance that both cremation and inhumation graves survived from the Roman period.

During the analysis of the material from the cemetery, especially based on the characteristic Keszthely culture finds in the graves of women, three relatively well separated units could be differentiated.

Characteristics of the eastern part: silver, rarely gold and bronze earrings with small basket pendants;³ necklaces made exclusively of oculus beads; solid stylus pins; usually one, sometimes two or three bronze bracelets with snake-heads or iron bracelets; silver plate rings with spiral ornaments. Graves in superposition were also characteristic of this region. The find materials suggest that, disregarding the graves in superposition, these burials were the earliest ones.

Characteristics of the central part: earrings with basket-pendants of larger sizes than in the previous period, usually made of bronze; the basket pendant always ends in a cone; the ornament of the hoop of the earring changed; stylus pins with cleaved shanks appear; most of the necklaces are still made of oculus beads; the bracelets have snake head terminals.

Characteristics of the western part: the earrings with basket pendants are always made of bronze and their size, especially in the latest phase of the cemetery, considerably grew. The same is characteristic of the stylus pins usually with cleaved shanks. The necklaces were made from melon seed shaped beads. Bronze wire bracelets with punched ornaments appear and the bracelets with snake head ornaments survive with simpler ornament. Wooden buckets with iron hoops are often placed in the graves beside the dead. The find material proves that the graves in the western section came from the late period of the cemetery.

These phenomena do not have strict borders. Sometimes some of the earlier articles of wear were used later as well.

We tried to prove these observations with the detailed analysis first of all of the various earrings with basket-pendants and other well datable earrings and with the help of other finds in the graves. We used the same data to refine the dating of the culture. (S. PERÉMI 2000, 41–75). We arrived to the conclusion that the Lesencetomaj cemetery was opened at the eastern edge of the hill around, approximately, the 670's and it was

hez. (PERÉMI 2000, 41–75) Ez alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a lesencetomaji temetőt a domb keleti szélén nyitották meg, nagyjából a 670-es évek táján és a közösség életében bekövetkezett lényegesebb változások vagy törések nélkül legalább a 9. század elejéig használatban maradt. A feltárt terület keleti részén eddig nem találtunk kora avar korra keltezhető tárgyi emlékeket. A középső rész temetkezéseit a 8. század elejére, közepére keltezzük.

Temetőnkben eddig hét sírből került elő korongos fibula.⁴ Közülük három jellegzetes Keszthely-kultúrárs viseletű sírban, kosaras fülbevalóval (2. kép 1–4), négy pedig más jellegű fülbevalóval együtt láttott napvilágot (2. kép 5–8). Két sírban nő, a többiben gyerek nyugodott.

A fibulák leírása

80. sír: Gyerek sírja a terület keleti részén, későbbi temetkezés. (1. kép)

A korongfibula az állkapocstól lejjebb, keletre, a gyöngyök között volt. Eredetileg egy vékony, bronz előlapból és vastagabb hátlapból állt. (2. kép 1) Az előlap restaurálás során szinte teljesen megsemmisült. A rekonstrukciós rajz restaurálás előtti vázlat alapján készült. A préselt díszítésű előlap közepén félgömbös dudoros dísz volt, amelyből sugárszerűen kiágazó egyenes vonalak osztották a felületet. A szélét kisebb dudoros mintából szerkesztett gyöngykelet díszítik. A hátlapon a felerősítésre szolgáló vas tű nyoma figyelhető meg. Átm.: 3,7 cm.

Egyéb leletek: nagyobb méretű, bronz kosaras fülbevaló pár, karikája granulátumokkal díszített⁵, valamint egy-egy bronz fülbevaló karika. Dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyaklánc, bronz huzalkarpercekek.

82. sír: Felnőtt nő sírja a korai részen. Mellette láttott napvilágot, részben rátemetve a 81., késő Keszthely-kultúrárs mellékletű nő sírja. (1. kép)

A korongos fibula az állkapocstól lejjebb, a szegycsonton került elő. Ettől kissé lejjebb, a csigolyacsontokon, S-alakú fibula.

A bronz korongos fibula két, egy vékonyabb, préselt díszítésű előlapból és egy vastagabb hátlapból áll. Az előlapból csupán hat töredék maradt meg. Ezek alapján középen bemélyedő, kettős koncentrikus kör látható. Szélei felé kettős vonalból szerkesztett félköríves minta, valamint két gyűrűdísz rekonstruálható. A hátlapon vas tű nyomai látszanak. Átm.: 3,5 cm. (2. kép 3)

Bronzból öntött S-alakú fibula. Az állatfejek ki-

used without essential changes or breaks in the life of the community until the beginning of the 9th century. We have not found material relics that could be dated from the early Avar period in the eastern part of the area. The burials in the central part can be dated from the beginning and the middle of the 8th century.

Disc brooches have been found in seven graves of the cemetery.⁴ Three of them were found in graves with characteristic articles of the Keszthely culture, with earrings with basket-pendants (Fig. 2. 1–4), four were found together with other earrings (Fig. 2. 5–8). Women were buried in two graves, children in the other five.

Description of the brooches

Grave 80: A child's grave in the eastern part of the cemetery from the later phase (Fig. 1)

The disc brooch was found below the jaw, east of it, among beads. Originally it stood of a thin bronze frontal plate and a thicker back-plate (Fig. 2. 1). The frontal plate was nearly totally destroyed during restoration. The reconstruction drawing was made from a sketch of the situation prior to restoration. There was a hemispherical boss ornament in the centre of the frontal plate, which was decorated with pressed ornament. The surface was segmented by straight lines that ran radially from the boss. The edge was decorated with a beaded frame constructed from smaller knob ornaments. The trace of the pin can be observed on the back-plate. Diam: 3.7 cm.

Other finds: a pair of larger bronze earrings with basket pendants. The rings are decorated with granules.⁵ Two bronze earring hoops. A necklace of melon-seed-shaped beads, bronze wire bracelets.

Grave no. 82: The grave of an adult woman in the early part of the cemetery. Grave no. 81 of a woman with grave furniture of the Keszthely culture was unearthed beside and partly over it (Fig. 1).

The disc brooch was found below the jaw, on the breastbone. An S-shaped brooch was found a below it on the vertebrae.

The bronze disc brooch consisted of a thinner frontal plate with pressed ornament and a thicker back-plate. Only six fragments survived from the frontal plate. These fragments suggest that a double concentric circle could be seen, which was impressed in the centre. There was a semicircular motive of double lines towards the edge and two ring ornaments can be reconstructed. The traces if an iron pin can be seen on the back-plate. Diam: 3.5 cm. (Fig. 2. 3).

An S-shaped brooch cast from bronze. The elaboration of the animal-heads is superficial and it bears the

dolgozása elnagyolt, fogazásos díszítés nyomaival. Hátoldalán vas tűszerkezet töredékei láthatók. H.: 3,5 cm (2. kép 4).

Egyéb leletek: ezüst, kiskosaras fülbevaló pár.⁶ Kiszélesedő karikáján, valamint a kúposan záródó csüngő alján kőberakással. Szemes gyöngyök, két vas karperec.

158. sír: Teljesen kirabolt sír a feltárt terület keleti részén, későbbi temetkezés. A váz csontjaiból csupán néhány töredék maradt meg. A méretek alapján gyerek sír lehetett. A leletek a sír földjében, bonctáskor kerültek elő. (1. kép)

Az enyhén ovális alakú bronz fibula egy vékonyabb, préselt díszítésű előlapból és vastagabb hátlapból áll. Utóbbin vas tű halvány nyomaival. A geometrikus mintával díszített előlap széleit a hátlapra hajtották rá. A két lemez között vízzel kevert őrlött mészkőmassza, töltelékanyag volt.⁷ Az előlap díszítése: középen enyhén kiemelkedő ovális dísz, melyet gyűrűszerűen elhelyezkedő két sorban cickcakk minta vesz körbe. A fibula szélei felé három, egymástól elválasztott sávban egyenes vonalakkal tagolt gyűrű látható. Á.: 5,6 cm. (2. kép 5)

Egyéb leletek: 3 granulátummal díszített bronz fülbevaló karika; vas és bronz huzalkarperec; szemes és dinnyemag alakú gyöngyök.

212. sír: Kisebb gyerek sírja a feltárt terület nyugati részén. (1. kép)

A bronz korongos fibula a szinte teljesen felszívódott koponyacsontoktól lejjebb, a gyöngyök között került elő. A vékony, préselt díszítésű előlapból csupán kisebb töredékek maradtak meg. A díszítést nem tudtuk rekonstruálni. A vastagabb hátlapon a tűszerkezet nyomai megfigyelhetők, valamint előkerült a hozzá tartozó bronz kapocs és a vas tű néhány töredéke. Á.: 4,7 cm. (2. kép 7)

Egyéb leletek: két félgömbből összeállított, díszített bronz fülbevaló pár és egy-egy, granulátumokkal díszített bronz fülbevaló karika⁸; dinnyemag alakú gyöngyök; díszített bronz pántkarperec, vas kés és karika.

314. sír: Felnőtt nő sírja a nyugati részen. (1. kép)

A fibula az állkapocstól lejjebb, keletre, a gyöngyök között látott napvilágot. Az ónozott bronz fibula egy vékonyabb, préselt díszítésű előlapból és vastagabb hátlapból állt. Utóbbin a bronz zárszerkezet kisebb töredéke, valamint a vas tű darabja maradt meg. Az előlap széleit a hátlapra visszahajtották. Díszítés: középen félgömb alakú, kiemelkedő dísz, melyet kis gyűrű vesz körbe. Ebből hét vastagabb vonal ágazik ki a lap széléig. A vonalak által határolt sáv-

traces of an indented ornament. The fragments of a pin structure can be seen on the backside. L: 3.5 cm (Fig. 2. 4).

Other finds: a pair of silver earrings with small basket-pendants.⁶ There are stone inlays on the widening hoops and on the conical lower terminations of the pendants. Oculus beads, two iron bracelets.

Grave no. 158: A totally robbed grave in the eastern part of the cemetery, later phase. Only a few fragments remained from the skeleton. The measurements suggest it was a child. The finds were found in the filling during the clearing of the grave (Fig. 1).

The slightly oval bronze brooch was composed of a thinner frontal plate of pressed ornament and a thicker black-plate. The latter bears the traces of an iron pin. The frontal plate was decorated with geometric patterns. Its edges were bent over the back-plate. The gap between the two plates was filled in with ground limestone mixed with water.⁷ The decoration of the frontal plate consisted of a slightly protruding oval ornament in the centre, which was framed by two rows of zigzag pattern arranged in ring-shape. Three rings segmented by straight short lines are placed in three divided stripes at the edges of the brooch. Diam: 5.6 cm. (Fig. 2. 5)

Other finds: A bronze earring ornamented with three granules, iron and bronze bracelets, oculus and melon-seed-shaped beads.

Grave no. 212: The grave of a small child in the western part of the excavated area (Fig. 1).

The bronze disc brooch was found below the nearly totally absorbed skull, among the beads. Only tiny fragments survived from the thin frontal plate with pressed ornament. The ornament could not be reconstructed. The traces of the pin structure could be observed on the back-plate and we found some fragments from the attached bronze catchplate and iron pin Diam: 4.7 cm. (Fig. 2. 7)

Other finds: A pair of bronze, ornamented earrings each composed of two hemispheres and two bronze earring hoops decorated with granules;⁸ melon seed shaped beads, an ornamented bronze band bracelet, an iron knife and a ring.

Grave no. 314: The grave of an adult woman in the western part (Fig. 1).

The brooch was unearthed below the jaw, east of it, among the beads. The tinned bronze brooch consisted of a thinner frontal plate with pressed ornament and a thicker back-plate. The latter preserved a small fragment of the bronze lock structure and a fragment of the iron pin. The edges of the frontal plate were bent over the back-plate. Ornament: there is a hemispherical slightly

kat nagyobb dudoros díszek töltik ki, szélét kisebb dudorminta zárja le. Á.: 3,4 cm (2. kép 2).

Egyéb leletek: vaspántos fa vödör; nagy méretű, bronz kosaras fülbevaló pár⁹; dinnyemag alakú gyöngyök; bronz kígyófejes és huzalkarperecek.

316. sír: Gyerek sírja a terület nyugati részén. A váz teljesen felszívódott. A leletek a sír felső, nyugati harmadában voltak. (1. kép)

Az ónozott bronz korongfibulának csak az előlapja maradt meg. Előkerültek viszont a fibula felerősítésre szolgáló túszerkezet darabjai: az ívesen meghajlított vas tű, valamint ennek rögzítésére szolgáló kettéhajtott bronz lemezke, amely kis szegeccsel rögzítette a tűt, valamint a tű beakasztására szolgáló bronz hengeres tag. A vékony, ónozott bronz előlap préselt mintával díszített: középen kiemelkedő félgömbös díszet kisebb félgömbökből álló gyűrű, a lap széle felé haladva nagyobb félgömbökből álló gyűrű, míg ezt újabb, kisebb dudoros gyűrű veszi körbe. A következő sávban kisebb dudorokból szerkesztett félkörívek, míg végül a lemez szélét kis dudoros gyöngykeret zárja le. Á.: 5,1 cm. (2. kép 6)

Egyéb leletek: 2 db bronz S-végű fülbevaló¹⁰; dinnyemag alakú gyöngyök.

368. sír: Gyerek sírja e terület középső részén. (1. kép)

A fibula az állkapocstól lejjebb, a gyöngyök között volt. Két részből áll. Hátlapja vastagabb bronz lemez, vas túszerkezet nyomaival. Előlapja aranyozott, préselt ezüst lemezből készült. Középen kerek rekesz látható, melyet hosszúkás, dudormintás gyűrű vesz körbe. Ezt koncentrikusan elhelyezkedő nyolc, lekerekített sarkú, trapéz alakú rekesz veszi körbe. A rekeszeket újabb hosszúkás, dudoros gyűrű, valamint nagyobb kerek dudorminta zárja le. Utóbbiakat egymástól kisebb dudormintás egyenesek választják el. A rekeszekben eredetileg kőberakás lehetett. Az előlap és a hátlap közé bőrlapot helyeztek. Az előlap széle a hátlapra hajtott. Á.: 4,4 cm. (2. kép 8)

Egyéb leletek: kis méretű, két félgömbből összeállított csüngővel díszített, bronz fülbevaló pár¹¹; szemes gyöngyök.

A fenti leírásból is kitűnik, hogy a korongos fibulák elsősorban gyerek-, kislány-, kisebb számban női sírok mellékleteiként láttak napvilágot. Hasonló volt a helyzet a többi Keszthely-kultúrák temetőjében is. (LIPP 1884, 40; GARAM 1993, 116, bár az általa vizsgált sírok esetében a női és gyerek sírok fordított arányban voltak). Minden esetben a díszek az állkapocstól lejjebb, keletre (az elhunytakat nyugat-

protruding ornament in the centre enclosed by a small ring. Seven thick lines radiate from it to the edges of the plate. The fields bordered by the lines are filled in with knob ornaments and the edge is closed with a smaller knob ornament. Diam: 3.4 cm. (Fig. 2. 2)

Other finds: wooden bucket with iron hoops, a pair of large bronze earrings with basket-pendants,⁹ melon-seed-shaped beads, a bronze bracelet with snake-head ornament and bronze wire bracelets.

Grave no. 316: The grave of a child in the western part of the area. The skeleton was totally absorbed. The finds were recovered from the upper, western third of the grave (Fig. 1).

Only the frontal plate survived from the bronze disc brooch. We found, at the same time, the parts of the pin structure with which the brooch was fastened to the dress: the iron pin bent in an arch, a bronze plaque bent in the half, which fixed the pin with a small rivet and the bronze cylindrical catchplate. The thin, tinned frontal plate was decorated with pressed ornament. The central protruding hemispherical ornament is enclosed within a ring of smaller hemispheres, then another ring of larger hemispheres toward the edges, which was followed by yet another ring of smaller hemispheres. The next field consisted of semicircles constructed of smaller knobs and finally the pattern is closed at the edges with a beaded frame of small knobs. Diam: 5.1 cm. (Fig. 2. 6)

Other finds: 2 bronze S-terminated earrings,¹⁰ melon-seed-shaped beads.

Grave no. 368: The grave of a child in the central part of the area (Fig. 1).

The brooch was found below the jaw, among beads. It consisted of two parts. The back-plate was a thicker bronze plate with the traces of the pin structure. The frontal plate was made of gilded, pressed silver. A round panel can be seen in the centre encircled by a ring of knob ornaments. This is surrounded by eight concentrically distributed diamond-shaped panels with rounded corners. The panels are enclosed by another elongated ring of knobs and a larger round knob ornament. Lines of knob ornaments separate the latter ones. Originally the panels must have held stone inlays. A leather strip was placed between the frontal and back plates. The edge of the frontal plate was bent over the back-plate. Diam: 4.4 cm. (Fig. 2. 8)

Other finds: a pair of small bronze earrings with pendants composed of two hemispheres;¹¹ oculus beads.

The above description tells that disc brooches were mostly found in the graves of children (girls) and sometimes in those of women. The situation was the same in other cemeteries of the Keszthely culture as well (LIPP

keleti tájolásban helyezték a sírba) kerültek elő, vagyis eredetileg a mellkason összefogott ruhát díszítették vagy fogták össze. Ez a többi hasonló temető fibulás sírjaiban is így volt. (KISS 1968, 100; GARAM 1993, 116)

Méreteiket tekintve a legkisebb átmérőjű darabok női sírokból ismertek. (3,3–3,5 cm). A gyerek sírokban talált példányok 3,7 és 5,6 cm között változtak. Esetünkben a méretbeli különbségek nem időbeli eltérésre utalnak. (GARAM 1993, 117)

Mindegyik fibula két részből állt: díszített, vékony előlapból és vastagabb hátlapból. Az előlap széleit, ahol erre volt adat, a hátlapra hajtvá rögzítették. Felerősítésre vas tű szolgált, amelyet bronz lemezzel erősítettek a hátlaphoz. Szabad végét a hátlaphoz rögzített bronz henger alakú tagba akasztották be. A hátlapok minden esetben bronzból voltak. A túszerkezet alapján részben elképzelhető, hogy elsősorban a ma is használatos broszokhoz hasonlóan a ruha díszítésére szolgáltak. (GARAM 1993, 117) Más a helyzet a 316. sír fibulájának esetében. Az ívesen meghajlított tű egyik végét a kettéhajtott, hátlaphoz erősített bronz lemezzel, szegeccsel fogták be, amelyen könnyen mozoghatott. A tű és a hátlap között 0,8 cm-es hézag keletkezett, a tű 0,3 cm átmérőjű. Ebben az esetben nem kizárt, hogy egy vastagabb, laza szövésű anyagból készült ruhadarabot fogtak össze a fibulával.

Az előlapok nagy része bronzból, egy esetben (316. sír) ónozott bronzból, míg egy esetben (368. sír) aranyozott ezüstből készült. A két lap közé kitöltő anyagot tett a fibula készítője. A 158. sír esetében vizsgálattal sikerült tisztázni, hogy vízzel összekevert mészkőpor-masszát tettek. Ezzel kapcsolatban, a szakirodalomban korábban különböző vélemények láttak napvilágot. (SÁGI 1984–1985, 27; TÓTH 1991, 29; KOROŠEC 1979, 204; KISS 1965, 230. jegyzet), de ezek közül esetünkben egyik sem volt igazolható¹². Egyedi esetként említhető a 368. sírban talált bőrlap alátét, mely a kőberakások rögzítésére szolgált. Hasonlóval más Keszthely-kultúrás fibula esetében nem találkoztam.¹³

A temető feltárt területén előkerült fibulák mindegyike, részben még a 368. sír darabja is, geometrikus mintával díszített. Alakos nem volt. Mindegyiknek az előlapja préselt mintával díszített. A préselt díszítésű lemezzel készült fibulák a hasonló díszítésű, kőberakásos példányok utánzatai lehettek és egyúttal későbbi időre keltezhetőek, mint az előzményként szolgáló kőberakásos darabok. (GARAM 1993, 120) Ez a tomaji fibulák esetében is igaznak látszik. A díszítés alapján a fibulákat négy csoportba sorolhatjuk.

1. A 158. sír korongfibulájának szinte pontos mása

1884, 40; GARAM 1993, 116, although the proportion of the women and children was inverse at the graves she studied). The ornaments were always found below the jaw, east of it (the dead were oriented from west to east in the graves), that is they fastened or ornamented the dress on the chest. The same was true in the graves with brooches in other cemeteries, too. (KISS 1968, 100; GARAM 1993, 116).

Regarding the measurements, the ones of the smallest diameters were found in the graves of women (3.3–3.5 cm). The items found in the graves of children varied between 3.7 and 5.6 cm. These divergences in measurements do not mirror chronological differences (GARAM 1993, 117.).

Each brooch consisted of two parts: a thin decorated frontal plate and a thicker back-plate. The edges of the frontal plate, where it could be observed, were bent over the back-plate. An iron pin, which was fixed to the back-plate with a bronze plaque, fastened the brooch to the dress. The free end of the pin was hooked into a cylindrical catchplate fixed to the back-plate. The back-plates were always made of bronze. The pin structure suggests that, similarly to modern brooches, they were meant for ornamental purposes. (GARAM 1993, 117). The situation is different in the case of the brooch in grave no. 316. One terminal of the pin bent in an arch was hinged with a rivet to a bronze plaque bent into two and fixed to the back-plate, and the pin could move freely. A 0.8 cm large gap remained between the pin and the back-plate. The pin had a diameter of 0.3 cm. In this case it is possible that a dress made of thicker, loose material was fastened with the brooch.

Most of the frontal plates were made of bronze, in one case (grave no. 316) from tinned bronze, and in one case (grave no. 368) from gilded silver. The gap between the two plates was filled in. In the case of grave no. 158, the analysis demonstrated the presence of a mass of limestone powder mixed with water. Various opinions have appeared in the archaeological literature in this relation. (SÁGI 1984–1985, 27; TÓTH 1991, 29, KOROŠEC 1979, 204; KISS 1965, note 230), but none of them could be demonstrated at our brooches.¹² The leather stripe found in grave no. 368 is a unique example. It probably fixed the stone inlays. I have not met anything similar at other brooches from the Keszthely culture.¹³

Each brooch in the unearthed area of the cemetery, partly even the one from grave no. 368, is ornamented with geometrical patterns. None of them had figural depictions. Each item had pressed ornament on the frontal plate. The brooches made from plates with pressed ornaments must have been the copies of items with stone inlays and can be dated from a later period than the antecedents with stone inlays (GARAM 1993, 120). This seems to be valid for the Tomaj brooches as

- került elő Lipp Vilmos Keszthely-dobogói temetőjéből (LIPP 1884, 40–41, 335. rajz). Leírása szerint eredetileg aranyozás nyomait lehetett megfigyelni az előlapon, míg a hátlapon vas tű nyomait. A két fibula méreteiben is közel azonos. Hasonló díszítésű, valamivel kisebb darabot is bemutat Lipp a 340. rajzon. (LIPP u. o.), valamint még egy hasonlót Kiss Gábor 5. tábla 15. szám alatt. (KISS 1997, 156) Sajnos a leírásokból nem tűnik ki, hogy milyen leletekkel együtt láttak napvilágot.¹⁴ A 158. sír és ezzel együtt a Lipp-féle fibulák kőberakásos előzményeként a szórványként előkerült, lejjebb már említett nagykozári, közepén kőberakással díszített fibula, helyesebben a hasonló módon díszített darabok jöhetnek számításba. Úgyszintén ide sorolhatók a Keszthely-Fenekpuszta, Horreum mellett feltárt 8. sír fibulája is, melyet a kutatás a Keszthely-kultúra korai időszakára keltez. (BARKÓCZI 1971, 185)
2. Különösen érdekes darab a 368. sírből előkerült fibula. Az általam ismert anyagban nem találtam hasonlót, viszont a díszítés bronz lapra préselt utánzata igen gyakori. Ilyen többek közt a vele szinte azonos díszítésű Pécs-gyárvárosi (GARAM 1993, 114, Abb. 8–7), vagy a méretben is szinte azonos keszthelyi példány (LIPP 1884, 41, 339. rajz). Úgyszintén ide sorolható a megmaradt előlaptöredékek rekonstrukciója alapján a tomaji temető 82. sírjának korongos fibulája is. Így tehát a 368. sír fibulája e darabok előzményének tekinthető. A párhuzamként említett, valamint más hasonló díszítésű fibulák esetében sem tudjuk, milyen leletegyüttesben láttak napvilágot, ami igen csak megnehezíti a csoportba sorolt fibulák keltezését és más csoportokkal való összehasonlítását. Egyelőre keltezés szempontjából csak a tomaji darabok jöhetnek számításba.
 3. Más csoportba sorolhatók a 80. és 314. sírok fibulái. Mindkettő az egyenes falú, kőberakásos rekeszekkel díszített fibulák utánzatai közé tartoznak. (GARAM 1993, 112–114, Abb. 8. 1–4)¹⁵ A 80. sír fibulájához hasonló a Keszthely-dobogói temető egyik példánya. (LIPP 1884, 41, 343. rajz; HAMPEL 1905, 2:212; 3:171, 4) Bár leírásában Lipp említi, hogy eredetileg három hasonló darab, valamint a Georgicon mezőn további egy darab került elő, a kísérőleletekre nem tér ki. Így csak feltételezhetjük, hogy ezek szintén késő Keszthely-kultúrárs sírok mellékletei voltak. A kőberakásos „előképek” közül csupán a kora avar korra keltezett jutasi 116. sír lelőköriülményei ismertek.¹⁶
 4. Végül külön csoportba sorolható a tomaji teme-

well. The brooches can be distributed into four groups based on the ornaments.

1. A nearly identical item to the disc brooch from grave no. 158 was found by Vilmos Lipp in the Keszthely-Dobogó cemetery (LIPP 1884, 40–41, drawing 335). He described that the traces of gilding could be observed on the frontal plate and those of an iron pin on the back-plate. Even the measurements of the two brooches are very close. A smaller item with a similar ornament was illustrated by Lipp in drawing 340 (LIPP *idem.*), and Gábor Kiss published another similar one in plate 5. 15 (KISS 1997, 156). Regrettably, it cannot be read from the description what other finds they were found together with.¹⁴ The brooch with stone inlay in the centre found as a stray find at Nagykozár and items with similar ornaments can be cited as antecedents with stone inlays of the brooch from grave no. 158 and the ones published by Lipp. The brooch from grave no. 8 unearthed beside the Horreum at Keszthely-Fenekpuszta, can also be added to the list. This brooch is dated from the early phase of the Keszthely culture. (BARKÓCZI 1971, 185)
2. The brooch found in grave no. 368 is especially interesting. I could not find anything similar in the materials I know, although the ornament imitation pressed into the bronze plate is frequent. Such is, among others the item from Pécs-Gyárváros with an identical ornament (GARAM 1993, 114. Abb. 8–7), or the Keszthely item, which is nearly identical even in the measurements (LIPP 1884, 41, drawing 339). The disc brooch from grave no. 82 in the Tomaj cemetery can also be grouped here on the basis of the reconstruction of the surviving fragments of the frontal plate. It means that the brooch from grave no. 368 can be considered to be the antecedent of these items. We do not know in what context the items cited as analogues and other brooches with similar ornaments were recovered, which makes the dating and the comparison of this brooches with other groups difficult. The only items that can be dated so far are the ones unearthed at Tomaj.
3. The brooches in graves nos. 80 and 314 can be attributed to a different group. Both are the imitations of brooches with stone inlays in panels with vertical walls (GARAM 1993, 112–114, Abb. 8. 1–4)¹⁵ One of the items from the Keszthely-Dobogó cemetery is similar to the brooch from grave no. 80 (LIPP 1884, 41, drawing 343; HAMPEL 1905, II. 212; III. 171. 4). Although Lipp mentioned in the description that it originally three similar items were found and yet another item was discovered in the Georgicon field, he does not speak about other finds from the same context. We can only suppose that

tő legkésőbbre keltezhető fibulája a 316. sírból. Igazán jó párhuzamát nem találtam meg. Esetünkben mindenféleképpen egy a 9. század elején földbe került darabról van szó.

A 212. sír fibulája töredezettsége miatt csoportba nem sorolható. A kísérőleletek alapján a kultúra késői időszakában viselte tulajdonosa.

A tomaji, valamint a hasonló fibulák készítési módja nagyjából azonos, ami a helyi műhelyek működését támasztja alá. Mindezek ellenére az eddig ismert darabok között két teljesen azonosat nem találunk. Mindegyik egyéni megrendelés, ízlés alapján készült, amely a helyi ötvösműhelyek eddig is tudott, magas szintű mesterségbeli tudásáról tesznek bizonyosságot.

Általánosan elterjedt, hogy a Keszthely-kultúra jellemző leletei között a korongos fibulákat említjük, bár számukat tekintve lényegesen kevesebb van belőlük, mint a hasonló funkciót ellátó, a ruha összefogására, díszítésére szolgáló tűk. Egyelőre nehéz megítélni, hogy akár a tomaji, akár más Keszthely-kultúrák temetőiben az általánosan elterjedt tűk mellett a közösség mely tagjai (csoport?) hordták a fibulát. A tomaji leletanyag alapján egyelőre nem lehet sem etnikai, sem társadalmi különbségekre következtetni. A korábbi temetőfeltárások adatai pedig hiányosak.

A fibulák viselete, különösen a mélyített képmezőjű, alakos díszűek, az általános vélemény szerint a kultúra korai időszakára, Balaton környékén való megjelenésének idejére keltezhető, míg Pécs környékén a 7. század második felére, 8. század elejére keltezhető temetőkből is ismertek. (KISS 1977, 34, 121, 134; KISS 1979, 374, 382; PAPP 1963, 131–132.). Eredetét a bizánci kultúrkörben kereshetjük. (SÁGI 1961, 424–425; GARAM 1996a, 110; GARAM 1996b, 258–259; KISS 1965, 115 stb. Más vélemény szerint a korongfibulák formailag pannóniai keletkezésűek, díszítésük antik eredetű és mediterrán kapcsolatokra utal – TÓTH 1991, 29). A Keszthely környéki alakos fibulák mellett talált egyéb leletanyag arra utal, hogy viselőjük a társadalom gazdagabb rétegébe tartozott¹⁷.

A kőberakásokkal díszített fibulák, így a Keszthely-Fenekpuszta, Horreum 8. és 9. sírjának fibulái, a korai időszakra, a 6. század vége, 7. század eleje, keltezhető, gazdagabb mellékletű sírokban található. Eredetüket szintén a bizánci kultúrkörben kereshetjük, akárcsak a nagyobb méretű, rekeszeket utánzó préselt korongfibulákét, mindazok ellenére, hogy ezek a germán világban is igen kedveltek voltak. (GARAM 1993, 130) Viseletük a 7. század elejétől minden germán nép körében jól nyomon követhető.

they came also from graves of the Keszthely culture. From the antecedents with stone inlays it is only grave no. 116 from Jutas dated from the early Avar period where the context is known.¹⁶

4. Finally, the brooch from grave no. 316 of the Tomaj cemetery, which can be dated from the latest, belongs in a separate group. I could not find a really fitting analogue. In our case it is certainly an item that was buried at the beginning of the 9th century.

The brooch from grave no. 212 could not be put into any of the group being too fragmentary. The other finds in the grave suggest that the owner wore it in the late phase of the culture.

The production technique of the brooches from Tomaj and other similar brooches is more-or-less identical, which implies local workshops. Nevertheless, no two exactly identical brooches have so far been found. Each was made on individual order following individual taste, which proves that the local goldsmiths were eminent masters of their trade.

It is commonly accepted that disc brooches are discussed as the characteristic finds of the Keszthely culture although they are represented by less finds than pins, which serve a similar function, the fastening of the dress. It is difficult to estimate which members (groups?) of the communities that used the Tomaj cemetery and other cemeteries of the Keszthely culture wore brooches beside the commonly used pins. The find material from Tomaj does not offer clues regarding either ethnic or social differences. The data from earlier excavations of cemeteries are defective.

The wearing of brooches, especially of those with figural depictions in deepened fields, can be dated, in common opinion, from the early phase of the culture when it appeared in the environs of the Balaton. In the region of Pécs they are known from cemeteries dated from the second half of the 7th century and the beginning of the 8th century (KISS 1977, 34, 121, 134; KISS 1979, 374, 382; PAPP 1963, 131–132). Their origin can be found in the Byzantine cultural entity. (SÁGI 1961, 424–425; GARAM 1996/a, 110; GARAM 1996/b, 258–259; KISS 1965, 115, etc. Others hold that the morphology of disc brooches is of Pannonian origin and the decorations point to a classical origin and Mediterranean contacts – TÓTH 1991, 29). The finds that were found together with brooches with figural depictions in the environs of Keszthely suggest that the people who wore them belonged to the more affluent layer of the society.¹⁷

Brooches ornamented with stone inlays, as the ones from graves nos. 8 and 9 at Keszthely-Fenekpuszta, Horreum, can be dated from the early phase, the end of the 6th and the beginning of the 7th centuries. They were found in graves with rich grave-goods. Their origin can

Nagyjából erre az időre tehető a Keszthely-kultúra területén való megjelenésük legkorábbi időpontja is. Pontos keltezésük nehéz, többek közt mivel a kőberakással díszített fibulák száma a kultúra területén viszonylag kevés, illetve a számításba jöhető párhuzamok vagy szórványként, vagy már eleve ismeretlen lelőhelyűként kerültek elő. A hosszú életű, nagy sír-számú Keszthely-kultúrák temetőiben, így a Tomajban is, ritka kivételtől eltekintve elsősorban préselt előlapú, kőberakásos fibulák helyi műhelyekben készült utánzatai ismertek. Kérdéses, hogy vajon a kőberakás technikáját ismerő és használó műhelyek (a fülbevalók vagy a pántkarperecek esetében a kultúra késői időszakáig nyomon követhető), miért tértek át ebben az esetben az utánzásra. Ennek háttérben minden bizonnyal valamilyen divatváltozás, esetleg a közösségek elszegényedése állhatott. Szélesebb körű megjelenése, a tomaji temető sírjainak kísérőleletei alapján, a 7. század végére, 8. század elejére tehető.

A tomaji fibulák keltezése kapcsán ki kell térni a Keszthely-kultúra területén igen ritka S-alakú fibulákra is. Ezekkel kapcsolatban felmerült, hogy langobárd sírok kirablása során kerültek az új tulajdonossal együtt ismét a földre (MÜLLER 1996, 98–99), míg más vélemény szerint többek közt ezek jelentik a langobárdok 610-es évek körüli visszatelepítésének bizonyítékát. (STRAUB 1999). A tomaji temető fibuláinak keltezése szempontjából nem elhanyagolható az a vizsgálati eredmény, amely szerint a meroving kultúrkörben az eredetileg párban viselt kisfibulák száma a 6–7. század fordulójára egyre csökken, illetve később általánossá válik a korongfibulák divatja. Ezt megelőzően egy rövid ideig a kisfibulákat és a korongos fibulákat együtt viselték. (MARTIN 1995, 633–638.) Akárcsak a 82. sír esetében. Elképzelhető, hogy a kettős ruhadísz a 82. sírban ezt a nyugati germánység körében megfigyelt, a 600-as, esetleg még 620/630-as évekig is elhúzódó divatváltozást tükrözi, mégis jelentős időkülönbség látszik a kettő között. Így addig, amíg többek közt a példaként említett Schretzheim-i temető 250. vagy 26. sírjának eltérő fibulapárai egy-egy korong és S fibula kőberakásokkal díszítettek (MARTIN 1991, 637–638, Abb. 8–9), a 82. sír mindkét darabja a kőberakásos fibulák utánzatai csupán. A sír többi lelete is arra utal, hogy esetünkben a 670-es évek utáni időszakban vagy valamivel később eltemetett nőről és így minden bizonnyal az említett 7. század elejei hagyomány továbbéléséről lehet szó.¹⁸

Lesencetomaj eddig előkerült korongos fibulái elsősorban a késői sírokból ismertek. Ezeknél valamivel korábbi a 368. és a már említett 82. sír darabja. A többi fibula nagyjából azonos időben, a társa-

also be found in the Byzantine cultural entity similarly to the larger pressed disc brooches that imitate cloisonné ornaments, although they were also popular in the German world (GARAM 1993, 130). They were present in the find materials of each German people from the beginning of the 7th century. Their first appearance in the region of the Keszthely culture can be dated from approximately the same time. It is difficult to give exact datings partly because there are relatively few brooches with stone inlays in the territory of the culture and partly because the items that can be accepted as analogues were found either as stray finds or have no provenance. In the cemeteries of the Keszthely culture that were used for a long time and contained many graves, so in Tomaj as well, the brooches are, disregarding rare exceptions, the imitations with pressed frontal plates of brooches with stone inlays, which were made in local workshops. The question is why the workshops that knew and used the method of stone inlays (it can be traced to the late phase of the culture in the case of earrings and band bracelets) changed to imitations. The answer can be found probably in the change of fashion or in the impoverishment of the communities. The general appearance can be dated, at least from the finds in the graves of the Tomaj cemetery, from the end of the 7th century and the beginning of the 8th century.

On the occasion of the dating of the Tomaj brooches we have to deal with the S-shaped brooches as well, which rarely occur in the territory of the Keszthely culture. It was suggested that they were buried with the new owners who had robbed them from Langobard graves (MÜLLER 1996, 98–99). Others hold that they are evidences of the resettling of the Langobards around the 610's (STRAUB 1999). It should not be forgotten, concerning the dating of the brooches from the Tomaj cemetery, that according to an analysis the number of the small brooches, which were originally worn in pairs, gradually decreased in the Merovingian cultural entity by the turn of the 6th–7th centuries, and, later, the fashion of disc fibulas became generally accepted. Prior to it, the small brooches and the disc brooches had been worn together for a short time (MARTIN 1995, 633–638). Just as in grave 82. It is possible that the double dress ornament in grave no. 82 mirrors the change of fashion observed at the western German people in the 600's or even in the 620/30's. Although there seems to have existed a large chronological discrepancy between them. So while the different pairs of brooches (each a disc and S brooch) in graves nos. 250 and 26 in the Schretzheim cemetery, cited earlier as an example, were ornamented with stone inlays (MARTIN 1991, 637–638, Abb. 8–9), both items from grave no. 82 were only imitations of brooches with stone inlays. The other finds in the grave

ságukban előkerült egyéb keltező értékű lelet alapján a 720/730-as évek után, egészen a 9. század elejéig megtalálható.

Összefoglalva: A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a korongos fibulák elsősorban a gyerekek viseletének részét képezték. Díszítő szerepe mellett a ruha összefogására is szolgálhatott. A fibula divatja a Keszthely-kultúra területén nem tűnik el a későbbi időszakban, mint azt korábban vélték (MÜLLER 1996, 100), hanem ellenkezőleg, egyre nagyobb teret kap. Ez a kultúra területén elsősorban a kőberakásos fibulák utánzását jelenti, míg a Pécs környéki darabok között továbbra is megtalálhatók a mélyített kárpézű, alakos mintával díszített darabok is.

A tanulmány az OTKA (T 023318 számú pályázat) támogatásával készült.

S. PERÉMI ÁGOTA
Laczkó Dezső Múzeum
8200 Veszprém, Erzsébet sétány 1.

also suggest that in this case the woman was buried after the 670's or even somewhat later and what we witness is only the survival of a tradition from the beginning of the 7th century.¹⁸

The disc brooches found so far at Lesencetomaj came mostly from late graves. The items from graves nos. 368 and 82 are somewhat younger. The rest of the brooches existed approximately at the same time from after the 720/730's until the beginning of the 9th century as proved by other finds of dating force found together with them.

In summary it seems that the disc brooches were first of all articles of children's wear. Beside ornamental functions they also fastened dresses. The fashion of brooches in the territory of the Keszthely culture did not disappear in the late phase as it had earlier been assumed (MÜLLER 1996, 100.). On the contrary, they became more and more fashionable. This means first of all the imitations of brooches with stone inlays in the territory of the culture, while in the region of Pécs the items with figural depiction in sunken fields survived as well.

The study was prepared with the support of OTKA (grant no. T023318).

ÁGOTA S. PERÉMI
Laczkó Dezső Múzeum
H-8200 Veszprém, Erzsébet sétány 1.

Jegyzetek:

- 1 A korábbi évek feltárásainak összefoglalása: PERÉMI 1984–85, 155–169. A Sági-féle leletanyagot Müller Róbert közölte. (MÜLLER 1992, 264–284; Taf. 6–23)
- 2 Többek közt a késő Keszthely-kultúrák sírok feltárása során, a sírok földjében igen sok római kori cseréptöredéket, hamus foltokat, valamint a domb különböző pontjain téglatöredékeket találtunk. Hamvasztásos kora római sír került elő a 289. bolygatott késő Keszthely-kultúrák sír mellett, de az ásás területétől jóval északabbra eső részen Sági Károly két késő római csontvázas sírt is feltárt.
- 3 Kis méretű kosaras fülbevalónak az átlagosan 4 cm átmérőjű karikával rendelkező és 5 cm hosszú fülbevalót tekinthetjük. Nagy méretűek az átlagosan 5,5 cm karika-átmérőjű és 7,1 cm hosszú kosaras fülbevalók. Ettől mind felfelé, mind lefelé lehetnek eltérések.
- 4 Ez a szám nem is kevés ahhoz képest, hogy a kutatás szerint a több száz síros Keszthely-dobogói temetőben csupán kb. 16 db volt. (KISS 1997, 137)
- 5 IV. csoportba sorolva. (PERÉMI 2000, 44, 3. ábra, 1. táblázat)
- 6 II. csoportnál. (PERÉMI 2000, 43, 1. ábra, 1. táblázat)
- 7 Az anyagvizsgálatot a Veszprémi Egyetemen végezték el

Notes:

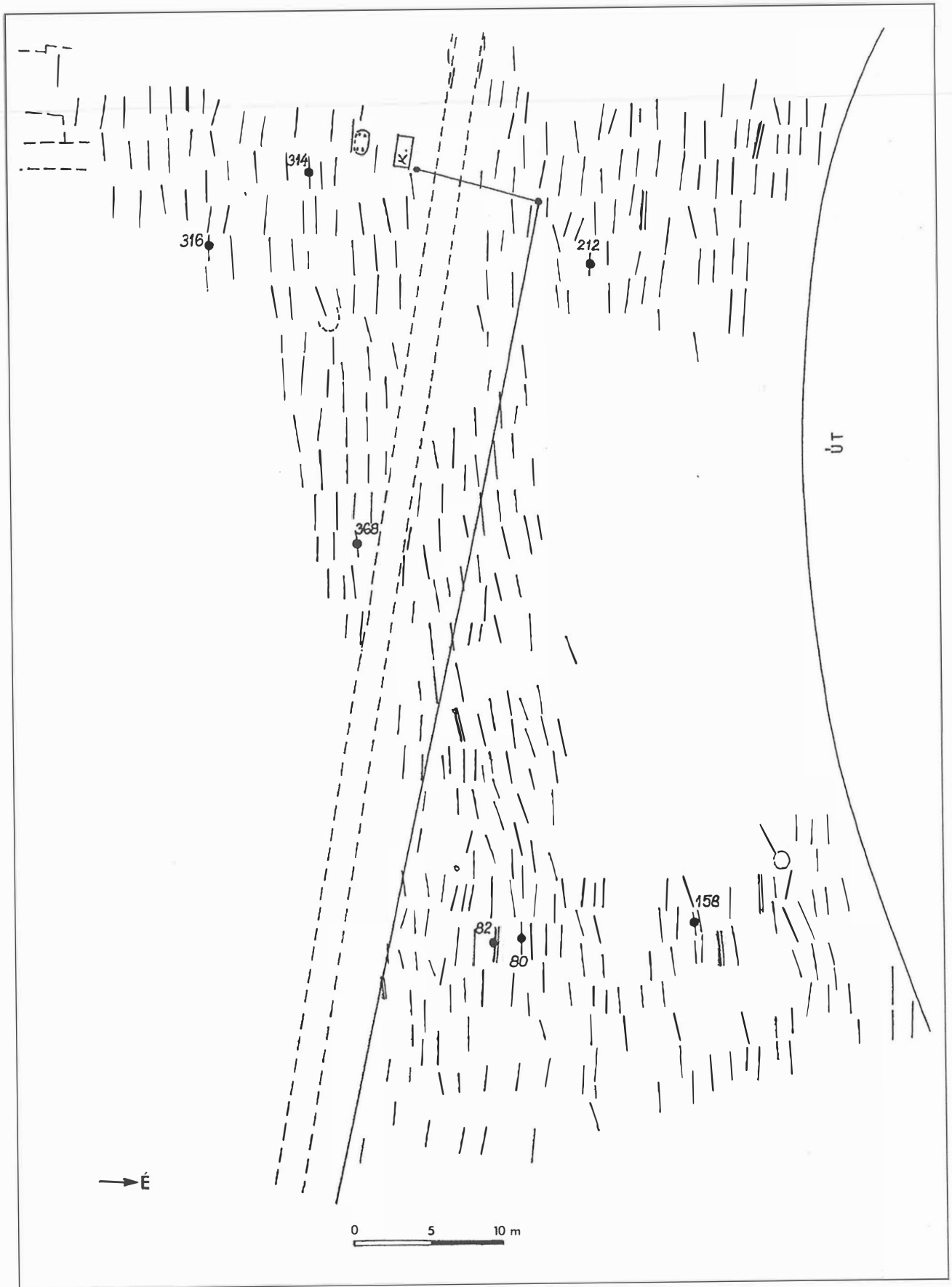
- 1 Summary of the former excavations: S. PERÉMI 1984–85, 155–169. The find material from Sági excavations were published by Róbert Müller közölte. (MÜLLER 1992, 264–284; Taf. 6–23.)
- 2 We found many sherds from the Roman period, and ashy spots, among others, in the fillings of the graves of the Keszthely culture and brick fragments in various parts of the hill. A cremation early Roman grave was found beside the disturbed grave no. 289 of the Keszthely culture, and Károly Sági unearthed two late Roman inhumation graves much farther to the north from the excavation area.
- 3 A small earring with basket-pendant is usually 5 cm long and has a ring with a diameter of 4 cm. The large items are 7.1 cm long and the diameter of the ring is 5.5 cm. The measurements may diverge in both directions.
- 4 This number is not small considering that, according to research, there were only 16 items found in the Keszthely-Dobogó cemetery that counted several hundred graves. (KISS 1997, 137).
- 5 Placed in group IV (PERÉMI 2000, 44, Fig. 3, Table 1).
- 6 At group II. (PERÉMI 2000, 43, Fig. 1, Table 1)
- 7 The analysis was made in the Veszprém University with X-ray micro-analyser. Constitution: 88.49% calcium, 6.37% sil-

- Röntgen-mikroanalízattal. Összetétel: 88,4% kalcium; 6,37% szilícium; 1,4 % foszfor; 0,84% kén és szennyező anyagok. A vizsgálatok elvégzéséért ez úton is köszönetet mondok Oravetz Dezsőnek.
- ⁸ PERÉMI 2000, 47–48, 7. ábra, 2. táblázat 7.
- ⁹ VI. csoportba sorolva. (PERÉMI 2000, 45–46. 5. ábra, 1. táblázat)
- ¹⁰ PERÉMI 2000, 48–49. 7. ábra, 2. táblázat 8.
- ¹¹ PERÉMI 2000, 47, 6. ábra, 2. táblázat 6.
- ¹² A kitöltő masszán kívül a vékony, préselt övveretek megerősítésére Tomajon vékony falapocskákat is használtak, akárcsak más Keszthely-kultúrák temetőiben. (ALFÖLDI 1926, 45)
- ¹³ A kőberakások alá, a kő fényének, csillogásának kiemelésére, a korabeli ötvösök vékony, arany fóliát helyeztek. A Keszthely-kultúrák, hasonló módon készült fibulák közül kiemelkedik a Keszthely-Fenekpuszta, Horreum 8. sírjának fibulája, amelynek hegyikristály kődísz alá Justinianus érmének másolatával díszített aranylemezket helyeztek. (BARKÓCZI 1971, 182, Taf. 77. 3; Lásd még STRAUB 1999, 203, 37. jegyzet)
- ¹⁴ Garam Éva a Lipp által közölt korongokat a hajdúszoboszlói típusú nyakékek egyszerű, helyi utáizatainak tartja. (GARAM 1991, 169, 172) Bár kétségtelen, hogy díszítésükben sok közös vonás figyelhető meg, viszont funkciójukat tekintve lényeges különbség látszik. A hajdúszoboszlói darabot minden bizonnyal a ruhára varrták, míg a Lipp-féle, valamint a tomaji korongokat fibulaként viselték. Viseleti módját tekintve a hajdúszoboszlói ékszerhez közelebb áll a fibulaként tárgyalt nagykozári darab. (GARAM 1993, 110, Abb. 7.2) Nem kizárt, hogy utóbbi esetben talán a fibulák „továbbélésének” egyik esetével van dolgunk. A leírás szerint a hátlapja már nem volt meg, így a perembe fúrt lyukak segítségével erősítették a textilhez. (KISS 1965, 107)
- ¹⁵ Hasonló, részben rekeszekre osztott, kőberakásokkal díszített dobozfibulát mutat be Hampel Alsópáhok lelőhelyről, Lipp Vilmos ásatásából (HAMPEL 1905, II. 705–706.), illetve ugyanazt Kuzsinszky Keszthely-Dobogó lelőhelyen, Csák Árpád ásatásából származóként (KUZSINSZKY 1920, 106–107, 146. ábra). A bizonytalan előkerülési körülményektől eltekintve a fibulának jó párhuzamai találhatók a kőberakások és filigrándíszes, 7. századra keltezett meroving fibulák között (THIEME 1978, 418–420).
- ¹⁶ Fettich szerint a fibula restaurált és használhatatlan. Más tárgyakkal együtt kis fa dobozban helyezték a tulajdonos sírjába a 7. század utolsó évtizedeiben. (FETTICH 1964, 92, 95)
- ¹⁷ A csekély számú, jól dokumentált, alakos fibulát tartalmazó sír egyikéből sem került elő a kultúra jellegzetes kosaras fülbevalója. Ez esetleg e társadalmi rétegen belül más különbségekre is utalhat. (etnikai?, vallási? stb.)
- ¹⁸ A 82. sír, így fibulája is, a kosaras fülbevaló alapján nem sorolható a legkorábbi temetkezések közé. A korai kosaras fülbevalókkal szemben ebben az esetben a fülbevaló karikáját már kikalapálják, a kosárka alakú csüngő végét a később általánossá váló kúpos formára alakították ki. Méreteinél fogva, valamint többi lelete alapján viszont a korai darabokhoz áll közel.
- icon, 1.4% phosphorus, 0.84% sulphur and impurities. Here I would like to thank Dezső Oravetz for the analysis.
- ⁸ PERÉMI 2000, 47–48. Fig. 7, Table 2. 7.
- ⁹ In group VI (PERÉMI 2000, 45–46. Fig. 5, Table 1)
- ¹⁰ PERÉMI 2000, 48–49. Fig. 7, Table 2. 8.
- ¹¹ PERÉMI 2000, 47. Fig. 6, Table 2. 6.
- ¹² Beside the filling matrix, thin wooden plates were also used to strengthen the thin pressed belt plates at Tomaj, similarly to items in other cemeteries of the Keszthely culture (ALFÖLDI 1926, 45).
- ¹³ To stress the shine of the stones, the contemporary goldsmiths placed a thin gold foil under the stone inlays. The brooch from grave no. 8 from Keszthely-Fenekpuszta, Horreum excels from the similar brooches of the Keszthely culture. Here a small gold plaque decorated with the imitation of Justinian's coin was placed under the rock crystal inlay. (BARKÓCZI 1971, 182. Taf. 77. 3; See also STRAUB 1999, 203. Note 37).
- ¹⁴ According to Éva Garam, the discs published by Lipp are simple local imitations of the Hajdúszoboszló type torques (GARAM 1991, 169, 172). It is beyond doubt that there are many common features in the ornaments, but the difference in function seems to be significant. The item from Hajdúszoboszló was most probably sewn on a dress, while the discs published by Lipp and unearthed at Tomaj were worn as brooches. Regarding the way of wearing, the Nagykozár item discussed as a brooch is closer to the Hajdúszoboszló jewel. (GARAM 1993, 110. Abb. 7. 2) It is possible that in the latter case we witness a kind of “survival” of the brooches. According to the description, the back-plate was missing, and it was fastened to the textile through the holes pierced into the edges (KISS 1965, 107).
- ¹⁵ Hampel published a similar box brooch with stone inlays partly divided into panels from the Alsópáhok site from Vilmos Lipp's excavations. (HAMPEL 1905, II. 705–706), and the same item was published by Kuzsinszky with the provenance of Keszthely-Dobogó from Árpád Csák's excavations (KUZSINSZKY 1920, 106–107, Fig. 146). Disregarding the uncertain provenance, it has good analogues among the Merovingian brooches with stone inlays and filigree ornaments dated from the 7th century (THIEME 1978, 418–420).
- ¹⁶ According to Fettich, the brooch was restored and unusable. It was placed in the grave of the owner in a small wooden box together with other objects in the last decades of the 7th century. (FETTICH 1964, 92, 95)
- ¹⁷ None of the few, well-documented graves with figural brooches contained the characteristic find of the culture, the earring with basket-pendant. This may imply other differences within the social layer (ethnic? religious? etc).
- ¹⁸ Grave no. 82 and its brooch cannot be grouped among the earliest burials based on the earring with basket-pendant. Contrary to the early earrings with basket-pendants the hoop of the earring was already hammered and the terminal of the basket-shaped pendant was shaped to a conical form, which later became common. Judged from the measurements and the other finds of the grave, nevertheless, it stands closer to the early items.

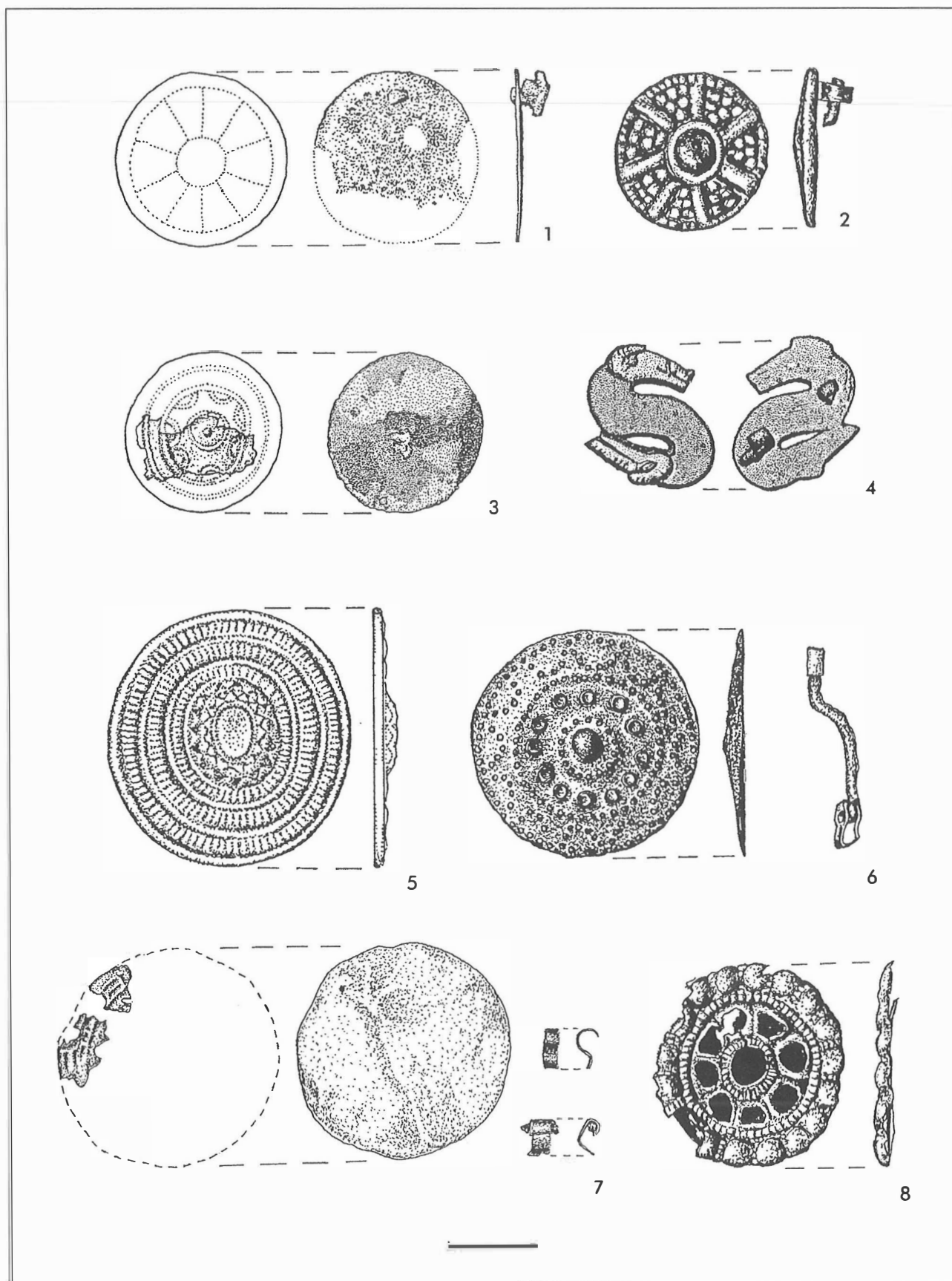
Irodalom ■ Bibliography:

- ALFÖLDI 1926 ALFÖLDI, A.: Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II. Leipzig-Berlin, 1926, 2–30.
- BARKÓCZI 1971 BARKÓCZI, L.: Das Gräberfeld von Keszthely Fenékpuszta aus dem 6. Jahrhundert und die frühmittelalterlichen Bevölkerungsverhältnisse am Plattensee. JRGZM 1971, 179–191.
- FETTICH 1964 FETTICH, N.: A jutasi avar temető revíziója. VMMK 1964, 79–118.
- GARAM 1991 GARAM, É.: Über Halsketten, Halsschmucke mit Anhängern und Juwelenträger byzantinischen Ursprungs aus der Awarenzeit. Acta ArchHung 1991, 151–179.
- GARAM 1993 GARAM, É.: Die Awarenzeitlichen Scheibenfibeln. ComArchHung. 1993, 99–134.
- GARAM 1996a GARAM, É.: Der byzantinische Anteil an der awarischen Kultur. In.: Reitervölker aus dem Osten. Hunnen + Awaren. Hrg.: F. Daim. Eisenstadt, 1996, 258–259.
- GARAM 1996b GARAM, É.: Byzantinische Elemente in Awarischem Fundgut. In.: Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Bratislava, 1996, 99–105.
- HAMPEL 1905 HAMPEL, J.: Alterthümer der frühen Mittelalters in Ungarn. I-III. Braunschweig, 1905.
- KISS 1965 KISS, A.: Pannóniai római kori lakossága népvándorláskori helybenmaradásának kérdéséhez. (Zur Frage des Fortlebens der römischen Bevölkerung von Pannonia in der Völkerwanderungszeit). JPMÉ 1965, 61–123.
- KISS 1968 KISS, A.: A Keszthely-kultúra helye a pannóniai kontinuitás kérdésében. (The Place of the Keszthely Culture in the Problem of the Roman Continuity in Pannonia). ArchÉrt 95 (1968) 93–101.
- KISS 1977 KISS, A.: Avar cemeteries in county Baranya. In.: Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. Ed. I. Kovrig. Budapest, 1977, Vol. 2.
- KISS 1979 KISS, A.: A népvándorlás és a magyar honfoglalás kora Baranyában. In.: Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Pécs, 1979, 331–423.
- KISS 1997 KISS, G.: A Keszthely-dobogói avar temető. ZM 8 (1997) 115–160.
- KOROŠEC 1979 Korošec, P.: Zgodnjeresrednjeveška arheološka slika Karantanskih slovanov I–II. Ljubljana, 1979.
- KUZSINSZKY 1920 KUZSINSZKY, B.: A Balaton környéknek archaeológiája. Budapest, 1920.
- LIPP 1884 LIPP, V.: A keszthelyi sírmezők. Budapest, 1884.
- MARTIN 1991 MARTIN, M.: Tradition und Wandel der Fiebelgeschmückten Frühmittelalterlichen Frauenkleidung. JRGZM 1991, 629–680.
- MRT I. MRT I.: Magyarország Régészeti Topográfiája. Veszprém megye régészeti topográfiája. 1. A keszthelyi és a tapolcai járás. Írta: Bakay, K., Kalicz, N., Sági, K. Szerk.: Sági, K. Budapest, 1966.
- MÜLLER 1992 MÜLLER, R.: Neue archäologische Funde der Keszthely-Kultur. Awaren Forschungen. Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, 1992, 251–307.
- MÜLLER 1996 MÜLLER, R.: Keszthely-kultúra. III. fejezet A római imperium határvidékén. In.: Évezredek üzenete a láp világából. (Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992). Kaposvár–Zalaegerszeg, 1996, 98–102.
- PAPP 1963 PAPP, L.: A nagyharsányi avar kori temető. JPMÉ 1963, 113–141.
- S. PERÉMI 1984–85 S. PERÉMI, Á.: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúrák temető. (Előzetes jelentés). MFMÉ 1984–85/2, 155–169.
- S. PERÉMI 2000 S. PERÉMI, Á.: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúrák temető fülbevalói. VMMK 21 (2000) 41–75.

- SÁGI 1961 SÁGI, K.: Die zweite altchristliche Basilika von Fenékpusztá.
Acta Antiqua 1961, 397–451.
- SÁGI 1984–1985 SÁGI, K.: Adatok a Keszthely-kultúra korai szakaszának ötvösiparához.
(Daten zur Goldschmiedeindustrie in der frühen Periode der Keszthely-
kultur. ZGy 21 (1984–1985) 23–30.
- STRAUB 1999 STRAUB, P.: A Keszthely-kultúra kronológiai és etnikai hátterének újabb
alternatívája. ZM 1999, 195–224.
- THIEME 1978 THIEME, B.: Filigranscheibenfibeln der Merowingerzeit aus Deutschland.
BRGK 1978, 383–500.
- TÓTH 1991 TÓTH, E.: A 4–8. századi pannóniai kereszténység forrásairól és a leletek
forrásértékéről. Magyar egyháztörténeti vázlatok. II. 1991, 17–33.

1. kép. Lesencetomaj-Piroskereszt temető korongfibulás sírjai.
 Fig. 1. Graves with disc brooches in the Lesencetomaj-Piroskereszt cemetery

2. kép. 1 – 80. sír; 2 – 314. sír; 3-4 – 82. sír; 5 – 158. sír; 6 – 316. sír; 7 – 212. sír; 8 – 368. sír.
 Fig. 2. 1 – grave no. 80; 2 – grave no. 314; 3-4 – grave no. 82; 5 – grave no. 158;
 6 – grave no. 316; 7 – grave no. 212; 8 – grave no. 368.

JELENTÉSEK / *SHORT REPORTS*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ö	ŐSKOR
U	Újkőkor
R	Rézkor
B	Bronzkor
V	Vaskor
Szk	Szkíta kor
LT	La Tène-kor
Ró	Római kor
Sza	Római kori barbár
N	NÉPVÁNDORLÁS KOR
A	Avar kor
M	HONFOGLALÁS KOR
Kö	KÖZÉPKOR
Á	Árpád-kor
Kk	Késő középkor
Ú	ÚJKOR
Kú	Kora újkor
I	Ismeretlen kor

1. Ajka, Avar utca 6.

(Veszprém megye) **A**

Ajka város szennyvízcsatornát építtetett az Avar utca–Fiastyúk utca környékén, ahol korábban gázvezeték építéskor avar kori sírok kerültek már elő. A mostani munka 2 avar sír feltárását eredményezte (egy női és egy férfi). Tájolásuk ÉNY-DK, mélységük 158 cm ill. 166 cm.

Mellékletek: 2 fülbevaló, gyöngyök, orsókarika, tűzke, ill. 2 fülbevaló, vas csat, kés és övvég.

RAINER PÁL – REGENYE JUDIT

2. Almásfüzitő, Foktorok

(Komárom-Esztergom megye) **R6**

A feltárást a katonai tábortól – mely napjainkban a Timföldgyár vörösiszap tárolója alatt található – Ny-ra fekvő vicus területén – mintegy 300 m² felületen – végeztük. A kutatást arra a teleprészre terjesztettük ki elsőként, ahol az előzetes bolygatást követően a felszínen nagy mennyiségű követ illetve kavicsot észleltünk. Előkerült egy kőépület, melynek ÉK-DNy-i irányú falának alapja 50 cm szélességben nagy méretű terméskövekből áll, további folytatását a szelvénytől D-re, a falra merőlegesen kijelölt kutatóárokban kerestük, de mindössze annak omladékára bukkantunk. Az épület a felette lévő omladékrétegből ítélve kőalapozású, vályogfalú építmény lehetett. Omladékból fehér illetve vörös festésű freskómaradványokat bontottunk ki. Ennél az épületnél korábbi az a ház, melynek a római korban kiszedett falait az épület elbontása után habarcsos kavicssal töltötték fel. A későbbi épület falai ezzel párhuzamosan futnak, de alapterülete kisebb a korábbi építményénél. Az épületnél későbbi a kavicsos, vályogos omladék feletti, egy rétegben szabálytalanul lerakott, nagyméretű kövekből álló szint és a felette elhelyezkedő, helyenként 10–15 cm vastagságot is elérő kavicsréteg, melyet egy Hadrianus középbronz keltez. A feltárás során világossá vált, hogy nem lehet egy kőalapozású útról szó, ahogy azt eredetileg gondoltuk, hanem egy belső térrel állunk szemben. A legkorábbi telepjelenségekhez tartozik az a gödör, melynek felületén Traianus érme mellett, egy terrakotta női szoborfejet találtunk. Faszenes, átégett betöltésében pedig meglehetősen nagy számban került elő 2. századi kerámia, állatcsont, vasszög és néhány bronzveret töredék, valamint egy vaskés illetve egy szatírfejet ábrázoló kerámiakorong, melyhez hasonló példányokat a Szöny-kurucdombi fazekas telep anyagából ismerünk. Minden bizonnyal a fenti példány is ott készülhetett, továbbá néhány Pó-vidéki sigillata töredéke is. Ehhez az időszakhoz kapcsolható az egymással párhuzamosan futó árkok vonulata. A vicus legkésőbbi periódusára a kavicsos felület felett földokban megmaradt erősen ha-

barcsos járószint bontásából előkerült késő római szürke kerámia utal.

A helybeliek elbeszélése és előzetes terepszemle alapján a területen temetkezéssel is számolnunk kell. A mai napig látható itt egy kőszarkofág, melynek oldalai díszítettek, de töredékessége miatt a feliratmező nem maradt fenn. A korábbi bolygatások során előkerült itt egy téglasír is. Kutatóárkokkal további sírok nyomait kerestük, de az ez évi feltárások e tekintetben nem hoztak eredményt. Sajnálatos módon a vizsgált terület többszörösen bolygatott, modern tereprendezésnek is áldozatul esett, ezért a római kori kultúrréteg vastagsága a legtöbb helyen mindössze 40–50 cm, helyenként eléri a 70–80 cm-t is, alatta már csak bolygatatlan altalaj található.

HORVÁTH FRIDERIKA

3. Alsóörs, Orgona utca

(Veszprém megye) **R6**

Gázvezeték építéskor az Orgona u. 21-es ház előtt egy római kori tégláégető-kemencét illetve az Orgona u. 6. telek melletti üres térségben egy kemence-munkagödret vágták át. Kormeghatározó lelet nem került elő. Az úttest alatt fekvő kemence feltárásakor kiderült, hogy azt már többször megbolygatták különböző közművek fektetésekor.

K. PALÁGYI SYLVIA

4. Babót, Szili-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) **U**

A Csorna–Kapunvár gázvezeték nyomvonalán terepbejáráson őskori lelőhelyet észleltünk. A nyomvonal melletti utólagos humuszolás során derült ki, hogy egy lengyeli III. korú épület alapárkainak ÉNy-i felét semmisítették meg. A kb. 5×8 méteres ház egész felületét átlag 30 cm vastagon nagyon erősen átégett paticsos törmelék fedte. Az omladék között nagyszámú, másodlagosan égett kerámiatöredéket, valamint 5 kőeszközt (balta, véső) gyűjtöttünk. A nyomvonalban, a feltárt területtől 100 méterre sikerült még 8 objektumot (árkok, gödrök) ehhez az időszakhoz kötni.

M. EGRY ILDIKÓ

5. Babót, Szili-kút

(Győr-Moson-Sopron megye) **R; R6; Kö**

A Csorna–Kapunvár gázvezeték nyomvonalán Babót falu ÉK-i határában, terepbejárással, a rézkori Boleráz kultúrához tartozó kerámiaanyagot gyűjtöttünk, ugyanitt néhány római kori és középkori edénytöredéket is találtunk. A gázcsőfektetés során lehumusztolt, mélyen fekvő vizenyős területen objektumok megfigyelése nem volt lehetséges.

M. EGRY ILDIKÓ

6. Baj, Öregkovács-hegy (Komárom-Esztergom megye) *Á*

Folytattuk az 1995-ben feltárt rotunda temetőjében a sírok kibontását. Eddig 137 csontvázat szedtünk fel. Bronz övcsatok, öv- és ruhadíszek, valamint pártamaradványok kerültek eddig elő.

PETÉNYI SÁNDOR

7. Baj, Öregkovács-hegy (Komárom-Esztergom megye) *Kk*

Folytattuk a nemesi udvarház kutatását. A gödörház-tól D-re késő középkori szemétködröket találtunk, melyekkel részben a ház déli oldalát is elásták. A háztól nyugatra, a bejárat előtt, a partos oldalon, két késő középkori szemétködör elbontása után találtuk meg a bejárathoz tartozó járósíntet, melyet a lejtős felszín miatt többször tagoltak.

PETÉNYI SÁNDOR

8. Bajánsenye, Pankasz, őrségi vasút nyomvonala (Vas megye) *Ó; B; Ró; Á; Kk; Kú*

1998. április 14–június 30. között folytattuk a megépítendő magyar – szlovén (őrségi) vasút nyomvonalán az 1997 novemberében megkezdett megelőző kutatást.

Bajánsenye 2. sz. lelőhelyen két igazán értelmezhető objektumot találtunk. Az egyik egy 14–15. századra keltezhető tornácos (?), több helyiséges lakóház (7. objektum) részlete. Ebből a korból ez az első Őrség-hetési ilyen adat. A másik egy a 17–18. századra keltezhető szőlő nyoma (karók helye). Ugyanitt a humuszból Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk, ami arra utal, hogy egy korabeli települési egység is lehetett itt. Több késő középkori, de még ismeretlen funkciójú objektumot is feltártunk. Őskori, valószínűleg bronzkori kerámiatöredékeket csak másodlagos helyzetből gyűjtöttünk.

A 4. sz. lelőhelyen nagy kiterjedésű objektumot tártunk fel, ami valószínűleg késő középkori karám és ahhoz tartozó pásztoréptmény lehetett. Az állattartás ilyen korú emlékét ez ideig régészetileg nem ismertük a területről.

A 3. és 5. sz. lelőhelyen csak néhány értelmezhetetlen objektum, gödör(?) késő középkori anyaggal.

A 6. sz. lelőhelyen több, nagyobb méretű, de hasonló jellegű objektumot, azaz késő középkori jelenséget tártunk fel és dokumentáltunk.

Pankasz 1. sz. lelőhely jelenségei:

Itt a vasúti árok újkori betöltése és a régi töltés alatt őskori (jellegtelenre kopott cserepek) településre utaló objektumok (gödörök) kerültek elő. Ugyanitt egy római kori út kavics alapozását (szélessége 3,90–4,60 m) és korabeli gödröket figyeltünk meg. Az út – irány-

ban Kőrmend illetve – a Borostyánkő útból leágazó, feltételezett diagonális út felé tart.

Munkatársak: Talabér Tünde régésztechnikus és Derdák Ferenc geodéta.

ILON GÁBOR

9. Bajna, Sándor – Metternich kastély (Komárom-Esztergom megye) *Ró ?; Kk*

A kastély együttesben 1995 óta folyik régészeti feltárás. Ebben az évben az északi mellékszárnyban („A” épület) a gombamentesítést megelőzően került sor a kutatásra. Ennek során tisztáztuk, hogy a főépület alatt feltárt hajdani Both-család nemesi kúriájához ezen az oldalon a 15. század végén, a 16. század elején más épületek nem kapcsolódtak, ugyanakkor egy vegyes anyagot tartalmazó szemétködörben bepecsételt szélű szürke kerámiát is találtunk.

A feltárás során számtalan új adattal tudtuk kiegészíteni a Sándor-család barokk és klasszicista építkezéseinek folyamatát, pontosítva ezzel a kastély építéstörténetét.

Művészettörténész kutató: D. Mezey Alice

B. BENKHARD LILLA

10. Balassagyarmat, Óváros környezete (Nógrád megye) *Kú*

Az É-i városrész kábeltévé fejlesztéséhez kapcsolódó helyszíni szakfelügyelet és leletmentés során 1998 decemberében a Mikszáth út és Ipoly út között húzódó földkábel szakasz nyomvonalán előkerült egy 16–17. századi kerámiával datált rétegből nyíló nagyméretű cölöp kikorhadt helye. Nem volt megállapítható, hogy a 17. századi védművek, vagy épület részlete a maradvány. Az ábrázolások és korai várostérképek alapján e területen latorkert és palánkfal helyezkedett el. A két út telkeinek hátsó telekhatár-vonalában egy épület agyagba rakott kőből készült felmenő fő- és osztófala került elő. Az osztófal másik oldalán a metszetfalban jól megfigyelhető volt a leégett faszerkezet néhány szenedett darabja. Ugyanitt részben átégve, részben nyers állapotban fehéres-szürke, erősen kaolinos agyagtömbök voltak. Az objektum feltehetően egy műhely-épület. Régészeti korú leletek és jelenségek az Ipoly utca átvágásánál voltak megfigyelhetőek. Az utca keleti felének járdája alatt vékony, égett réteg jelentkező altalaj jelezte, hogy itt a középkorban, kora újkorban is közterület volt. A munkaárok többi szakaszán a 100–120 cm-es fektetési mélységig 18–19. századi rétegek, beásások jelentkezték.

MAJCHER TAMÁS

11. Balassagyarmat, Vár

(Nógrád megye) **Kk**

1998-ban a feltételezett várterület keleti részét kutatuk meg. Az ásátás eredményeként sikerült a vár K-Ny-i kiterjedését – nagy valószínűséggel – meghatározni.

A Vár u. 9. sz. telken folyt szondázás során megtaláltuk a központi épületegyüttes DK-i traktusát. Az ábrázolások és az eddigi ásátási eredmények alapján a várkastély központi épülete a Vár utca 8., 9., és 11. számú ingatlanok, illetve a Vár utcának a 8. és 11. közé eső szakasza helyén állt. A DK-i szárny alapincézett-ségét már 1996-ban bizonyítottuk. A most előkerült, a külső talajszint alá visszabontott DK-i falsaroknál megfigyelhető volt a boltozat boltváll-indítása. Az épület déli falán talán pincelejárát lehet az árokvégben jelentkező falhiány. Az épülettől K-i irányban haladva a kutatóárokban először egy udvarrészlet keményre taposott földje került elő, két párhuzamos, kimélyült keréknyommal. Egy vékony talpgerendás építmény részlete után egy többszörösen megújított, É-D irányú, árokba ásott cölöpsor, valószínűleg egysoros palánk részletét figyeltük meg. Egy hosszabb, enyhén lejtő, leletszegény szakasz után egy mélyebb gödör vagy árok részlete jelentkezett, amely azonos lehet az ide feltételezett Ipoly-mellékággal, vagy csatornával. Ezen árok nyomvonala a kertekben ma is megfigyelhető.

Az ásátás a salgótarjáni Kós Károly Műemlékvédelmi Diákkör Honismereti régészeti táboraként valósult meg az Iskola az Építészétért Alapítvány pályázatából, illetve a Balassagyarmat Önkormányzata által nyújtott anyagi támogatásból.

Konzulensi segítséget kaptunk Mezősiné Kozák Évától (OMvH)

MAJCHER TAMÁS

12. Balatonalmádi, Öreghegy, Dózsa Gy. út 60. (MRT. 2. k. 4/4. lh.-tól Ny-ra)

(Veszprém megye) **A**

Csatornázásnál egy avar sírt találtunk, amit részben már szétdúltak. Mellékletek: állatcsont (szarvasmarha?), a lábszáron keresztben. A szomszédos 58. sz. telek sarkában, 1997-ben már előkerült egy másik avar sír.

RAINER PÁL

13. Bana, Ördögásta-hegy

(Komárom-Esztergom megye) **M**

1998. július 31-én kezdtük meg a Bana-Ördögásta hegyen az 1956-ban megtalált honfoglalás kori temető-részlet hitelesítő ásátását. A feltárást Kiss Ákos és Bartha Antal, továbbá Kralovánszky Alán 1958-as le-

letmentése előzte meg. Sajnos mindkét dokumentáció hiányos volt.

A feltárást – elsősorban a dózsakerti ásátás miatt – két szakaszban végeztük, s terepbejárással kezdtük. A terepbejárások, a már említett dokumentációk és Harsányi István útmutatásai alapján kezdtük meg a hitelesítő feltárást.

Az ásátás során összesen kilenc kutatóárkot mérünk ki. Az 1., 2., és 7. kutatóárokkal az 1958-ban használt sóderbányát – azaz Kralovánszky Alán által megkutatott lelőhelyet – térképeztük fel. Az 1. kutatóárok hányójában egy koponyatető töredéke került elő.

A 3., 6., és 8-as kutatóárkokkal a Kralovánszky Alán által feltérképezett 1956-os lelőhelyet igyekeztünk megtalálni, de itt is csak a sóderbánya helye került elő, régészeti szempontból értékelhető lelet vagy objektum nem.

A helyiek elbeszélése alapján 1927-ben a magasfezsültségű villanyoszlop alapozásakor egy sír került elő, ennek hitelesítésére húztuk a 4. és 5. kutatóárkot, ahol 70–80 cm mélységben bolygatatlan löszet találtunk.

Mind a terepviszonyok, mind pedig a helyiek elbeszélése alapján bolygatatlan területnek csak a dombot délről és északról övező szántóföld mutatkozott, ezért aratás után Kiss Ákos leírása alapján – az Ördögásta hegy legnyugatibb fokán, annak déli oldalán – húztunk egy újabb kutatóárkot (9.), ahol 70–85 cm mélyen értük el a bolygatatlan altalajt (lösz). Itt is csak a szőlőművelés nyomát találtuk meg.

A hitelesítő ásátás során egyértelművé vált – amit jelenlegi terepviszonyok is mutatnak –, hogy az 1970-es években az autópálya építéséhez nyitott sóderbányával, majd az azt követő rekultivációval az egész területet több méter mélyen elpusztították. Minden bizonnyal további sírok is előkerülhettek, amit nemcsak a faluban élők elbeszélései, hanem a feltárás során talált koponyatöredék is bizonyít. Már Kiss Ákosék leírták, hogy a területen korábban szőlőművelés folyt, s ekkor is kerültek elő sírok. Mindezek alapján – természetesen a temető kiterjedésétől függően – újabb sírokra csak az Ördögásta hegyet övező szántóföldön számíthatunk.

Az ásátáson részt vett: Homola István és Tokai Gábor, Gergely Balázs egyetemi hallgatók (ELTE).

VÉKONY GÁBOR – CSEH JULIANNA

14. Baracs, Apátszállás

(Fejér megye) **Ró; A; Á**

Folytattuk az Árpád-kori temető 1993-ban megkezdett kutatását. Néhány melléklet nélküli sír feltárásával (a templom körüli temető feltárt sírjainak száma ezzel 276-ra emelkedett) elértük a sírmező keleti határát. Az Ár-

pád-kori temetkezések alatt római kori meszesgödört bontottunk ki. A temető melletti települést kutatóárok-
kal vizsgáltuk, itt két avar kori leletanyaggal keltezett ár-
kot és egy ezeket átvágó Árpád-kori vermet tártunk fel.

Az ásátáson részt vett: Váczi Gábor régészhallgató
(ELTE RI.)

KULCSÁR MIHÁLY

15. Báta, Klastromvölgy

(Tolna megye) *LT; Kk*

Dr. Sümei József, a bátaszéki gimnázium igazgatójának bejelentése nyomán, a Báta DNy-i részén található Klastromvölgyben egy félig kivájt pincejárt oldalában két, félig elpusztított kelta kemencét tártunk fel. A kemencéktől É-ra, a középkori alapokon álló Szent Vér templomtól D-re, az apátságához tartozó középkori melléképület alapozását figyeltük meg a partoldalban és 14–15. századi kerámiát gyűjtöttünk.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

16. Báta, Régitemető-völgy

(Tolna megye) *LT; N; Á; Kk; Kú*

Báta község középső részén, partoldal megerősítő munkálatok során a szakirodalomból is ismert lelőhelyet megbolygatták. A véglegesen az 1800-as évek elején lebontott alsóbátai középkori plébániatemplom területén végzett hitelesítő ásátásunkon elsősorban alaprajzi kutatásokat végeztünk. Kiderült, hogy a 12. században épült kisméretű, patkó alakú apszissal rendelkező templomot a 15. század elején nagyméretű, aszimmetrikus poligonális szentélyű templommá alakították át. A templom körüli temető sírjaiból hármat tártunk fel. Ebből az egyik a 12. századi templom hajófalának alapozása alatt volt részben, ami az első téglatemplom előtti temető létét igazolja a területen. A késő templom omladékában több töredékes faragott homok- és mészkövet találtunk (bordatöredékek, ablak- és ajtókeret töredékek).

A 15. századi templom alapfala alatt egy 4–5. századi gödör részletét tártuk fel. Leletanyaga szürke korongolt kis tál, besimított edény töredéke. A templom körzetében fémkeresővel végzett kutatás során szórványként mintegy negyven darab középkori érmét (I. Lászlótól I. Ferdinándig) és két kelta pénzt találtunk.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

17. Berekböszörmény, Református templom

(Hajdú-Bihar megye) *Á; Kk*

Folytatódott a késő román – kora gótikus templom déli oldalán a műemléki ásátás. Megkezdődtek a külső helyreállítási munkák, melynek során, a nyugati falon

előkerült a harmadik, befalazott kora gótikus ablak, az É-i oldalon pedig a 11. századi rotunda felmenő falának egy szakasza.

M. NEPPER IBOLYA

18. Békés, Borosgyáni Homokbánya

(MRT 10. k. 11/145.)

(Békés megye) *Sza, Á*

1997. őszén leletbejelentés alapján szarmata kori sír-részlet került kibontásra a homokbánya bővítésre szánt területén. 1998. május 11–június 5. között ezt a kitermelésre szánt mintegy 1800 m²-nyi területet tártuk fel leletmentés keretében. Szarmata település tároló helyeit, személgödreit, a településnél kissé későbbi (abba beleásott) szarmata temetőrészletet és szarmata anyaggal kevert Árpád-kori objektumokat találtunk. A feltárt sírokból egy női sír tartalmazott jelentősebb leleteket: fülbevaló-pár, bronz torques, gyöngysor, ket-tős huzalkarperec került elő. A lelőhely déli irányban még folytatódik, ott azonban homokkitermelés terve nem veszélyezteti, arra a részre a leletmentés nem terjedt ki.

S. TURCSÁNYI ILDIKÓ

19. Békéscsaba, Degré utca

(Békés megye) *Sza*

Békéscsaba belterületén, a Degré utca 22. számú ház kertjében, csatorna ásása közben sír került elő. Kiszál-lásunk során már csupán egy gyermekváz lábcsontjait sikerült eredeti helyzetükben megtalálni. A hányóba kidobott és összegyűjtött csontokon kívül egy kézzel formált, kis edény töredékeit is átadták a munkások, amely állításuk szerint a váz mellett feküdt. A tájolás és az edény alapján a sír feltételezhetően szarmata kori volt.

GYUCHA ATTILA

20. Békéscsaba, Kórház

(Békés megye) *N*

Békéscsaba belterületén, a Kórház előtt, új gyógyszer-tár építése során csontvázakra bukkantak. Leletmen-tésünk során 3 sír nyomait találtuk meg. Egyik sírunk csak kis mértékben sérült (1. sír), ebben a test külön-böző részein talált gyöngyök mellett a koponyánál bronz karika töredékét és egy kétoldalas, díszített csontfésűt találtunk. Emberi vázcsontok voltak a kö-zeli hányóban, innen szórványként egy tömbbe korro-dálódott vaskés hegyet, fenőkövet és kovát találtunk, szenes anyag nyomainak kíséretében. Harmadik vá-zunk szintén erősen rongált volt, eredeti helyzetben a koponya alatti rész volt, ezt azonban a váz felett köz-

vetlenül álló épület miatt kibontani nem tudtuk. A rítus és a csontfésű alapján a sírok korát a 4. század vége – 5. század első fele közötti időszakra tehetjük.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

21. Bodoglár, Kőhalom

(Bács-Kiskun megye) **Á; Kk**

1998-ban befejeztük az előző évben megkezdett templom feltárását. A templom eredeti nagysága kb. 11×6 m. Alapozó árkainak legnagyobb mérhető szélessége 120 cm volt. Nyugaton sarokpillérek erősítették a templom falát. Szentélye félköríves. A templom falát későbbi gödrökkel és falkutató árkokkal kibányászták. A nyugati és az északi fal keleti felén, illetve a szentély északi részén sikerült megfigyelnünk a templom eredeti alapozását. A templom alapozását mészszebe oltott réti mészköves réteg alkotta, falai téglából épültek. Az építési technikák alapján a templomot a 13–15. századra datálhatjuk.

A templom belsejében és körülötte sírok helyezkedtek, melyek nagy része bolygatott volt a későbbi kő- és homokbányászó, valamint „kincskereső” gödrök által. A sírok leletanyaga nagyon gyér, a kevés koporsószeg- és dísz alapján a temető a templommal lehetett egykorú. Erre utal az, hogy a sírok tájolása megegyezik a temploméval. Néhány sír esetében azonban a templom pusztulása utáni temetést tételezhetünk fel.

GALLINA ZSOLT

22. Bodrog-Bü, Temető-dűlő

(Somogy megye) **M; Á; Kk**

1979–1983 között folytattunk a nemzeti és az ispánsági központok országos tématervének keretében régészeti feltárásokat a somogyi Bodrog község büi területén. Ennek során feltártunk az ún. Török dombon egy nemzeti monostort és a tőle É-ra lévő, szorosan hozzá tartozó Árpád-kori települést. Velük szemben, kb. 50 méterrel Ny-ra ugyancsak egy Árpád-kori település ház- és kemencemaradványai kerültek elő. A Pogányvíz másik, DK-i dombján találtuk meg Bő falu 12–16. századi templomát a temetőjével. A falu elpusztult középkori lelőhelye a vízfolyás DNY-i dombján, a templommal szembeni völgy lejtőjén húzódott. Az általunk feltárt 11–16. századi lelőhelyek a Bő nemzeti kegyúri monostorával, a Szent Kereszt prépostsággal, illetőleg a hozzá tartozó szolgálonépi településsel és a Bő falu templomával, településével azonosíthatók. Tehát a nemzeti központ Bő nevű faluját ugyancsak meghatározhattuk.

Ezek a lelőhelyek feltételezhetően – az Anonymus által is emlegetett – Ósbő vezér somogyi leszármazottainak az itteni telephelyéhez, esetleg központjához

tartozhattak. A Bő nemzeti somogyi családaira: a Sörnyeire, a Létaira, Szőcsényire, Kürtösire, Lakira már 13. századtól vannak írásos források is.

Először 1983-ban összegeztük a Somogy megye középkori vasművességével kapcsolatos adatokat. 1988-ban indultak meg – Gömöri János és Költő László vezetésével – a somogyi honfoglalás- és középkori vasolvasztó telepek feltárásai (Somogyfajs, Somogyvámos, Gyümölcsény).

1988-ban lelőhelyeinktől K-re, a mai temetőtől 170 méterre lévő szántás dombján – Stampler Imre iskolaigazgató bejelentése nyomán – egy nagyobb vaskohótelep maradványait rögzíthettük. A terület leletmentésére tíz éves szünet után került sor. Stampler Imre szorgalmazására 1996-ban létrejött a Dunaferr-Somogyország Archeometallurgiai Alapítvány, valamint az a somogyfajsi Őskohó Múzeum, amelyben egy 10. századi vasolvasztó műhely látható.

1998-ban – Költő László és Stampler Imre segítségével – egy 7,5×5 méteres szelvényben végeztünk régészeti leletmentést. Már a felső humuszrétegben is nagyon sok fúvócsőtöredék, salak- és ércmaradvány, valamint Árpád-kori kerámiatöredék került elő. Szelvényünk ÉK-i sarkától DNY-ra 3,9 méterre került elő az 1. számú kohó 12,5 cm-es kürtője. Belső ép részének kibontása után egy 49 cm mélységig tartó, teljesen ép kohó jutott a napvilágra. Az 1. számú kohóval szemben kibontottuk a munkagödör területét is. Feltártuk a kohó kivezető nyílását. A kohó alja patkó alakú, mellfalazata egyenes. A nyílása közelébe került egy régebbi kohó alja, salakkal együtt. Az 1. számú kohótól ÉK-re, 1,36 méterre megtaláltuk a 27. majd attól DK-re 64 cm-re a 3. számú kohót. Ezek felső kürtő mérete 16,5 cm-es átmérőjű, míg magasságuk 64 cm-es volt. A kohók előtt jelentkezett az ún. munkagödör feltja is, amelynek bontását rétegesen végeztük. Ennek során ugyancsak nagyon sok fúvócsőtöredék került a napvilágra. A szelvény ÉNy-i sarkától másfél méterrel K-re két – fúvócsövekkel rendelkező – mellfalazat maradványa jutott a felszínre. Tőlük 1 méterrel DNY-ra bontottuk ki a 4. számú, a kürtőnél felül 15 cm-es átmérővel rendelkező és 67 cm-ig lenyúló, teljesen ép kohót.

A három napos leletmentés során a 4. számú kohótól DK-re még átmetsztük a munkagödört is. Legfelül (a már elbontott humuszréteg, illetőleg a törmelékes szint alatt) egy agyagos törmelékes, alatta égéscsíkos, majd újból agyagos, törmelékes feltöltés, és az alatt egy sárga agyagréteg húzódott. Világosan megállapítható tehát, hogy egy nagyobb kiásott gödör agyag partfalába építették be a kohót, illetőleg körben a kohókat. Ezek teljesen a – Gömöri János által feltárt – somogyfajsi kohókkal megegyező típusúak. Korukat a szelvény É-i felében előkerült piros színű dupla hul-

lámvonalas, valamint a szelvény D-i részében talált hullámvonalas kerámiák datálhatják a 10. századra, vagyis a honfoglalás korára.

MAGYAR KÁLMÁN

23. Bojt, Pör-domb

(Hajdú-Bihar megye) U

Nagy Antal gimnáziumi tanuló egy idoltöredéket hozott be a Déri Múzeumba, melyet egy iskolai kirándulás során talált. Sz. Máthé Márta régész ezután kiment a találással a helyszínre és azonosította Bojt – Pör dombot lelőhelyként, mely Gáborjántól D-re, Váncsod és Bojt községek között a Kis-Körös-főcsatorna partján fekszik, bár térképen nem jelölik.

A szóban forgó darab egy Petrești típusú idollal jobb felső lábtöredéke, mely – a kis távolság miatt – importként kerülhetett a késő neolitikumra. Az idollal jó minőségű agyagból készítették; felülete polírozott, sárgásbarna színű. A comb belső részén ferde, párhuzamos vonalak láthatók, melyek vagy besimítás vagy díszítés halvány nyomai. A tárgy erősen töredékes.

Az idoltöredék szemközti oldalán – a combot kivéve – bekarcolt háromszögekből, illetve rombuszokból álló hálószerű díszítés látható, melyeket beszurkált pontszerű bemélyítésekkel töltöttek ki. Az ágyéki részen egy – szintén bekarcolt – négyzetben csillag alakú, beszurkált pontokkal díszített motívum látható.

Az előző díszítés folytatódik a test hátoldalán is, illetve egy másik beszurkált pontokkal kitöltött motívummal kombinálódik. A testen látható dísz valószínűleg ruhadarab ábrázolására szolgál.

A láb a térd fölött tört el. Az ágyéki részen is hiányzik egy darab: innen egy kiálló rész törhetett le.

NAGY EMESE GYÖNGYVÉR

24. Budaörs, IKEA áruház

(Pest megye)

Budaörsön az M1-es autópálya és Baross u. között az IKEA áruház építését megelőző feltárást végeztünk 1998. június 22–július 4-ig. A terület Ny-i oldalán az MRT 7. kötete római és Árpád-kori lelőhelyet jelez.

Párhuzamos, egymástól szabályos távolságban lévő É-D irányú árkokkal kutattuk a leendő áruház alatti részt. A kivitelező által végzet próbafúrások és a mi szondázó árkaink eredményeképpen kiderült, hogy a terület felső 1 méterét újkori töltés borítja. Alatta változó vastagságú, kb. 30–50 cm-es, barna humusz, majd a hajdani mocsarat jelző vékony, fekete, iszapos réteg. Legalul homogén, barna altalaj. Az árkok ásása közben kiderült, hogy már kb. 1,5 méternél jön fel a talajvíz, így a felület nyesése nehézségekbe ütközött. A vékony kultúrretegben sehol nem találtunk régészeti objektu-

mot. Ásás közben 1 db korongolt, pirosra égetett kerámiatöredék került elő.

A terület többi részén, a parkolók stb. alatt csak humuszoltak, mélyíteni nem fognak. Itt figyeltük a gépeket, régészeti jelenség nem került elő, feltárással nem volt szükség. A nyugati oldalon nem érték el az MRT 7. kötet 5/3. számon nyilvántartott lelőhelyet.

OTTOMÁNYI KATALIN

25. Budapest, I. Corvin tér LT; R6; K6

A Budavári Önkormányzat támogatásával folytattuk az 1997 márciusában megkezdett leletmentést. December és május eleje között befejeztünk két 7 szektorból álló szelvényt a tér északi szélén (kb. 250 m²), majd szeptembertől decemberig két nagyobb új szelvényt nyitottunk a terület DK-i és DNy-i negyedében (összesen 800 m²-en). 1997–98-ban így a 3600 m²-es beépítendő terület mintegy kétharmadát sikerült feltárni, pillanatnyilag kutatatlan 650 m²-nyi terület a tér ÉNy-i negyedében és kb. 200 m² a D-en feltárt felületek között. Jelenleg 143 római sír képviseli az ún. „Bem téri ala-tábor” déli temetőjét. Ebből 1997 decemberéig 43 hamvasztásos és 34 csontvázas rítusút, 1998 májusáig további 20 szórthamvas és 8 csontvázas sírt, majd az utolsó kampány során 29 hamvasztásos és 9 csontvázas sírt tártunk fel. A sírok a tér É-D-i tengelyében húzódó II/A (2.) Duna terasz gerincén sűrűsödtek, de mivel a Fő u. feletti legmélyebb zónákban (ÉK-i szektorok) és a legmagasabb DNy-i zónákban is találtunk temetkezési nyomokat, valószínű, hogy a temető eredetileg kitöltötte a tér teljes felületét, így a középkori pincékkel bolygatott DK-i negyedet is. Legkorábbi sírjaink a Kr. u. 1. század közepén keletkeztek (3 urnás sír, 1 szórthamvas, és 1 csontvázas), a sírok zöme az 1. század vége és 3. század közepe közti időszakból való, de a temetőt folyamatosan használták a 4. század közepéig. A szórthamvas sírok laza csoportokba rendeződtek, néhány (3. század végi, 4. század eleji) az ÉK-i szektorokban É-D-i, soros elrendezésű. A csontvázas sírok többsége É-D-i, vagy D-É-i tájolású volt, 5 esetben fektették a halottakat fejjel kelet felé. 3 esetben figyeltük meg római sírok szuperpozícióját, egyébként a halottak elhelyezésekor nem bolygatták a korábbi sírokat.

A római temetőt megelőző kelta telep statisztikája 3 újonnan előkerült épülettel és 10 hulladékgyűjtővel gyarapodott. Idén, a La Tène D lelethorizonttól egyértelműen elválaszthatóvá vált a feltehetően eraviscus (?) település kezdeti időszaka, melyet korábbi objektumok anyaga már jelzett. Most egy hulladékgyűjtőben, nagy mennyiségű kerámiatöredékekkel együtt egy Mötschwill-típusú (LT C 2 periódusra keltezhető) bronzfibulát találtunk.

HABLE TIBOR

26. Budapest I., Szt. György tér 2–10. Á; Kk; Kú
Régészeti kutatást végeztünk az egykori Lovarda köztől a volt főhercegi palota „Luxus istállójának” északi, ívelt homlokzatáig (Fehérvári kapuig) terjedő területen, a Szt. György utca nyugati házsorán. A századforduló óta kert, istálló, majd felvonulási terület és buszparkoló foglalta el a hatszázötven éves telkek és házak helyét. Az újkori házakról rendelkezésünkre állnak múlt század végi kataszteri térképek, fényképfelvételek és nézeti rajzok. Ezek alapján ismert, hogy az egykori Teleki palota melletti köztől kezdve öt telek sorakozott (Szt. György utca 2–10.) egy kisebb közig, amely a Fehérvári rondellára vezetett. A köz túloldalán a Fehérvári kapuhoz épült egykori tüzérlaktanya (Szt. György u. 12.) emelkedett. A várfalak felőli oldalon bástyasétány vezetett csakúgy, mint a Fehérvári kapu északi oldalán vezet ma is. Az újkori telkek homlokzatát tehát mintegy 10 méterrel a várfalak mögött vonták meg. Az 1696-ból származó első telekösszeírás („Zaiger”) adatai szerint egyébként mindegyik telken voltak kisebb vagy nagyobb falmaradványok, különösen pedig a 4–8. sz. telkek rendelkeztek jó falakkal, régi pincékkel és boltzatokkal.

A középkori beépítés emlékei a 14. századtól kezdve maradtak fenn. Feltártuk a középkori zárt sorú utcai beépítés vonalát, a homlokzat mögött elhelyezkedő pincékkel együtt. A középkori homlokzat vonala kb. 1,5–2 méterrel hátrébb húzódott az újkori homlokzat vonalánál. A középkori telkek nagy vonalakban meg egyezni látszanak az újkori telkekkel, a kisebb módosulások a török kori pusztulással magyarázhatók. A feltárt középkori épületek egyike sem régebbi a 14. század közepénél. A késő középkori és újkori beépítés a telkek területén annyira intenzív, hogy nagyon kevés feltárható terület maradt szabadon, ahol a 14. századnál korábbi beépítést megfigyelhettünk volna. Jóval több megfigyelésre volt lehetőségünk a bástyasétány területén. Mindössze a Szt. György utca 6. sz. egykori udvara adott módot arra, hogy ott korábbi rétegek megőrződjenek. Egyelőre nem sikerült megismernünk a terület 13–14. századi beépítését, csupán azt állapíthattuk meg, hogy a korszak folyamán sorozatos építkezések zajlottak le, amelyek során a szinteket jelentősen megemelték egészen a mai járószintig, vagy kevéssel fölé. A mai felszíntől kb. 1,5 méterre a 13–14. század fordulóján elpusztult faépület gerendamaradványai kerültek elő.

A Szent György utca 6. számú ház udvara alatt a márgába mélyedő, K-Ny irányú árok részleteit tártuk fel. A Várhegyet keresztülszelő árok további szakaszait korábban már megfigyelték a Honvédelmi Minisztérium udvarán és a Színház utcában is. Ásatásunkon egyelőre a leőrkörülmények nem tették lehetővé, hogy eldöntsük, az árok természetes, vagy mesterséges ere-

detű-e. Amennyiben mesterséges, akkor véleményünk szerint őskori eredetűnek tartható.

A város 13. század közepén épült első városfala az eddig feltárt területen 30 m hosszan került napvilágra. A Szt. György utca 6. számú telek mögött az 1981-ben Zolnay László által már felfedezett félköríves torony rendkívül jó állapotban került elő. A most feltárt torony tört édesvízi mészkőből rakott falai a várlejtő irányába 4,50 m magasságban állnak, a szikláig mélyített belsejében a falak 3,5 m magasak, a város felől az eredeti járószint fölé 1 méterrel magasodik. Bejáratának szárkövei és küszöbköve eredeti helyükön őrződtek meg. A 14. század második felében épült második városfal hozzáépült az Árpád-kori toronyhoz és a mai várfal mögött kb. 4 méterre, azzal párhuzamosan halad a város kapuja felé. A második városfal meglehetősen vékony falazatú erődítés, hiszen a falvastagság mindössze 1,20 m. A fal tört mészkőből egyenletesen rakott, kavicsos habarccsal szilárdított, jó minőségű. Igen jó állapotban van, hiszen a feltárt szakaszon magassága a lejtő felől mintegy 4,50–5 m, amíg a város irányából kb. 2 m. A második városfal mögött az Árpád-kori városfalat egy idő után elbontották. A bontás pontos idejét még nem sikerült meghatároznunk, de megfigyelhettük, hogy 16. századi falak és kemencék már az első városfal visszabontott tetejére épültek rá. Különös figyelmet érdemel két nagyméretű ipari kemence, amelyek fémfeldolgozáshoz kötődnek. A kemencék környezetében rengeteg bronz és rézolvadék, öntőforma töredék került elő. A toronytól északra kb. 7 méterre a városfal elvékonyodik és nyílás töri át. A nyílás külső oldala előtt falazott emésztő aknát tártunk fel. A toronytól északra kb. 20 méterre kezdődően további középkori épületfalakat tártunk fel, amelyek a második városfal elé épültek. A falak közét leomlott reneszánsz palotahomlokzat törmeléke tölti fel. A tisztán épülettörmelékes feltöltésből jelentős építészeti részletek kerültek elő: reneszánsz kőfaragványok (dekoratív, gyümölcsfüzérés, palmettás keretdíszek, felirattöredék, tojássoros párkány, nyíláskeret töredékek), reneszánsz idomtégla elemek (kymatragozatos keretek, tojássoros párkányok), valamint egyedülálló jelentőségű, figurális motívumokkal díszített festett faltömbök. A feltárt falakon mindenütt jelentős pusztulás nyomait figyelhettük meg. Ezen a szakaszon a második városfal megdőlt. A fal előtti merőleges falak repedezettek, a lejtő irányába szétnyíltak. Egyértelmű, hogy jelentős külső beavatkozás, minden valószínűség szerint ostromágyú tette tönkre az épületet.

A pusztulás idejeként Wilhelm Roggendorfnak János király, illetve Fráter György elleni 1530-as, vagy 1541-es ostroma jöhet számításba. A toronytól északra eső szakaszon az 1530-as években János király idejében az első ostromokat követően újabb külső várfalat

emeltek a korábbi falak elé, amely a mai várfal magját képezi. A fal köpenyként veszi körül a tornyot, majd megkerüli a falazott emésztőt (ez az oka a mai várfal irányváltásának) és innen egyenesen fut a kapu irányába. A mai városfal ezen török kori magja ma erősen kifelé dől a lejtő felé. 1849-ben ugyanis éppen feltérési területünkön lőtték azt a részt a falon, amelyen át a honvédek Budát visszafoglalták a császáriaktól. (A rés pontos helyét még nem tártuk fel.) Az ostromágyú hatására a harmadik városfal a teljes feltárt szakaszon megdőlt. Érdekes módon az elmozdult falat nem bontották ezután le, hanem az 1850-es években egy vastag köpeny eléfalazásával megtartották és megszilárdították.

Az ásatáson részt vettek: Bechtold Eszter, Belényesi Károly, Belényesiné Sárosi Edit, Deli András, Egedi Barbara, Serlegi Gábor, Sófalvi András, Stibrányi Máté, Szabó László régész hallgatók. Geodéta: Viemann Zsolt.

BENCZE ZOLTÁN –

B. NYÉKHELYI DOROTTYA – VÉGH ANDRÁS

27. Budapest I., Szent György tér 4. Kk; Kú

1998 áprilisától december közepéig, beépítést megelőző feltérást végeztünk a volt Teleki-, majd József főhercegi palota területén. A palota még fennálló falait 1968 folyamán felrobbantották. A vastag épülettörmeléklet leszedve mindenütt csak a pincszint padlóját és csekély felmenő falakat találtunk az épületből.

Az ásatást a K-i oldalon kezdtük, itt rögtön az újkori pincepadló alatt középkori, az eredeti sziklába mélyített pincék maradványait találtuk. Az épületek K-Ny-i irányú csekély falmaradványát az egykori palota udvarán is észleltünk.

Az egyik középkori pincéből K felé egy mélypince nyílt, melybe beleépítették az újkori palota É-D-i irányú homlokzati zárófalát. A felső pincszint középkori betöltésében a változatos kályhacsempe anyag mellett kőfaragó műhelyre utaló több építészeti modellt találtunk.

Megállapítottuk, hogy az egyik épület – többszöri átépítéssel – megélhette Buda visszafoglalását. Egyik többszörösen átépített falszakasza egy török kori betöltésű gödörre zuhant rá; elplanírozott épülettörmelékes omladékának egy részét egy mély, török kori leletanyagot tartalmazó akna felső betöltésében találtuk meg. ez utóbbi gazdag leletanyagából kiemelkedik két aranyszírtű maradvány; illetve egy majdnem ép, feliratos talpas tál.

A terület Ny-i felén a várfalak egymáshoz való viszonyának tisztázását is elkezdtük. Előkerült a legkorábbi városfal egy kis szakasza, a II. (ún. Anjou-kori) városfal hosszabb szakasza, mely itt belső vakárkádokkal tagolt.

Összességében elmondhatjuk, hogy a mostoha te-repviszonyok ellenére – (a természetes sziklafelszín itt erősen felmagasodik, ugyanakkor az újkori palotaépület falait általában a szikláig lealapozták) –, a középkori és török kori leletanyag rendkívüli gazdasága és változatossága mellett fontos adatokat nyertünk a terület középkori és újkori beépítettségéről.

A kutatást 1999-ben folytatjuk.

Az ásatáson részt vettek: Terei György, Orosz Krisztina, Szabó László régészhallgatók, Viemann Zsolt geodéta.

B. NYÉKHELYI DOROTTYA – BENCZE ZOLTÁN –
VÉGH ANDRÁS

28. Budapest, II. Bécsi út 25. –

Lajos u. 26. – Sajka u. 4. Ró

A II. Lajos u. 26. – Bécsi út 25. – Sajka u. 4. szám alatti telek első feltérési periódus rövid megszakításokkal 1993. május elejétől szeptember végéig tartott, melyben a telek Lajos utcai és a Sajka utca menti részét kutattuk. A beépítési terv módosulása folytán kerülhetett sor a második feltérési szakaszra, az 1998. április vége és június eleje közötti időszakban.

A beépítésre váró telek Ny-i részén a vegyes rítusú római temető egyik parcellájának részletét tártuk fel. A temetőrész K-i határát tudtuk csak meghatározni, kutatásunkat a környező utcák behatárolták. Az 1993-as feltérás során 16, az idei feltérési szakaszban pedig 9 sír kibontására került sor. A hamvasztásos sírok nagyjából É-D-i tájolásúak, mellékletként csaknem minden temetkezésnél a faszénréteg tetejére, a sír sarkaihoz több, hasonló típusú, kerámiából készült korsót helyeztek. Két temetkezésnél az elégetett hamvakat valószínűleg bronz veretekkel ellátott, fából készült kisebb ládában földelték el, s a mellékletek egy részét a láda mellett, a kiásott sírgödörben helyezték el. A csontvázas temetkezések közül csupán kettő volt K-Ny-i tájolású, a többség É-D-i irányú. A feltárt temetőrészben egymásra temetkezés nem volt, a hamvasztásos és a csontvázas sírok vegyesen, viszonylag szabályos sorokat alkottak.

R. FACSÁDY ANNAMÁRIA

29. Budapest, II. Budakeszi út 91–95. Lt; Kk

A budaszentlőrinci pálos kolostor területén, a tervezett új erdészeti székház helyén 1998-ban nyílt alkalomunk kutatni. A kolostor alatti tereplépcsőt 8, megközelítőleg Ny-K-i irányú kutatóárok-kal vizsgáltuk át. Az 5–6. és 7. árokban két nagy Ny-K-i irányú, valószínűleg a kolostor vízvezetését biztosító árok került napvilágra. A két árokból igen sok késő középkori, szürke, redukált égetési móddal készült grafitos edény

töredéke került elő, melyek közül többnek peremén bepecsételt bélyeg volt. A kutatóárkokból kiderült, hogy a budaszentlőrinci pálos kolostor kőépületei idáig már nem húzódtak le.

A feltárás területén néhány kelta telepjelenség (gödrök) került elő. A Budaszentlőrincen megmentett leletek a kelta időszak késői szakaszához tartoznak. Az objektumok arra utalnak, hogy itt falusias jellegű település lehetett, melynek szélét sikerült megtalálnunk. A hulladékgödrökben talált kerámiák és paticsdarabok arra engednek következtetni, hogy a telepen felmenő falú, sárral tapasztott favázás házak álltak. Az előkerült edénytöredékek között sűrű tálak, korsók, grafitos, fésűs edények, tárolóhombárok és más háztartási edények voltak. A használati tárgyak közül egy nagy, bronz fibula és szövőszékhez tartozó agyagnehezékek kerültek felszínre. E kis településtöredék a főváros kelta korának nagyon értékes adaléka lehet, hiszen ebből a korból (sőt az egész őskor idejéről) erről a területről nem állt eddig rendelkezésünkre adat. A területet további kutatásra is érdemesnek tartjuk.

BENCZE ZOLTÁN – HANNY ERZSÉBET

30. Budapest, II. Szépvölgyi út 18–22. Ró

1998 folyamán, május és október között, a beruházást megelőzően tárhattuk fel a területet. A római kori beépítettség szempontjából az ásatás a vártnál kevesebb eredményt hozott. Elsősorban az ún. Szépvölgyi árok különböző korból származó geológiai rétegeit figyelhetjük meg, melyen a közeli települések bemosott kerámiaanyaga halmozódott fel helyenként. A kora római korszak településének emlékeként egy gödör anyagát bontottuk ki, melyből jelentős mennyiségű festett bennszülött és kora római házikerámia, valamint egy emailos berakású fibula került elő.

R. FACSÁDY ANNAMÁRIA

31. Budapest, III. Bécsi út 46–50. Ró

1998 júniusától 6 hónapos leletmentést végeztünk az egységes beépítésre szánt terület Bécsi úti keleti felén. Az 1800 m²-nyi felület régészeti kutatását a tulajdonos (SBI Hungary) finanszírozta. A területről, mely az ún. „Bécsi úti római temető” déli részéhez tartozott, a század eleje óta rendelkezünk információkkal (Kuzsinszky B., BTM Adattár H419-83 és Németh M. BTM Adattár 432–77.). 1993 és 1997 között, a Bécsi út 38–44. sz. telkeken sírkertekkel körülvett csontvázas és hamvasztásos sírok kerültek elő.

A terület első római periódusát (I.) idén is szegényesebb életmódra utaló gödrök képviselték, majd az Kr. u. 2. század elején nagyobb, kőfallal körülvett sírkertet alakítottak ki (kb. 400 m²-en), melynek keleti

harmada a Bécsi út alatt fekszik, DNy-i részét pedig újkori pincével pusztították el. A temetkezési egységet Ny-on egy 10 m széles út és vizesárok határolta, belső terét architektonikus konstrukciók, sírkövek és szobrok díszíthették, pusztulási rétegéből mesterien megmunkált kő oroslánfej került elő. A sírkertet 3 egymástól elkülöníthető periódusban használták (II–IV.). A II. és III. periódusból származó mintegy 100 sírból 85 volt hamvasztásos, 15 pedig csontvázas rítusú, ezek pontosabb korszakolása csak a leletanyag feldolgozása után lehetséges. A IV. periódusban köves burkolattal látták el a nyugati oldalon lévő utat, melyet éremleletek tanúsága szerint még a 4. században is használtak. Ekkorra a sírkert már elpusztult, szórványos 3. század végi 4. század eleji temetkezéseket figyeltünk meg erózióval fedett pusztulási rétegében.

PATRICE BERTIN

32. Budapest, III. Bécsi út – Farkastorki út Ró

A Budapest III. Bécsi út – Farkastorki út – Perényi utca – Nagybátonyi út által határolt területen 1998 őszén Interspar áruház építését kezdték meg, melynek során régészeti leletek kerültek a felszínre.

A Nagybátonyi utat a Farkastorki úttal összekötő új útszakasz területén már csak utólag konstatálhattuk az itt húzódó római kori temető hozzávetőleges kiterjedését és rétegviszonyait.

A Farkastorki utat végigkísérő közműárok Bécsi útról induló szakaszának első részét már kiásva, sőt részben visszatöltve találtuk. A metsztfalban látható nyomokból egyértelműen kiderült, hogy a munkálatok során legalább 7 db római kori szarkofág, illetve kőláda sír, valamint földsír semmisült meg részben vagy egészen. A csatornaárok további részében leletmentés során összesen 22 római sírt bontottunk ki, illetve figyeltünk meg a metszetben. Ezek döntő többsége kőláda sír vagy szarkofág. Tájéolásuk Ny-K-i, kevés melléklettel, részben már kirabolva kerültek elő. A kőláda sírok készítéséhez korábbi faragott köveket használtak fel, többek között aedícula-fal részeként valószínűsíthető darabot, valamint sírkertből szárazó loricae-t.

A közműárok „útjába” több, különböző technikával készült falszakasz is bekerült, ezek közül az egyik falsarok sírkert részeként értelmezhető.

Minden hátránya, leleteket megsemmisítő volta mellett a Farkastorki út mentén kiásott közműárok teljes, nagyjából K-Ny-i metszetet eredményezett a Bécsi út és a Táborhegyi út közötti területről.

R. FACSÁDY ANNAMÁRIA

33. Budapest, III. Bokor u. 21. Ró, Kö

1998 késő őszén (október–november) leletmentést vé-

kemencével, illetve égetőhellyel, melynek maradványait egy újkori pince nagyrészt megsemmisítette, meglétére s az itt folyó ipari tevékenységre csak az átégett rétegekből és az előkerült összeégett, rontott maradványokból (imbrex) következtethetünk. A késő római korszakban több épület állt a területen. Ezek közül kettő részletét bontottuk ki. 60 cm-es falazatuk vegyes technikával készült, a kövek között helyenként kiegyenlítő téglasort alkalmaztak.

Az ásás során több római kőemlék került elő, a három, feliratos sírkő másodlagos felhasználásban került e területre.

R. FACSÁDY ANNAMÁRIA

35. Budapest, III. Fényes Adolf utca 6–8. R6

A Fényes Adolf u. 6–8. telken épülő irodaház előzetes régészeti feltárást Aquincum katonavárosának főútja, a limes út és az azt kétoldalt kísérő 1–3. századi épületsor homlokzati frontjának részletei kerültek napvilágra.

A lakónegyedet a katonaváros kiürítésekor hagyták el, de az épületek a katonaváros város funkciójának megszűnése után is, valamilyen formában, használatban maradtak, falaikat csak a középkor folyamán kezdték elbontani.

MADARASSY ORSOLYA

36. Budapest, III. Hajógyári-sziget R6

1998 március-májusában a Budapest Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatala Település Értékvédelmi Ügyosztálya finanszírozásával végeztünk kutatást. Célunk a helytartói palota együttes déli lezárásának tisztázása volt. Az 1996-ban megtalált KNy-i irányba futó, feltételezett zárófal folytatását és pontos irányát akartuk tisztázni. A terepadottságok miatt (használatban lévő út, parkoló) az első árkot a fal megtalálásának helyétől keletre, mintegy 65 méterre jelöltük ki. A mintegy 96 m hosszú árokban római objektumokat nem találtunk. Az árok északi, mintegy 42 méterre méteres szakaszában újkori beton alapozás mindent elpusztított. Ettől délre 13 méterre a kutatóárok keleti és nyugati metszetében természetes árkot figyeltünk meg. Az őskori réteg megfigyelésén túl, néhány őskori cölöplyukat és gödröt sikerült dokumentálnunk.

Az első kutatóárok eredménytelensége miatt a következő szondát (egy 7×6 méteres területet) nyitottunk az 1996-ban megtalált faltól K-re, majd ezt bővítettük mind keleti, mind nyugati irányba. A keresett fal derékszögben befordult északi irányba. Külső oldalán vörös színű vakolatot figyeltünk meg, mellőle a törmelékből sok falfestmény töredék került elő. Rábontottunk az 1996. évi kutatóárokra is, hogy megku-

tassuk az akkor megfigyelt íves fallal (torony?) való csatlakozást, de ezt az itt futó elektromos vezetékek miatt nem tudtuk megnézni.

A feltételezett déli zárófaltól keletre egy római épület északi és keleti falszakaszát dokumentáltuk. A falak belső (déli és keleti) oldalán színes festésű vakolat maradványát találtuk a lábazati részen. A festés mintája sajnos nem volt kivehető, sárga és piros apró foltok voltak megfigyelhetők tojáshej színű alapon. A töredezett vakolatot a restaurátorok rögzítették. A falak által határolt járószinten egy 35 cm átmérőjű oszlop lenyomata maradt meg a habarcsban. Az épület kutatását kelet felé az idő rövidsége, újkori pillérek és aknák, valamint elektromos vezetékek akadályozták. További kutatások feladata ezen objektum rendeltetésének és kronológiai viszonyának tisztázása a feltételezett zárófallal. A régészeti leletanyagból elsősorban a számos falfestmény és stukkó töredék jelentős.

A vakolatokat és még eredeti helyükön lévő festett falrészleteket Perjés Judit konzerválta. Az őskori kutatásokat Endrődi Anna végezte.

Munkatársak voltak: Antoni Judit, Vándor Andrásné geodéta, Czirják Pálné rajzoló, Komjáthy Péter fotós. A kutatásokat figyelemmel kísérte H. Vladár Ágnes műemlékes építész. Geomorfológiai vizsgálatokat dr. Schweitzer Ferenc (MTA Földrajztudományi Kutató Intézet) végzett. A munkák során felmerült műszaki problémák megoldásában a Hajógyári Sziget Vagyonkezelő Kft. volt segítségünkre.

H. KÉRDŐ KATALIN

37. Budapest, III. Kecse u. 7. R6

1998. november 26. és december 18. között leletmentést végeztünk a (korábban Bécsi út 64. sz. telekkel egy tagban lévő) magánterület nyugati felén. Az átkutatott, kb. 100 m²-es telekrész a Kis-Kecse hegy keleti lejtőjének középső harmadát foglalja el. A mintegy 25–30 cm vastag, újkori kertműveléssel bolygatott humuszréteg után, az erodált felszín (humusszal kevert, barnásszürke erdei talaj) alatt már fél méter mélyen megjelent a hegy apró kötőrmelékekkel kevert, löszös, okkersárga geológiai rétege, melybe a hegygerincről lecsúszott, nagyobb mészkőtömbök ágyazódtak. A kötőrmékek közé mosódott, régészeti szempontból steril természetes mélyedéseken és néhány újkori hulladék-gödrön kívül szórványos római cserépanyag koncentrációját tapasztaltuk a terület ÉK-i negyedében. Felnőtt ember rossz megtartású, ÉNy-DK-i tájolású csontváza feküdt a terület DK-i sarkában, mely leletanyag hiányában nem datálható. Tapasztalatunk szerint a telekrész már nem érintette az ún. „Bécsi úti római temető” nyugati szélé.

HABLE TIBOR

38. Budapest, III. Óbudai Gázgyár R6

Az Óbudai Gázgyár területén a Graphisoft Park építéséhez kapcsolódóan, a korábban, 1996-ban végzett szondázó jellegű kutatás területéről ÉK-re, földnyerő gödör ásása közben sírok kerültek elő. A földmunkával érintett területen megindult leletmentés hat, részben csontvázas földsírt, részben téglasírt eredményezett. Bár az ún. gázgyári temető kiterjedéséről pontos felmérések nem állnak rendelkezésünkre, az eddigi adatok és a mostani feltárások eredményei alapján valószínűnek tarthatjuk, hogy a késő római kori temető egyik legdélebbi sírcsoportját találtuk meg. (A sírok feltárását Bugán Adél irányította.) A temetőrészhez észak felé közvetlenül csatlakozó területen, nagy felületen volt lehetőségünk kutatni, ami már csak azért is kiemelkedő jelentőségű, mert a Gázgyár több ezer hektáros területén, ahonnan számos igen jelentős régészeti leletet, objektumot ismerünk, mind a mai napig nem folyt részletes felületi feltárás.

A kb. 80×80 méteres felületen, mintegy három hónapos munkával, egy nagyjából É-D-i irányban húzódó cölöpös konstrukció nyomait dokumentálhattuk. A konstrukció azonosítását, datálását nehezíti, hogy az előkerült objektum valamennyi eleme igen rossz állapotban volt. A sír mellékletét mindössze egy gömbtestű üvegpalack alkotta, mely a 4. század végére datálható.

A feltárás a BTM finanszírozásában történt.

ZSIDI PAULA

39. Budapest, III. San Marco u. 56. R6

1998 novemberében végeztünk építkezést megelőző, szondázó jellegű régészeti kutatást a Kiscelli utca – San Marco utca sarkán. Az É-D-i kutatóárokban római omladékot találtunk. Az árok déli végében a Kiscelli úti kerámiaműhely működésével egykorú kora római szinten hamuval és a közeli műhelyben gyártott házikerámiával betöltött gödör részletét tártuk fel.

BUGÁN ADÉL

40. Budapest, III. Szentendrei út 139. R6

Az Aquincumi Múzeum területén, a DK-i kőtár részűjének talajcseréjéhez kapcsolódva alkalom nyílt a kőtár előterében lévő terület rendezésére. A terület nyugati fele a polgárváros ún. nagy lakóházának keleti oldalához kapcsolódó oldalfolyosós lakóépületet foglalta magában, melyet már a múlt századi feltárások is érintettek. Miután a munka célja a terület rendezése volt, a földmunkákkal csupán a felszínhez közeli, már bolygatott, kevert réteget értük el. A munka során az épület ránk maradt legkésőbbi periódusának falkoronái kerültek ismét a felszínre, melyeken korábban nem

végeztek konzerválást. A most előkerült falakat H. Vladár Ágnes tervei alapján megerősítettük. A kelet felé teraszosan lejtő épület felszínhez közeli rétegéből sok, elsősorban kerámialelet került elő.

ZSIDI PAULA

41. Budapest III. Szentendrei út – Bogdáni út sarok R6

A volt Harisnyagyár telkén egy autószaalon építéséhez kapcsolódóan végeztünk szondázó jellegű kutatást. A vastag újkori feltöltésben előkerült egy korábbi – feltehetőleg múlt században is használt – kövezett út felülete. Az út ÉK-DNy-i irányú, mely egybevág a katonaváros diagonális útjainak irányával, s felülete hosszú használatról tanúskodik. Az út felületéről újkori és kevés számban római kori cserepek is előkerültek.

ZSIDI PAULA

42. Budapest, III., Szőlőkert utca 6. R6

Az 1998. évi kutatás előzménye az aquincumi polgárváros és a katonaváros közötti területen, az 1995-ben végzett szondázó jellegű feltárás volt, melynek során épületre utaló maradványokat figyelhattunk meg. Az építkezést megelőző feltárásra két részletben került sor, összesen 41 munkanap alatt. A feltárás – az előzetes eredmények alapján – egy villagazdaság peremének több periódusát hozta felszínre, a 2–4. századból. Előkerültek azonban objektumok a terület római kori használatának – a villagazdaság létesítését megelőző – időszakából, valamint a gazdaság épületeinek felhagyását követő időszakból is.

A kutatási terület nyugati részén előkerült – a feltehetően a villagazdasághoz tartozó – sírkert is. A zárt, díszes oldalával befelé forduló, egyébként egy ÉK-DNy-i kerítésfalhoz (?) épített, mintegy 10×5 méteres területen 17 sírt tártunk fel.

A feltárás a BUDMIL Kft. költségén történt.

ZSIDI PAULA

43. Budapest, III. Tímár u. 21. R6

A Tímár u. 21. régészeti feltárásán a katonaváros eddig ismeretlen D-i körzetéről szerezhettünk új információkat.

A legkorábbi településnyomok egy 1. századi ipari jellegű létesítményhez tartoznak, mely a 2. század elején megszűnt. A területet elplanírozták, majd egy kőalapozású, vályogfalas lakóházat emeltek a helyén, melyet a 2–3. század folyamán többször átépítettek.

A lakóház alapterülete nagyobb, mint a megkutatott telek, így egyetlen zárófalat sem sikerült lokalizálnunk.

MADARASSY ORSOLYA

44. Budapest, III. Vályog u. 14. R6

1998. március–áprilisában végeztünk régészeti feltárást a Vályog utca 14. sz. telken. A telek D-i felén sikerült egy 2. századi ház zárófalaiból rögzítenünk. Ez a ház, kicsit eltérő tájolással a 2. század eleji épület megújítása. Mindkét periódusa mind technikailag, mind topográfiaiailag megfelel a canabae eddig megfigyelt városrendezési elvének.

Előkerült a canabae coloniává emelésének idejére keltezhető 3. századi lakóház sarka, mely a 3. századi ház sarkától K-re, az eddigi insula központi udvara felé folytatódik, és az 1996-ban megfigyelt házbelső zárófala. Tehát itt nem a 2. századi épületet bővítették, hanem a telken belül teljesen új, igényesebb kivitelű lakóházat emeltek a 3. század elején.

A 4. század folyamán a katonaváros nagy része, így a Vályog utca vonala is, már biztosan külterületnek számított, egy késő római segédcsoport temetkezett az elplanírozott épületek mentén. Ennek a temetőnek tártuk fel újabb 21 sírját a telken. A sírcsoport a temető második periódusához tartozik, mivel a korábbi földsírok foltjának jelentkezése is mélyebbre esett a leendő épület alapozási síkjánál. A sírcsoport elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy a 3. századi lakóház megépítése után a 2. századi épület még valamilyen formában funkcionálhatott, mivel falai a 4. században még láthatóak voltak, így sírkertek kerítőfalaként használták fel.

MADARASSY ORSÓLYA

45. Budapest, III. Záhony utca R6

A Szentendrei út – Záhony utca sarkán lévő, jelenleg beépítetlen telken, a tervbe vett új múzeumépület I. ütemének helyén szondázó jellegű kutatást kezdtünk. A terület az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül helyezkedik el, éppen annak a természetes terasznak a peremén, amelytől kezdődően a terület – a polgárváros teljes É-D-i kiterjedésében – keleti irányban erősen lejt. A kutatás első fázisában két kutatóárkot húztunk, a tervezett 30×30 méteres nagyságú új épület alapjának területén belül, É-D-i és K-Ny-i irányban. Az árkok elhelyezését jelentősen befolyásolta a területen deponált nagy mennyiségű megmunkált kőanyag, melyet a 60-as években a Budapesti Múemlékfelügyelet rakott le a helyszínre, több rétegben. Csak a kőkupacok között szabadon álló területek álltak egyelőre a kutatás rendelkezésére.

Az 1. sz. kutatóárok északi végében egy sírcsoport hat sírja került elő, melyek közül négyet feltártunk. Külön figyelemre méltó a 2. sír betöltéséből származó ólomvotív, melyhez hasonló, további két fogadalmi tárgy került elő az 5. és 6. sírok betöltéséből is, az északi metszetenél. Teljesen bolygatatlan volt azonban az

1. sír, melyet a kiásott sírgödörben rózsaszín habarcsból és téglából állítottak össze. A szétesett vázcsontok alatt és között kétféle textília maradványai voltak.

ZSIDI PAULA

46. Budapest, III. Zsófia utca 16. R6

Az aquincumi polgárváros északi városfalán kívül eső, az amfiteátrumtól keletre lévő telekről a felső törmelék, mintegy 80 cm vastag réteget eltávolították, talajcsere céljából. Az így megtisztított területen, mielőtt még az új talajt ráhordták volna, szondázó jellegű kutatást végeztünk. A két kutatóárok alapján megállapítottuk, hogy az újkori rétegek alatt a korábbi, római kori rétegek már erősen lepusztultak, s az altalaj felett csupán 60–80 cm vastag rétegsor maradt ránk. Az egykori járósínek teljesen megsemmisültek, s csupán a földbe mélyített jelenségek maradtak ránk. A terület északi irányban erősen lejtett, ami azt támasztja alá, hogy a szondázás során előkerült falkiszedés, illetve gerendanyom, valamint az azt kísérő árok ugyanazon a kiemelkedésen helyezkedett el, amelyre a közeli amfiteátrumot is helyezték. A fa-szerkezetű épület ÉK-i sarkaként értelmezhető jelenségsor, topográfiai összefüggései alapján, feltehetőleg az amfiteátrumhoz, vagy a gladiátor laktanyához tartozó, azt kiszolgáló épületek egyikéhez tartozhatott. Miután az egykori járósínek alatti rétegekben dolgoztunk, leletanyag alig került innen elő.

ZSIDI PAULA

47. Cigánd, Csabahomok B; Szk; N

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

A bodrogközi Cigánd község határában található a Csaba-homok nevű, hajdan a Tisza árterében fekvő kb. 150×100 méternyi kiterjedésű homokdomb. A domb felszínén Barati Attila pácini polgármester embercsontokat talált, s ennek alapján feltételeztük, hogy honfoglalás kori temető maradványait rejt a föld. Karcsai Ásatásom idején a helyszínre kiszállva azt tapasztaltam, hogy a felszínen bronzkori, vaskori és népvándorlás kori edénytöredékek is találhatóak. Némethi Károly cigándi polgármestertől azt az információt kaptam, hogy e dombról a Tisza-híd építése során már hordtak el földet, illetve, hogy a dombot a közeljövőben elszándékozzák planírozni. Ezen információk birtokában végeztünk ott 1998. májusában egy kisebb szondázó ásatást. A feltárás során 10. századi leleteket nem találtunk ugyan a dombon nyitott 5×25 méteres szelvényben, előkerült viszont egy e tájon rendkívül ritka, a Kr. e. 7–6. századra keltezhető szkíta hamvasztásos sír, valamint nagyrészt üres árkok és gödrök. Az elhunyt hamvait egy agyagedénybe helyezték. Az urna mellé még egy kisebb fazekat, s két tálat is a sírba tet-

tek. Utóbbiak közül az egyik – a csőtalpas tál – ritkának számít e korszak leletei között.

A feltárást a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, valamint Pácin község önkormányzata anyagi támogatásával végeztük.

Az ásatáson részt vett Simonyi Erika régész, Czifrák László gyűjteménykezelő (MNM) valamint Langó Péter ELTE IV. évf. régészhallgató.

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

48. Csabdi, Vasztélypuszta – Várdomb

(Fejér megye) **Á; Kk**

Folytatódott a 13–14. századi „kisvár” 1997-ben elkezdett leletmentése. A történeti adatok alapján a lelőhely a Rozgonyi-ős Básztelek nemzetség erődített lakóhelyével azonosítható. A feltárások két épület nyomait hozták felszínre. Az 1. sz. épület maradványainak értelmezését több újabb kori bolygatás, valamint a nagyfokú talajerózió által okozott pusztítások nehezítik. A négyszögletes alaprajzú döngölt agyagpadlós, tapasztott boronafalú épület pusztulását tűzvész okozta. A padlót fedő vastag égett omladékban a bezuhant tetőszerkezet egy részének szénre égett maradványát is megtaláltuk. A 2. sz. épület – amely az ásatási megfigyelések alapján az előbb bemutatottnál korábbi – csak részleteiben ismert, alaprajza egyelőre nem határozható meg.

A gazdag régészeti emléktárhely – kerámiaedények töredékei, nyílhegyek, patkók, sarkantyú, sarló, különböző bronzdíszítmények, vasalások, cseppdíszes üveg-edény töredékei, illetve a 14. század elejéről (Szép Frigyes, 1314–1330, CNA B-214) származó bécsi denár – mellett jelentős mennyiségben került begyűjtésre archaeobotanikai leletanyag is (gabonafélék, szilva, őszibarack stb. magvai, borsó, alma).

A botanikai leletanyag gyűjtését Berzsényi Brigitta (MTA RI) és Torma Andrea (Mezőgazdasági Múzeum) archaeobotanikusok végezték.

A feltáráson hosszabb-rövidebb ideig részt vett: Flatsker Melinda restaurátor, Váczi Gábor, Füredi Ágnes, Nagy Ágnes, Botár István régészhallgatók (ELTE RI).

KULCSÁR MIHÁLY – TEREI GYÖRGY

49. Csárdaszállás, Baráthalom-dűlő, Kordik-tanya (MRT 10. k. 4/40. lh.)

(Békés megye) **M-Á**

1998. június 23–29. között leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során négy 10–11. századi sírt tár-

tunk fel. A leletanyagban vascsatok, vaskések, állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

50. Csárdaszállás, Baráthalom-dűlő, Majdán tanya (MRT 10. k. 4/4. lh.)

(Békés megye) **Sza**

A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során nyolc szarmata kori objektum részletét tártuk fel. A leletanyagban kerámiatöredékek és állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

51. Csárdaszállás, Csárda-zug, Kovács-tanya (MRT 10. k. 4/41. lh.)

(Békés megye) **Sza**

A lelőhelyen a leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során nyolc szarmata gödör és nyolc árok részletét tártuk fel. A leletanyagban kerámiatöredékek, állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

52. Csárdaszállás, Fábánvára (MRT 10. k. 4/1. lh.)

(Békés megye) **Sza**

1998. június 23-án leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A feltárást a Gyoma és Mezőberény között épített ivóvízvezeték miatt került sor.

A leletmentés során egy szarmata gödör részletét és 15 kisebb árokszakszt tártunk fel. A leletanyagban kerámiatöredékek és állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

53. Csárdaszállás, Gulyás-tanya (MRT 10. k. 4/22. lh.)

(Békés megye) **Sza**

1998. május 25–28. között leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény között épített ivóvízvezeték munkái miatt került sor.

A feltárást öt szarmata kori gödör részletét tártuk fel. A leletanyagban szarmata kerámiatöredékek és állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

54. Csárdaszállás, Hanzély-tanya

(MRT 10. k. 4/21.)

(Békés megye) **Sza; A; M-Á**

Leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

Ennek során 18 sírt és három gödröt tártunk fel. 12 sír avar kori, s több fülkesír is volt köztük. Az késő avar leletanyagban gyöngyök, fülbevalók, orsógomb, vascsat, bronzcsövecske, bronzcsat, vaskés valamint állatcsontok voltak. A 10^a-11. századi sírokban vas-kést, S-végű hajkarikát találtunk.

Néhány sír korát nem tudtuk meghatározni.

A gödrökben szarmata kori kerámiatöredékeket találtunk.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

55. Csárdaszállás, Szeglet-dűlő, Névtelen halom (MRT 10. k. 4/39. lh.)

(Békés megye) **Sza**

A lelőhelyen végzett leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A feltárás során négy szarmata kori gödör részletét bontottuk ki. A leletanyagban kerámiatöredékek és állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

56. Csárdaszállás, Szent János-halom

(MRT 10. k. 4/19. lh.)

(Békés megye) **Szk**

1998. április 8–17-én valamint június 25-én leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor.

A leletmentés során nyolc szkíta gödröt és két sírt tártunk fel. A sírokban nem volt melléklet, a gödrökben kerámiatöredékek és állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

57. Csárdaszállás, Vasútállomás

(MRT 10. k. 4/44. lh.)

(Békés megye) **Sza**

1998. május 7. és június 11. között leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor.

A feltárás során egy kérdéses korú, talán szarmata, melléklet nélküli bolygatott sírt és egy szarmata telep gödreit valamint egy árkát tártuk fel. A gödrökben kerámiatöredékek, állatcsontok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

58. Csárdaszállás, Vitális-halom mellett

(MRT 10. k. 4/23. lh.)

(Békés megye) **Á**

1998. május 25-én leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A feltárásra a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. Egyetlen, valószínűleg Árpád-kori gödör részletét bontottuk ki. A gödörben nem volt leletanyag, korát a felszínen gyűjtött kerámiatöredékek jelzik.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

59. Csengersima, Határátkelő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) **B; Sza; A**

1998. szeptemberében kezdtük el a jövőbeni határállomás területén a leletmentő ásást. A feltárás megközelítőleg 5 ha-os területet érint, amiből mintegy 0,5 ha-t kutattunk át idáig. A munkák során több, mint 200 objektumot tártunk fel. A lelőhely egy KÉK-NyDNy irányú (a II. József korabeli térképen Egre patakként szerepelő) vízfolyás két partján húzódik végig. Három különböző korszakban telepedtek meg ezen a területen. Legkorábbiak a felsőszőcsi kultúra hulladékgödre és háza. Több gödörben igen gazdag leletanyag volt (pl. bronzhorog, csontnyelű bronztű is került elő belőlük.)

A következő – és valószínűleg a legnépesebb csoport – a császárkorban, valamikor az 1–2. században alapított itt falut. Kerámia anyagában túlsúlyban vannak a Przeworsk elemek, de dák és szarmata formák is előfordulnak. Több épületet feltártunk ebből az időszakból. Az egyikben kis öntőtégelyek (?) sorát, egy másikban faragott kőlap töredékét találtuk. Utoljára a 8–9. században telepedtek le a területen. Ezt az időszakot csak kilenc kisebb-nagyobb hulladék gödör képviseli. Az ásást 1999-ben is folytatjuk.

Részt vettek: Bocz Péter régésztechnikus és Mester Andrea gyűjteménykezelő.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

60. Csongrád, Sertéstelep

A részletes jelentést lásd a 25–36. oldalon.

(Csongrád megye) **B; Á**

TÓTH KATALIN

61. Csorna, Bükkhegy

(Győr-Moson-Sopron megye) **Á**

A MOL Csorna – Kapuvár gázvezetéke nyomvonalában középkori település felszíni szórványait találtuk meg (ekkor még „Csorna – vasúttól Ny-ra” elnevezéssel). A kivitelezés során mintegy 200 métert humuszoltattunk le, de csak egyetlen objektumot találtunk – egy aknakemencét, az új nyomvonal 24,252 és 24,254

km szelvényében. Az objektum az Árpád-korra keltezhető.

TOMKA PÉTER

62. Csorna, Csapásföldek

(Győr-Moson-Sopron megye) **Ő; Á; Kő**

A Csorna – Kapuvár gázvezeték 22–23 km szelvénye között az előzetes terepbejárás során a felszínen szórva-ványosan őskori és Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. A csőfektetés földmunkálatainak megkezdésekor kihumuszolt 300 m hosszú kutatóárokban több ÉNy-DK irányú árkot és néhány szabályos kerek gödrot figyeltünk meg. Betöltésük és a kis számú kerámialelet alapján ezek a középkorhoz tatozhattak.

M. EGRY ILDIKÓ

63. Csorna, Gázelosztó állomás

(Győr-Moson-Sopron megye) **U; Á**

A MOL Csorna – Kapuvár gázvezetékének létesítése során, az 1997-es feltárásokhoz csatlakozva feltártuk a vezeték nyomvonalát a gázfáklyától Ny felé (52–105. objektumok, a feltárt terület 1100 m².)

A középkori falu objektumai alatt újabb humuszréteg feküdt, ami alatt neolit telepjelenségeket sikerült megfigyelni. 18 objektum biztosan, további 4 valószínűleg a Dunántúli Vonaldíszes Kultúra idejéből származik, nagyobbbrészt tárológödörök, valamint hamus, paticcsal kevert betöltésű, kerámialeletekben gazdag hulladék-gödörök.

Az Árpád-kori falut a telkek végében vágtuk át, ez magyarázza a 10 db, részben elágazó, elkanyarodó, egymást keresztező árkok jelenlétét. Egy cölöpszerkezetű, részben földbe mélyített gazdasági épület, egy kút, 11 gödör (köztük keskeny, mély árokszerű is) valamint 8 elszórtan jelentkező cölöplyuk egészítette ki eddigi ismereteinket. Egy „jelenség” állatjáratnak bizonyult. A leletanyagra jellemzőek a különböző (gyakran díszített oldalú) cserépbogrács töredékek, kisebb-nagyobb fazékdarabok (meglepően sok és archaikus díszítéssel). A tavalyi leletknél idősebbeknek tűnnek, 11–12. századi keltezést sugallnak.

M. EGRY ILDIKÓ – TOMKA PÉTER

64. Csorna, Kisméhtöltés

(Győr-Moson-Sopron megye) **R6**

A MOL Csorna – Kapuvár között épülő gázvezetékének 20+700-tól 20+740 közötti szakaszán római kori településnyomokat találtunk. A település maga mintegy 150 méteren követhető a felszínen, a gázcső-árok irányára merőlegesen, K-i oldalán egykori patakmeder határolja. Területén fémkeresővel néhány 4.

századi pénzt találtunk. A feltárás során 12 objektumot észleltünk, ezek többnyire sekély, egyenes aljú gödrök (anyagnyerők). Találtunk egy kutat is, amelyet sajnos a magas talajvíz miatt nem tudtunk teljesen kibontani. A leletmentés legfontosabb eredménye egy fazekas kemence feltárása volt. A kisméretű, kerek kemence rostélyát helyben meghagyott központi tömb tartotta (vesszőlenyomatos darabjai a tűztérbe zuhan- tak). A tüzelőtérben sok hasonló, kihajló peremű szürke fazék töredéke feküdt. A kemence szája ovális munkagödörbe nyílt. A leletanyagból néhány fémmázas edénytöredéket, az említett fazekakat, a kút betöltéséből Rajna-vidéki horpasztott oldalú edény töredéket érdemes megemlíteni. A fazekas telep a 4. századra keltezhető.

SZÖNYI ESZTER

65. Csorna, Mocsári-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) **A**

A MOL Csorna–Kapuvár nagyközénymású gázvezetékének nyomvonalán a 23,500 és 23,700 km szelvény között a felszínen avar kori edénytöredéket találtunk. Egy avar kori települést sikerült 10 m szélességben és 145 m hosszan átvágnunk. 49 objektum került elő, köztük egy félig földbemélyített ház, megújított, felszámolt kőkemencével, két kút, egy szabadban álló kenyérsütő kemence, árkok, gödrök, cölöphelyek. Sikerült több kis „kürtőkemencét” (lepénysütő kemencét, nemegyszer a hozzájuk tartozó lepénysütő tálakkal együtt!) feltárni. Ez új jelenség a Kisalföld avar kori településein.

A nagyszámú kerámialelet késő avar kori (8. századi) keltezést indikál.

TOMKA PÉTER

66. Csókakő, Vár

(Fejér megye) **Á; Kk; Kú**

A felső vár erózióknak leginkább kitett területén folytatódtak a Fitz Jenő és Rosner Gyula korábbi feltárásait hitelesítő és kiegészítő, 1997-ben megkezdett munkálatok. A felső vár centrumát képező ciszterna körüli épületegyüttes újabb szakaszai kerültek napvilágra, többnyire a teljes lepusztulás előtti, végső fázisban (főként legalsó kősorok, sziklaágyba vésett alapozási sávok, habarcsos fallenyomatok formájában), de szerencsére még dokumentálhatóan. Ezek – néhány szerencsésen fennmaradt tanúfal-csonk és feltáratlanul maradt részfelületnek köszönhetően – időrendileg is jól értelmezhetőek voltak: a felső vár egészére nézve is döntő módosításokat és pontosítást teremtve az építési korszakok értékeléséhez.

Lényegi elemei a következőkben foglalhatók össze:

1. periódus:

Alaprajzilag sikerült tisztáznunk a várkomplexum 13. századi magvát. A kb. 28×15 méteres kiterjedésű, K-Ny-i tengelyű együttes a felső vár É-i felét foglalja magában. A várudvar É-i oldala csaknem teljes hosszában beépített. Meghatározó eleme az ÉK-i sarkon álló, szabálytalan trapéz alaprajzú (kb. 7×7,5×9,5 m), 2,4–2,5 méteres falszélességű öregtorony (viszonylag épen megmaradt legalsó szintjének felmenő részleteivel, vakolt falfületek járószint csonkkal), a rövidebb Ny-i homlokzat falsíkjába iktatott falazott aknával (emésztővel?). A torony elnagyolt tömbje azonosíthatóan szerepel a vár karlsruhei levéltárban őrzött 17. század végi – 18. század eleji alaprajzán, valamint Csernó Géza múlt század végi várfelmérésén is. Az 1960–62. évi feltárások e felületre nem terjedtek ki, így csak most bizonyosodhatott be egyértelműen, hogy a korábbi szakirodalomban „donjonnak” hitt várrész (felső vár későbbi periódusban kiépült DK-i sarka) másként értékelendő. A toronyhoz Ny-ról – az É-i várfal síkhoz teljes hosszában hozzáépülve – két helyiséges palotaszárny csatlakozik (falazott emésztő aknával, fenekén sziklába vésett, a szomszédos torony-aknába kötő, hármass kifolyó csatornával). Ezen épületegyüttestől D-re terül el a várudvar. Szabálytalan téglalap alaprajzú, DK-i sarkán erősen lekerekített, kerítő fala e közel félköríves szakasz két pontján is támpillérrel megerősített. Külső síkja mentén járószint csonk is megfigyelhető volt. A 13. századi várudvar középső harmadát a nagyjából négyzetes alaprajzú ciszternaház foglalta el, benne a kerek, kettős falazott kávájú ciszternával (kávák közti sárga agyag szigetelő réteggel, jól megfigyelhető, kávéra futtatott udvari járószinttel).

2. periódus:

A toronyház és palotaszárnyhoz csatlakozó várudvar D-i irányú bővítése, illetve a Ny-i oldalon – a 15. századi kápolnától K-re húzódó É-D-i sziklagerincen – szűkítése, szabályos négyzetes alaprajzú kiépülése (K-i várfal külső síkján köpenyezéssel). Kézenfekvőnek látszik a feltevés, hogy korban az északi palotaszárny 13. századi periódusához tartozó, kőfalazatú, 1. sz. emésztő használaton kívül helyezésétől függ össze. A tavaly feltárt akna száját agyagba tapasztott kőréteg zárta le, alatta érintetlen törmelék jelentkezett, benne zárt együttest alkotó, 13–14. század fordulójára tehető gazdag kerámia, üveg és fémanyaggal. Ezen építési szakasz korábbi építmények elbontásával – jelen ismereteink szerint – nem járt. Ez alól csak a K-i várfal szakasz tekinthető kivételnek (az udvar K-i harmadát a ciszternaház és torony meglévő falait felhasználva új, szabálytalan trapéz alaprajzú helyiséggel építik be, az ún. K-i palotaszárnyal).

3. periódus:

Rendkívül jelentős átalakításokkal jellemezhető. Fel-

számolják a K-i palotaszárny 14. századi épületét. Az alapozásig visszabontott falakra fedő, elegyengetett pusztulási törmeléket I. Jagello Ulászló és Hunyadi János kormányzó denárjai kelteznek. A 15. század közepére tehető átalakítás során a várnégyszög DK-i sarkának belső síkját, továbbá a ciszterna külső káváját a (ÉNy-i és D-DK-i oldalán dokumentálhatóan) falköpenyezéssel erősítették meg. E szakaszon támfallal is megtámogatták a ciszternát. Ennek DK-i szakaszán egyébként egy – az új, megszelesített kávéra futó – 15. századi kerámiával keltezett járószint csonk (kavicccsal kevert, fehér öntött habarcsos terrazzo) is megfigyelhető volt, mely a visszabontott 14. századi épület-szárny romjaira fedő járószint folytatása volt. Ekkorra tehető a várudvart É-ről lezáró palota K-i végén újabb helyiséggel való bővítése is, melyet az öregtorony mellé, a már a 14. században használaton kívül került emésztők fölött emeltek. Megsemmisült járószintje alatt, a sziklaágy egyenetlenségeit kitöltő kavicsos-sóderes betöltésből Hunyadi Mátyás denárja került elő.

4. periódus:

Elsősorban a ciszterna átalakításában rögzíthető. A külső káva szögletes alaprajzú felmenő szakaszt kap, s cölöpszerkezetű tetőzetet (kávát kísérő, sarkain lekerékített négyzetes alaprajzot kiadó cölöplyuk sor). Korára nézve adalék: az új kávéperiódusra futó agyagos járószint alatti törmelékből I. Ferdinánd 1530-as kibocsátású denárja került elő.

5. periódus:

Csupán járószint megújítás formájában volt rögzíthető, a ciszterna udvar É-i sávjában. E záró aktussal a Felsővár régészeti előkutatása befejezettnek tekinthető, értelmezett feldolgozását követően állagvédelmi építésein túlmenő, végleges tervezésre átadható.

A Barbakán területén a régészeti feltárással egybekötött falmegerősítés és állagvédelmi munka folyt. Eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

A Barbakán építési kora egyértelműen török, többszöri (legalább 3) udvari járószint megújítással. A finomabb 16–17. századi belső korszakolást a leletanyag múzeumi elemzése teszi majd csak lehetővé. A megépítés a 15. századi kaputoronyhoz vezető – a vártnál sokkal komolyabb nagyságú és kiépítésű – középkori falazott előtér, bevezető út és farkasverem elbontásával járt együtt (török pusztulási törmelékkel fedett, visszabontott falcsonkok, habarcsba rakott „lepény-szerű” egybefüggő kőalapozás).

Az É-i kerítőfal szakaszon feltárással került az eredeti kapu keleti részlete. A szabályosan faragott, nagy méretű hasábkövekből álló küszöb eredeti helyén került elő, ráfutó terrazzo szerű, kavicsos, öntött-habarcsos járószinttel. E járószint – az egyéb törökkori szintekkel, továbbá a farkasverem falainak visszabontási határaival és a Ny-i fal udvari vízkifolyójával összecsengve – azt is

jelzi, hogy a török kori barbakánudvar jóval a középkori szintviszonyok alatt került kialakításra. Különbségük kiegyenlítését – vagyis a 15. századi toronykapun át való közlekedést – faszerkezetes feljáróval oldhatták meg. A barbakán kapu küszöbére futó terrazzo azt is jelzi, hogy a kapu már a törökkor késői szakaszában – de még a 17. század végi tereprendezés előtt –, átalakításra, javításra esett át (valamilyen ostrom után?). A küszöbhez csatlakozó, keretező szárkő ugyanis kiemelésre került, helyére e járószint ráfedett. E szárkő beültetési helye egyébként a túlsó, nyugati szakasz felmenő falszövegében már tavaly dokumentálható volt.

A vár nyugati előterében – ahol a vár szikla platóját a hegygerinctől mesterséges levéssel keletkezett szurdok határolja –, folytatódott a pusztulási törmelék átvágása, rétegtani tisztázása. A munkálatok a 17–18. századi rétegekben folytak. Ennek során került napvilágra a Barbakánnal egykorú, azzal kötésben álló fal, melyet építői a vár korábbi (15. századi), alsó és felső várat összekötő É-D-i főfala elé húztak. Erről a várat műemléki szakleírásban először ismertető Náczi József is megemlékezett.

Konzulens: dr. Kozák Éva (OMvH). A feltáráson Bodó Balázs, Nagy Ágnes, Orosz Krisztina, Tóth Boglárka, Botár István, Rácz Tibor egyetemi hallgatók vettek részt. A feltárások térinformatikai feldolgozása, a vár teljes környezeti felméréseivel együtt elkészült, a BME Fotogrammetriai Tsz. és az ELTE Régészettudományi Intézet közreműködésével (Czajlik Zoltán, Holl Balázs, Winkler Gusztáv). Tervező: Gál Tibor (ÁMRK), kivitelező: FERZO Bt.

HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI –
KULCSÁR MIHÁLY

67. Dalmand, Sánc

(Tolna megye) **Á; Kk**

A falutól DK-re, lapos fennsíkon elhelyezkedő sáncot a szántóföldi művelés teljesen elsimította, ezért ma már csak légi fotón látható. 1998-ban a Tolna megyei várkutatói program keretében végeztem itt szondázó ásást. Kutatóárokkaival átvágtuk a sáncot és árkot, és egy kutatóárokkaival a belső területet. Ennek eredményeként kiderült, hogy eredetileg kettős sáncárok volt, közöttük lehetett a sánc, ennek azonban már a kutatóárokban sincs nyoma. A belső sáncárok jelenlegi felső szélessége 6,30 m, a külső ároké 6 m, mélységük 3 m. Mindkettő V alakú, aljuk erősen összeszűkül. A védett területen húzott kutatóárokban települési objektum nem mutatkozott.

A leletek szerint a sáncot a 13–14. században létesítették, és a 15–16. században hagyták el. Rendeltetésének tisztázására nagyobb felületen végzett feltárás szükséges.

Az ásás költségeit a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól és az OTKA-tól nyert pályázati pénzből fedeztem.

Munkatárs: Bertók Gábor és Miklós Gergely P. Az ásáson részt vett Batizi Zoltán, K. Németh András és Rácz Miklós egyetemi hallgató (ELTE).

MIKLÓS ZSUZSA

68. Decs, Ete

(Tolna megye) **Kk; Kú**

1998-ban a mezőváros középső részén végeztünk leletmentést: februárban és novemberben feltártuk egy fazekasház 4,5×4,5 méteres alapterületű, faszerkezetű raktárhelyiségét. A felső rétegekben, a szántási határon mintegy 80 db vörös és szürke színű, többnyire ép, egymás mellé fektetett korsót (16. század vége – 17. század eleje) találtunk, kb. 5 m hosszúságban. Ez alatt, a helyiség betöltésében igen nagy mennyiségű 15–16. századi kályhaszem, fazék, lábas, kályhacsempe és kályhacsempe-negatív hevert az égett omladékban.

A februári leletmentés után az ELTE Geofizikai Tanszéke végzett méréseket a kutatási terület közvetlen környékén.

Megkezdtük a raktárhelyiséghez kapcsolódó épületek, épületrészletek feltárását is. A munkát november végén a havazás miatt félbe kellett szakítanunk.

A felméréseket Egyed Endre végezte. Az ásáson részt vett: K. Németh András és Batizi Zoltán egyetemi hallgató (ELTE).

Az ásási költségeket a Wosinsky Mór Múzeum, a Tolna Megyei Önkormányzat és a Nemzeti Kulturális Alap fedezte.

MIKLÓS ZSUZSA – VIZI MÁRTA

69. Detk, Tarnóca-dűlői (Visonta K-II/1A)

(Heves megye) **U; Sza; N; Á**

A lelőhelyet a visontai I. sz. bányatelken fedeztük fel 1998 január-februárjában, mikor a bányászati célra felhasználandó terület terepbejárása megtörtént. A több mint 60 ha területen több régészeti lelőhelyet is lokalizáltunk, de ezek közül csak két helyen folytattunk leletmentést a bányászati munka megkezdése előtt.

Az 1A lelőhelyre a Tarnóca-pataktól néhány száz méterre Ny-ra, egy kisebb dombon találtunk rá. A dombtetőt és a domb Ny-i lejtőjét már elbányászták, így Ny-ról egy kb. 5–8 méter magas bányafal jelentette a lelőhely határát. A terület a Mátrai Erőmű Rt tulajdonát képezte, és velük megállapodva, az Egri Dobó István Vármúzeum egy 50×170 méteres, É-D hossz tengelyű szakasz feltárására kapott engedélyt és anyagi támogatást.

A leletmentés során – feltehetően az intenzív ta-

lajmúvelés miatt – az É-D-i hossz tengelyű dombnak csak az ÉK-i lejtőjén találtunk épségben megmaradt régészeti maradványokat. Összességében több mint 60 régészeti objektumot tártunk fel, ezek között házak, gödrök, tűzhelyek és sírok maradványait. Az adott területen legkorábban az újkőkorban telepedtek meg, ebből az időszakból több hulladékgyűjtő mellett egy temetkezést is feltártunk, az objektumok (házak, gödrök) többsége azonban szarmata, illetve népvándorlás kori. A vizsgált terület É-i részén feltárt hat síros temetőrészlet minden bizonnyal Árpád-kori.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

70. Dombiratos, Dombi-dűlő

(Békés megye) **Á; Kk**

A községtől ÉNy-ra, mintegy 800 méternyire egy ÉNy-DK-i irányú háts vonulaton lévő kurgán tetején, az őszi mélyszántás alkalmával tömegével kerültek a felszínre embercsontok. A bejelentést követő helyszíni szemlén megállapítottuk, hogy a 60–80 méter alap átmérőjű s kb. 3–4 m relatív magasságú halom tetején egy Árpád-kori eredetű, késő középkori falu templomának és temetőjének helye található. A templomra és temetőre a kevés, pelyvás anyagú, középkori tégladarab és habarcs-törmelék, a temetőre pedig a sok embercsont utalt a halom felszínén. A környékén csak korlátozott lehetőségünk volt terepbejárást végezni, de a halom tetején és környezetében is lehetett – kisebb számban Árpád-kori és nagy mennyiségben késő középkori – edénytöredékeket is gyűjteni. A templomhelytől É-ra kb. 30–40 méternyire, a halom északi lejtőjének aljánál egy szabályos, négyszögletes, téglalap alakú épület alapfalainak helye is kirajzolódott a szántásban. Az épület É-D-i tájolású, 16 méter hosszú és 6 méter széles volt. Alapja téglából készülhetett, mert kirajzolódó alakját a téglá- és habarcs-törmelék jelezte, de vakolatdarabok is előkerültek. Az épület belsejében nem találtunk edénytöredékeket, a környezetében viszont sok volt a késő középkori cserép. A lelőhelynek a középkori oklevelekben emlegetett falvak valamelyikével való azonosítása további adatgyűjtést igényel. A helyszíni szemlén részt vett: Rózsa Zoltán régész (Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza) és Gábor Gabriella restaurátor (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba).

SZATMÁRI IMRE

71. Dombóvár, Szigeterdő

(Tolna megye) **Á; Kk**

1998-ban folytattuk az 1996. évi feltárást. A 20. századi épületmaradványok gépi eltávolítása után a 10×10 méteres alapterületű téglalakovonny DNy-i és

D-i, külső oldalát és a hozzá csatlakozó udvarrészt kuttattuk. Megtaláltuk a 16. század eleji pusztulási réteget a külső járósíntelen. Kiderült, hogy egy korábbi pusztulás után az égett, paticsos törmelék elterítették, majd a sáncárok kimélyítéséből nyert földdel megmagasították és kiszélesítették a lakóterületet. A torony DK-i oldalánál egy faszervezetű épület nyomait figyeltük meg.

Az udvarrészt feltárásával párhuzamosan átvágtuk a sáncárok É-i szakaszát. Eszerint az árok mélysége (a domb peremétől számítva) 420 cm, szélessége 8 m volt. Alja széles, enyhén homorú volt.

Az ásátás költségeit Dombóvár város önkormányzata, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fedezte.

Az ásátáson részt vett: Batizi Zoltán és K. Németh András egyetemi hallgató (ELTE).

MIKLÓS ZSUZSA

72. Dunakeszi, Fő út 20–22.

(Pest megye) **Á; Kk**

A tervezett Penny Market áruház beruházójával történt megállapodás alapján 1998. október 9-én a jelenleg üresen álló telek teljes szélességében É-D-i irányú, 1 m széles gépi kutatóárokot ásattam.

Az 1. sz. kutatóárok az úttest kiemelt szegélyétől számított 42,10 méterre van. Itt humusz lényegében nem volt, a felszín alatt a sárga, bolygatatlan homok jelentkezett, amelybe azonban igen sok, legújabb kori építési törmelék, salakot, szemetet tartalmazó beásás, illetve a korábban itt álló épület(ek) alapja mélyült. Régészeti jelenség nem mutatkozott.

A 2. sz. kutatóárok az úttest szegélyétől 56,70 méterre készült. Az árok D-i részén itt is építési törmelék és alapozás jelentkezett, viszont É-i részén, mintegy 34,50 m hosszán a 30–40 cm vastag humusz alatt a sárga homokban több beásást lehetett megfigyelni. Ezek egy része valószínűleg újkori, de előkerültek régészeti objektumok is. A Ny-i árokfalban egy kb. 2,40 m hosszú, 70 cm mély, szögletes beásásban koponya és hosszúcsontok voltak, sajnos, a gép a csontok nagy részét kimarkolta = 1. objektum. Ettől kb. 1 méterre D-re mindkét árokfalban mutatkozott egy kb. 70 cm átmérőjű, 65–70 cm mély, kisebb gödör(?), amelyből csigavonalas Árpád-kori oldaltöredéket szedtem ki (2. objektum.)

A kutatóárok kidobott földjében, az 1–2. objektum környékén egy fehér színű, sekélyen hornyolt késő középkori cserepet találtam.

A kutatóárok mélysége –100–130 cm.

Megjegyzendő, hogy az előző napi esők miatt a kutatóárok fala a kiásás után azonnal omlani kezdett, a falat megnyesni nem lehetett, sőt, az árokban tartózkodó

kodni is veszélyes volt. Így nem tudtam tisztázni, pontosan mennyi és milyen korú objektum került elő. Bizonyossá vált azonban, hogy a telek ÉNy-i része – ahol egykor kert lehetett, és ahol nem álltak épületek – lelőhely, ahol a középkori Keszihez tartozó leletek, illetve (egyelőre ismeretlen korú) sírok találhatóak. A teleknek ezen a részén tehát az építkezést megelőzően mindenképpen leletmentést kell végezni.

KŐVÁRI KLÁRA

73. Dunaszekcső, Dózsa Gy. u. 3.

(Baranya megye) Ró

A tulajdonos bejelentette, hogy kertjében előkerült egy kemence. 1998. szeptember 4-én kiszállva a helyszínre, megtaláltunk még egy kemencét (amit a szőlő miatt csak részben áshattunk ki) és a két kemence közös hamuzó gödrét. A kemencék a tüzelő térben talált cserepek alapján a római korból, valószínűleg a 2. század elejéről valók. A Várhegyen, de a légiós tábor területén kívül voltak. További leletei: fémdarabok, üveg-töredékek, állatcsontok.

GÁBOR OLIVÉR

74. Dunaújváros, Öreghegy

(Fejér megye) Ró

Részben régészeti védett területen, részben a védett terület szomszédságában folyó csatornaépítés miatt került sor a leletmentésre az Öreghegyi utcában, a Tisza utcában valamint a Hegyekalja utcában.

Az Öreghegyről meredeken lefutó Öreghegyi utcában végig ugyanazt tapasztaltuk. Az útfelszínt folyamatosan javították az ott lakók az elmúlt időkben: mivel az utcát a dombtetőről lefolyó csapadék vájta a löszös domboldalba, s időről időre – amivel lehetett – feltöltötték. A régtől fogva ott lakók elmondták, hogy a domboldalba vágott telkek hátsó traktusának (ahol az udvarra a rendszeres nyelés nélkül beszakadt volna a löszfal) rendezéséből mindig az útra hordták ki a földet. Így a jelenlegi kohósalakos, illetve sóderes alapú, macskaköves útburkolat alatt mélyen kevert, törmelékes földréteg található, helyenként löszös sávokkal. Ez a törmelékes réteg régészeti objektumot nem mutatott a csatornaárokban, régészeti leleteket keverten adott (legújabb kori, újkori és római kori leletek vegyesen jöttek elő).

Különös figyelemmel jártunk el az Öreghegyi utca felső végében, az itt előkerült római katonai fürdő előtti szakaszon, valamint a Kálvária-keresztnél, a porta principalis sinistra előterében. A katonai fürdő előtti utcaszakaszon most nagyobb mélységben (kb. 1,8 m mélyen) vizsgálódhattunk. Az 1992. évi gázvezeték fektetés során feltártakhoz képest barna réteg alatt

már a lösz következett. A Kálváriánál a csatornaárok mélyen bolygatott földbe vágott bele: az árok aljáról legújabb kori cseréptöredék került elő.

A Hegyekalja utca domboldalba felkapaszkodó részén a csatornaárok löszbe vágódott, sem régészeti objektum, sem régészeti lelet nem került elő.

A Tisza utca folytatásában, a Hegyekalja utca 6. és 8. sz. ház közötti szakaszon előkerült annak a római háznak a nyoma, melyet 1992-ben gázvezeték építése során rögzített Bóna Istvánné. A csatorna árokban a 10. és 11. sz. aknák között a D-i metszetszfalban a jelenlegi útburkolat szintje alatt kb. 12–13 cm vastag terrazzo padló került elő. Az É-i metszetszfalban ellenőrizni nem lehetett, itt egy korábbi villamos kábel lefektetésekor elpusztították ezt a réteget. A terület egyébként meglehetősen bolygatott: valamennyi közmű itt halad, valószínűleg a római épületmaradványt már a gázvezeték fektetés előtt is többször megsértették, megbolygatták. A maradványokat így nagyobb felületen nem lehetett kiásni. A csatornaárokba előkerült egy faragott hypocaustum-oszlop töredéke. A terrazzo padló mögötti fal alapozási mélysége a padló alatt kizárja, hogy ez a helyiség lett volna fűtve, az oszloptöredék máshonnan kerülhetett ide. Egy kis szakaszon sikerült rögzíteni egy K-Ny-i irányú falszakaszt, a terrazzo padló ehhez a falhoz csatlakozott.

PONGRÁCZ ZSUZSANNA

75. Eger, Vár, 5. sz. Kápolna

(Heves megye) Á

Eger korai történetének talán legfontosabb építészettörténeti és régészeti maradványa az a keresztelőegyház, amelynek kutatását a várban lévő Szt. János székesegyház déli oldalán a Setét kapu mellett a 70-es évek végén Kozák Károly (OMF) régész kezdte el. Ő tárta fel a kapu mellett annak helyreállítása illetve felújítása során megtalált temetőrészletet, melynek korát a bennük lévő sírleletek alapján a 10–11. századra tehetjük. (L. Egri Múzeum Évkönyve XVI–XVII [1978] 157–182.)

Ez a korai temetőhely minden bizonnyal szorosan kapcsolódik a fenti keresztelőegyházhoz, rotundához. A körkápolnát (rotundát) a későbbi templomépítkezések, korszerűsítések pusztították el, de alapfalai a betöltésben jórészt helyükön maradtak.

A körkápolna kapcsolódó tartozéka volt az egykor itt álló püspöki udvarháznak, melynek D-i fala bemutatta ma is látható a déli kápolnaromok között.

Eger megyei jogú város anyagi segítségével, 1998. évben hitelesítő kutatásokat végezhattunk a megmaradt kápolnafalak feltárására és pontosító dokumentálására.

Ezek mintegy 7 méteres átmérővel szerkeszthetők

ki, egy már korábban megtalált, épített és kőlappal fedett sír építmény körül. (E sír építményben emberi csontmaradványok nem voltak ugyan, de van benne egy kőből faragott fejtámasz. Ez és a kápolnán belüli elhelyezkedése alapján joggal tételezhetjük fel, hogy egykor korai és fontos temetkezéshely lehetett.)

Sajnos teljes épséggel csak a kápolna déli oldali íve maradt meg, valamint néhány falrészlet az ÉK-i falívól. Megállapítottuk, hogy az É-i és Ny-i falmaradványok belefutnak a késői falakba, vagy teljesen megsemmisültek a ráépítések során.

Az eredeti helyükön megfigyelt korai alapfalak mellett, egy-két helyen, még a korai temetkezésekből megmaradt emberi csontmaradványokat (egykori sírhelyek) is megfigyeltünk, amelyeket a falakkal együtt (egymáshoz való kapcsolódásuk tisztázása végett) dokumentáltunk. Megtaláltunk továbbá a Setétkapu felé egy újabb fedlapos sírt, melyben bolygatott helyzetű csontmaradványok voltak. Korát a rotundánál későbbinek határoztuk meg.

K-felől nem tudtuk még tisztázni, hogy a rotundához tartozik-e még egy, kisebb karéjos szentély építmény, mivel arra teljességgel ráépültek a 15. század végi, késő gótikus bővítmény masszív alapfalai. Ennek kibontását megkezdtük, de befejeznünk sajnos ebben az évben nem sikerült.

Munkatárs: Hollóssy Zoltán műszaki csoportvezető, Fodor László statikus tervező, Tanyi Sándor technikus.

FODOR LÁSZLÓ

76. Esztergom, Vár (MRT. 5. k. 8/1 lh.)

(Komárom-Esztergom megye) **B; LT**

A palota-együttes múzeumi kiépítését megelőző, kisebb kutatásra került sor az ún. „Kis román-kori palota” előterében. A palotaszárny K-i felét az újkori bazilika építése előtt elbontották, a talajszintet – az alapfalakkal együtt – kb. 3–4 m mélységben kitermelték. Az új beépítésre szánt területen középső bronzkori és kelta (LT-D) gödrök maradványait találtuk gazdag kerámiaanyaggal.

Munkatársak: Klinger László, Koós István, Tolnai Gergely, konzulens: H. Kelemen Márta

HORVÁTH ISTVÁN

77. Esztergom, Víziváros – Berényi Zs. u. 18.

(MRT. 5. k. 8/2b. lh.)

(Komárom-Esztergom megye) **Kk; Kú**

A 18–19. században lakóházzá alakított épületben középkori víztorony, illetve török dzsámi maradványait sejtette a korábbi kutatás. Régészeti ásatás és főleg fal-kutatások során kiderült, hogy az épület egészen török

kori építmény, csupán falának alsó fele középkori. Itt ugyanis ráépült (1605 és 1663 között) a Víziváros középkori városfalára, melyen itt a Duna partjára (és a közeli révhez) kivezető „gyalogkapu” volt már a török kor előtt és a 16–17. században is.

Az épület kétszintes volt. Alsó szintje átjáró-csarnokként működött: a Víziváros főútvonala az épület alsó szintjén, két nagyobb kapun át vezetett a Dunai-kapuhoz és az É-i olaszbástyába. Az emeleten kiépített dzsámi Ny-i oldalán, a városfalon futó védőfolyosó elkülönült az imatértől. A dzsámi díszes, kőkeretes főbejáratát É-on már korábban kibontottuk az újkori vakolatréteg alól, mellette egy-egy számráthátíves ablakfülke, a K-i falon egymás fölött két-két, a D-i falon három számráthátíves (részben kőkeretes) ablak maradványai kerültek elő. A mihráb-fülke helyén a 18–19. században ajtónyílást létesítettek, így annak csak elvésett helye konstatálható. A padlástérben ráástunk az elbontott minaret alépítményére, amelyben (19. századi törmelékkel eltömve) előkerült a csigalépcső kilenc foka és az egykori É-i karzatra kivezető számráthátíves ajtónyílása.

Az alsó szint járószintjébe beépítve – a 15–16. század fordulójára keltezhető – madáralakos címerrel díszített vörös márvány sírkő töredékét találtuk.

Munkatársak: Lázár Sarolta, Klinger László

HORVÁTH ISTVÁN

78. Fadd, Falufeletti-dűlő

(Tolna megye) **B**

Fadd É-i határrészében kapálás közben egy késő bronzkori csavart, nyitott, öntött bronz nyakperacet és egy szintén késő bronzkori zárt, öntött karperecet találtak. A megjelölt helyen végzett műszeres kutatás további fém tárgyakat nem eredményezett.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

79. Fadd, Jeges-hegy

(Tolna megye) **LT; M-A**

A Jegeshegy nevű, kb. észak-dél irányú homokdombon, mezőgazdasági művelés során, sírokat forgattak ki az elmúlt évtizedekben, 1994-ben többek között 10. századi viseleti tárgyak jutottak be a szekszárdi múzeumba a lelőhelyről, aminek alapján szondázó ásatást végeztünk a Jegeshegyen. Az ásatás céljából a temető meglétének igazolását, illetve kiterjedésének meghatározását tűztük ki. A domb közepén kijelölt kelet-nyugati irányú szelvényeinkkel átvágtuk a lelőhelyet. Kiderült, hogy a temető a domb tetején és keleti lejtőjén található. A domb gerincén az erózió lekoptatta a talajt a sírok fölött, míg a domb aljában egy méter vastag hordalék halmozódott fel. Összesen 28 sírt tártunk fel.

Ezek közül kettő kelta kori: az egyik hamvasztásos urnásír, a másik csontvázas temetkezés. 26 sír a 10–11. századra keltezhető. A Jeges-hegy platóján a szántás által erősen bolygatott sírok korábbiak: a szórványként és a sírokban talált bronz varkocskarikák, kéttagú aranyozott bronz csüngős veretek, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, oldalpálcás zabla, balta a 10. század második felére datálhatóak. A keleti lejtőn sűrűbben kerültek elő sírok és a leletek alapján fiatalabbak is: a bronz S-végű karikák, nyitott bronz huzalgyűrűk, bronz csörgő, henger alakú, ezüsthíaliás pasztagyöngyök 11. századiak. A feltárt honfoglalás- és államalapítás kori sírok köznépi jellegűek, de a szórvány tárgyak (kéttagú csüngős veretek, fegyver, lószerszám) gazdagabb sírokat is sejtetnek.

Az ásatáson részt vett: Czövek Attila régészhallgató (JATE).

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

80. Felzsózsolca, Nagyszilvás

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) **Kk; Kú**

A lelőhelyre 1993-ban terepbejárás során bukkantak a régészek, ekkor kiszántott köveket és emberi csontvázak maradványait találták a helyszínen. A magántulajdonban lévő terület gazdái földművelés közben szintén nagy mennyiségű embercsontot találtak. Három héti a felszózsolcai önkormányzat által biztosított közhasznú munkások segítségével kutattuk meg a Nagyszilvás u. 23. szám alatti telket. Ebben az időszakban három kutatóárkot nyitottunk – összesen 88 m² felületen.

Az ásatás legfontosabb eredménye, hogy megtaláltuk a középkori település templomának maradványát. A templom ÉNY-i sarkának alapozását sikerült feltárunk egy rövid szakaszon. A fal alapozási árkat meszes-köves törmelék töltötte be. A feltárás során több faragott követ – kváderköveket és téglákat is – találtunk. A templom hajóját és szentélyét nem sikerült kutatnunk, mivel az a szomszédos telek alatt rejtőzik. A templom korára utaló leletet nem találtunk, de sikerült néhány sírt feltárni a templom belsejében. Ezek korábbiak, mint a feltárt kőtemplom maradványa, mivel a templom nyugati falának alapozásakor több sírt elvágtak.

A kutatóárkokban a 14 nap alatt kibontottuk a középkori templom körüli temető hetvennégy sírját. A temetőt valószínűleg a 17. századig használhatták, amikor is a település a török támadások és az azt követő pestisjárvány miatt elnéptelenedett, a túlélők beköltöztek a biztonságosabb Miskolcra. A holtakat Ny-K-i tájolásban temették el. A sírok egy részét későbbi beásások, sírok bolygatták meg, de jelentős hányaduk eredeti helyzetben került elő. Az elhunytakat deszkakoporsóba helyezték, melynek maradványát öt esetben

sikerült feltárunk. Kevés mellékletet találtunk, a 20. sírban deréktájon vas csat került elő, a 27. sírban egy 14–15. századi – valószínűleg észak-itáliai – dénár.

Egy 14. század eleji tizedlajstromból tudjuk, hogy ekkortájt Felszózsolca gazdag település lehetett, hiszen több egyházi adót fizetett, mint a század végén fel-emelkedő Miskolc. Valószínű, hogy a középkori Szent Mihály tiszteletére felszentelt plébániatemplom maradványai még 1746-ban is jól láthatóak voltak, amint azt a Canonica Visitatio említi.

SIMONYI ERIKA

81. Főnyed, Gólyásfa

(Somogy megye) **Ó; Á**

1998. augusztus 10. és szeptember 2. között folytattuk a már több éve megkezdett temető feltárását a Főnyed–Gólyásfa nevű lelőhelyen. Az adott időszakban 91 temetkezést és 40 objektumot találtunk. Céljaink közé tartozott a temető teljes feltárása, annak érdekében, hogy az antropológiai anyag egy zárt egységben álljon rendelkezésre a további feldolgozás számára, illetve a 462-es árok vonalának nyomon követése, esetleg a temető árkával való azonosítása céljából.

Sajnos a szelvények feltárása után sem mondható el, hogy a teljes temetőt ismerjük, ugyanis úgy tűnik, hogy Ny-felé bár ritkulnak, de tovább folytatódnak a sírok. A sírok többsége az előző évekhez hasonlóan letmentes volt. Összesen 8 esetben találtunk „S”-végű hajkarikát (595, 598, 601, 613, 660, 686, 696, 707-es sírok), 3 esetben vaskést (594, 595, 612-es sírok), egy sírban karikagyűrűt (604-es sír), egy másikban gyöngyöt (596-os sír), illetve szintén egy esetben vascsatot (656-os sír). Különlegességnek számít egy vékony huzalból készült, félgömb díszítésű ruhatű, (593-as sír), illetve az az egyik végén sugaras díszű csont tűtartó, amely az 594-es sírből származik. Feltehetően a sírba nyilazás (ártó szellemektől való félelem okán némely esetben a temetéskor sírba nyilaztak!) emléke az a levél alakú, nyéltüskés nyílcsúcs, amely egy keresztbe, É-D-i irányba tájolt sír (605-ös sír) földjéből került elő. Ugyancsak rendellenesen temették el az 656-os vázat, amelyet hasra fektetve, lábait összekötözve helyeztek a sírba. Egy másik esetben térdben felhúzott vázat (634-es sír) találtunk. Nagy számban, 18 esetben jelölték a váz fejét, lábát, esetleg oldalát kövek vagy téglák, csecsemősírok esetében pedig valósággal szétlapították a vázat a rájuk helyezett kövek. A 613-as női sír bal oldali medencelapátja egybe meszesedett a szeméremcsonttal, valamint az utolsó csigolyával, így szinte lehetetlenné téve a járást. Egy esetben közös sírban páros temetkezés nyomait tártuk fel (654, 655-ös sír), ahol a férfiváz karja a mellette fekvő női váz karján nyugodott. Sok esetben olyan keskeny sírgödörbe

temették a halottat, hogy annak vállai teljesen felnyomódtak (695-ös sír).

Az objektumok tekintetében nagy számban találunk Árpád-kori, illetve őskori gödröket, méhkas- illetve egyenes falú vermeket, azonban szétszántott kemence platnira csak egy ízben bukkantunk (630-as objektum). A már korábban megtalált árok mind K-i, mind Ny-i irányban, illetve a köztes szelvényekben is folytatódott, néhol azonban gödör metszette.

Az Árpád-kori gödrök és vermek közti távolság, illetve házak nyomának hiánya esetleg felszíni boronaházak meglétére utalhat.

M. ARADI CSILLA

82. Gálosfa, Kistótváros

(Somogy megye) *Kk*

Az 1998 őszi leletmentésként induló feltárás a Gálosfa-Kistótvárosi határrészen meglepő eredményeket hozott a felszínre. A többnyire kőből, illetve néhol téglából rakott falmaradványokat a felszíntől számítva több mint 170 cm mélyen követtük nyomon, azonban az alapozási árkot még így sem találtuk meg. A 2,5×3,5 méteres, négyszögletű építményhez (toronyhoz?) D-i irányból egy fal csatlakozott (3. fal). A terület külön érdekessége az egyik oldalán vakolt falrészlettel („a” falrészlet) rendelkező 1. helység, amelyet másodlagosan, részben a toronyból szakították ki („b” falrészlet). Ennek a helyiségnek lapjára fektetett, habarcsba rakott téglá járósíntjét is megtaláltuk a „b” falrészlet mellett, 125 cm mélyen.

A törmelékben, amely kb. 110 cm mélységig egyseges, réteg nélküli betöltésű volt, a sok kő- és tégladarab mellett olyan különlegességeket is találhatunk, mint egy osztrák, grafitos csempetöredék, avagy zöld ólommalozott lovag-alakos kályha mérműdíszes csempéjének darabjai. Ugyancsak a dísz tárgyak körébe tartozik egy, fehér ónmázzal mindkét oldalán bevont kancsó töredéke.

A törmelékanyag alatti szürke, agyagos talaj kevés 13–14. századi kerámiát tartalmazott, amelyet néhol 3–5 cm vastag faszenes égésréteg választott el a törmelékes betöltéstől.

A szokatlan leletanyagra a terület birtoklástörténete adhat választ. Tímár Péter összegző tanulmányában aprólékos és módszeres levéltári kutatások alapján kimutatta, hogy a Szerdahelyi család birtokközpontját, valamint az 1335-ben Miklós mester által alapított, Szent László tiszteletére szentelt pálos kolostort nem a mai a Kaposszerdahelyen kell keresnünk (Guzsik Tamás véleményével ellentétben, aki Kaposszerdahely belterületének déli részén azonosította a kolostort), hanem a Gálosfával szomszédos Tótváros pusztá környékén. A 15. század vége – 16. század eleje körül, a Ders

ág kaposújvári birtokközpontjára költözése, illetve a Dancs ág kihalása után, az Imrefyek kezén egyesül a birtok, akik sáncárokkal körülvevett kastélyt is építenek az ekkor már Tótvár(os) néven emlegetett településen. A hármás birtoklás ideje alatt azonban mindhárom ág külön kúriát tartott fenn.

A szerdahelyi kolostor Gyöngyösi Gergely szerint 1520 körül a pálos rend egyik leggazdagabb kolostora és temploma volt. A toldi vikariátus alá tartozó perjel-ség az alapító család temetkezési helyéül is szolgált.

Ezt bizonyítja Ders Márton bán 1412-ből származó engedély kérelme, miszerint 100 arany forint ellenében kápolnát építene a kolostorhoz Szent Márton tiszteletére, temetkezés céljából. 1424-ben Szerdahelyi Klára végrendelete szól a kolostorba való temetkezésről, 1470-ben pedig egy bizonyos Szent Mihály kápolnáról értesülünk, ahol a remeték hetente két alkalommal a meghalt családtagokért misét mondanak. 1464-ben Mátyás király évi 100 aranyforint értékű só kiutalását rendeli el a kolostor számára, hogy az uralkodó lelki üdvéért imádkozzanak. Ezt az adományt 1511-ben II. Ulászló is megújítja. A kolostorról utoljára 1542-ben értesülünk.

A Szerdahelyi család soraiból Dancs Pál jó kapcsolatot tartott fenn Újlaki Miklóssal, Somogy vármegye főispánjával, aki 1474-ben Mátyás pártfogásába ajánlja Pált. A kolostorhoz fűződő uralkodói kapcsolat mellett, ez egy másik lehetséges út, amelynek révén eljuthattak a lovagalakos kályha nyomódúcai Szerdahelyre. A szentjakabi monostor erősen kicsinyített csempemását is magyarázná ez a kapcsolat, mivel a Szerdahelyiek a 13. század óta, kisebb kényszerű megszakításoktól eltekintve, mindvégig a kaposszentjakabi monostor kegyurai is voltak.

Az ásás területét Tímár Péter levéltári kutatásai alapján a pálos kolostorral azonosítja. A kisszámú feltárt pálos emlékek szempontjából (Somogy megyében egy sincs!) lényegesnek tűnik egy ilyen, aránylag kevés lepusztult állapotú műemlék feltárása. Reményeink szerint lehetőség nyílhatna egy komplex kutatásra, amely a kolostor gazdasági részlegét (malmok stb.) is bemutatná. Ugyancsak fontos kutatási eredmény lenne egy nagy múltú nemesi család birtokközpontjának ásás során történő megismerése (kúriák, kastély).

A terület magántulajdonban van, a tulajdonos a feltárás után a romterület kialakításához, szóbeli ígérete alapján, anyagilag is hozzájárulna.

M. ARADI CSILLA

83. Gyenesdiás, Faludi u. (MRT 1. 13/2. lh.)

(Zala megye) *Kk*

A középkori Falud temploma, és a körülötte lévő temető régóta ismert. Gázvezeték építése során a temető

szélét bolygatták meg. A leletmentés során két gazdagon díszített 15–16. századi pártás koponyát sikerült megmentenünk.

MÜLLER RÓBERT

84. Gyomaendrőd, Pólus-halma

(MRT 8. k. 4/256. lh.)

(Békés megye) *Sza*

1998. augusztus 14–17. között leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során 14 szarmata kori gödröt tártunk fel. A leletanyagban kerámiatöredékek, állatcsontok, paticsmaradványok voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

85. Gyomaendrőd, Ugari tanyák dűlő

(MRT 8. k. 4/264. lh.)

(Békés megye) *U; Sza*

1998. augusztus 24-én és szeptember 30-án leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény között épülő ivóvezeték miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során két szarmata sírt és 21 gödröt tártunk fel. A sírokban gyöngyök, gyűrű és egy éremnek látszó tárgy volt, a gödrökben kerámiatöredékek, állatcsontok. A gödrök a Körös kultúrába és szarmata korba tartoznak.

A leletmentés során a gödröknek csak a vízvezeték árkába eső részét tudtuk feltárni.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

86. Gyomaendrőd, Ugari tanyák, Csabai út

(MRT 8. k. 4/120. lh.)

(Békés megye) *M*

1998. július 13-án és augusztus 24–26-án leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivóvízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során egy 10–11. századi sírt és három újkori objektumot tártunk fel. A sírban bronzkarika, vaskés, vascsat és bronzöredékek voltak.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

87. Gyomaendrőd, Ugari tanyák, Lennert tanya

(MRT 8. k. 4/267. lh.)

(Békés megye) *Sza*

1998. július 1-én leletmentést végeztünk a lelőhelyen. A leletmentésre a Gyoma és Mezőberény közötti ivó-

vízvezeték építése miatt került sor. A költségeket a gyomai önkormányzat fedezte.

A leletmentés során egy szarmata sírt tártunk fel. A feldúlt sírban egy vastör (?) darabjait és egy bronzpénzt találtunk.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

88. Győr, Ménfőcsanak – Bevásárlóközpont

(Győr-Moson-Sopron megye) *B; LT; R6; A*

A Zsigmond király út folytatásában, a Savanyító előtt feltártuk a közműárok nyomvonalát.

Találtunk két újabb bronzkori zsugorított temetkezést (halomsíros kultúra) edény- és bronzmellékletekkel, egy őskori objektumot, hat csontvázas és két hamvasztásos kelta sírt a temetkezési szokásokra, viseletre, fegyverzetre és kerámiára vonatkozó gazdag anyaggal. Továbbá a korábbi feltárási területől átnyúló római kori árokrendszer szakaszait, az avar település árokrendszereinek újabb részét, egy magányos avar kori női sírt arany fülbevalókkal, az avar telep három újabb gödröt tártunk fel, s ezzel az összefüggően feltárt rész objektumainak száma 1065-re emelkedett.

A leletmentés ideje alatt megfigyeltünk két római kori földbemélyített házat az építési területen, valamint egy kelta edényleletet a feltárt területtől távolabb.

Munkatárs: Szőnyi Eszter.

TOMKA PÉTER

89. Győr, Széchenyi tér

(Győr-Moson-Sopron megye) *R6; N; Á; Kk; Kú*

Győr főterét új díszburkolattal kívánták környezetéhez méltóvá tenni. Ezt megelőzve a város támogatásával lehetőség nyílt korlátozott régészeti kutatásra, a tér É-D irányú vizsgálatát célozva. Első fázisként az 1949–50-es és az 1968–69-es ásátásokhoz csatlakozó, azokat összekötő részen, 125 m²-en kezdtük meg a feltárást.

1. Római kor: rögzítettük a korábban megfigyelt épület utcai falának valamint két csatlakozó falának vonalát, feltártuk az úttest jelentős részét.
2. 5. század: öt újabb, immár jól megfigyelt temetkezést találtunk, köztük egy torzított koponyájú sírt és végre mellékleteket is: vascsatok, csontfésű, szíjvég, ezüst fülbevaló került elő.
3. Árpád-kor: feltártuk a Váralja első félig földbe mélyített kőkemencés házat, sűrűn elhelyezkedő, egymást is vágó szabadban álló kemencéket, gödröket.
4. Középkor – újkor: újból dokumentáltuk a 13. század végi tereprendezést – ettől kezdve piactér a Széchenyi tér. Megfigyeltük a tér szintjeinek változását, a járósínteket áttörő jelenségeket (cölöp-

lyukak, gödrök), a téren álló 14–15. századi bódét, a 16. században épített, 16. századi forrásokban emlegetett pincét (az ún. török börtönt). A leletanyagban a feltöltési rétegek edénytöredékein és vashulladékán kívül az import kerámiát, ólomplombákat, pénzeket érdemes megemlíteni.

Az ásatáson részt vett: M. Egry Ildikó, munkatárs: Szőnyi Eszter

TOMKA PÉTER

90. Gyula, 9. sz. lh., Kálvária

(Békés megye) **Sza**

A 44. számú főközlekedési út Gyulát elkerülő szakaszának nyomvonalán elhelyezkedő lelőhelyen folytattunk ásatást, 1998 nyarán. A nyomvonal területére a lelőhelynek csupán egy kis szakasza, az északkeleti vége esett, ahol kb. 2000 m²-t tártunk fel. Az egyébként alacsonyan fekvő területen a magasan álló talajvíz akadályozta a gépi munkát, a gépek elakadtak a hatalmas sárban, később egy II. világháborús aknavető gránát megtalálása hátráltatta a feltárást. A lelőhelyen csupán 4 gödröt és 3 árkot találtunk, a terület keleti részén. A objektumokat a már említett, magasan álló talajvíz miatt nem lehetett teljesen kibontani. A gödrök szabályos, kerek alakúak voltak, az árkok igen sekélyek. A feltárt objektumokból régészeti leletanyag nem került elő, így azok korát megállapítani nem tudtuk. A területen szórványos szarmata kori kerámiát gyűjtöttünk a gépi humuszosítás során, amely esetleg támpontot adhat a lelőhely keltezéséhez.

LISKA ANDRÁS

91. Gyula, 37. sz. lh., Kálvária keleti vége

(Békés megye) **Sza**

A 44. számú főközlekedésű út Gyulát elkerülő szakaszának nyomvonalán elhelyezkedő lelőhelyen feltárást folytattunk 1998. július 27. és 1998. augusztus 19. között. A lelőhely az elkerülő út már elkészült első szakaszának Kétegyházi úti kereszteződésétől nyugatra helyezkedik el, egy kisebb földháton. A feltárt terület nagysága kb. 1500 m² volt. A feltárt terület a lelőhely közepén helyezkedett el, már a felszíni gyűjtés alkalmával is nagy mennyiségű szarmata kori kerámiára bukkantunk, ami egy szarmata kori településre utalt. Összesen 17 objektumot tártunk fel, közülük 13 tárló-, illetve hulladékgödör volt. Egy feltételezhetően kultikus céllal ásott gödör, valamint három, félig földbe mélyített ház is napvilágra került. A feltárt objektumok mind a szarmata korból származnak.

A változatos méretű és formájú gödrök nagyobb részét eredetileg agyagbányászásra használták. A tárlógödrök szabályos, kerek, lefelé szélesedő formájúak

voltak. Betöltésük sötétebb színű volt, gyér leletanyaggal. Az egyetlen, feltehetőleg kultikus céllal ásott, téglalap alakú gödörben egy szarvasmarha és egy ló koponyáját és néhány borda, illetve lapockacsontját találtuk. A gödör betöltése az altalajhoz nagyon hasonló színű volt. A félig földbe mélyített lakóházak egymás mellett helyezkedtek el. Tetőszerkezetük tartóoszlopainak gödreit megtaláltuk, ám sem tűzhely, sem padló nyomát nem leltük. A feltárt leletanyag legnagyobb része kerámia, a szarmata kor második feléből származik, néhány jellegzetes 4. századi darab jól keltezi a teljes anyagot. Egy terra sigillata töredék is előkerült az egyik gödörből.

LISKA ANDRÁS

92. Gyula, 38. sz. lh., Sátorhegy keleti vége

(Békés megye) **Sza; Á**

A 44. számú főközlekedési út Gyulát elkerülő szakaszának nyomvonalán elhelyezkedő lelőhelyen folytattunk ásatást 1998 nyarán. Kb. 7500 m² területen egy szarmata kori és egy Árpád-kori település maradványait tártuk fel. Összesen 33 régészeti objektumra bukkantunk, ezek közül egy sír, négy félig földbe ásott ház, egy külső kemence, huszonnégy gödör, és öt árok volt. Az egyetlen sír, a félig földbe ásott házak, az árkok, valamint gödrök nagyobb része szarmata kori volt, a külső kemence és néhány gödör, amelyek a lelőhely nyugati részén helyezkedtek el, az Árpád-korba sorolhatók.

A szarmata kori házak téglalap alakúak voltak, tűzhely és égetett padló nyomát nem találtuk. A tetőszerkezetet tartó oszlopok két esetben a ház megásott gödrén kívül helyezkedtek el. A korszakhoz tartozó gödrök változatos méretűek és formájúak voltak. Megállapítható, hogy az eredetileg agyagbányászásra használt gödröket később a település hulladékával töltötték fel. A lelőhely K-i részén, egy több párhuzamos árokból álló árokrendszert találtunk. A település objektumaiból napvilágra került leletanyag főleg kerámiából áll, néhány látványos, besimított díszű töredék is előkerült. A kerámia alapján a települést a 3–4. században lakták. A szarmata kori településen kívül, magányosan eltemetett egyén mellett mellékleteket nem találtunk, a sír formája, és a jellegzetes dél-északi tájolás a szarmata kori keltezését valószínűsíti.

Az Árpád-kori objektumokat egy viszonylag zárt tömbben, az egykori szarmata kori település területén tártuk fel. A néhány gödör szabályos, kerek alakú volt, ám ezek a lelőhelynek a legalacsonyabban fekvő részén kerültek elő, így azokat a magasan álló talajvíz miatt teljesen feltárni nem tudtuk. Az egyik legérdekesebb régészeti objektum a szinte teljes épségben megmaradt, Árpád-kori külső kemence volt. A földbe

vájt kemence kitapasztott boltozatának csak a legfelső része szakadt be, oldalai, és kerámiával kirakott sütőfelülete épen maradt. A kemencének két nyílást építettek, az egyik a tüzelőnyílás, a másik, vele átellenben egy kisebb szellőzőnyílás.

LISKA ANDRÁS

93. Gyula, 56. sz. lh., Siórét, Makkosi vízfolyás IV.

(Békés megye) *LT; Sza; A ?; Á*

1998. március 23. és április 38. között, a Gyula 56. számú lelőhelyen, amelynek a feltárását még 1997-ben kezdtük meg, újabb 10000 m² felületen végeztünk ásást. Összesen 75 objektum és 4 sír került napvilágra, amelyek egy vaskori, egy szarmata kori és egy Árpád-kori településhez tartoztak. Egy gödörből feltehetőleg 9. századi edénytöredékek kerültek elő.

A feltárt két vaskori ház szabályos, téglalap alakú volt, betöltésükből bronzfibula töredékei és grafitos soványítású kerámia került napvilágra. A gödrök egy részét szabályos, kerek tárlógödörként határozhatjuk meg, a másik részüket agyagbányászásra használták. A vaskori településhez tartozott két nagyobb méretű, kerek, függőleges oldalú kút is, amelyeket a magasan álló talajvíz miatt nem tudtunk teljesen kibontani.

A lelőhelyről a leggazdagabb leletanyag a szarmata kori objektumokból került elő. A változatos formájú, agyagbányászásra használt gödröket még a település megléte idején hulladékkal töltötték fel, amelyek feltárása során nagy mennyiségű, 3–4. századi kerámia került felszínre. Az egyik ilyen gödörben egy reliefdíszes, emberábrázolásos terra sigillata töredékre leltünk. A feltárás során előkerült három szarmata kori sír közül az egyik körárkos volt. A sírt kirabolták, csupán egy bronzfibulát találtunk a csontok mellett. Az egyetlen bolygatatlan sírban egy nő csontvázát találtuk. A temetéskor bronzfibulákkal, gyöngyosorokkal ékesítették, ruhájának alját pasztagyöngyök százaival sűrűn kihímezték.

Az Árpád-kori település emlékeit a lelőhely nyugati részén találtuk meg. Két szabályos, megközelítőleg négyzet alakú, félig földbe mélyített házat tártunk fel, amelyekbe tűzhelyet építettek. Két külső kemencét is találtunk, mindkettő sütőfelületét edénytöredékekkel kirakták, majd vastagon letapasztották. A korszakhoz tartozó gödrök általában kerek, vagy ovális, egyenes oldalú tárlógödrök, vagy szabálytalan, agyagbányászásra használt gödrök voltak. A leletanyagban a jellegzetes csillámos soványítású, bekarcolt csigavonalas, vagy párhuzamos vonalkötelekkel díszített kerámia a meghatározó. Az Árpád-kori objektumok közelében találtuk az egyetlen olyan gödröt amelynek leletanyaga részben hasonlított az Árpád-kori kerámiára, ám né-

hány darab határozottan 9. századi edénytöredéket is magában foglalt. Keltezése bizonytalan a gödör elhelyezkedése és a körülötte talált nagy mennyiségű Árpád-kori kerámia miatt.

LISKA ANDRÁS

94. Gyula, 389. sz. lh.

(Békés megye) *Ó; Sza*

1998. március 4-én megkeresett bennünket a Gyulát elkerülő autótút ásásán Mengyán János, gyulai lakos avval, hogy évtizedek óta őriz egy kis mécses alakú edénykét, amelyet még az édesapja talált a tanyájuk egyik melléképületének építése idején, s amit most át is adott a múzeumnak. A melléképület 1947 körül épült, azóta földmunkát nem végeztek a környezetében. A tanya környékén a szántott területet bejárva főleg szarmata kori, és néhány őskori edénytöredékeket gyűjtöttünk. A lelőhely azonosítható a gyulai MRT terepbejárásán talált Gyula 389. számú lelőhellyel.

Az edényke leírása: Kis méretű, kézzel formált, kétosztatú tálka. Szerves anyaggal soványított agyagból gyúrt, körte alakú, aszimmetrikus edény. Az egyik része nagyobb, a másik kisebb, a kettőt egy függőleges fal választja el. Pereme lekerekített, szabálytalan, az alja felé kissé szűkülő. Sárgászöld színű, törésfelületén fekete. Pereme több helyen csorbult. Feltehetőleg őskori.

LISKA ANDRÁS

95. Gyula, Remete, Baranyai-tanya (601. lh.)

(Békés megye) *R*

1998. március 9–30. között folytattuk a már elkezdett munkát, árvízvédelmi töltés építését megelőző leletmentés keretében.

A tavaly feltárt 24 rézkori (tiszapolgári kultúra), valamint újkori objektum mellé újabb 12 tiszapolgári kultúrába sorolható, valamint további újkori és bizonytalan korú objektumot és egy újkori árokrendszer találtunk. Így összességében 37 objektumot tártunk fel a területen, melyek szórt szerkezetű kora rézkori telep- re illetve újkori tanyára utalnak.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

96. Gyula, Remete, Digó-gödör (487. lh.)

(Békés megye) *Á*

1998. március 25-én kezdtük el a munkát ezen a lelőhelyen. A leletmentő ásásra a Kisdelta víztározó gátjának megépítése miatt került sor. A költségeket a KÖVIZIG (Körös Vidéki Vízügyi Igazgatóság) fedezte. Az előzetes terepbejárás során itt Árpád-kori edénytöredékeket találtunk, s ezek alapján egy Árpád-kori településre számíthattunk már a munkák elején.

A leletmentés során összesen hat objektumot tártunk fel. Valamennyi gödör volt, lelet nélkül. A felszínen gyűjtött leletanyagban csak szórványos Árpád-kori kerámia volt, valószínűleg a gödrök is ebből a korszakból származnak. Feltehetőleg a település szélén levő gödröket találtuk meg.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

97. Gyula, Remete, Holló-tanya I. (113. lh.)

(Békés megye) **B; Á**

1998. október 1. és december 2. között végeztünk feltárást a lelőhelyen, a készülő árvízvédelmi töltés építését megelőzve.

65 objektum feltáráshoz kezdtünk, melyek közül néhány bontását a mostoha időjárás miatt nem tudtuk befejezni. Az objektumok csak mintegy 30%-ában találtunk javarészt bronzkori, kisebb részben Árpád-kori leletanyagot.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

98. Gyula, Remete, iskola (486. lh.)

(Békés megye) **R**

1998. április 3–szeptember 11. között leletmentést végeztünk, melyre a Kisdelta szükség víztározó gátjának építése miatt került sor. A költségeket a KÖVIZIG (Körös Vidéki Vízügyi Igazgatóság) fedezte.

Az előzetes terepbejáráson már kiderült, hogy itt egy a tiszapolgári kultúrához tartozó települést találtunk. A feltárást során 288 objektumot tártunk fel, valamennyi gödör volt, illetve egy kút. A kútban egy ép edény, számos edénytöredék, köztük egy nagyobb hombár töredékei voltak. Ezen kívül feltártunk 5 sírt, melyekben mellékletként edénytöredékek és kövek voltak. A leletek rossz megtartásúak, hiszen kis mélységben kerültek elő. Néhány árok is előbukkant, melyek közül egy többszörös körárok talán lakóépületet kerített be egykor. Több kőpenge, sok állatcsont, kagyló és csiga van a leletanyagban.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

99. Hidas, Malom-dűlő

(Baranya megye) **Á; Kk**

Hidas községtől ÉK-re, a Völgységi-patak mentén egy középkori falut és annak templomát lokalizáltuk. Terepbejárást alapján a mélyebben fekvő település 13–15. századi. A falu fölötti dombon, elkülönülve található a templom és a körülötte lévő temető, amelyet a szántás erősen megbolygatott.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

100. Homokmégy – Székes

(Bács-Kiskun megye) **LT ?; Sza ?; M-Á**

Folytattuk az 1996-ban megkezdett ásátásokat, melynek során feltártuk a 90–109. sz. objektumokat. Napvilágra került a tizenhat 10–11. századi sír, két szarmata (esetleg kelta) gödör és egy ismeretlen korú árokszakasz.

A szarmata és Árpád-korról készült részletes jelentést lásd a 87–105. oldalon.

GALLINA ZSOLT

101. Ják, Bencés apátság

(Vas megye) **Á; Kk; Kú**

Folytattuk a bencés apátsági templom és a Szent Jakab kápolna közötti terület módszeres feltárást. 1998-ban a DNy-i részen dolgoztunk, és a temetőfeltárást folytattuk. 8 db 5×5 méteres szelvényben a 130-tól a 263-ig terjedő számú sírt tártuk fel.

A sírok kora a 11. századtól a 18. századig terjed. S-végű hajkarikát is találtunk, másodlagos helyzetben. Ez a korai rotunda 11. századi keltezését újra megerősíti, mivel ez a sír a rotunda közelében került elő. A rotunda nyugati falát a későbbi – főleg 15. századi temetkezésekkel teljesen megsemmisítették, kiszedték az agyagba rakott alapfalakat. Szép és szinte teljesen ép 15. századi gyöngyöspártákat találtunk. Jelentős volt a 174. sír feltárása, ahol egy mészből (meszesgödörben?) teljesen kalcinálódott egyed csontdarabjait találtuk, valamiféle ládikába temetve, és tetőcserepekkel bélelt sírgödörbe helyezve. A csont részletek között talált, átégett kalpagtűt ezt a 16. századba keltezi.

Az ásátás munkatársa P. Hajmási Erika.

VALTER ILONA

102. Jobaháza, Bogyoszlói határra-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) **Ó; Ró; Á**

A MOL Csorna – Kapuvár gázvezetéke építésénél a 27,1–27,9 km szelvény között mintegy 3,5 m szélességben lehumusztolt sávban, 23 objektumot tártunk fel. Közöttük néhány őskori (közelebről azonosíthatatlan korú) kerámiatöredéket tartalmazó gödrök, római kori hamvasztásos sírok és Árpád-kori települési jelenségek voltak (az utóbbihoz sorolható néhány árokszakasz, és egy kút, amelynek betöltéséből cserépbogrács töredékei származnak).

A római kort három hamvasztásos temetkezés, valamint az egykori (római) rétegfelszín kibontott és jól megfigyelhető részletei képviselik. A feltárást teljes területén követhető volt az a sárga agyagos réteg, amely ezt a római szintet fedte, és amit több rábaközi ásatásunkon megfigyelhettünk. A sírok 3–3,5 m átmérőjű teknősen 15–20 cm-t lemélyülő körben sekély gödör-

be ásott szórthamvas temetkezések. A mellékletek: üveg- és agyagedények, mécsesek, vastárgyak maradványai, egy teljesen összeégett pénz. A 3. századra kelteznek a sírokat.

A sírok fölött kisméretű halmok emelkedtek egykor.

Az ásatáson kezdetben M. Egry Ildikó, majd Gabrieli Gabriella és Tomka Péter működtek közre.

SZŐNYI ESZTER

103. Jobaháza, Dőry-tag (Gesztenyés)

(Győr-Moson-Sopron megye) **B; A**

A MOL Csorna – Kapuvár gázvezetékének nyomvonalában, a 29,9 km szelvény környékén az előzetes terepbejárás során őskori és avar kori kerámiát gyűjtöttünk. A 10 m széles, 350 m hosszú humuszos talajon a felszíntől számított 40 cm-re lévő kavicsos altalajon összesen 205 objektumot figyeltünk meg. Nagyjából a későbronzkori urnamezős kultúra korai szakaszának településnyomait tártuk fel (172 objektum): három oszlopszerkezetes építmény, hulladékgyűjtő és kutak kerültek elő. Nagy mennyiségű bronzkori kerámiaanyag és néhány bronzú alkotja a leletanyagot.

Az avar kori telep periferiáján elhelyezkedő 25 objektum a kivitelezés során megváltozott adatok szerint a 29,070 és 30,020 szelvények között került elő. Figyelemre méltó két körárok (és egy harmadik részlete), megfigyeltünk még kisebb-nagyobb gödröket és cölöphelyeket. Leleteket csak némelyik tartalmazott, az avar korba sorolásuk topográfiai helyzetük és az őskoriakétól eltérő betöltésük alapján történt.

Az edénytöredékek között sok a csillámos anyagú, hullámvonal és vonalköteg díszes darab, a peremek feltűnően elvékonyodó típusok. A részletes vizsgálat előtt késő avar kori (8–9. század) keltezést tartunk valószínűnek.

Munkatárs: Szőnyi Eszter

M. EGRY ILDIKÓ – TOMKA PÉTER

104. Karancslapujtó

(Nógrád megye) **I**

A Palócfalu településrész mögötti vízmosásban, másodlagos helyzetben, ismeretlenek által „ledeponált” leleteket találtak. Az ember- és állatcsontokból álló együttes feltehetően egy lovas sírhoz tartozott. A település egész területén folyó közmű-munkák és az ez időben folyó mezőgazdasági talajmunkák az eredeti lelőhelyre semmi támpontot nem nyújtottak.

MAJCHER TAMÁS

105. Karácsond, Ugrai-part dűlő

(Heves megye) **B ?; LT ?**

A 3. sz. főút tervezett, kb. 10 km-es elkerülő szakaszának nyomvonalán történt terepbejárás során, 1998

nyarán lokalizáltuk a lelőhelyet egy dombtetőn. Az út nyomvonalán és attól K-re, a felszínen előkerült néhány kerámiatöredék alapján egy őskori lelőhelyet feltételeztünk. A szeptemberben nyitott kutatószelvényben csak két régészeti objektum nyoma került elő, csupán két-három apró, jellegtelen kerámiadarabbal. Ennél fogva az objektumok kormeghatározása bizonytalan, a lelőhely feltehetően késő bronzkori vagy vaszkori. A leletmentést a Mátrai Erőmű Rt. finanszírozta.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

106. Karcsa, Kormoska

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) **Á**

Karcsa községtől ÉNy-ra mintegy 1000 méterre egy alacsony dombháton kezdtük meg 1996-ban egy 11. századi temető feltárását. Az első évben 23 sírt találtunk. 1997 tavaszán folytattuk a munkát. Ez idő alatt feltártuk a 24–102. sírokat, tehát összesen 78 temetkezést. A temetőt három oldalról sikerült lehatárolni, egyedül a DK-i oldalon számíthattunk még újabb sírok előkerülésére. 1998-ban a kérdéses területet is kiástuk, e munka során 5 temetkezés látott napvilágot. Mivel a sírok tömbjét átlagosan 10–15 m széles sávban körbeástuk, s újabb temetkezések sehol nem kerültek elő, a lelőhelyet 107 sírral teljesen feltártuk tekintetjük. A végleges feldolgozás előtt a következőket állapíthatjuk meg: a sírok sorokba, s a sorok kisebb csoportokba rendeződnek. Feltűnő, hogy a temető közepén mintegy 10×10 méteres üres sáv van, ahol nem találtunk temetkezéseket. Habár régészeti nyoma nincs, de feltehető, hogy e helyen egy talpakon álló kis fatemplom volt hajdan, s e rész ezért maradt szabadon. Ez egyben azt is jelentené, hogy a temetőt benépesítő közösség már keresztény volt. Mindennek nem mond ellent az előkerült leletanyag. Ez utóbbi első pillantásra rendkívül szegényesnek tűnik, hiszen csupán S-végű hajkarikák, gyűrűk, gyöngyök és pénzek voltak a sírokban. Az ékszerek azonban szinte kivétel nélkül rendkívül jó minőségű ezüsből készültek, ami e hajdani közösség anyagi erejére utal. Más ékszerek vagy használati tárgyak sírba helyezését nyilván az új vallás tiltotta. A pénzek közül a legkorábbi egy Béla dux (1046–1060) veret, a többség Szt. László (1071–1095) érmeje, a legkésőbbi pedig egy Könyves Kálmán (1096–1116) dénár. E pénzek egyben megadják a temető nyitásának és lezárásának időhatárait is, aminek nem mond ellent az előkerült többi lelet sem. A Kálmán-dénár rendkívüli ritkaságnak számít, eddig csupán az andornaktályai éremkincsből ismerték e pénztípus 6 darabját, s mindeddig nem szerepelt a különböző katalógusokban sem. Érdekes babonás szokásoknak is a nyomára akadtunk: a temető É-i szélét lezáró két sírban (58., 59. sír) a temetés során az elhunytakra édes-

vízi csigákat dobtak. Hasonló jelenséggel másutt még nem találkoztam. A temető leletanyaga semmiféle kapcsolatot nem mutat a szűkebb régió korai, 10. századi temetőivel. Érdekesnek ígérkezik éppen ezért a lelőhelyek antropológiai anyagának összevetése. A 10. század középső harmadában záródó lelőhelyeket azonban legalább 80 év választja el a karcsai temető megnyitásától, így továbbra is kérdéses marad, hogy a 950 körül eltelepített katonai kíséret helyét kik és mikor foglalták el a Bodrogközben. A karcsai temető népessége legfeljebb a 10. század közepén betelepített valamely csoport leszármazottja lehet, amelyik maga is új szállást nyitott a 11. század második harmadának az elején. A lelőhely teljes feltárása azonban így is tudományágunk nagy nyeresége, hiszen hasonló, akár csak részlegesen feltárt temetőt mindeddig nem ismertünk ebből a régióból. Továbbra is felvethető, hogy a karcsai temető felhagyása egybe eshet a közeli (1 km-re fekvő) karcsai templom első fázisának építésével. Jelentőségét az adja, hogy e temető jelenleg az egyetlen, teljesen feltárt bodrogközi 11. századi lelőhely.

Az ásatáson részt vett Langó Péter ELTE IV. évf. régészhallgató.

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

107. Kehida, Barát-sziget, Parrag út (Zala megye) A

A lelőhely a Zala folyót nyugatról kísérő dombvonulat alsó peremén, Barát-szigettől délre, a kehidai köztemetőtől északra, a Zalaszentgrótra vezető postaútba nyugatról bekötő Parrag út nevű dűlőúttól északra terül el. Itt már hosszabb ideje embercsontokat fordított ki az eke, szondázó szelvényünket is egy ilyen foltra nyitottuk. Két gyermek csontvázat tártuk fel, az egyik melléklet nélküli volt, a másikon két bronz huzalkarikafüggőt és két dinnyemaggyöngyöt találtunk. A sír a késő avar korra datálható.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS – VÁNDOR LÁSZLÓ

108. Kehida, Fövényes (Zala megye) A

Az 1992-ben megtalált, majd 1994-től folyamatosan ásott temető keleti és északi oldalán folytattuk a kutatást. A keleti oldalon nagy valószínűséggel elértük a temető szélét. Ebben az évben a 98–120. sz. sírokat tártuk fel. A temető különlegessége továbbra is a padmalyos temetkezési mód és a lovas sírok nagy száma. Kiemelkedő az a lovas, padmalyos sír, ahol a felszerszámozott ló hátán egy egyélű, egyenes kard, egy sarló és egy rövid kasza, a padmaly nyílásánál pedig egy lándzsa feküdt, míg a harcos csak egy vaskéssel volt eltemetve. Egy másik sírban egy öntött övgarnitúrás férfi

és egy többtagú rúdgyöngyös nyakláncot, arany ruhadíszeket viselő nő, továbbá három ló volt eltemetve. A női sírok mellékleteit a millefiori szemesgyöngyök, az amfóra-, a többtagú rúd- és a fűjt, üreges gyöngyök, a láncocskán csüngő drótékszerek és az egyszerű szőlőfürtös függők jellemzik. Datálás: a temető az avar kor végére tehető.

Az ásatáson részt vett Rácz Zsófia és Gergely Balázs egy. hallgató.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS – VÁNDOR LÁSZLÓ

109. Kerekegyháza, Kun-pusztá

(Bács-Kiskun megye) A; Kk

Feltárásaink és terepbejárásaink során egy kb. 1500 m hosszúságú lelőhelyen 41 házhelyet figyeltünk meg mintegy 1000 méteres területen. Az egyutcás falu kb. egy-harmadának és két-harmadának találkozásánál, a Drozdik-tanya közelében, egy kis homokdombon helyezkedett el a falu temploma, 107,5 méteres tengerszint feletti magasságban.

A település, melyet a középkori Hercegegyházával azonosítottunk, egy keskeny földnyelven épült fel, mely a mocsárvilágból emelkedett ki. Háza Árpád-koriak, ám a falu 1359-ből származó okleveles említését 14–15. századi cserepek is igazolják. A templom körüli temetőben húzott 1., 3., 5., 6., 7., és 8. árkaikban összesen legalább 30 sír maradványát figyeltük meg, melyeket dokumentálásuk után visszatemettünk.

A templomtól K-re húzott 3. és 4. sz. árkaikban megtaláltuk a kerítésfal alapozását, melyet fekete, iszapos földbe rakott apró mocsári (darázs-) kövekből készítették. Itt kb. 11 méterre volt a kerítésfal a szentély falától. A templom Ny-i homlokzatától 16 m távolságra tártuk fel az utolsó sírt. Valószínűleg ezen kívül húzódnak a kerítésfal.

A cinterem a homokdombon helyezkedett el, középpontjában állott a kőfaragványai alapján 1200 körülre datálható templom.

Teljes hossza 10 m, szélessége 5,6 m volt. Alapfalai 110–120 cm vastagok voltak, agyagba, fekete földbe rakott darázkövekből épültek. Alsó kősorait sárga agyagba rakták, majd három rétegű fekete iszapos, agyagos réteg közé ágyazott kősor következett. Ennek a felszínére, egy habarcslepényre építették a különféle méretű, darázkövekből, faragott kváderkövekből a felmenő falakat. A felmenő falak szélességét a habarcslepényen több helyütt megtalált kölennyomatok alapján 90–100 cm-ben határozhattuk meg. Nyugati homlokzata előtt megtaláltuk a kapuépítmény habarcsba rakott kövekből készített alapozását.

Hajójának belmérete 500×440 cm, azaz enyhe téglalap alaprajzú. Félköríves záródású szentélye a dia-

dalívnél (belül) 310 cm széles volt, záródása (belül) a diadalívtól 230 cm távolságra épült.

Járószintjét sem kívül, sem belül nem találtuk meg, ám a leírak alapján egyértelmű, hogy e szinteket a kváderkősor alján, azaz a habarcslepény szintjén határozhatjuk meg.

SIKLÓSI GYULA

110. Kerta, Dózsa Gy. u. 34. sz. 68. sz. és 90. sz. (MRT. 3. 26/5. lh.)

(Veszprém megye) **Kk**

Gázvezeték fektetésekor a késő középkori falu településrétegét bolygatták meg.

Leletanyag: házikerámia, vaddisznóagyar, bronztárgy töredéke. Eszerint a település a r. k. templomtól D-re, (az általános iskola és a római katolikus templom szentélyével szemben) több mint 100 méterre is kiterjedt.

RAINER PÁL

111. Keszthely, Fenékpusztá, Pustaszentegyházi dűlő (MRT 1. 21/25. lh.)

(Zala megye) **B; A; Á; Kk**

A középkori Fenék falu helyén már Lipp Vilmos folytatott kutatást (1883), és több korszak leleteit gyűjtötte össze. A Csák Árpád (1913) és Radnóti Aladár (1948) által feltárt középkori templom pontos alaprajzát felmérés híján nem ismerjük. Ezért a kis-balatoni védőerdő telepítése előtt tisztázni akartuk a templom alaprajzát. A kb. 6×9 méteres templom egyenes szentélyzáródású, körülötte 20, többségében bolygatott 15–17. századi sírt tártunk fel. A templom szentélyében, részben a K-i zárófal alatt egy nagyméretű kora avar kori (7. század eleje) sírt találtunk. Az egykorú rablásnak áldozatul esett kamrasírban jellegzetes germán leletek maradtak: arany övgarnitúra, aranyozott ezüst spatha rögzítő gomb, fa pohár aranyozott ezüst lemezből készült, II. állatstílussal díszített peremvere, ép csontfésű tokkal, vasolló. A középkori sírokon kívüli területen két további hasonló korú, szerény mellékletű sír került elő. Feltártuk egy késő bronzkori településobjektum felét, a közelében pedig egy kerek veremben, zsugorított helyzetben melléklet nélküli temetkezést találtunk. Az ásatáson részt vett: Straub Péter régész.

MÜLLER RÓBERT

112. Kiskundorozsma, Nagyszék (M5 autópálya Nr. 34. lh. 26/72)

(Csongrád megye) **Sza**

Az M5 autópálya előzetes régészeti feltárása keretében

1998. június 15. és 1998. december 15. között feltártuk a fenti régészeti lelőhelyet. A feltárt terület nagysága 25 000 m². A feltárt objektumok száma: 1330. A településjelenségek szarmata korszakból valók. Feltártunk többek között házakat, tároló vermeket, füstölőkomplexumokat, kemencéket, árokrendszereket, karámot.

A feltáráson részt vettek: Somogyi Krisztina, Gáspár Judit, Száraz Csilla, Kató Sára, Némethi János régészek, illetve a JATE Régészeti Tanszékének hallgatói közül Wilhelm Gábor, Czövek Atilla, Fekete Csanád, Horváth Réka.

TÓTH KATALIN – SZALONTAI CSABA

113. Kiskundorozsma, Subasa (M5 autópálya Nr. 35. lh. 26/73)

(Csongrád megye) **B; Kk**

Az M5 autópálya előzetes régészeti feltárása keretében 1998. május 13. és 1998. június 15. között feltártuk a fenti régészeti lelőhelyet. A feltárt terület nagysága 5100 m². A feltárt objektumok száma: 41. A településjelenségek a bronzkor korai szakaszából, illetve a késő középkorból származnak.

TÓTH KATALIN – SZALONTAI CSABA

114. Kiskunfélegyháza, Kővágó-ér

(Bács-Kiskun megye) **B; Sza**

1998. szeptember 14. és november 13. között bronzkori és több rétegű szarmata telep részletét tártuk fel. Összesen mintegy 170 objektum került napvilágra. Feltártunk néhány korabronzkori gödröt, 3 szarmata házat, számos szarmata gödröt és kiterjedt szarmata árokrendszereket.

Az ásatási terület déli részén összpontosultak az egymással is szuperpozícióban lévő szarmata árkok, amelyek nagy kiterjedésű karámokat alkottak. A terület ÉNy-i részén 3 nagyobb méretű szarmata kopolya kutat tártunk fel. A szarmata házakban nem volt tüzelőberendezés, az egyik alján összefüggő vastag padlószintet tudtunk megfigyelni. A szarmata objektumokból viszonylag nagy számú terra sigillata utánzat bukkant napvilágra.

A bronzkori és szarmata települések centruma az ásatási területtől DNy-ra húzódott.

SOMOGYVÁRI ÁGNES – GALLINA ZSOLT

115. Kovácsszénája, Füstöslik barlang és kőfülke

(Baranya megye) **R ?; Ró; A ?; M ?; Á ?**

1998. szeptember 24–30. között komplex barlangkutatói expedíció régészeti ellenőrzését láttam el. A bar-

langban egy hosszanti, és három keresztárkot nyitottunk. A betöltése átlagosan 10 cm vastag volt, így rétegtani viszonyokat megállapítani nem tudtunk. A betöltésben valószínűleg a péceli kultúrához tartozó pattintott kőeszközök és római kori cserepek voltak. A felszínen, oldalra sodródva 9–11. századi cserepeket találtunk. A kőfülkében is nyitottunk kutatóárkot. Itt a betöltés 80–85 cm volt. 50 cm mélyen pattintott kőeszközök (köztük obszidián) kerültek elő, a felettük lévő rétegben pedig római kori cserepek voltak. A kőfülke plafonján vastag koromréteg volt. A betöltésben talált két hamus réteg arra utal, hogy nem csak az újkorban raktak itt tüzet.

GÁBOR OLIVÉR

116. Kölesd – Csonthegy

(Tolna megye) **B; Kő**

A Sió-parton emelkedő többrészes földvárban a Tolna megyei várkutató program keretében végeztem szondázó ásatást. A várban első ízben (1888-ban) Wosinsky Mór végzett leletmentést, amikor bronzkori (mészbetétes) leleteket tárt fel. A szondázó ásatáson a vár D-i, központi részét és az ennek É-i végén húzódó átvágást kutattuk. A fővárban megfigyeltünk egy belső védelmi vonalat és részlegesen feltártunk egy bronzkori – mészbetétes kultúrához tartozó – gödröt. A mesterséges bevágás az átvágás tanúsága szerint eredetileg széles, lapos aljú volt. A feltöltődés vastagsága 90–100 cm.

A bronzkori leleteken kívül kevés középkori lelet is előkerült.

A feltárás költségeit a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint az OTKA fedezte.

MIKLÓS ZSUZSA

117. Körmeny, Várkert

(Vas megye) **R; Kk**

1998. június 15–22. között Körmeny Város Önkormányzatának pályázaton elnyert anyagi támogatásával folytattam hitelesítő ásatást a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóságának engedélyével, a természetvédelmi területen. A helyi Városgondnokság két fő fizikai munkása mellett a helyi Rázsó Imre Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet diákjai, valamint helyi önkéntes diákok segítettek.

Korábban dr. Károlyi Mária ásatott itt a Batthyány-obelisk környékén, három helyszínen. Ezek közül az általa 1. számúnak jelölt lelőhelyet (ld. Kora rézkor Vas megyében) hitelesítettem, egy 7 méter hosszú és 1 méter széles árokkal, valamint egy 4×5 méteres, az előbbihez csatlakozó szelvényben dolgoztunk. Sikerült azonosítani Károlyi Mária 1984. évi feltárási szelvényének egy részét is.

Két, általa már szintén megismert korszak új objektumait rögzítettük.

1. a rézkori Balaton-Lasinja I. korai fázisára tehető, földbemélyített építményének (lakóhely?) részlete, igen jellemző és tetszetős kerámiával,
2. egy 14–15. századi, szintén földbemélyített kb. 2,2×2,2 méter alapterületű építmény egésze került feltárássra és dokumentálásra.

Sikerült C-14 kormeghatározásra mintát gyűjtenünk, vizsgálata az MTA debreceni Atommagkutató Intézetében folyamatban van. Kis mennyiségű bakonyi kova magkövet, gyártási hulladékokat és szilánkokat gyűjtöttünk. Az ép – bár nem meghatározható funkciójú – középkori objektum eggyel növeli a kevés számú helyi adatot.

ILON GÁBOR

118. Köröstarcsa, Kossuth tér

(Békés megye) **R**

Szennyvízvezeték ásása során Köröstarcsa belterületén, a Kossuth tér 8. számú ház előtt, zsugorított, hasra fektetett csontváz került elő. A sírban mellékletként egy edényt és állatcsontokat találtunk. A munkások az árok ásása alkalmával a kiemelt koponya mellett két további edénykét találtak, melyeket átadtak. A rítus és az edények alapján a sír egyértelműen a tiszapolgári kultúrához sorolható.

GYUCHA ATTILA

119. Lajosmizse, Mizse 1.

(Bács-Kiskun megye) **Sza**

1998. július 24-e és augusztus 15-e között került sor a Lajosmizsét É-ről elkerülő új út nyomvonalában egy szarmata település feltáráására. A feltárás során két ház került a felszínre. Mindkét háznál, a házak hosszanti tengelyében cölöplyukakat találtunk. A padlósinten egyik háznál sem lehetett megfigyelni tapasztás vagy döngölés nyomát. Az egyik ház sarkában agyagból épített kemence volt, a másik háznál nem találtuk meg a tüzelés nyomát. A két házon kívül 54 gödör és 13 árok került elő. A feltárt gödrök és árkok egy része a szarmata településhez tartozott, az előkerült kerámiaanyag alapján a település élete a 3–4. századra keltezhető. Az objektumok másik része újkorinak bizonyult, ezek közül két nagyméretű, méhkas alakú verem érdemel említést, melyeket később szemetesgödörnek használtak.

SOMOGYVÁRI ÁGNES – V. SZÉKELY GYÖRGY

120. Lúzi (MRT. 4. 41/1. lh.)

(Veszprém megye) **Kk**

Fenti helyen, a Kis (korábban Felszabadulás) utca 1.

(ABC üzlet) és 2. szám (Horváth Elemér háza) telekhatára előtt, az úttestre merőlegesen ásott közműárokban csontvázakat és alapfalat találtak. Nagy valószínűséggel a falu középkori temploma és temetője lehetett itt.

A helyszínen a munkaárkot már visszatemetve találtam. A csontmaradványok egy részét a polgármester összegyűjtötte és átadta.

RAINER PÁL

121. Lesencetomaj-Piroskereszt

A részletes jelentést lásd a 107–121. oldalon.

(Veszprém megye) **R6; N**

S. PERÉMI ÁGOTA

122. Ludas, Varjú-dűlő

(Heves megye) **U; R; B; LT**

A 3. sz. főút tervezett, kb. 10 km-es elkerülő szakaszának nyomvonalán történt terepbejárás során, 1998. nyarán lokalizáltuk a lelőhelyet Ludas É-i határában egy domb K-i lejtőjén. Magnetométeres méréseket is igénybe véve, a legsűrűbbnek ígérkező területek megkutatását céloztuk meg, majd pedig az adódó topográfia alapján, az előkerült jelenségek lényegi összefüggéseit igyekeztünk tisztázni, így bővítettük szelvényeink méretét az indokolt mértékig.

Eközben sok nehézséget okozott, hogy a nyomvonal mentén nagyfeszültségű villanyvezeték és földbe ásott gázvezeték húzódik, továbbá, hogy a lelőhely K-i részén egy földutat vágtak a domboldalba, ami fontos területeket tett kutathatatlaná.

Munkánk során kb. 1 ha területet humuszoltunk le, négy nagyobb szelvényt nyitottunk meg, melyekben több mint 200 régészeti objektum (ház, gödör, tűzhely, árok) és több száz cölöplyuk nyoma rajzolódott ki. Az ásatás során egy újkőkori – AVK-leletanyagú – település maradványait (hulladékgyödröket, házhelyeket jelző cölöpnymokat és egy sírt), néhány késő rézkori és koraközépső bronzkori gödröt, egy késő bronzkori település számos gödrét, egy késő bronzkori körárok-rendszer, továbbá kelta telepobjektumokat – házat, gödröt, árkokat – sikerült megtalálnunk és mintegy 50%-ban feltárnunk. A leletmentést a Mátrai Erőmű Rt. finanszírozta.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

123. Medgyesegyháza, Temető-halom

(Békés megye) **Á**

1996-ban kapáláskor került elő a községtől DK-re, a temető Ny-i szélénél s a temető D-i végében lévő Temető-halomtól É-ra az az Árpád-kori körmeneti ke-

sztről származó, bronzból öntött, aranyozással díszített korpusz, amelyet 1998 januárjában ajándékoztak a Munkácsy Mihály Múzeumnak. Magassága 5,9 cm, szélessége a karoknál 5,3 cm. A tárgy előkerülési helyén sem a januári fagyban, sem júniusban fémkeresővel végzett helyszíni szemle során nem került elő más régészeti lelet, így a korpuszt csak szórványleletként kezelhetjük.

SZATMÁRI IMRE

124. Mezőberény, 64. sz. lh.

(Békés megye) **Kk; Kú**

1998. május 13-án bejelentés érkezett a békéscsabai múzeumba, hogy a Mezőberény és Köröstarcsa határán elhelyezkedő „Templom-zug” nevű területen 3 db ezüstpénz került elő. A bejelentőt még aznap felkerestük. Elmondta, hogy a pénzeket az egyik traktoros kollégája találta a saját földjén néhány nappal korábban.

A pénzek közül 2 db-ot (mindkettő I. Ferdinánd ezüstdenár körmőcbányai veret) átadtak a múzeumnak. A harmadik pénz a Tsz főkönyvelőjéhez került.

A bejelentővel és a pénzek megtalálójával kimentünk a lelőhelyre, amely egyértelműen azonosítható a Mezőberény 64. számú, Hacskó-tanya I. nevű topográfiai lelőhellyel. A területen a vetés között nagy számú késő középkori edénytöredéket találtunk, kb. 30×50 méteres körzetben, egy, a felszínből kissé kiemelkedő, keskeny partvonulat tetején.

1998. május 22-én fémkereső műszer segítségével további 4 db, az előzőekkel megegyező típusú és korú ezüstpénzt találtunk.

A helyszíni szemlén Gyucha Attila, Liska András és Medgyesi Pál régészek, Kékegyi Dorottya, Klenk Tímea és Stefán Bernadett ásatási technikusok vettek részt.

A MRT 10. kötetében a lelőhelytől említene egy 16. századi éremleletet, amely 1931-ben került elő. Nagy valószínűséggel ehhez a lelethez tartoznak a most megtalált denárok. (MRT 10. 568–569).

LISKA ANDRÁS

125. Mezőfalva, Hatházsismánd

(Fejér megye) **Á**

Gázvezeték építéséhez kapcsolódó leletmentésünk során egy Árpád-kori település két árkának részletét tártuk fel.

A leletmentésen részt vett Váczi Gábor régészhallgató (ELTE RI.)

KULCSÁR MIHÁLY

126. Mohora, Zichy – Vay kastély

(Nógrád megye) **Á; Kk**

A kastély felújítási munkái kapcsán a DK-i saroktorony mellett előkerült falmaradvány leletmentő doku-

mentálását végeztük el. A kerámia-leletek alapján a terület már a 13. századtól lakott. A vizsgált falat valamikor a 15. században építik törtkővel, jó minőségű, szürkésfehér, erősen meszes habarccsal, 130 cm vastagsággal. Feltűnő a 16. századi leletek elenyésző száma és a 17. századi leletek hiánya. A jelenlegi kastély építéskor a falmaradvány még látszik. Visszabontásának módja a vizsgált szakaszon arra utal, hogy a kastélyhoz tartozó park kialakításakor támfal szerepet kap. Később, már a saroktorony bővítése után e falat, mint alapot használják egy gyenge habarcsú kő-tégla vegyes falazatú támfal építéséhez.

A fal „belső” oldalán, a vizsgált ponton két épített csatorna maradványára bukkanunk. Mindkét csatorna nagyméretű téglából, szegmens ívű boltozattal készült. A csatornák a barokk kastély csapadékvízének elvezetésére szolgáltak – a II. csatorna építéskor az I. csatorna funkcióját vesztette – különböző időszakokban. A vizsgált falról az eddigi kutatás időbeni és területi korlátai miatt nem lehetett megállapítani, hogy milyen épülethez tartozott, de méretei és a terület településszerkezeti elhelyezkedése alapján valószínűleg valamely középkori birtokos család rezidenciájához tartozhatott.

MAJCHER TAMÁS

127. Mór, Árkpuszta

(Fejér megye) **Á; Kk**

Vízvezeték építéséhez kapcsolódó leletmentésünk során a középkori írott forrásokból ismert Árki falu templom körüli temetőjének 11 melléklet nélküli sírját tártuk fel. A település egy másik pontján egy kétszer megújított sütőfelületű, a tapasztásból előkerült edénytöredékek alapján a 13–14. századra keltezhető kemencét bontottunk ki.

A leletmentésen részt vett Váczi Gábor régészhallgató (ELTE RI).

KULCSÁR MIHÁLY

128. Nagykanizsa, Bajcsa – Vár

(Zala megye) **Kú**

Bajcsa egykori „erőssége” a közigazgatásilag Nagykanizsához tartozó falu DK-i határában emelkedő magasabb dombon állt. A domb ma működő homokbánya, ezért 1995-től megindult a maradványok régészeti mentése.

Bajcsa várát 1578-ban a török elleni végvári lánc részeként a stájer rendek kezdték építtetni Kanizsa mellé, a stájer területek és a Mura-vidék fokozottabb védelmére. A várat legkésőbb 1600-ban, Kanizsa török kézre kerülésének idején adták fel, a kedvezőtlen talajviszonyok miatt azonban fokozatos felhagyása már

korábban megkezdődött. A várról jelentős részben Stájerország gondoskodott, ennek köszönhető, hogy építésére, felszerelésére, őrségére vonatkozóan különösen gazdag írott forrásanyag maradt fenn a grazi (stájer tartományi) levéltárban. Az ásatáson észlelt jelenségek és régészeti leletek így több esetben összevethetők az írott forrásokkal. A vár ellátásában a környékbeli települések is részt vállaltak, ezért a régészeti feltárás során a stájer illetve stájer közvetítéssel érkező különféle nyugat-európai termékek mellett magyar s horvát áruk is felszínre kerültek.

1998-ban az „erősség” K-i illetve ÉK-i részén a legfelső teraszon dolgoztunk, mintegy 3000 m²-nyi területet tártunk fel. 54 objektumot dokumentáltunk, ezek között gödrök, vermek, latrinák, gerendavázás téglalapozású építményeket jelző cölöphelyek illetve téglafal-maradványok, a felszíni építmények mellett pedig földbe mélyített gazdasági objektumok voltak, mélytároló vermekkel. Egy vassalakkal borított nagyobb folt jelzi a kovácműhely helyét. A vár K-i szélén, a várárok mellett rábukkanunk a dombtetőn kiépített paliszád egy hosszabb szakaszára is. A vár közepén egy kb. 500 m²-es üres területet, a központi belső udvar helyét regisztráltuk.

A felszínre került leletanyag ez évben különösen gazdag volt, velencei üvegek sokasága, ép fazekak, korsók sorozata, ritka német és itáliai edények töredékei, különféle vaseszközök, fémedények mellett számos pénz is fémjelzi ezt az évet.

Az ásatáson részt vett: Frankovics Tibor (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg), Rózsás Márton (Dráva Múzeum, Barcs), Szigeti Judit egyetemista (ELTE, Budapest).

VÁNDOR LÁSZLÓ – KOVÁCS GYÖNGYI

129. Nagykanizsa, Bilkei-dűlő

A részletes jelentést lásd a 37–43. oldalon.

(Zala megye) **B**

HORVÁTH LÁSZLÓ

130. Nagykanizsa, Palin – Anyagnyerőhely

(Zala megye) **U; N**

A város É-i szélén, egy korábban már ismert újkőkor végi (lengyeli kultúra) lelőhelyen, – amelyen alkalmi földkitermelést folytatnak – újabb objektumokat bolygattak meg. A környezetéből kiemelkedő dombon leletmentésünk kiderült, hogy legalább hármas árokrendszer foghatta körbe a dombtetőt DK-i részén külön kis „füllel” (kapu). A nagyobb árok átlagosan 3 m szélességű és 2,5 m mélységű, ennek 20 méteres egybefüggő szakaszából sok edénytöredék, állatcsont került felszínre. A leletanyag a lengyeli kultúra klasszikus fázisába sorolható. Egy kisebb objektumban sok

Tokaj-vidéki obszidiánt találtunk. Az egyik kisebb gödör késő népvándorlás kori volt. A lelőhely geofizikai felmérésére és további feltárására később kerülhet csak sor. Az újkőkori „szentélyhez” tartozó település az ettől D-re fekvő dombtetőn helyezkedett el, a kettőt egy forrás által kimosott völgyecske választja el egymástól.

HORVÁTH LÁSZLÓ

131. Nagykálló, Cuker-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) **R; B; Sza**

A lelőhely Nagykálló DK-i részén, a Cuker tanyától K-DK-re fekvő Cuker-dűlőben található, a Kállai főfolyás (egykori patakmeder) keleti, magas partján. A hosszan elnyúló, É-D-i magas part valószínűleg végig lelőhely lehet, mivel azonban sávokban privatizáltak, csak egy-egy sávban tudtunk cserepeket gyűjteni. Kiszántott emberi csontokat, valamint nagy mennyiségű cserepet (bronzkori és császárkori, de akadt rézkori is) gyűjtöttünk.

Ettől a helytől mintegy 60 méterrel D-re, további jellegtelen cserepeket gyűjtöttünk.

A talált cserepeket behoztuk a múzeumba, a kovák és obszidiánok többsége Szabó Lászlónál maradt.

ISTVÁNOVITS ESZTER

132. Nemesvámos, Baláca

(MRT 2. k. 34/14. lh.)

(Veszprém megye) **Ró; Kö**

A római kori villa feltáró programja keretében a főépület keleti előterében dolgoztunk, ahol ebben az évben 3–4 új épületnek, legalább két periódushoz tartozó falai kerültek elő. Az egyik új, erősen fűtött, megbolygatott épület (XVII.) valószínűleg fürdő volt, falfestmény töredékein felirat részleteket találtunk.

Az előző években már részleteiben jelentkező XV. épület feltárását folytattuk. A középkori gödrök, kemencék és munkagödrök az eredeti rétegek, szintek egy részét teljesen tönkretették.

K. PALÁGYI SYLVIA

133. Nyékládháza, Istvántó

A részletes jelentést lásd a 57–61. oldalon.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) **LT**

HELLEBRANDT MAGDOLNA

134. Nyírbátor, Magtár, volt Bátor-várkastély

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) **Kk**

Az ásatás az 1992-ben megszakadt kutatás folytatásaként mindenekelőtt a feltételezett Bátor-kúria teljes

feltárására törekedett, ám szervezési és finanszírozási nehézségek miatt óriási késéssel kezdődött meg, s csupán részeredményeket tudott elérni. Az egykori É-i kastélyszárny K-i oldalán egy a várkastélyhoz tartozó járósintről induló és a palota ÉK-i sarkához befutó árok maradványát, majd két, a várkastélynál korábbi, szürke agyagos járósintet tártunk fel. Utóbbiak közül a felsőt Zsigmond-kori sárkányrendes csempetöredék keltezi. Egy olyan gödörben, amelyet e felső járósint zár le, beledobott/zuhant égő faszervezet nyomait lehetett kimutatni. Az alsó szürke agyagos járósinten tovább bontottuk a faszervezetű háznak feltételezett objektum feltárását. Pontos kiterjedését és szerkezetét (karólyukak) most sem sikerült megállapítani, gazdag leletanyaga – főleg a részben mázas és áttört kályha-csempék – a 15. század elejére, de nem paraszti környezetre utaltak. A ház gödrének É-i szélébe kevéssel utóbb egy K-Ny-i irányú, egyelőre ismeretlen funkciójú cölöpsor árkat ásták.

Munkatárs: Virágos Gábor

TAMÁSI JUDIT

135. Nyíregyháza, Gyík u.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) **N**

A leletbejelentő elmesélte, hogy valamikor régen Nyíregyházán, a Gyík utcában, a nagyanyja portáján sírokat dúltak szét. Az ember lába közt edény volt, mellette pedig lócsontok. Erről a részről egy skiccet is kaptam.

ISTVÁNOVITS ESZTER

136. Nyíregyháza, Pazonyi út

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) **B; Sza; Á; Kk**

A tervezett Tesco üzletközpont területén egy 1997 novemberében elvégzett szondázás után 1998-ban összefüggő, mintegy 2–2,5 ha-os területet tártunk fel. Összesen 161 objektumot bontottunk ki. Az ásatás során megállapítottuk, hogy egy bővízü patakba torkolló kisebb mellékág magas partján húzódtak az egykori telepek. Közülük a legkorábbi a gávai kultúrához sorolható. Ezt a korszakot képviseli több mint 30 objektum, köztük egy ház. A késő császárkori településhez a benne talált régészeti leletek alapján mintegy 40 objektum (közte több ház) sorolható. Végül a mintegy 25 biztosan Árpád-korinak meghatározható objektumot (közte több házzal) – a forrásadatok alapján a Kistelekkel azonosítható településhez tartozott – egy gótikus sarkantyú és az előforduló fehér kerámia a tatárjárás utáni időszakra keltezi. A további objektumokból régészeti lelet nem került elő.

Adminisztratív szervező és menedzser: Pappné Kurucz Katalin.

Az ásatáson részt vett: Száraz Csilla és Szergej Bezuglov régészek, Bocz Péter ásatási technikus és Mester Andrea gyűjteménykezelő.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

137. Orosháza, Gádorosi út, Nyíri-dűlő

(Békés megye) **Sza; A; M; Á**

A 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakasza II. ütemének nyomvonala által érintett négy régészeti lelőhely közül ez volt a legnagyobb területű, kiterjedése is falu méretű. A nyomvonal több mint egy kilométer hosszban halad rajta keresztül. Az átvizsgált és feltárt felületen 144 objektumot tudtunk feltárni. Közülük 17 újkori volt. A régészeti korúak közé egy szarmata ház és egy szarmata kút tartozik, a többinek kora a 8–9. századra tehető, 35 pedig egyelőre bizonytalan keltezésű. Előzetesen a 8–9. századba sorolható 9 árok, 4 ház, 1 külső kemence és 4 gazdasági épület; 9. századi lehet 18 árok és 3 vízgyűjtő; a 10–11. századra tehető minden bizonnyal 14 árok, 15 ház, 3 külső kemence, 13 műhely, 1 gazdasági épület, 1 kút, 1 karám és 3 gödör.

A leletanyagban igen ritka és érdekes tárgyak is előfordulnak, pl.: korongolt, külsőfüles bogrács, szaltovói eredetű, egész felületén hornyolt, fazékszerű bogrács, bordásnyakú edény töredéke, stb.

A leletanyag tisztítás és restaurálás után az orosházi múzeumba kerül.

Az ásatáson részt vett: Rózsa Zoltán régész (Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum), illetve Gábor Gabriella restaurátor (Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum) és Kocsor Julianna restaurátor (Békés, Jantyik Mátyás Múzeum).

SZATMÁRI IMRE

138. Orosháza, Osztott földek fasor

(Békés megye) **A; M**

A 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakasza II. ütemének nyomvonala által érintett felületen 28 objektum került elő, melyek a leletek alapján a 8–10. századra keltezhetőek. Zömük 9. századi lehet. Az objektumok között egy kút, egy gödör, hét árok, egy gazdasági épület, öt műhely, három külső kemence és tíz ház sorolható föl. A leletanyag tisztítás és restaurálás után az orosházi múzeumba kerül.

Az ásatáson részt vett Rózsa Zoltán régész (Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum) illetve Gábor Gabriella (Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum) és Kocsor Julianna (Békés, Jantyik Mátyás Múzeum) restaurátor.

SZATMÁRI IMRE

139. Orosháza, Osztott földek, Új út

(Békés megye) **Á**

A 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakasza II. ütemének nyomvonala eső, kis kiterjedésű lelőhelynek csak a szélét érintette az út nyomvonala. Egy Árpád-kori árok és egy szintén Árpád-kori külső kemence került elő, valamint egy bizonytalan korú és egy újkori árok. A leletanyag tisztítás és restaurálás után az orosházi múzeumba kerül.

Az ásatáson részt vett Rózsa Zoltán régész (Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum) illetve Gábor Gabriella restaurátor (Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum) és Kocsor Julianna restaurátor (Békés, Jantyik Mátyás Múzeum).

SZATMÁRI IMRE

140. Orosháza, Szénási út, Benedek-tanya

(Békés megye) **A**

A 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakasza II. ütemének nyomvonala által érintett szállás jellegű lelőhelyen, a tervezett autópálya nyomvonala eső felületen 8 árok került elő, melyek közül hét újkori, egy pedig avar kori volt. A leletanyag az orosházi múzeumba került.

Az ásatáson részt vett Rózsa Zoltán régész (Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum) illetve Gábor Gabriella (Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum) és Kocsor Julianna (Békés, Jantyik Mátyás Múzeum) restaurátorok.

SZATMÁRI IMRE

141. Paks, Dunakömlőd,

Sánchegy/Bottyán-sánc

(Tolna megye) **Ró**

A dunakömlődi Bottyán-sáncon fekvő római castellum (Lussonium) polgári településének feltárását célzó tervásatásunk 1998. évi munkálatai július 2-től augusztus 9-ig tartottak.

Ennek során mintegy 207 m² területet kutattunk át az erődötől délre. Sikerült az erőd legdélebbi fossáját átvágni, amely 14 m széles és 6 m mély volt. Leletanyagát 2. századi sigillaták, tegulák, vályogtégladarabok és jellegtelen római edénytöredékek alkotják. Az első római objektumok földbevéjt gazdasági gödrök formájában a fossa déli peremétől 9–10 méterre jelentek meg. Ezek az objektumok jelezték a vicus szélét és egyben az előkerült leletanyag alapján legkorábbi periódusát is jelentették. Betöltésük számos észak-itáliai, korai dél-galliai sigillatát, valamint itáliai vékonyfalú kerámiát tartalmazott. A legkorábbi sigillata késő Claudius-Flavius korra keltezhető. A 4. számú félgödrök földbevéjt, szintén gazdasági célokat szolgáló gödör

pusztulása utáni betöltésből pedig egy Traianus érem jött elő. A P/4-es szelvényben masszív sóderos térszint jelentkezett, amelyet korábbi, 1. századi (lakó?) gödörre építettek. Az 1998. évi ásátás a vicus legkorábbi periódusainak dokumentálásán túl további bizonyítékot szolgáltatott arra vonatkozólag, hogy a kora császárkori (késő Claudius-Flavius kori) erőd is a Bottyán-sánc tetején állhatott.

BESZÉDES JÓZSEF

142. Paks–Dunakömlőd, Szalmás-dűlő

(Tolna megye) A

Lakossági bejelentést követően leletmentést végeztünk a fenti lelőhelyen. Két kutatóárokkal mintegy 52 m² átkutatása során, négy Ny-K-i tájolású avar kori sírt tártunk föl. Mindegyik sír bolygatott volt valamilyen mértékben. Három sír esetében a sírgödörök végét rézsúsen lemélyítették, azonban fakoporsónak vagy sírládának semmilyen nyomát nem sikerült megfigyelni. Egyedi kialakítású volt a 2. számú sír alja, ahol a fejrésznél 3–4 cm-es padkát képeztek ki. A sírokból kevés és jellegtelen melléklet került elő: vascsatok, vaskés, kova, egy ép, kézzel formált edény, állatcsontok és tojáshej. A tájolás, valamint a felszíni szórványként lelt kettőslemezes, lekerekített végű kisszűjvégek alapján a sírok az avar kor első felére (kora, közép avar kor) keltezhetők.

BESZÉDES JÓZSEF

143. Panyola, Ásottfok

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) A; M; Á

1998-ban folytattuk az 1961-ben megkezdett, 9–11. századi falmaradvány feltárását. A költségeket a Károli G. Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara és a Felzárkózás az Európai Felsőoktatáshoz Alap fedezte, valamint – időszakosan – két-két közmunkást a község önkormányzata adott. A terepmunkákban néhány napig történelem szakos hallgatók vettek részt (összesen nyolc fő), a táborvezető Mihály János IV. éves hallgató volt. Az ásatási rajzokat Voronkó Verga készítette (Magyar Iparművészeti Főiskola hallgatója). A rendkívül kedvezőtlen időjárás miatt csak egy házmaradvány feltárására kerülhetett sor, melynek DNy-i sarkában egy agyagkemence maradványa volt. A házbeásás méretei: 3×2,70 m, a padló szint mélysége 120 cm, a padló K felé lejtett, 135 cm mélységig. A beásás Ny-i falánál két keskeny padka volt kiképezve. Sarkai lekerekítettek. Betöltése sötét színű, erősen faszenes volt. Feltűnő a sok üvegsalak jelenléte a szelvényben. A kerámialeletek kézzel gyúrt edényekből származnak. Egyéb leletek: agyag orsógomb, vasnyílhegy töredéke, kevés állatcsont.

ERDÉLYI ISTVÁN

144. Páty, Malom dűlő (MRT XIII/1. 13/9 lh.)

(Pest megye) B; LT; Ró; A; Á

A Füzes-patak Ny-i partja mellett, az M1-es autópálya és 100-as út között a Terminál Rt. tereprendezési munkálatokat kezdett 1997 októberében. Ezen a területen az M1-es út építését megelőzően már 1982–1984 között folyt régészeti feltárás. Az akkor elkezdett római telep kutatását folytattuk. A humuszolás során kiderült, hogy a római telep nagysága, a két út között kb. 9 ha. Az idő rövideje miatt, ekkora területen csak szondázó jellegű kutatást tudtunk végezni.

A római település legkorábbi objektumait a patak mentén, s a 100-as út közelében találtuk meg. Az eraviszkusz őslakossághoz köthető gödörházak, két félig földbemélyített lakóház, az egyik kemencével, körte alakú, kétosztatú tüzelőtérrel ellátott, kelta típusú edényégető kemence s több gödör köthető ehhez a korai periódushoz. A kelta jellegű kerámia („S” profilú tál, besimított hullámvonalakkal díszített hombárok, kézzel formált fazekak, és csészék) mellett már római árukat is találtunk itt (festett korsó, behúzott peremű tálak, terra sigillaták, érmek). A legkorábbi terra sigillata a Flavius-Hadrianus korból való dél-galliai áru. Az egyik földbemélyített házból pedig 6 db Kr. e. 2–1. századra keltezhető ezüstérem került elő. Legalább két esetben megfigyelhető, hogy a korábbi földbe mélyített házra illetve gödörházra ráépült egy későbbi kőépület.

A kőépítkezései periódus, a terra sigillaták és érmek alapján kb. a 2. század közepén, második felében indult. Egy többhelyiséges épület 25×20 méteres részletét sikerült feltárni a 100-as út melletti részen. Az épület keleti felének alaprajza még nem tisztázott (déli zárófalát elvitték a munkagépek). A patakparton is előkerült egy négyszögletes, 5×5 méteres kisebb épület, mellette későbbi épületek falmaradványaival. Szinte az egész domboldalon találtunk a humuszolás után köveket, falmaradványokat, melyek a legkésőbbi, 3–4. századi kőépületek falai lehettek. A késői falak maradványai alatt több helyen figyeltünk meg korábbi épületekre utaló nyomokat, pl. 1,5–2 m mélységig lemenő, több soros, szárazfalazásos technikával jól megépített falat.

A telepről származó több mint 200 db érem alapján, a római település négy évszázadon keresztül lakott volt (legkésőbbi Theodosius 384–387 közötti érme). Egyéb importárúk csak az 1. század végétől jelentkeznek, a legfelső rétegben pedig a 4. század második feléhez, végéhez köthető kerámia pl. zöldmázás edény stb. is előfordul még.

A római települést megelőzően a terület a bronzkorban is lakott lehetett, mivel néhány kora római gödör, korábbi bronzkori településhez tartozó gödröket vágott át. A római kor után pedig egészen a 12. századig használták (szórvány avar övveretek és 12. századi

érem került elő a felszínről. A telephez tartozó temetőbe is temetkeztek az Árpád-korig.). Ezeket a késői szinteket már elszántották.

A település feltárását félbehagytuk, mivel a teleptől Ny-ra, a dombtetőn előkerült temető befejezése a beruházó számára sürgősebb volt. A Terminál Rt. – ígérete ellenére – a római telep feltárásának folytatására az 1998. év folyamán nem került sor. Tönkretettek viszont több, általunk félig feltárt kőépületet, mely munkálatokról a múzeumot nem értesítették.

Munkatárs: Maróti Éva, Hegedűs Attila régészek, Mali Antal restaurátor, Kalácska Róbert régészhallgató.

OTTOMÁNYI KATALIN

145. Páty (Terminál Rt.)

(Pest megye) **Ó; LT; R6; A; M; Á**

1997 őszén – 1998 tavaszán nagyarányú leletmentést végeztünk Pátyon, az M1-es autópálya mentén, a TERMINÁL Rt. építési területén. Az építkezés az MRT XIII/1 kötetében 13/9 számmal jelölt, római kori telepet érintette, ahol 1982–1984. között az autópálya építésével kapcsolatban már volt leletmentés.

A Füzes-patak menti területen megkezdtük az ásást, de a gépi földmunka megkezdése után derült ki, hogy a teleptől nyugatra lévő dombon nagy sírszámú temető terül el.

1997-ben mintegy 300 sírt tudtunk feltárni, 1998-ban mintegy 600 objektumot. A sírok közt volt egy őskori, egy kelta, a sírok nagyobb része római kori (1–4. század), kora- és későavar, honfoglalás- és Árpád-kori. A római kori, változatos rítusú sírokból mellékletként sok kerámia és üvegedény, és a viselethez tartozó tárgyak kerültek elő. Az amúgy sem túl gazdag avar sírok nagy része kirabolt volt, az Árpád-koriakban kevés a melléklet.

A leletek közül említésre méltóak a kora római, pecsételt díszű tálak és a bronz szárnyas fibulák, az üvegedények; egy későavar sír griffes veretei; egy szintén avar, lovassír leletei, egy Árpád-kori sír granulált díszes, bizánci fülbevaló-párja. A telep és a temető területén eddig több száz római kori érem került elő. A dombot, melyen a római korban temető volt, az M1-es autópálya építéskor kettévágták, így itt sok sír semmisülhetett meg. Az avar temető észak felé, a ma még szántott részen folytatódik.

Munkatárs: dr. Ottományi Katalin és Hegedűs Attila régészek, Mali Antal restaurátor.

DR. MARÓTI ÉVA

146. Peterd, református templom

(Baranya megye) **Á; Kk; Kú**

1998 szeptemberében kezdetét vette a peterdi refor-

mátus templom építéstörténeti-régészeti kutatása. A feltárások eredményeként kiderült, hogy a legkorábbi templom téglából rakott, egyhajós, íves szentélyzáródású épület volt, teljes hossza kb. 10 méterre tehető. Déli falán két ablak és egy lépcsőzött béléltű íves lezárási kapu nyílt.

Ezt a korai épületet a 13. században nyugat felé kibővítették egy szintén téglából rakott, szélesebb, nyugati karzatos, toronnyal kombinált, déli homlokzatán oromzatos kapuval és egy ablakkal áttört toldalékkal. Ennek felépítéskor a korábbi déli kaput elfalazták. Maga a nyugati toldalék egy 5,4×5,5 méteres építmény, ennek nyugati részét foglalja el a kelet felé 3–3 árkádívvel nyíló karzat, amely a homlokívek és a boltindítások tanúsága szerint a földszinten 3 keresztboltozatos szakaszból épült. Az első szinten csak a toronyaljat boltozták.

Ebben a formában állt az épület, amikor a 14. századi pápai tizedjegyzékben először említik a falut, illetve papját. A falu egy 1453-as adat szerint a pécsi káptalané volt és az ő birtokállományukhoz tartozott 1542-ben, 1551-ben és 1559-ben is. A török hódoltság idején Pathai P. Sámuel református püspök szerint már népes református gyülekezet volt itt, amely a középkori templomot is birtokba vette. Bohuss kanonok 1721-es vizitációjában megemlítette, hogy a szentély boltozata beomlott, de a tornya ép. 1768-ban az Árpád-kori apszist lebontva kelet felé megnagyobbították az épületet, és valószínűleg a kazettás deszkamennyezetből karzatbővítést készítettek. Szárköveit kiszedve, elfalazták a nyugati toldalékon lévő kaput, az újra kibontott déli kapu köré rokokó díszű márványkeretet festettek, elé egy déli előcsarnokot építettek, a nyugati homlokzaton pedig új kaput nyitottak, a tornyot pedig román stílusban átépítették. Ekkor készült a ma is meglévő íves oromzat.

A régészeti kutatás során középkori és újkori sírokat tártunk fel az épületben, valamint az épület mellett.

A műemléki helyreállításra váró templomot építészeti megjelenése, értékes bútorzata, asztalos munkái, műemlékállományunk elsőrendű emlékévé avatják.

BALÁZSIK TAMÁS

147. Petőfiszállás, Bekötőút

(Bács-Kiskun megye) **A**

1998 áprilisában az M5 autópálya nyomvonalán bombamentesítést végző kft. munkásai bejelentették a múzeumnak, hogy régészeti leletre bukkantak. A helyszíni szemle során a kidobott földből fémkeresővel összegyűjtött aranyveretek az avar korra datálták a sírt, melynek feltárására másnap került sor. Mivel a kft. műszerei a kardot jelezték, a ráásás során éppen a medence környékét tették tönkre, így eredeti helyén már

csak néhány leletet találtunk. A koporsóban, arany- és ezüstveretes övekkel, arany fülbevaló párral eltemetett avar vezér mellé helyezték fegyvereit: két darabra tört kardját, íját, igen nagy méretű nyílhegyeit, faragott csontlemez borításos tegezét. A kis méretű, pajzs és ovális alakú, préselt övveretek a 7. század második harmadából-feléből származnak. Az átkutatott, több mint 4000 m² nagyságú területen további sír, lelet vagy egyéb objektum nem került elő.

WICKER ERIKA – SOMOGYVÁRI ÁGNES –
V. SZÉKELY GYÖRGY – BALOGH CSILLA

148. Petőfiszállás, Tőzeges

(Bács-Kiskun megye) **Á**

Árpád-kori településre utaltak az előzetes terepbejárás eredményei azon a DNy-ről vízállásos területtel határolt kis kiemelkedésen, mely a majdani M5-ös autópálya 123–124. km szelvényében feküdt. A két hónapig tartó leletmentés során 26000 m²-nyi területet vizsgáltunk át. Az előkerült, csaknem 170 objektum arra utal, hogy egy Árpád-kori nyári szállás nagy kiterjedésű, hosszú ideig állattartásra használt részét tártuk fel. A nagyméretű objektumok egyik jellegzetes csoportját az a több mint 40, általában lekerekített sarkú, téglalap alakú 20–30×8–12 méteres karám alkotta, melyeket egyes esetekben részben egymásba ástak. Sajátos csoportot alkotnak a szabályos kör alakú, zárt, 8–12 m átmérőjű építmények, melyekből közel 30 került feltárássra. Több helyen figyeltünk meg nagy kiterjedésű, égett, kormos, hamus foltokat, viszont földbemélyített házakra és kemencékre utaló nyomokat nem találtunk. A karámokból és a viszonylag kis számú gödrökből csekély leletanyag (kerámia, állatcsontok) került elő.

BALOGH CSILLA –

V. SZÉKELY GYÖRGY – WICKER ERIKA

149. Pécs, Püspökvár

(Baranya megye) **Á; Kk**

A középkori egyetem épületének helyreállítása során folyamatos leletmentést végeztünk a munkaterületen. E leletmentő munka során a korai román kori püspöki palota további részleteit sikerült feltárnunk.

Az egyetem védőépülete É-i falának alapozási munkái során a falszorosban egy kifalazott szemégtödő volt, amelyből nagy mennyiségű leletanyag került elő. A leletek zöme kerámia, köztük több teljesen ép tojás alakú pohár, valamint nagyméretű fazekak töredékei, amelyekből jó néhány edény volt összeállítható. A mázatlan kerámia mellett igen gazdag üveganyag is előkerült, serleg- és fedőtöredék, köztük festett darabok is. A szemégtödő anyaga korban teljesen egységes volt és azt 6 db Mátyás-érem datálta. Ez a leletanyag

már az egyetem megszűntét követő, de az annak épületében működő „scola maioris ecclesiae” működésének idejéből származik.

Ugyancsak leletmentő ásatást végeztünk az egyetem D-i homlokzata előtti területen is, ahol ugyancsak román kori falrészleteket sikerült feltárnunk.

A középkori egyetem kutatása során épület-régészeti feltárást is végeztünk. Az egyetem északi emeleti falának elfalazott ablaknyílásait azok előzetes statikai biztosítása után kibontottuk. A kibontás nyomán több „in situ” keret-kötőredék került elő, valamint a falazó anyagban is találtunk kerettöredéket.

Az egyetem nagyterméhez nyugatról csatlakozó helyiségbe vezető és csak részben elfalazott átjáróajtó teljes feltárássá csak a helyiség téglából falazott 18. századi dongaboltozatának elbontása után került sor. Itt megtaláltuk az ajtónyílás „in situ” küszöbkövét, valamint kőkeretének egyik roncsolt maradványát. Az említett nyugati terem déli zárófalának maradványát is fel tudtuk tární. A fal középső szakaszának csak a szint alatti részlete maradt meg, de mindkét belső sarokcsatlakozása – amelyeket a boltozat takart – szint fölötti jelentős részletét találtuk meg.

Az egyetem déli bejáratánál megtaláltuk az eredeti béllet falsíkját, valamint teljes hosszában az „in situ” küszöbkövet. Ez utóbbi egyértelművé tette a gótikus kapunyílás eredeti szélességét. Ugyanis előkerült mindkét kapuszárny sarokvasának perselye, illetve annak kőbe vésett fészke.

Az északi falszorosban, a várfal két négyszög alaprajzú északi bástyájának egyikénél – amely keletre van – nyitottuk É-D-i irányú kutatóárkunkat. Itt megtaláltuk a keresett román kori várfal csaknem 3 m magasságig álló nyugati folytatását. A feltárást során előkerült a négyszögű bástya ugyancsak román kori részlete és abban egy keletre néző és teljesen ép boltozott lőrés „in situ”. A lőrés a külső falsíkban elfalazott volt. A kutatás itt csupán szondázó jellegű volt. Az egyes periódusok és szintek, valamint az alaprajz tisztázására a bástya teljes feltárása szükséges.

Az ásatást az OMvH hitelkeretéből és a „Középkori Egyetem Alapítvány” támogatásával végeztük.

Munkatárs: Füzér Róbertné, Szijártó Kálmán

G. SÁNDOR MÁRIA – GERŐ GYÖZŐ

150. Pécs, Somogy – Pajtás utca

(hrsz.: 45236/7)

(Baranya megye) **B**

1998. szeptember 3-án a tulajdonos bronzkori cserepeket hozott a pécsi Janus Pannonius Múzeum Régészeti Osztályára, a leleteket telkén, a felszínen gyűjtötte.

A lakóház alapozásához előkészített területen, a patak parton, vízjárta laposba nyúló alacsony dombol-

dalon feltehetően bronzkori telepet bolygattak meg. Az É-i és ÉK-i támfalban 3 gödör maradványát (met-szetét) figyelhettük meg. Mindhárom gödör betöltésében nagy számú késő bronzkori kerámiatöredéket találtunk.

NAGY ERZSÉBET – GÁBOR OLIVÉR

151. Pécsvárad, Zengővár

(Baranya megye) **Á**

A Mecsek csúcsán épült, árokkal és sánccal övezett várban a Baranya Megyei Múzeumigazgatóság felkérésére végeztem leletmentést. A jelenleg a vár közép-pontjában álló geodéziai torony helyére ugyanis egy katonai objektumot terveznek építeni.

A 75×45 méteres védett területen a felszínen csupán az ÉK-i sarokban láthatók épületnyomok. Az ásatás során ezt teljesen feltártuk: e szerint egy 12 m külső átmérőjű, szabályos kör torony állt itt. Felmenő falának vastagsága 250 cm. Járószintet nem találtunk; ezt valószínűleg a torony belsejében levő igen nagy méretű 20. századi kincskereső gödör semmisítette meg. A toronyfal egy-egy szakasza az É-i és D-i oldalon hiányzik, máshol a felmenő fal változó magasságú, helyenként a 100–120 cm-t is eléri.

A vár többi részét kilenc kutatóárokmal kutattuk át. Ezekben településnyom, illetve ott tartózkodásra utaló nyom nem mutatkozott: 10–15 cm mélységben már a szálkő jelentkezett. A sánc és a sáncárok átvágása szerint az árkot tompa V alakban belevágták a sziklába, a sáncot pedig az innen kikerülő sziklatörmelekből emelték. Fa sányszerkezet nem mutatkozott. Leleteket csak a torony belsejében és a IV. árokban találtunk: többnyire fazekakhoz tartozó töredékek a 13. századra keltezhetők.

Az ásatási megfigyelések szerint tehát a Zengő tezején egy árokkal, sánccal övezett 13. századi vár állt, kő lakótoronnyal. A lakottságra utaló egyéb jelek hiánya és a kevés lelet szerint azonban a vár vagy nem készült el teljesen, vagy csupán felépítették, de nem használták.

Az ásatás költségeit a Honvédelmi Minisztérium fedezte.

MIKLÓS ZSUZSA

152. Pocsaj, Rákóczi u. 8.

(Hajdú-Bihar megye) **Kú**

1998 márciusában a 225. hrsz. telken tereprendezés során 150 cm széles falalapozás került elő, reneszánsz ízlésű faragott kövek, ablak- és ajtózárokövek, párkánydarabok, s habán kályhacsempe-töredékek. Az ásatás és fúrások során lokalizáltuk a mai csatornázott Ér és a szabályozott Berettyó közötti folyóháton elhe-

lyezkedő I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna által 1641–1646 között építtetett udvarházat („Hídközi vár”, Rákóczi vár). 1660-ban a várkastélyt Szejdi pasa seregei elfoglalták, lerombolták. Egy év múlva megerősítették s 32 évig volt ÉK-Magyarország legnagyobb erőssége a Debrecen – Váradi út mellett.

M. NEPPER IBOLYA

153. Pomáz, Klissza-domb

(Pest megye) **Kk**

A létükben veszélyeztetett romokból idén a Luppy mauzóleum körüli területen tártunk fel néhány kisebb részt. A terepfelszín megtisztítása után az 1997 októberében a mauzóleumtól délre húzott kutatóárok két végében nyitottunk egy-egy kis szondázó szelvényt. A délebbiben egy tavaly előkerült – a régi alaprajzokon nem szereplő, így eddig ismeretlen – fal párját kerestük, de úgy tűnik, hogy a szántás itt már minden kultúrregeget eltüntetett. Az északibb területe pont a Bottyán Á. féle 1944-es feltárás egyik szelvényébe esett bele, s a gótikus templom déli faláig futott. A két szelvény mellett főleg a felszín alatt sejthető falak tetejének pucolása folyt (templomhajó északi és déli fal 1–1 szakaszon, a déli torony java, illetve a hajó falához hozzátoldott sekrestye nyugati fala). A déli toronyfal keleti falára homokot szórtak a visszatemetéskor. A nagy mennyiségű embercsont mellett említésre érdemes lelet egy a 14. század első felére datálható kerámiatöredék a templom déli tornyának falából.

VIRÁGOS GÁBOR

154. Pölöske, Legelő

(Zala megye) **R; B; Á; Kk; Kú**

Pölöske község középkori elődje a 18. század elejéig mai helyétől mintegy 400 méterre, K-re, a Pölöske-folyó (ma Szévíz-csatorna) és az Eszterág-patak mocsaras árteréből enyhén kiemelkedő dombháton feküdt. Legmagasabb pontján (Pölöske – Templom-domb) állt a falu gótikus temploma, amelynek alapfalait 1994–1996-ban tártuk fel. Az egykori mezőváros területén 1996 óta folynak az ásatások. Kemencéket, kályhaalapokat, egy nagyméretű, cölöpszerkezetes építményt, egy széles árok részletét tártuk fel, valamint számos hulladékgyödört és cölöplyukat bontottunk ki. Az eddig napvilágra került építmények rendeltetésének és rendszerének meghatározása csak további kutatások elvégzésével lesz majd lehetséges. A leletanyag tanúsága szerint már az őskorban megtelepedett az ember lelőhelyünkön (balatoni és badeni cserepek, kőeszközök, továbbá késő bronzkori edénytöredékek); az Árpád-kortól a 18. század elejéig pedig folyamatosan lakták a dombhátat. Az 1998. évi leletanyagból kiemelkedik egy reneszánsz

fémphár kerámiautánzatának töredékes példánya, valamint egy késő középkori kályhacsempe, amelynek stílizált, benyomott díszítése a gótikus áttört kályhacsempek mintakincsét idézi.

A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban kerül elhelyezésre és feldolgozásra.

A feltárást a Göcseji Múzeum pénzügyi keretéből, valamint pölöskei vállalkozások szponzori hozzájárulásával végeztük.

KVASSAY JUDIT

155. Sajószentpéter, Kiskassa – Szent Péter plébániatemplom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) **Á; Kk**

Az építkezést előkészítő földmunkák során előkerült föld alatti épületmaradványok valamint Árpád-kori sírok leletmentését 1995-ben a miskolci Herman Ottó múzeum kezdte el, Wolf Mária vezetésével. Az 1995-ben abbamaradt leletmentést 1999. 06. 2. és 12. napja között folytattuk. A feltárást során az építési telek északi felében feltáratlanul maradt 4,5 × 10 méteres területet kutattunk. Ezen a területen előkerültek a Wolf Mária által már korábban megtalált Árpád-kori valamint egy 15. századi templom alapfalainak további szakaszai. A korábbi templom fala mellett feltártunk két sírt, az egyikben S-végű hajkarikával.

A késő középkori templom falai a feltárt terület északi szomszédságában lévő telekre is átnyúlnak.

A feltárt leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumba került.

PUSZTAI TAMÁS

156. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) **Kk**

A várhegy oldalának és lábának átkutatása az 1997-es dózerolás által letűrt, esetleges újabb reneszánsz faragványok után nem járt számottevő eredménnyel. Csak meghatározhatatlanságig felaprózódott darabok, illetve egy kézi malom töredéke került elő.

MAJCHER TAMÁS

157. Sárrétudvari, Örhalom

(Hajdú-Bihar megye) **R**

Az 1986–1989 között végzett kutatásokat folytattuk. Előkerült egy rézkor végi, ÉNy-DK-i tájolású zsigorított sír, az első halom alapjába ásva (12. számú). Melléklete nem volt. A kurgán Ny-i oldalán a sírral azonos mélységben feltártunk egy állatcsontokat tartalmazó, feltehetően a halotti szertartáshoz tartozó objektumot. A kurgán feltárása befejeződött.

M. NEPPER IBOLYA – DANI JÁNOS

158. Sé-Doberdó

A részletes jelentést lásd a 63–75. oldalon.

(Vas megye) **R; V; LT; Ró; A; Á**

ILON GÁBOR – SOSZTARITS OTTÓ –
OROSS KRISZTIÁN – MOLNÁR ATTILA

159. Szabadbattyán

(Fejér megye) **Ró**

Szabadbattyán határában tovább folytatódott a Sárvíz Malom-csatorna bal partján fekvő 4. századi épület feltárása. A közel 13000 m² alapterületű épületből több mint 3500 m² került az ásatás során felszínre. Ebben az évben a kutatás az É-i traktust és annak keleti felét, a K-i és Ny-i szárny, a peristylum É-i részét érintette. Az északi oldalon előkerült e korábban már ismert nyitott folyosó folytatása, végén egy tegulákból épített medencével, a folyosón kívül vízvezető csatornával, vízvezetékkel, újabb, rossz állapotban megmaradt terrazzo padlójú helyiség, egy korábbi, a 4. századi szint alatti, eddig még ismeretlen épülethez tartozó K-Ny irányú falmaradvány, egy nagy méretű terem – alatta korábbi kiszedett falakkal –, és későbbi, 5. századi nyomokkal. A K-i és Ny-i traktusban több helyiséget tártunk fel, melyek egy részének falait kiszedték, járószintjét elszántották. A Ny-i oldalon a felszínre hozott teremsort nagyméretű épített lábazatok kísérték, előttük vízvezeték. A teremsor alatt, egy korábbi épület apszisa bontakozott ki. A peristylum falfestményeinek bontását, kiemelését folytattuk. A nyugati oldalon a 30–50 cm magasan, kb. 7 m hosszan álló lábazati freskó egy részének – 3,5 m és 1 m szakasz –, rossz állapota miatt a levételére is sor került. A több száz m² kiemelt, többnyire geometrikus díszítésű falfestmény töredékek között nagy méretű madárfej, festett felirat is található. A keleti traktus egyik helyiségében a padlóról 267 db-ból álló, 4. századi éremlelet került elő.

Az ásatáson részt vett: Nagy Mirtil, Pásztókai Szeőke Judit, Somogyi Zsolt egyetemi hallgató, ifj. Bóna István, Haraszi Gabriella, Késmárky Rita restaurátor.

NÁDORFI GABRIELLA

160. Szászvár, Vár

(Baranya megye) **Á; Kk; Kú**

Az 1998. évi ásatás egy jelentős részében leletmentést végeztünk a palotaépület víztelenítési munkáival kapcsolatban és a csapadékvíz árkának kiásása során. Ez utóbbi munka során sikerült feltárnunk a nyugati török várfal déli folytatásának egy kis szakaszát, valamint tisztázni a középkori várfal DNy-i sarokcsatlakozását. Ez a DNy-i sarok gondosan falazott kváderekből

épített volt. A sarokhoz egy későbbi építési periódus során, egy D-i irányba futó 1 m szélességű falat építettek, amely törtkőből készült.

A nyugati oldalon, a palotaépület ÉNy-i sarkától Ny-i irányú középkori várfal további folytatását tártuk fel egy kis szakaszon, a török várfalon kívüli területen. Visszabontva alapozták rá a török várfalat.

Az előző évben megtaláltuk a vár román kori É-i várfalának egy kis szakaszát. Ez évben feltártuk a fal lábazati kiülését és az alapozás síkját, valamint nyugati folytatásának egy kis részletét. A fal ezen a részen több mint 2 m magasán áll a középkori szint fölött.

A fent említett románkori várfal ÉNy-i sarkát egy kör alaprajzú saroktorony zárja le.

Az ásatás során feltűnően kevés mázatlan kerámia került elő az alsóbb rétegekből, faragott kőanyagot pedig nem leltünk.

A munkát az OMvH hitelkeretéből és a „Középkori Egyetem Alapítvány” közreműködésével végeztük.

Munkatárs: Füzér Róbertné, Szijártó Kálmán
G. SÁNDOR MÁRIA – GERŐ GYÖZŐ

161. Szekszárd, Szőlőhegy

(Tolna megye) **Kk**

Földkitermelés során Szekszárd déli határában egy 18–19. századi csontvázat és két 14–15. századi kemencét bolygattak meg, amelyeket feltártunk.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

162. Szendrő, Várhegy

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) **Kú**

Folytattuk a felsővár tavaly megkezdett feltárását. Az ásatást Szendrő város önkormányzata finanszírozta.

Feltártuk a DK-i bástya déli és keleti homlokfalát, valamint részben az északi és nyugati szárnyfalakat. Megállapítottuk, hogy a bástya déli és nyugati oldalát a 17. század utolsó harmadában átépítették. Az átépítés szintén tört mészkőből készült: a homlokfal vastagsága 270 cm, a középpütt belső támpillérral erősített nyugati szárnyfal mindössze 150 cm szélességű.

A belsővárat 3 kutatóárokka l vizsgáltuk. Megállapítottuk, hogy a belsővár dombja mesterséges feltöltés. Ezt 220 cm vastag sokszögű falazat vette körül. Megtallaltuk a belsővár körüli külső járósíntet és az egykor a belsővár közepén állt torony maradványait. A torony sokszögű alaprajzú volt (korabeli ábrázolások szerint nyolcszögű), a feltöltésbe süllyesztett pincéjének falait helyenként az utolsó kősorig kiszedték. A toronyhoz bejárati építmény csatlakozott, melynek részben kiszedett alapfalát megtaláltuk. A leletanyagban nincs biztosan a 16. század közepe elé keltezhető tárgy, így nagy

valószínűséggel állítható, hogy a Bebek család szendrői vára nem a Várhegyen állt. A leletanyagból megemlítettők a vas ágyúgolyók, 2 csont késnyél, vas fogó, kályhacsempe-töredékek.

TOMKA GÁBOR

163. Szenté, Homokbánya

(Nógrád megye) **Ú**

18–19. századi temető egy sírjának leletmentése történt. A falu lakói török temetőként tartják számon a lelőhelyet. A bányafalban jelentkező sírnak a fejrésze már megsemmisült. A kibontott, valószínűleg női váz melléklete egyszerű fagyöngyökből összeállított olvasó, kisméretű bronz feszülettel. A sírban megfigyelhető volt a koporsó famaradványa is.

A munkában részt vett: Veres György restaurátor.

MAJCHER TAMÁS

164. Szécsény, Forgách-kastély

(Nógrád megye) **Kk; Kú**

A külső ivóvíz-vezeték cseréjéhez kapcsolódó leletmentés, illetve helyszíni felügyelet a régi vezeték nyomvonalán jelentkező, a középkori várkastélyhoz és a barokk kastélyhoz kapcsolódó objektum-részletek dokumentálására szorítkozott. (Az 1974–1975-ben végzett feltárások az akkor már lehelyezett közművek környezetére nem terjedtek ki.) A kastély nyugati szárnya előtt egy, valószínűleg a déli belső várfalhoz ragasztott, a 18. század elején épített épület sovány homokhabarcsba rakott falait figyeltük meg. A falvastagság 50 és 70 cm között változott. A nyugati rizalit előtt egy, a közművekkel erősen rongált, legalább 180 cm széles kőfal volt megfigyelhető. A fal fölött 16–17. századi leletekkel datált humuszos hulladékréteg húzódott. A nyugati kertbe futó vezeték két, a vár nyugati szárnyához tartozó kőfalat vágott át. A munka kapcsán az 1974–1975-ös ásatások összesítő alaprajzára kerültek az újabb részletek és a felmérhető működő, vagy korábban kiiktatott közművek is.

MAJCHER TAMÁS

165. Székesfehérvár, Fő u. 2.

(Fejér megye) **Ú**

A telek tulajdonosa 1698-ban Haas János Henrik volt, 1712-ben úgy említi az ingatlant, hogy a tulajdonos maga építette, ez évi használatbavételét követően. 1727-ben Daróczi Ferenc Tolna megye alispánjának tulajdonában volt.

A ház azonban – mint az első látásra megállapítható – nem egységes építmény. Egyes részletei alapján (földszinti ajtó- és ablakkeretek, pince) a 18. század

elején épült, majd a 19. század második felében átépítették. Mivel a ház lakott, kutatását csak a pincében tudtuk elvégezni. Pincéjében azonban az aljzatbeton a vastag teknőszigetelés miatt áttörhetetlennek bizonyult.

Éppen ezért csak falkutatással tudtuk megvizsgálni azt, hogy a pince középkori eredetű-e.

Megvizsgáltuk a pincelejárót, a hevederíveket, a pince valamennyi falát. Egységes, barokk téglapítményt találtunk, melyet az 1700-as évek elején építettek. Későbbi átépítések során déli falának keleti része és keleti falának déli része betonból készült falat kapott, ez utóbbiba négyzetes alakú szellőzőt vágtak. A keleti fal északi részén az új csúszda kialakításakor a már téglával egyszer megújított barokk falat ismét, ezúttal betonnal kiegészítették. A pince északi részének keleti felén felvonóház épült. A lépcsőlejáró 7,5 m hosszú, 1,2 m széles, a szabálytalan alaprajzú középpilléres pince 7,7×6,1 méteres belméretű. A falak aljáig (a járószintig) végzett falkutatás során középkori részleteket nem találtunk.

SIKLÓSI GYULA

166. Székesfehérvár, Piac tér

(Fejér megye) **Kk; Kú**

Az Alba Plaza áruház építése során a Palotai kapuhoz vezető késő középkori-török kori dorongút kis részletet dokumentáltuk.

KULCSÁR MIHÁLY

167. Székesfehérvár, Romkert

(Fejér megye) **Kk; Kú**

A Lux-féle kőtár rekonstrukciója során, annak felbontott téglapadlója alatt a Monostor-bástya építési rétegét (benne közép- és török kori kerámiaedények töredékei, üvegedény töredéke, égett embercsont, nagy mennyiségű állatcsont, ágyúgolyók) dokumentáltunk.

KULCSÁR MIHÁLY

168. Székesfehérvár, Várfal-park,

Megyeház u. 9–11.

(Fejér megye) **Á; Kk**

A feltárások azért váltak szükségessé, mivel a városfalak állapota ezen a szakaszon életveszélyessé vált, illetve helyreállításukhoz nélkülözhetetlen volt eredeti nyomvonaluk ismerete.

A 13. század végén épült városfal ma kb. 150–160 cm széles maradványait a Megyeház u. 11. sz. ház udvarán tártuk fel. Nagy méretű, formátlan kövekből sárgás habarcsba rakták, teljes szélességét a keleti falélét megsemmisítő barokk falak miatt nem állapít-

hattuk meg. Alapozásának alját a mai udvarszint alatt 220 cm-re találtuk meg. pusztulási törmelékének alja (a mai udvarszint alatt 1 méterre) a „zwinger” egykori járószintjét jelzi. Külső falától kb. 10 méterre nyugatra húzódott a külső, 17. századi városfal belső éle. Ezt másodlagosan felhasznált kőfaragványokból, kváderkből, fehér habarcs felhasználásával emelték. Szélessége kb. 210–220 cm volt. Alapozása alá az ingoványos altalajba formátlan, nagyobb méretű köveket dobáltak. Alapozásának alja a mai udvarszint alatt 360 cm-re volt. Kiszedett helyét a Megyeház u. 9. udvarán találtuk meg, a beásás szája 60 illetve 80, alja 230 illetve 260 cm-re volt a mai udvarszint alatt. Ezek alatt mindkét kutatóárkunkban az altalajba dobált formátlan, nagyobb köveket találtunk, fent említett alapozáshoz hasonlóan.

A mai támfal előtt mindkét árkunkban találtunk középkori falmaradványokat, melyek a 13. századi városfalra ültetett tornyok, esetleg támpillérek maradványai lehettek. Teljes feltárásukra nem volt módunk.

A Várfal-parkban összesen négy árkot húztunk 1. számmal jelölt árkunkban megtaláltuk a ma is álló várfalszakasz zokliját, mely kb. 15–40 cm-rel ugrott előre a falsíkból. Alját a mai járószint alatt kb. 220 cm-rel találtuk meg. kisebb kövekből sárga habarcsba rakták.

A 2. sz. árokban az újkori kerítésfal alatt, annak falsíkjától kb. 40 cm-rel előreugorva megtaláltuk a városfal sárga habarcsos, formátlan kövekből rakott alapozását.

3. sz. árkunkban kb. 30 cm-rel a mai járószint alatt feltártuk a városfal maradványát. A sárgás-fehér habarcsba rakott nagyobb kövekből álló fal mai szélessége 180 cm, mivel keleti éle a mai téglá támfal alatt húzódik. E városfalszakasz irányát 4. sz. árkunk adataival határoztuk meg.

Ebben az árokban a városfal kiszedett helyét, illetve egy fehér habarcsos, újjáépített kb. 190–200 cm szélességű csonkját tártuk fel. Ezek alapján meghatározható a Megyeház u. 13. nyugati támfala mellett a városfal vonalvezetése.

SIKLÓSI GYULA

169. Tatabánya, 17. lh.

(Komárom-Esztergom megye) **B; Á**

1998. január 19. és február 16. között leletmentést folytattunk a Környe felé vezető, Tatabányát elkerülő út nyomvonalán. A terepbejárások során talált bronzkori és Árpád-kori edénytöredékek alapján települést feltételeztünk. A kijelölt 5 kutatóárkban azonban csak csekély számú bronzkori oldaltöredék és Árpád-kori oldaltöredék, illetve nyílcsúcs került elő, objektumot nem tudtunk megfigyelni.

Az út nyomvonalán kívül, még ugyanezen a lelőhelyen szántás során megbolygatott kemence faltját figyeltük meg, s ezt egy kisebb szelvényvel fel is tártuk. A kemence tapasztásából egy 12–13. századi kiegészíthető cserépbogrács került elő, valamint egy bográcsfázék peremtöredéke.

(A leletek a Tatabányai Múzeumba kerültek.)

LÁSZLÓ JÁNOS

170. Tatabánya, 52. sz. lh.

(Komárom-Esztergom megye) **B; LT; Á**

1998. március 30. és április 11. között, valamint augusztus 17-től november 3-ig dolgoztunk Tatabánya – 52. számú lelőhelyén. A terület folyóvíz partján fekvő lankás partoldal. A két ásatási periódus alatt a következő objektumok illetve objektumrészletek kerültek elő.

A késő bronzkori urnamezős kultúra idejéből való négy gödör állatcsontokkal és kerámiatöredékekkel, egy cölöpvázas ház részlete, a területen elszórva összesen öt kemence és egy kőalapozás részlete. Kibontottuk egy kelta ház déli oldalát, ahol szintén sok állatcsontot és korongolt kerámiatöredékeket találtunk. A területen találtunk még egy 12–13. századi kerámiával datálható földbe mélyített házat, sarkain egy-egy nagy méretű kővel és egy szintén erre az időszakra datálható gödröt.

A leletek a Tatabányai Múzeumba kerültek.

LÁSZLÓ JÁNOS

171. Tatabánya, Dózsakert

(Komárom-Esztergom megye) **U; B; LT; M**

1998. július 6-án kezdtük meg az építkezés által veszélyeztetett őskori és honfoglalás kori település feltárását, melynek anyagi fedezetét elsősorban pályázatok útján sikerült biztosítani (NKA Múzeumi Szakkollégiuma, MKM Kulturális Örökség Főosztálya, Tatabánya Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala).

Célunk a veszélyeztetett terület egészének feltárása volt. A területen 14,5×8 m nagyságú szelvényt mértünk ki, melyeknek teljes feltárását be is tudtuk fejezni, így összességében az idén 560 m² területet sikerült feltárnunk.

A feltárás legfontosabb eredményeképpen előkerült a 10. századi települést övező/védő árokrendszer bejárata a kaput tartó oszlopszerkezet nyomával és egy újabb szabadtéri kemence. Az árok bontása során őskori és 10. századi kerámiatöredékek mellett a legfontosabb lelet egy 10. századi félkész aranykarkötő volt (súlya: 5,5 gramm). A korszakhoz még két gödör és egy kisebb árok tartozott.

A kelta település két újabb földbemélyített házát

tártuk fel gazdag kerámia- és csontanyaggal, illetve előkerült több bronz- és vastárgy (elsősorban tűk, fibulák, kések) is.

A feltárás leggazdagabb leletanyagát a késő bronzkori (a halomsíros kultúra késői, és az urnamezős kultúra korai időszaka) településrészlet szolgáltatta. Két újabb gödör mellett befejeztük a tavaly megtalált földbe mélyített műhely feltárását. Ebből az időszakból az igen gazdag kerámia- (síkozott peremű tálak, fazekak, sűrűn kannelúrozott peremű és oldalú tálak, fazekak restaurálható töredékei, két szinte teljesen ép kis tál, síkozott díszítésű tapasztástöredékek stb.) és csontanyag mellett számos bronztárgy (tűk, ruhadíszek), továbbá olvadékok illetve salak került elő. A legkiemelkedőbb lelet egy tokos balta homokkőből készült teljesen ép öntőformája. A késő bronzkori temető két újabb sírja is feltárássra került.

A korai bronzkori makói kultúra szórványosan előkerült leletanyaga mellett feltártunk a kultúra településéhez tartozó két gödröt is, ahonnan belső díszes tálak, fazekak, csészék töredékei származnak.

A neolitik emlékanyag – a későbbi korok építkezéseinek köszönhetően – továbbra is csak szórványosan, települési jelenség nélkül – került elő.

Az idei évben sikerült a veszélyeztetett terület egészét, összességében a terület mintegy 95%-át feltárni.

Az ásatáson részt vett: Száraz Csilla régész és Tokai Gábor, Rácz Tibor, Füredi Ágnes, Báthory Gábor, Botár István, Köhler Kitti, Gergely Balázs, Molnár Attila, Jakucs Gábor egyetemi hallgatók (ELTE).

VÉKONY GÁBOR – CSEH JULIANNA

172. Tatabánya, Felső-rét-föld

(Komárom-Esztergom megye) **B; Á**

Az előző évben megkezdett feltárást folytattuk az idén, s 316 m² felületet tártunk fel 1998. május 25. és július 17. között.

A lelőhely az Által-ér partján található, a meder fölél mintegy egy méterrel emelkedő kiemelkedésben. Az előző év megfigyelései ebben az ásatási idényben is megismétlődtek. A lelőhelyen a legkorábban a korai bronzkorban lakták, újonnan sikerült megfigyelni a cölöplyukakat, amelyek vélhetően egy épület vázát jelentették; környékükön nagy mennyiségű edénytöredéket találtunk. Az Árpád-korból további földbe mélyített épület maradványait tártuk fel, betöltésében fémeszközökkel és edénytöredékekkel. Szintén a 11–12. századra keltezhető az a külső kemence-komplexum, amelyben egy tüzelőtérből négy kemencét képeztek ki, az egyiknek az oldalát kővel erősítették meg.

(A leletek a Tatabányai Múzeumba kerültek.)

LÁSZLÓ JÁNOS

173. Tác, Gorsium Szentkerülete, Központi tér (Fejér megye) Ró

Gorsium központjában végzett 1996–1997. évi ásatások jelentős mértékben megváltoztatták az 1958 óta folyó kutatás során feltárt római település értelmezését. Az 1996-ban megtalált Augustus-templom alapján Alsó Pannonia provincia császárkultuszának központi szentkerülete körülbelül ötször akkora területen fekszik, mint azt a kutatás eddig feltételezte. 1997-ben sikerült körülhatárolni a templom előtt fekvő központi teret és a provincia főoltárának a téren álló alapozását. A tér a felmérés alapján 90×45 m nagyságú (Pannonia másik nagy szentkerülete, a Carnuntum-plaffenbergi teljes egészében elfér), a templomhoz a tér keleti oldalán lépcső vezet fel, északi oldalát a két nymphaeummal és két lépcsővel áttört fal zárja le, ahol a már feltárt csarnokok és szentélyek láthatók. Az északi oldalon a kerület 100 m széles, ugyanennyi a tértől nyugatra fekvő részben feltárt oldal is. Feltételezhető, hogy a központi tértől délre és keletre is hasonló kiterjedéssel lehet számolni.

Az új eredmények megváltoztatják Gorsiumról eddig kialakult véleményét: a szentkerület nem Gorsium városán belül egy nagyobb épületcsoportot jelent, hanem a várostól független, elhatárolt területi egység – ahogy az Galliában és Hispaniában is megállapítható volt. Az eddigi ásatás 2–3. századi periódusa tehát teljes egészében a szentkerület területét jelenti. A feltételezett városközpont ezen kívül – talán a szentkerületől északra lehetett.

Az uralkodó császár tiszteletére a Római Birodalom minden provinciájában volt hasonló provinciális szentkerület, ezekről azonban – az európai provinciákban – inkább csak feliratokból és faragványokból tudunk. A legismertebbek – mint a lugdunumi Galliában és a tarracoi Hispaniában –, feltáratlanok. A gorsiumi szentkerület egyedülálló tudományos jelentősége, hogy teljes feltárásának és bemutatásának nincsen akadálya. A szentkerület új értékelésével Gorsium hazai régészetünk egyedülálló, nemzetközi arányban is számottevő értéke lett.

Az 1998. évi ásatás – az anyagi feltételek arányában – a központi tér teljes feltárását kívánta megkezdni. Elsősorban a templomhoz felvezető lépcső feltárása indokolt. Ezzel tisztázható a tér keleti oldala, de a templom tengelyében álló főoltár környékének kibontása is megtörténhet. A tér későbbi bemutatásának leghangsúlyosabb része lesz az oltár. A lépcső és a dombon álló templom részleges restaurálása. Az utóbihoz adottak a homlokzati oszlopsor kisázsiai eredetű bazalt oszlopai. A cella külső oldalán lévő fél oszlopok és a párkányzat megmaradt nagyméretű darabjai, amelyek a 4. századi városfalból kerültek elő.

Gorsium szentkerületének feltárása nemcsak a

magyar régészet különösen jelentős feladata, de nemzetközi tudományos, kulturális és idegenforgalmi szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemlő lehetőség.

FITZ JENŐ

174. Tápiószentmárton, Attila-domb

(Pest megye) B; Sza

A korábbi katonai repülőtér helyén működő Kincsem Lovasparkhoz tartozó területen a tulajdonos Kocsi János úr (Bp.) a tápiószentmártoni „aranyszarvas” felfedezésének emléket állító épületet tervez emelni. 1998. szeptemberben a szkíta szarvas lelőhelyén, a dombhát tetején 10×15 méteres területet tártunk fel. A korábban szőlőnek mélyfogatott talajréteg alatt 14 szarmata gödröt és egy rövid árokcsíkot tártunk fel. A durva, kézzel formált és jórészt szürke, korongolt szarmata kerámia, valamint a 3. gödörből előkerült, korai gyöngyök (gömbös karneol, nagyobb berakásos üveg) a településrészt a korai időszakra kelteznek. A dombháton bronzkori (hatvani kultúra) település is volt, erre utal a szarmata gödrök betöltéséből és a fordított talaj alatt helyenként megmaradt humuszos rétegből előkerült kerámia. Kibontottunk két újkori gödröt is, melyeknek nincs köztük az 1932-es ásatáshoz.

DINNYÉS ISTVÁN

175. Tiszalúc, Sarkad

A részletes jelentést lásd a 7–24. oldalon.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

ORAVECZ HARGITA

176. Tótkomlós, Békessámsoni út

(Békés megye) A

Tótkomlós belterületének nyugati szélén, szennyvíz vezeték árkanak mélyítése közben a markológép egy avar kori sírt bolygatott meg, amelynek középső részét a gép teljesen el is pusztította. A sírnek csak a fej illetve a láb felőli vége esett a kiásott árok északi és déli fala alá, de a munkások az ott levő csontokat kibontották, s jórészt ki is szedték. Az előkerült leleteket viszont összegyűjtötték, s a múzeumnak átadták. Az árok falában még meg lehetett figyelni a koponya helyének lenyomatát és a sírgödör északi végét, valamint ki lehetett bontani a bal lábszár és a két lábfej csontjait. A bokacsontok fölött helyezkedett el egy marhakuponya, legalábbis erre utal annak az eredeti helyzetben megmaradt részlete. A sírgödör déli végét nem tudtuk kibontani, mivel az már az itt húzódó kövesút alá nyúlt. A sírból a munkások által kiszedett csontok között két ezüsből készült, nagygömbös fülbevalót és egy

kisebb, ovális vascsatot találtunk, s valószínűleg két juhcsontot is. A koponya bal oldalán, a halántékcsonton látszott még az egyik fülbevaló nyoma. A mai felszíntől számítva 175 cm mély sírgödör téglalap alakú, egyenes aljú, lekerekített sarkú volt. A szennyvízvezeték árkat a kövesút mellett ezen a környéken kb. 800 méter hosszan ásták ki, de itt régészeti lelet nem került elő. Kissé északra húzódik a Száraz-ér medre, vagyis a lelőhely lényegében az érmeder déli partján található.

Munkatárs: Gábor Gabriella restaurátor.

SZATMÁRI IMRE

177. Törökbálint, Tópark

A részletes jelentést lásd a 45–55. oldalon.

(Pest megye) U; B; LT; A

MARÓTI ÉVA

178. Tura, Tököspart (MRT XIII. 3. 22/23. lh.)

(Pest megye) Á

A szondázó ásattal, amelyre a turai önkormányzat támogatásával került sor, a középkori Szentgyörgypusztai templomának maradványait kerestük. Az átkutatott 125 m²-es területen a templom nyomait csak közvetett módon találtuk meg. Az erózió nyomtalanul eltüntette még az alapokat is.

A templom körüli temetőből összesen 28 Árpád-kori, ezen belül valószínűleg a 13. századra keltezhető temetkezést tártunk fel. Néhány sírban megfigyelhető volt a téglapakolás szokása, a nagy mértékű felszínkopás miatt azonban ezek jórészt is kiforgatta az eke. A sírok mellett és közöttük mindössze néhány Árpád-kori cserépedény töredékét találtuk, egyéb mellékletet nem. A sírok betöltött földjében a templom építésére és létezésére utaló habarcs és kőtörmelékeket figyeltünk meg a bontások során. A temetkezések tájolása zömmel Ny-K-i irányú, ami alapján feltételezhető, hogy a templom irányítása is hasonló lehetett.

TARI EDIT – KULCSÁR VALÉRIA

179. Tuzsér, Boszorkány-hegy

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) M

A lelőhelyen 1900-ban rigólfrozást végeztek, s ennek során megtalálták egy honfoglalás kori temető É-D-i irányú sorba rendeződött 6 sírját. A leleteket Jósa A. gyűjtötte be illetve tárta fel, s még abban az évben közölte is azokat. (ArchÉrt. 20. 1900. 214–224.) Jósa a leletmentést követően nem végzett a helyszínen további ásattal, de megjegyezte, hogy a sírsor keleti részén még további temetkezések rejtőzhetnek a földben. Ennek tisztázására indítottuk meg a hitelesítő

ásatásunkat. A lelőhelyet a honfoglalás kori leletcorpus előmunkálatainak keretében Dienes I. és Németh P. azonosította be 1970-ben.

Az ásattal során egyetlen hosszú sorba rendeződve összesen 10 sír maradványait találtuk meg. Ezek közül egy sem volt érintetlen, részint a szőlőművelés dülta fel azokat, részint pedig (mint később kiderült) megtaláltuk a Jósa által feltárt sírok felforgatott, de a helyükön hagyott csontmaradványait. A sírok csekély számú leletanyagot tartalmaztak: nyitott ezüst hajkarikát (1.), fenőkövet (7.) íjvégsontot és csont amulettet (8.), vastöredéket (9.) valamint ezüst övveretet (10.). Ez utóbbi tökéletesen megegyezik azokkal az övveretekkel, amelyeket Jósa az általa feltárt 6. (tarsolylemezes) sírban talált, így a 10. sírt azonosíthatjuk a Jósa féle 6. sírral. Ebből kiindulva (s figyelembe véve a századfordulón feltárt sírok leletanyagát, valamint az általunk talált leleteket) egy kivétellel be tudtuk azonosítani a Jósa A. által feltárt temetkezéseket (az első szám az 1998. évi ásattal sírszáma, zárójelben pedig Jósa sírszámai). 10 (6), 9 (5), 8 (3), 7 (2), 6 (1). A Jósa által feltárt 4. sírt nem találtuk meg, annak csontjait a szántás teljesen megsemmisíthette.

Összegezve, az ásattal során sikerült tisztázni a Jósa által feltárt sírok helyzetét, azok elhelyezkedését egy hiteles temetőterképen rögzíthettük, amelyet kiegészíthettünk további 5 sírral is. Tuzséron tehát kétségtelven egy egysoros kisebb (maximum 15–16 síros) temető lehetett. Jóllehet a 10. sírtól északra csak egy 8,5 méteres sávot tudunk átkutatni az ott már rendkívül sűrűn ültetett szőlőtőkék miatt, de újabb temetkezést e területen sem találtunk, így kevésbé tartjuk valószínűnek, hogy a temető arrafelé folytatódna. A kérdéses területen (szemben az 1–10. sírokat rejtő földszákkal) nem találtunk a felszínen sem embercsontokat, amelyek esetleg újabb bolygatott vagy teljesen széttroncsolt sírokra utalhatnának. A lelőhely tehát, véleményünk szerint, csaknem bizonyosan feltártnak tekinthető.

NÉMETH PÉTER – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

180. Túrje, Kolostor

(Zala megye) Á; Kk

A túrjei monostortemplom egyike a legépebben megmaradt nemzetségi monostorainknak. A prépostságot Túrje nemzetségbeli Szentgróti Dénes bán alapította 1241–42-ben; hajdan a templom északi oldalán állt premontrei kolostor jórészt már a 16. században megsemmisült. A 18. században az új kolostort a templomtól délre építették meg.

Az 1997 késő őszi megkezdett kutatást a középkori kolostor lehatárolására és az alaprajz főbb vonalainak tisztázására 1998. április–májusában folytattuk. A kutatások igazolták a templomtól északra feltételezett

kolostor elhelyezkedését: feltártuk a keleti és nyugati kerengők egy-egy párhuzamosan futó falszakaszait, a barokk kápolna mellett padlóburkoló téglával borított helyiséget tártunk fel és két építési periódust mutató falszakaszokat különböztettünk meg. A kerengők által közrezárt szakaszban öt, szabályos rendbe temetett sírt találtunk, és későbbi korszakból származó további négy sírt tártunk fel a kolostor más-más helyiségeiben. Az ásatás során a barokk magtárban is kutatóárkokat nyitottunk: a káptalantermet sikerült lokalizálni.

Az ásatás leletanyaga többségében késő középkori kerámia- és kályhacsempe-töredék, kis számú fém- és üveglelettel. A további kutatásoknak kell tisztázni a kolostor északi és nyugati részének alaprajzát.

VÁNDOR LÁSZLÓ

181. Vác, Piac utca (MRT 9. k. 31/3q lh.)

(Pest megye) **Kk; Kú**

A régészeti kutatás helyszíne a 3210/4 hrsz. telek volt, a Lyra Könyvesház építése számára kijelölve. A középkori német városnak a városfalhoz közeli területe ez. Az építkezést megelőző leletmentés során feltártunk 11 középkori, illetve török kori, két újkori gödröt, dokumentáltunk egy középkori falszakaszt. A legjelentősebb objektum egy nagyméretű, nagy mélységű török kori hulladékgödör, rengeteg kerámia töredékkel, közöttük egy szép török mázas, karcolt mintájú tál, egy füles mázas fazék. A sajátosan váci, fabéléses gödör anyagában volt még sok állatsont, gyümölcs (szőlő) magvak, tojásbéj. 9 gödör egy sajátos rendszert képezett: két sorban helyezkedtek el, tulajdonképpen kerítés(?) cölöpöknek ásott gödrök lehettek. Természetesen a rendszert, a rendeltetést a feltárható terület korlátozott volta miatt véglegesen tisztázni nem lehetett. Az említett középkori fal a telken lévő újkori pince szétbontásakor tűnt elő: kiderült, hogy a szomszédos ház (Káptalan u. 8.) fala középkori falra épült rá. A középkori város topográfiájának megrajzolásához újabb adatok születtek. A Káptalan utcában (párhuzamos az egykori és mai főutcával) még kőház(ak) állottak, innen kelet, a városfal felé már inkább e házak kertjei húzódtak.

Az ásatás költségeit a Művelődési Minisztérium támogatásából fedezték.

TETTAMANTI SAROLTA

182. Vác, Szék-hegy (MRT 9. k., 31/42. lh.)

(Pest megye) **R**

1998. szeptember-októberében tanyagazdaság építését megelőző leletmentés során mintegy 180 m² nagyságú területet vizsgáltunk át. A telek a 31/42. sz. leőhely DNy-i szélén helyezkedik el. Egyetlen hulladékgödör

került elő, a gödörben a bolerázi csoport cserepei, orsógombok, állatsontok voltak.

KÖVÁRI KLÁRA

183. Vác, Vár (MRT 9. k. 31/1. lh.)

(Pest megye) **Á; Kk; Kú**

1998-ban a Polgármesteri Hivatal megbízásából és pénzügyi fedezetével helyreállítást, és falkonzerválást megelőző kutatást, illetve a helyreállítást kísérő régészeti művezetést végeztünk a Vár területén. A dunai oldalon a korábbi években feltárt és helyreállított ágyúterasz déli fala mellett előkerült egy nyugat felé húzódó falcsont. Ugyanekkor a mostani kutatások során vált az is világossá, hogy a várfal déli szakasza és az ágyúterasz nyugat felé tartó fala nem egyszerre épült meg. A falcsont előkerülése és e tény kapcsán az a feltevezésünk, hogy itt egy korábbi bejárattal és annak védműveivel kell számolnunk. Ennek felderítésére most nem nyílt lehetőség.

Megvizsgáltuk azonban a déli várfalszakasz előtti dombblejtőt. Kiderült, hogy az 1680. évi hadmérnöki felmérés e ponton a valóságot tükrözi. Az északi oldalal ellentétben itt a dombblejtőt csak egy cölöpsorral megtámasztott „sánccá” alakították át a török korban. A cölöpsor egy szakaszon kettős volt. Érdekesség egy kőlépcső előkerülése, a lépcső a cölöpsor előtti lejtőn vezet fölfelé. A lépcsőt kísérő leletek nem zárják ki, hogy gyakorú a cölöpös rendszerrel.

Két további helyszínen folyt a kutatás.

A ferences kolostor déli sarka táján egy 1998-ban feltárt, kelet felé húzódó falat követtünk tovább, s itt egy, valószínűleg szintén török kori védmű kapuját találtuk meg. Ebben a térségben feltártunk 11 késő középkori, melléklet nélküli, koporsós temetkezést, amelyek a székesegyház körüli temető részei lehettek. Itt a legjelentősebb egy kora Árpád-kori gödör a betöltése miatt: 12. századi szalagfonatos faragású és feliratos keresztelőmedence(?) töredékek, oszlopfő-, homokkő- és vörös mészkő oszlopdarabok, láda-, ajtó-, bútor- és szekérvasalások, bronz körmeneti kereszt darabjai, egyéb Árpád-kori leletek, pl.: sarkantyú, mint összehordott „szemét” került itt elő.

Megvizsgáltuk az 1979–1980-ban és 1985-ben előkerült falmaradványok tájékát is. Az volt a feladat, hogy megállapítsuk, a püspöki templom, vagy kápolnának részei-e ezek. Az 1985-ben feltárt falrészletről, amelybe festett, gótikus bordatöredékek voltak beépítve, kiderült, hogy egy – nem túl szépen megmunkált – kvaderekkel burkolt, több mint 3 m vastag, délkelet felé tartó fal. Az 1979-ben feltárt, keleti irányban húzódó falban – Kozák Károly és Kárpáti János munkája – annak idején a püspöki székesegyház maradványát sejtették az ásatók. Ezt a falat most sokkal részleteseb-

ben tudtuk megvizsgálni, gyatra építési összetétele alapján nem tudjuk középkori – csak esetleg török kori – fallal azonosítani.

TETTAMANTI SAROLTA

184. Vámospércs, Villongó

(Hajdú-Bihar megye) **Sza; Kk**

1998. február 26-án egy nyírábrányi lakos Vámospércs K-i határában levő Villongónak nevezett területen – a helyi lakosok Harcsalinak is nevezik ezt a részt – a 4/9 B. sz. csatorna Ny-i oldalán lévő tormaöldön, bakhátolás (tallózás) közben egy emberi koponyát talált.

A koponya lelőhelyét ugyan nem sikerült pontosan azonosítani, viszont a mélyen szántott tormaöld átvizsgálása során kiderült, hogy egy igen intenzív, a szántás miatt erőteljesen pusztuló császárkori település (3. század) található a területen. A település egy kevert, sárgás-vöröses (réti, öntés) talajú, alacsonyabb dombháton fekszik.

Több kiló cserepet, követ, állat- és embercsontot – és egy vastárgy töredékét – sikerült a lelőhelyen összegyűjteni. Az összegyűjtött cserepek zöme szarmata kerámia (97%), melléte késő középkori mázas és mázatlan kerámia töredékei is begyűjtésre kerültek

Az antropológiai anyag Dr. Istánovits Eszter állítása szerint nem a császárkori népesség hagyatéka (a koponyacsont fala vékony, míg a szarmaták koponyái igen vastag falúak voltak), ezért talán középkori temetkezések csontanyagáról lehet szó.

DANI JÁNOS

185. Városlőd, Újmajor

(Veszprém megye) **U**

A lengyeli kultúra telepét, amely egyike a szentgáli Tűzköves-hegy körüli településgyűrűnek, 1989 óta ismerjük. A lelőhely a Hajnal Kft. (volt állami gazdaság) újmajori telephelyétől Ny-ÉNy-i irányban található egy domb oldalában. A dombot nyugatról ma is élő patak határolja. A szántás alig érintette a kultúrreteget, az igen kemény talajban érintetlenül találtunk egy gödörbetöltést és omladékot. Egy házomladék részletét és egy ÉNy-DK-i irányú cölöplyuksort találtunk, valamint egy hatalmas gödörrendszer részletét. A kis feltárt terület (össz. kb. 60 m²) igen gazdag leletanyagot adott: nagy mennyiségű cserepet, tűzköveszközöket (a korábbi feltárásokhoz viszonyítva sok az eszköz), köztük volhyniai kovát is, valamint kis zöld csiszolt balta töredékeit.

Munkatárs: T. Biró Katalin.

REGENYE JUDIT

186. Vecsés 56. lh.

A részletes jelentést lásd a 77–85. oldalon.

(Pest megye) **B; Sza**

DINNYÉS ISTVÁN

187. Veszprém, veszprémvölgyi apácakolostor

(Veszprém megye) **Á; Kk**

1998-ban a pénzügyi keret csak szeptember 28-ai kezdést tett lehetővé a veszprémvölgyi apácakolostor területén. Ezért ott – egy vízelvezető árok kialakításakor kiképzett mintegy két méter hosszú és két méter mély ároktól eltekintve – tényleges régészeti kutatás nem történt. A területen a korábban feltárt és helyreállított romokra nőtt kiserdőt kiirtottuk, ezzel párhuzamosan a területen felhalmozott törmeléket és szemetet eltávolítottuk. A teljes rendelkezésre álló területet bekerítettük.

Az őszi esőzések beálltával a romokra védőréteg került.

JUAN CABELLO – FÜLÖP ANDRÁS –
KOPPÁNY ANDRÁS

188. Visegrád, Bene-telek

(Pest megye) **Kk**

A középkori város területén, a mai Visegrád központjában az 1997-es 12×8,5 méteres 14–15. századi kőházfeltárás folytatása, amelyet a kisajátított telek későbbiekben tervezett feltöltése és hasznosítása indokolt. Az objektum külső területének, a feltehetőleg járósint, járdaként használt köves felület és az alatta levő rétegek kutatása a legújabb kori feltöltése (szemét, bánya meddő) miatt csak korlátozott mértékben folyhatott. Az előkerült leletanyag: kerámia, kályhacsempe töredék, állatcsont, vas eszközök, I. (Nagy) Lajos szerezsenfejes dénára (1372–1382).

A feltehetően középkori iparosház és a korábban megkutatott csontfeldolgozó műhely között, néhány csont műhelyhulladék előkerülésétől eltekintve más, szorosabb összefüggést nem találtunk.

GRÓF PÉTER – GRÓH DÁNIEL

189. Visegrád, Fellegvár

(Pest megye) **V; Kk**

A központi támogatás elmaradás miatt nagyobb léptékű munkálatokra nem vállalkozhattunk. Csak arra nyílt lehetőségünk, hogy „önerőből” befejezzük a belsővár múlt évben elkezdett kutatását. Bozóki Lajos művészettörténész kollégával elvégeztük az öregtorony É-i falalapozásának vizsgálatát, illetve az ÉNy-i toronybelső feltárását. 1998. július 20–szeptember 25. között a következő munkálatokra került sor: az ÉK-i

falsarokban újból kibontottuk azt a (turkálók, kincskeresők? által készített) gödröt, amelyet 1977-ben már részlegesen dokumentáltak, majd a gödröt megnagyobbítva, a még bolygatatlan területen metsztfalat készítettünk. Az É-i toronyfal alatt, annak K-i szakaszán, a D-i toronyfal alatt feltárthoz hasonló alapozást találtunk. A falsarkok csatlakozását Bozóki Lajos kutatta meg. Végezetül az ÉNy-i toronybelsőben eltávolítottuk a természetes sziklaalapot fedő csekély, 20–30 cm vastagságú talajréteget. Ezzel megtörtént a toronybelső teljes területének a feltárása. A leletanyag mennyisége igen csekélynek mondható, elfér három db kisméretű zacskóban: kora vaskori cserepek, állatcsontok, néhány habarcsrög és téglatöredék.

SZŐKE MÁTYÁS – BUZÁS GERGELY –
LASZLOVSZKY JÓZSEF

190. Visegrád, Ferences kolostor

(Pest megye) *Kk*

Az év elején elkészült a Ny-i kerengőszárny ideiglenes védőteteje.

A kutatást 1998. június 22–július 3. között a Radnóti Miklós Gimnázium diákjaival kezdtük meg, majd július 13–augusztus 7. között és szeptember elején az ELTE régészhallgatóival folytattuk.

Elbontottuk a kerengőudvar É-i felében meghagyott földtömböt (98/XXX. szelvény), ezzel befejeztük az udvar középkor végi szintjének feltárását. A szelvény középső részén a kiomlott kerengőárkádok köveit találtuk meg. A kerengő udvari kijárata előtt, a kút felé vezető kőjárda részletét tártuk fel, amely alatt cserépcső vezette át a csapadékvizet az É-i kerengő alatti lefolyócsatornába. Itt egy bronz gyertyatartó és egy bekarcolt malomjátékkal ellátott téglá is előkerült a középkor végi udvarszinten. Az udvar ÉK-i sarkában kiástuk a már Héjj Miklós által is feltárt, kúpcserepekből készült nyitott esővíz-csatornát. A csatorna az udvar első, Zsigmond-kori járósíntjén fekszik, jóval a 16. századi szint alatt.

Az udvar DNy-i sarkában, a D-i kerengőfalra merőlegesen, a középkor végi udvarszint alá nyitottuk az 98/1. kutatóárkot. A Zsigmond-kori udvarszint alatt vastag barna agyagos feltöltést találtunk, majd a kerengő építésekor keletkezett sűrű épülettörmelék réteget. E réteg alatt faszenes, néhol tapasztott, paticstörmelékkel fedett réteg húzódik. A faszenes szint alatt újabb paticstörmelékkel találtunk, ami alatt pedig cölöplyukak kerültek elő. E nyomok arra vallanak, hogy a Zsigmond-kori kolostorépület helyén két periódusban fa-patics szerkezetű házak helyezkedtek el. E korai épületek omladékaik közül nagy mennyiségű 14. századi kerámia került felszínre.

Az udvar ÉNy-i sarkában, az É-i kerengőfalra me-

rőlegesen, a középkor végi udvarszint alá nyitottuk az 98/2. kutatóárkot, amelyet a Zsigmond-kori udvarszintig mélyítettünk le teljes hosszában, és csak a középső szakaszt ástuk ki mélyebbre, a Zsigmond-kori feltöltés sötétbarna rétegébe.

Elbontottuk az É-i kerengőben meghagyott földtömböt (98/XXXIII.). Ebből még január 2-án, a kolostor tetőcserepes omladékrétegéből egy reneszánsz oszlopfő töredéke került elő.

Feltártuk a Ny-i kolostorszárny két termét. Az É-i terem K-i felében nyitottuk az 98/XXXI. szelvényt, majd kibővítettük a terem teljes területére. A terem a kolostor konyhájának bizonyult. Legkésőbbi középkori járósíntjének középső részén égett, agyagból tapasztott tüzelőfelület helyezkedett el, amelyről nagy mennyiségű égett, elszenesedett gabonamag, szemes termés, illetve alma került elő. A tüzelőfelületre ráomolva elszenesedett gerendákat és paticstot találtunk, ami egy tapasztott kéményre utal. Ennek sarkait négy pillér tarthatta: a DK-i téglából épült, az ÉK-i téglá alapozása felett egy másodlagosan elhelyezett gótikus templomablak-rétegekbe bevésve faoszlop helyét találtuk. Az ÉNy-i és a DNy-i sarkon cölöplyukakat tártunk fel. A terem Ny-i falában a szomszédos Ny-i teremhez tartozó kandalló tűzpadkáját tártuk fel. A konyha legkésőbbi járósíntjébe a K-i fal mentén kincskereső gödröket vájtak. Itt elkezdtük kibontani a konyha alatti betömött pincét, amelynek D-i ajtaját a francia régészcsoporthoz már korábban megtalálta. A legkésőbbi járósínt alatt vastag mészkőszífrás feltöltés terül el, melybe a kerengőboltozat kétszer hornyolt bordáinak rontott töredékeit találtuk. A konyha DK-i sarkában egy ÉNy felől érkező vízvezeték facsatornájának és vasablakainak maradványait tártuk fel, amely a pincebetöltésbe volt beásva. A csatorna egyik elágazása a konyha D-i falába futott be: itt egy lefelé vezető cserépcső darabot találtunk, amely feltehetően a szomszédos refektórium lavabójának vizét vezette el. A favezeték fő ága áttörte a konyha K-i falát a kerengőre nyíló bejárat alatt. Feltehetően a kerengőfolyosón is átment, bár itt nem kutattunk, megtaláltuk viszont a feltételezett vonalában, a kerengő udvari falán az áttörését. Ennek iránya arra vall, hogy a csatorna a lefolyó vizet az udvar kútjába vezette.

A szárny D-i terme a kolostor refektórium volt. Eredetileg alapincézett tér. A pincét az oldalfalakba mélyített fagerendák fedték le. A pince ajtaja a DNy-i sarokban, az utca felől nyílt. Egy ablaka a kerengőre nézett. A pince közepén nyolcszögletű, faragott, andezittufa pillér állt. Erre a pillérre egy reneszánsz oszlopot helyeztek, amelynek négyszögletes, tükrös díszítésű, keménymész-kő bázisa ma is a helyén áll. A budai márgából faragott oszloptörzs egy töredékét az elmúlt évben a kút betöltésében találtuk meg. Az oszlop keménymész-kőből faragott reneszánsz fejezetének töredékei a refek-

tórium területéről, illetve a szomszédos kerengőszakaszból kerültek elő. Ugyancsak a refektóriumban találtuk meg egy négyszögletes reneszánsz kőlámpás számos töredékét. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az oszlop ezt a lámpást tartotta. A terem ÉK-i sarkában egy lavabo – torzfejes vízköpőkkel díszített – medencéjének töredékeit és néhány kisméretű háromujjas bordát találtunk a pusztulási rétegben. A refektórium alatti pince ÉNy-i sarkában négyszögletes területet körbezáró téglafal, és a középpillér mellett egy nagyobb alapozási tömb került elő. Ezek eredeti funkciója egyelőre tisztázatlan. A pincét még a középkorban feltöltötték. Megtaláltuk a pince födémgerendáinak elkorhadt maradványait, ami arra vall, hogy a pince feltöltésekor a gerendákat nem szedték fel. A feltöltésben egy szemekályha zöld mázas, tál alakú szemekre lertünk. A mélyítést nem fejeztük be. a pince feltöltésével együtt megemelték a refektórium padlószintjét is. E falazótéglából készült burkolat épen csak a terem ÉK-i sarkában elhelyezett ajtó fölkéjében maradt ránk, de néhány faltűt még a középpillértől ÉNy-ra is megtaláltuk. A középső reneszánsz oszlopbázis alsó részén megfigyelhető a megemelt padlószint tégláinak habarcslenyomata. E padló téglái között, illetve fektetőhabarcsának felületén megfigyelhetőek voltak egy elszenesedett gerendarács nyomai, amely valamiféle padokat tartó dobogó vázát alkothatták. Az ÉNy-i sarokban, a pincében megfigyelt téglafalak közti föld-betöltésre ültetve egy szemekályha tömör kő-tégla alapozása került elő. A kályha téglából épített tűzpadkájának is megtaláltuk csekély maradványait, felületén számos mázatlan tál alakú kályhaszemmel. A téglalap alakú kályha fűtőnyílása a konyhával közös falon nyílt, alja fennmaradt. A kályha és a Ny-i fal között keskeny sut alakult ki, amelynek téglapadlója egy lépcsőfokkal magasabban van a refektórium padlójánál, feltehetően a fa dobogók szintje egyeztetett meg vele.

Munkatársak: Kocsis Edit, Kovács Annamária
SZŐKE MÁTYÁS – BUZÁS GERGELY –
LASZLOVSZKY JÓZSEF

191. Visegrád, Királyi palota

(Pest megye) **Kk**

A királyi palotához É-ről kapcsolódó kert területén augusztustól novemberig folytatódtak a régészeti ásások, és az ehhez kapcsolódó archeobotanikai vizsgálatok.

A kert ÉNy-i részén még tavaly részben feltárt 14. század eleji, két helyiséges, fűtőkemencés, valószínűleg fából épült ház kutatása az idén befejeződött.

Az ásás során tisztázódott a ház teljes alaprajza, és az előkerült gazdag kerámia és érem leletanyag alapján a kora is egyértelműen a 14. század első felére volt keltezhető.

A kert másik, ÉK-i részén lévő középkori pince fölött még 1967-ben Héjj Miklós múzeumigazgató kisebb kutatást végzett, amelynek sajnos néhány fénykép kivételével a dokumentációja nem maradt meg.

Tekintettel arra, hogy a pince gótikus ajtókeretén lévő 1479-es évszám a palota Mátyás-kori átépítésének kezdetét jelenti, és, hogy a pince fölött álló épületről semmit sem tudtunk, pedig ez is a kert szerves tartozéka volt a 15. század végén, ezért kénytelenek voltunk ezen a területen is kisebb kutatást végezni.

A pince fölött nyitott kutatóárkok alapján megállapítható volt, hogy itt a hegyoldalban egy terrazopadlós faépület épült a Mátyás-korban. Az épület DNy-i sarkához gáborral kapcsolódó pince csak részben nyúlik a ház alá.

Az ásás során az is megállapítható volt, hogy a Mátyás-kori kerti épület nagyobbik része az irodaépületünk alatt fekszik, így a további kutatás lehetetlen.

Munkatársak: Szőke Mátyás, Buzás Gergely, Torma Andrea archeobotanikus, Somhegyi Tamás archeozoológus, és Balpataki Katalin muzeológus.

PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS – IVÁN LÁSZLÓ

192. Visonta, K-II bánya 2/A

(Heves megye) **Á; Kk**

1998. szeptember 9-től november 10-ig dolgoztunk a fenti területen, amely ma a Visontai bányához tartozik. Még követhető a régi kanyargós Tarnócza-patak, amelynek DNy-i partján van a lelőhely.

Kora tavasszal jártuk be ezt a területet, ahol egy középkori települést jeleztek az onnan begyűjtött leletek. A lelőhely regisztrálása után a bányagazgatóság megbízta a FRACTAL Bt.-t, hogy végezzen a területre kiterjedő geomagnetikus vizsgálatokat. E vizsgálatok dokumentációja és felmérési eredményei ismeretében kezdtük meg a fenti területen a leletmentő régészeti kutatásokat. A munkaterület kialakításánál megtartottuk a FRACTAL Bt. által kimért 20×20-as szelvényeket. A mérési anomáliák szerint a régi patakmederhez közeli területen emelkedő dombháton sűrűsödtek az objektumok, amelyek többnyire kerek gödörbeásások, három helyen putri ház illetve kemence maradványai. A gödrökből nem túl sok, de jellegzetes 13–14. századi cseréptöredékeket össze. De volt néhány ház ahol megfigyeltünk kővel kirakott kemence-padkát, illetve házrészeket. Sajnos az újabb évtizedekben vízelvezető, meliorációs mezőgazdasági munkákkal sok objektumot szétszántottak, melynek csak maradványait figyelhettük meg. A mintegy 220 méteres terület Ny-i részén a bánya egy kutat fúrt, aminek iszapoló gödrével újabb területeket bolygattak meg. A bányagazgatóság jelentős segítségével sikerült a közel két hónap alatt a kérdéses terület jelentős részét átvizsgál-

nunk, a megtalált objektumokat feltárnunk és dokumentálnunk.

Ennek eredményeként képet kaphattunk a Tarnócza partján élt egykori, feltehetően pásztorkodó népesség településének maradványairól. Feltártunk négy házmaradványt, három különböző méretű beását, valamint 19 különféle méretű, feltehetően anyagnyerő és szemétgödrt. A leletek között kevés fémtárgy, több szürkésfehér csigavonalas, fenékbélyeges edénytöredék, egy-két bogrács töredék, valamint számos őrlőkő töredék volt. A település követte az egykori Tarnócza partak vonalát, szorosan közel ahhoz.

Sajnos a munkánk jórészt igen mostoha időjárásban tudtuk végezni, sőt az utolsó időszakban már szinte csak locsogó vízben és sárban dolgoztunk.

Konzulens: Domboróczi László

FODOR LÁSZLÓ

193. Vörs, Battyáni disznólegelő

(Somogy megye) **B; LT; Ró; A**

Az 1985 óta folyó ásatáson ebben az évben 1000 m²-es felületen végzett feltárás során 144 objektumot tártunk fel. A 40-nél több őskori objektumból viszonylag kevés korát lehetett meghatározni, többségük valószínűleg bronzkori. Folytattuk a 760-as nagy, kisapostagi, árokszerű gödör feltárását, a Somogyvár-Vinkovci kultúra leletanyaga négyzetes, kerek illetve szabálytalan körvonalú objektumokból került elő. Egy igen nagyméretű, méhkas alakú veremből a mészbetétes kerámia kultúrájának jellegzetes fecskefark alakú bronz csüngője került elő, egyéb leletanyag nélkül. Ez a jelenség utal arra, hogy a meghatározhatatlan korú, nagy méhkas alakú gödrök egy része lehet középső bronzkori is (és nemcsak kisapostagi). Ugyanakkor a korábbi megfigyeléseink alapján valószínű, hogy a döngölt aljú, viszonylag kisméretű, négyzetes objektumok többsége valószínűleg a Somogyvár-Vinkovci kultúrába tartozik, akár leletanyag nélkül is.

A mészbetétes edények népe kultúrája temetőjéből egy sűrű sírcsoport 33 sírját tártuk fel, 23 szórthamvasztásos, 9 urnás-hamvasztásos rítusú volt, elpusztult sírokra utaló cserepek 4 esetben kerültek elő. Szokatlan rítusú a 999. sír: a sekély mélységű, ÉK-DNy irányítású sírban egy enyhén zsugorított, bal oldalára fektetett gyermek feküdt, arca előtt kisbögre, hátul, a vállánál tál volt.

Az urnamezős kultúra (HAI-A2) hamvasztásos temetőjének huszonzét újabb sírjából tizenhárom urnás, kilenc szórthamvasztásos rítusú, öt sír rítusa nem megállapítható. A sírok két különálló sírcsoporthoz tartoznak. A sírok kerámijától eltérő jellegű leletanyagot tártunk fel az egyetlen urnamezős korba tartozó gödörből.

A négy La Tène-kori települési objektumból az egyik egy igen jelentős leletanyagot szolgáltató, leégett kelta ház volt. A téglalap alaprajzú, döngölt padlós épülethez a DK-i oldalon számos gödör csatlakozott, valószínűleg valamilyen formában a házhoz tartozik. A gazdag LT D-korú kerámiaanyag mellett sok vassalak, vasfibulák és eszközök, valamint agyag amulett került elő. Két esetben a korábbi bronzkori objektum felső rétegeiben talált leletanyag meg nem figyelhető, sekély kelta objektumra (egyik esetben esetleg házra) utalt.

A tizennyolc római objektumból az előző évben részben feltárt építmény-részleten kívül túlnyomó részben ovális keresztmetszetű tároló vermek kerültek elő, valamint egy tűzhely, és egy igen nagyméretű, formátlan gödör, amelyet valószínűleg földkitermelésre használtak. A leletanyag két különböző időszakra utal: egy középső császárkori és egy késő római telepre, melyek részben elkülönülnek egymástól.

A 9. századi temető padmalyos sírjai (kilenc sír) mellékletekben szegényesek, jelentős azonban az egyik sír ezüst, többszörös „S” végű fülbevaló párja. Megfigyelhető volt, hogy a felnőtt sírokhoz sok esetben szorosan kapcsolódnak, részben rájuk is temették a gyermeksírokat. Az egyik urnás-hamvasztásos sír (1018. számú) is 9. századi, az első ilyen Somogy megyében: A prágai típusú fazékban a hamvak között egy vaskész volt. Talán szintén e korba tartozik egy sekély árokszerű objektum (975. számú), melyből szaltovoi fazék töredékét tártuk fel.

HONTI SZILVIA – NÉMETH PÉTER GERGELY

194. Zalavár, Szentgyörgyvári út

(Zala megye) **U**

A Zalavár községét ellátó gázvezeték a Szentgyörgyvári útnak nevezett földút szélén 230 m hosszúságban 20 településobjektumot vágott át. Az objektumok többsége az újkőkori DVK (Keszthelyi csoport) időszakában volt használatban. A leletek közül kiemelkedő egy nagyobb edény teljesen szokatlan díszítéssel. A lelőhely déli részén a kora bronzkori kisapostagi kultúra hulladékgyödrői kerültek elő.

MÜLLER RÓBERT

195. Zalavár-Vársziget Szent Adorján zarándoktemplom (ún. „Szentélykörüljárás templom”)

(Zala megye) **A; M; Á**

A Cs. Sós Ágnes által a 1980-as években nagyrészt már feltárt templom nyugati homlokfalának teljes hosszában és a hozzá – mint most kiderült, később, de még a Karoling-korban – épített kerek torony alapfalait tártuk

fel újra, tisztázva egyúttal azoknak a nagyméretű Árpád-kori gödröknek a templomhoz való viszonyát is, amelyek az ekkorra már jórészt elbontott nyugati templomfal alapozásának nagy részét is megbolygatták. A gödrökbe dobált kövek egyikén egy felirat töredéke volt, amit később egy vakolatréteggel eltakartak. Elkezdtek kiásni a „Westwerk” alapfalainak maradványait is, bár ezekből Cs. Sós Á. feltárása miatt már szinte semmi sem maradt meg.

Másik feltárási területünket a szentély mögött jelöltük ki, ahol Cs. Sós Á. a dokumentációban azt jelezte, hogy csak „részben feltárt”. Itt a templomot keletről kerítő palánkfal alapárkának egy szakaszát, egy vermet és egy kemence maradványát, továbbá több rétegben sírokat bontottunk ki. A legelső sírrétegben többször is sikerült viszonylag jó állapotban maradt deszkakoporsó, fa sírépítmény maradványait kibontani, dokumentálni. A sírok jórészt melléklet nélküliek, de egy bolygatott gyermeksírból említésre méltó egy késő avar kori, keskeny pajzsos öntött bronz övveret. A palánkfal közelében egy sírban pedig edénymelléklet volt, ami már a 10. századi időszak emléke. Több sírban festett vakolat-töredéket találtunk. Gyakoribb lelet még a háromszög átmetszetű huzalból hajlított, szegecselt végű gyűrű, az egyik sírban pedig kétoldalas szőlőfürtös ezüst fülkarika pár volt.

Az ásatáson részt vett Hajnal Zsuzsa, Mersdorf Zsuzsa és Nora Liljeholm egy. hallgató.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS – RITOÓK ÁGNES

196. Zalalövő, Vasútállomás

(Zala megye) Ró; Á

1998. március 25–május 18. között folytattuk az 1997. őszén megkezdett leletmentésünket a fent nevezett lelőhelyen. Az előző évi feltárások óta lebontott vízmű területén és a szintén elbontott vasúti töltés alatt kapcsolódtunk az 1997. évi feltárási területhez.

A római kori épület teljes alaprajzát sikerült tisztázni: a nyolc helyiség 20×14 méteres téglalap alakú területen helyezkedett el. Az épületen belül az objektumok alapján (tűzhelyek, cölöplyukak stb.) több építési periódust lehetett megállapítani.

Az épület egyik helyiségén belül kiemelkedő objektum egy, a ház padlója alatt jelentkező gödör, melyben egy ép római edény, ló hosszúcsontok és alsó állkapocs feküdt. A gödörben más lelet nem fordult elő.

Az épületen kívül, attól K-re és D-re kavicsos külső járósínt tartunk fel. Ennek az épülettől K-re fekvő részén gazdasági tevékenységre utaló nyomokat találtunk. Tovább K-re sekély mélyesdésekben felhalmozott, jelentős mennyiségű római kori lelet (kerámia, terra sigillata, fémeletek, érmek, üvegleletek stb.) került feltárássra.

A római épület K-i oldalán egy, a lehullott tegulákat vágó, téglalap alakú, erősen faszenes kitöltésű Árpád-kori gödröt tartunk fel, jelentős kerámiaanyaggal.

Az ásatáson részt vett: Frankovics Tibor ásatási technikus.

H. SIMON KATALIN –
HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS – KVASSAY JUDIT

KORSZAK MUTATÓ / INDEX OF PERIODS

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorszámát jelöli.

ŐSKOR 8, 62, 81, 94, 102, 145

Újkőkorszak 23, 69, 171, 175, 177

Körös-kultúra 85

AVK 122

DVK 63

DVK-Keszthelyi csoport 194

Lengyeli kultúra 4, 130, 185

Rézkor 122, 131, 157, 158

Tiszapolgári kultúra 95, 98, 118

Balaton-Lasinja kultúra 117, 154

Badeni kultúra 115 ?, 154

Bolerázi csoport 5, 182

Bronzkor 8, 47, 60, 76, 78, 88, 97, 105 ?, 111, 113, 114, 122, 129, 131, 144, 150, 154, 169, 172, 178, 186, 193

Makói kultúra 171, 186

Somogyvár-Vinkovci kultúra 193

Kisapostagi kultúra 193

Hatvani kultúra 174

Mészbetétes kultúra 116, 193

Halomsíros kultúra 88, 171

Felsőszőcsi kultúra 59

Urmasíros kultúra 103, 170, 171, 193

Gávai kultúra 136

Vaskor 47, 106 ?, 158, 178, 191

Hallstatt-kultúra 158

Szkíta kor 47, 56, 158

Kelta kor 15, 16, 25, 29, 76, 79, 88, 93, 100 ?, 105 ?, 122, 144, 145, 158, 170, 171, 178, 193

RÓMAI KOR 2, 3, 5, 8, 9 ?, 14, 16 ?, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 64, 73, 74, 88, 89, 102, 115, 121, 132, 141, 144, 145, 158, 159, 173, 193, 196

Római kori kelta 76, 133

Római kori barbár (szarmata) 18, 19, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 69, 84, 85, 87, 90, 90, 91, 92, 93, 94, 100 ?, 112, 114, 119, 131, 136, 137, 174, 184, 186

NÉPVÁNDORLÁS KOR 16, 20, 47, 69, 89, 104, 121, 130, 135

Avar kor 1, 12, 14, 54, 59, 65, 88, 93 ?, 103, 107, 108, 111, 115 ?, 137, 138, 140, 142, 143, 144, 145, 147, 158, 176, 178, 193, 195

HONFOGLALÁS KOR 13, 22, 49, 54, 79, 86, 100, 115 ?, 137, 138, 143, 145, 171, 179, 195

ÁRPÁD-KOR 6, 8, 14, 16, 17, 18, 21, 22, 26, 48, 49, 54, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 79, 81, 89, 92, 93, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 106, 109, 111, 115 ?, 123, 125, 126, 127, 136, 137, 139, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 151, 155, 155, 158, 160, 168, 169, 170, 172, 178, 180, 183, 187, 192, 195, 196

KÖZÉPKOR 5, 25, 33, 62, 116, 132

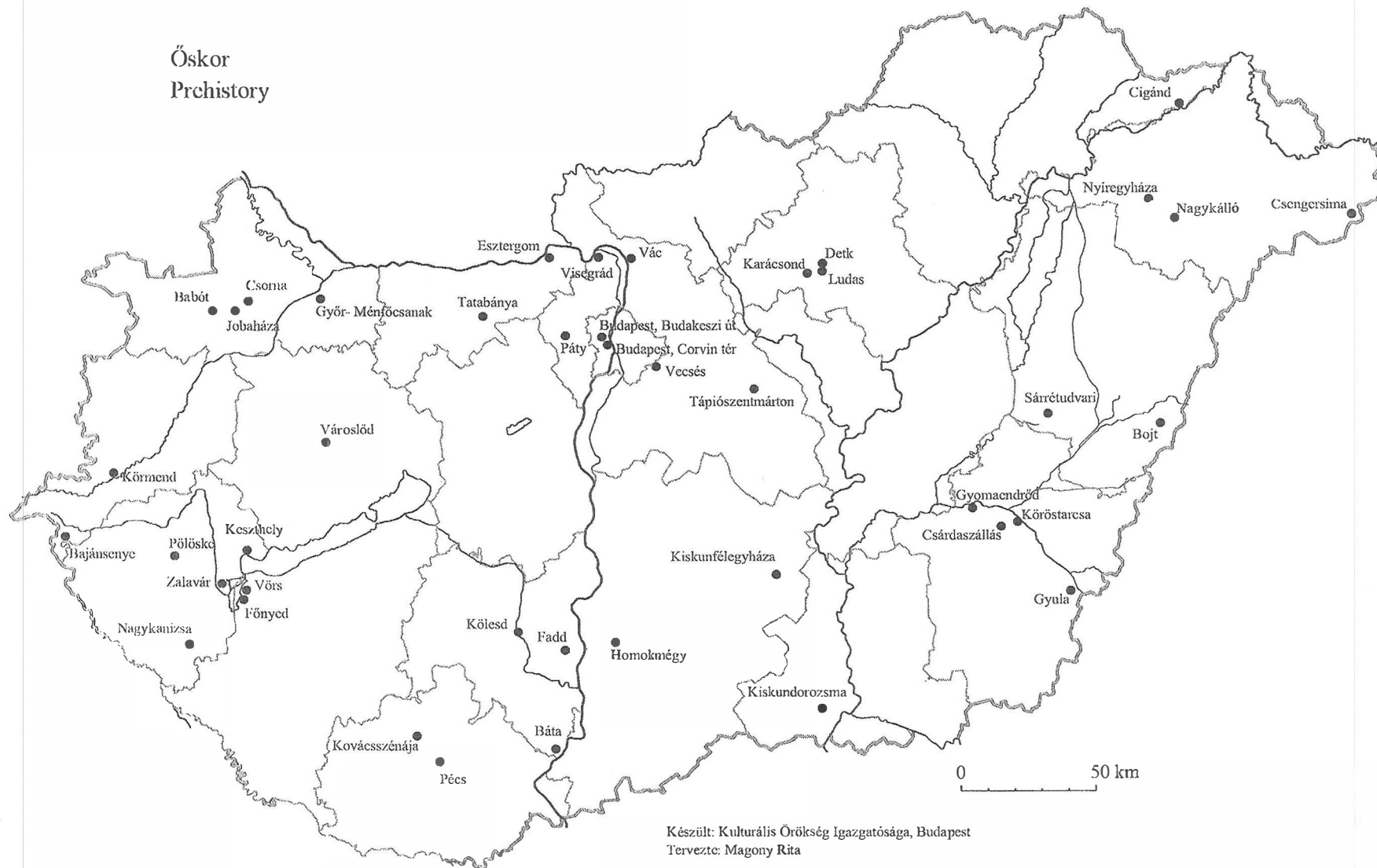
Késő középkor 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 21, 22, 26, 27, 29, 48, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 77, 80, 82, 83, 89, 99, 101, 109, 110, 111, 113, 117, 120, 124, 126, 127, 134, 136, 146, 149, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 164, 166, 167, 168, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192

ÚJKOR 163, 165

Kora újkor 8, 10, 16, 26, 27, 66, 68, 77, 80, 89, 101, 124, 128, 146, 152, 154, 160, 162, 164, 166, 167, 181, 183

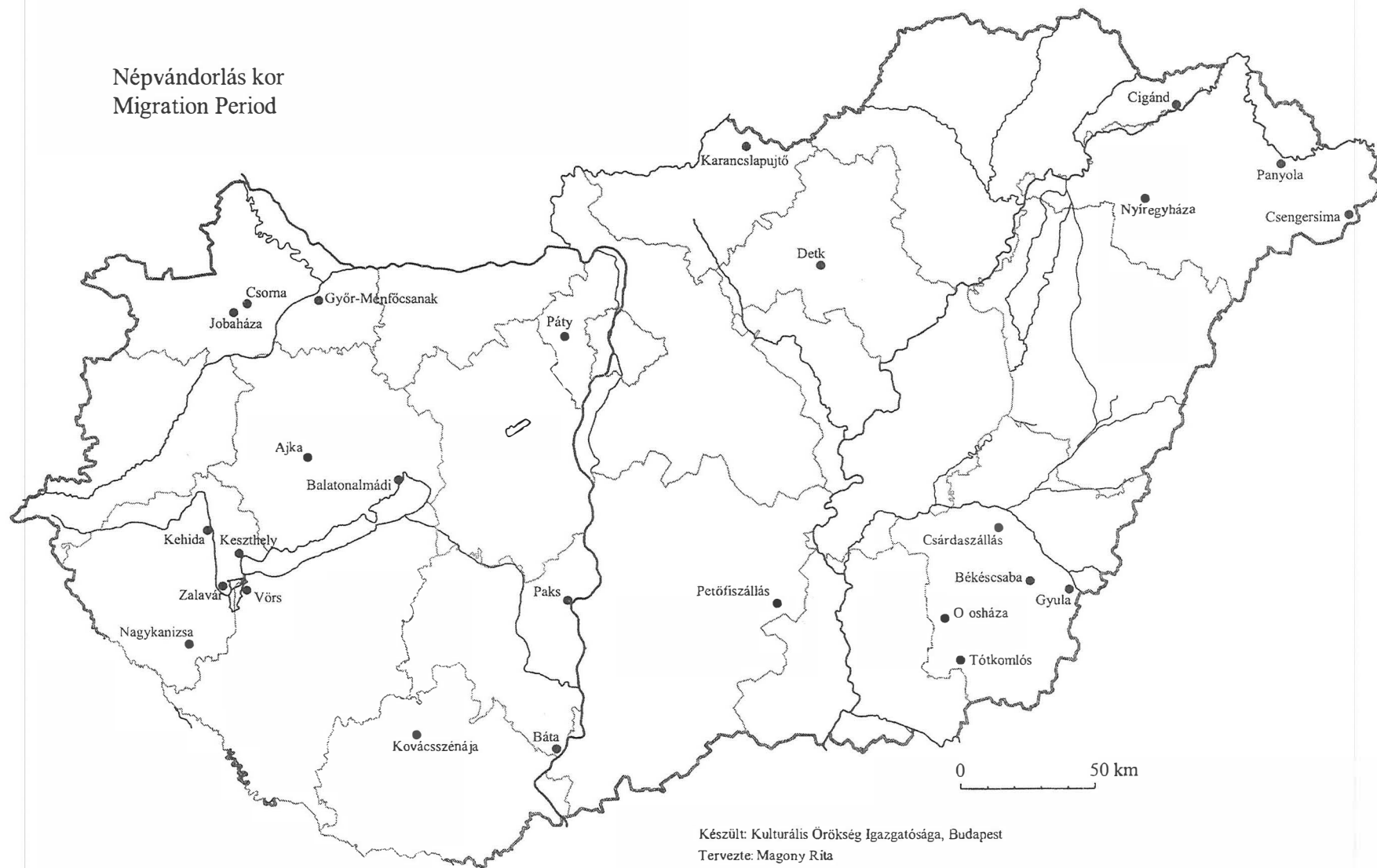
ISMERETLEN KOR 24, 104

Őskor
Prehistory

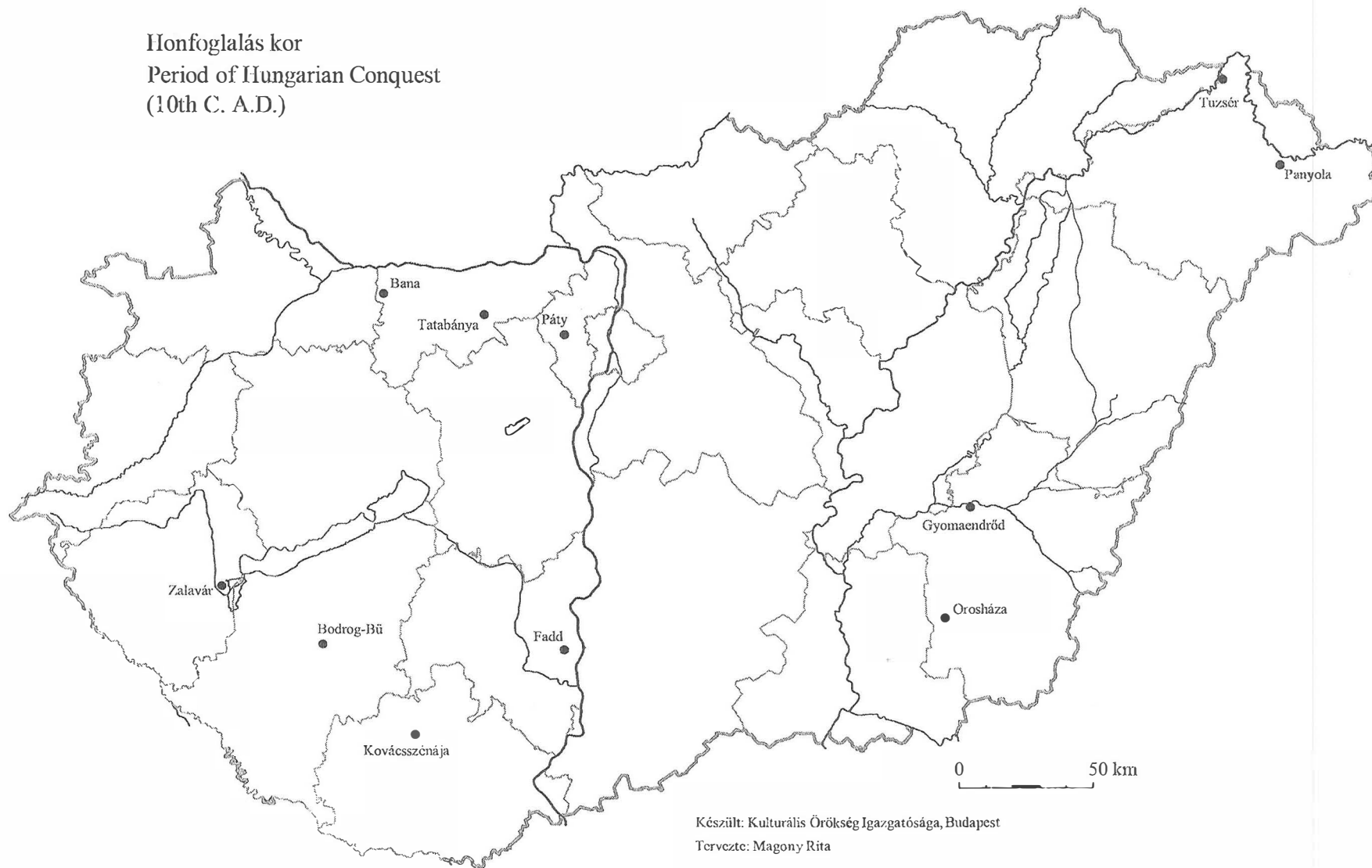
Készült: Kulturális Örökség Igazgatósága, Budapest
Tervezte: Magony Rita

Népvándorlás kor
Migration Period

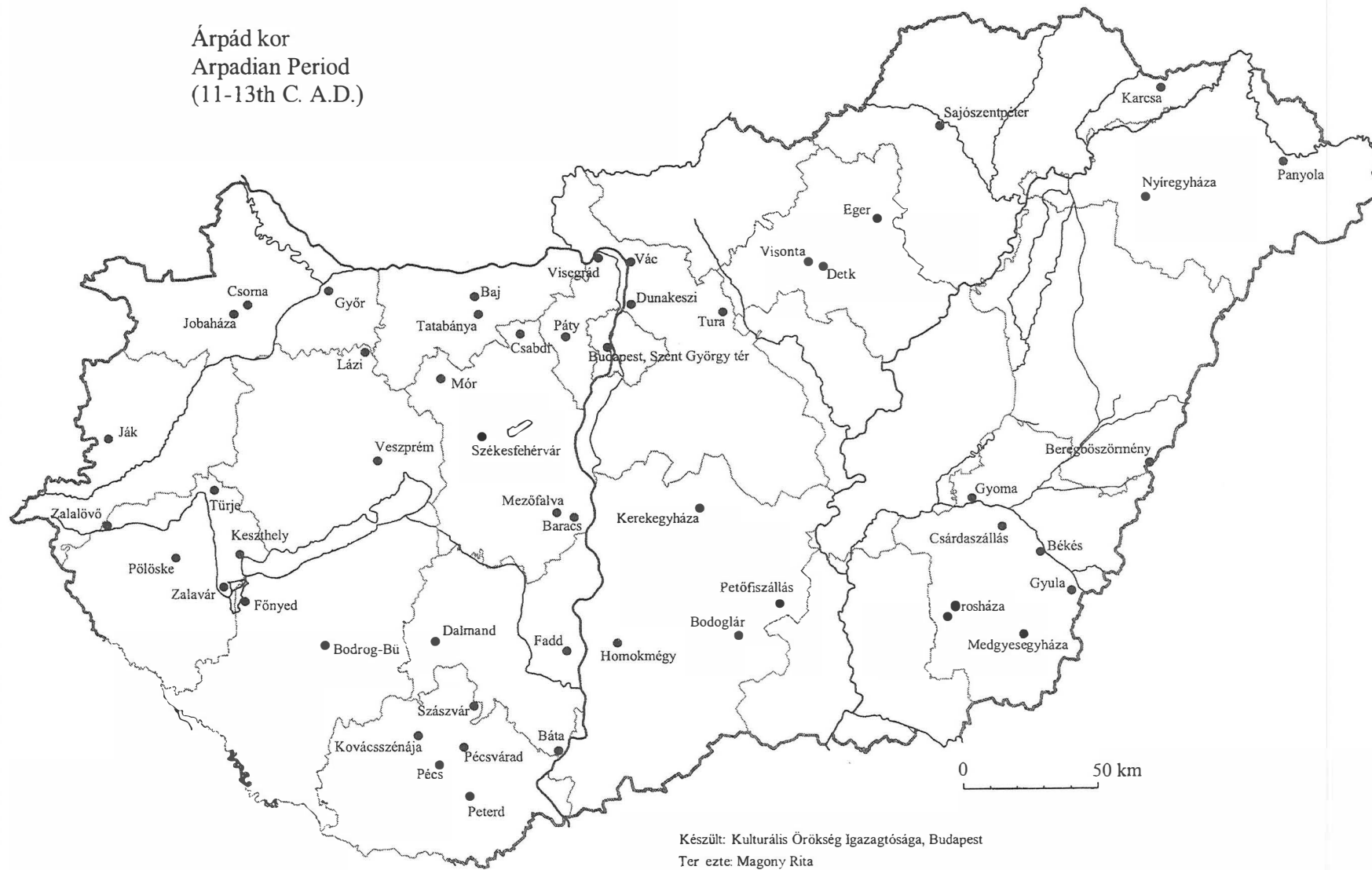
Készült: Kulturális Örökség Igazgatósága, Budapest
Tervezte: Magony Rita

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A.D.)

Készült: Kulturális Örökség Igazgatósága, Budapest
Tervezte: Magony Rita

Árpád kor
Arpadian Period
(11-13th C. A.D.)

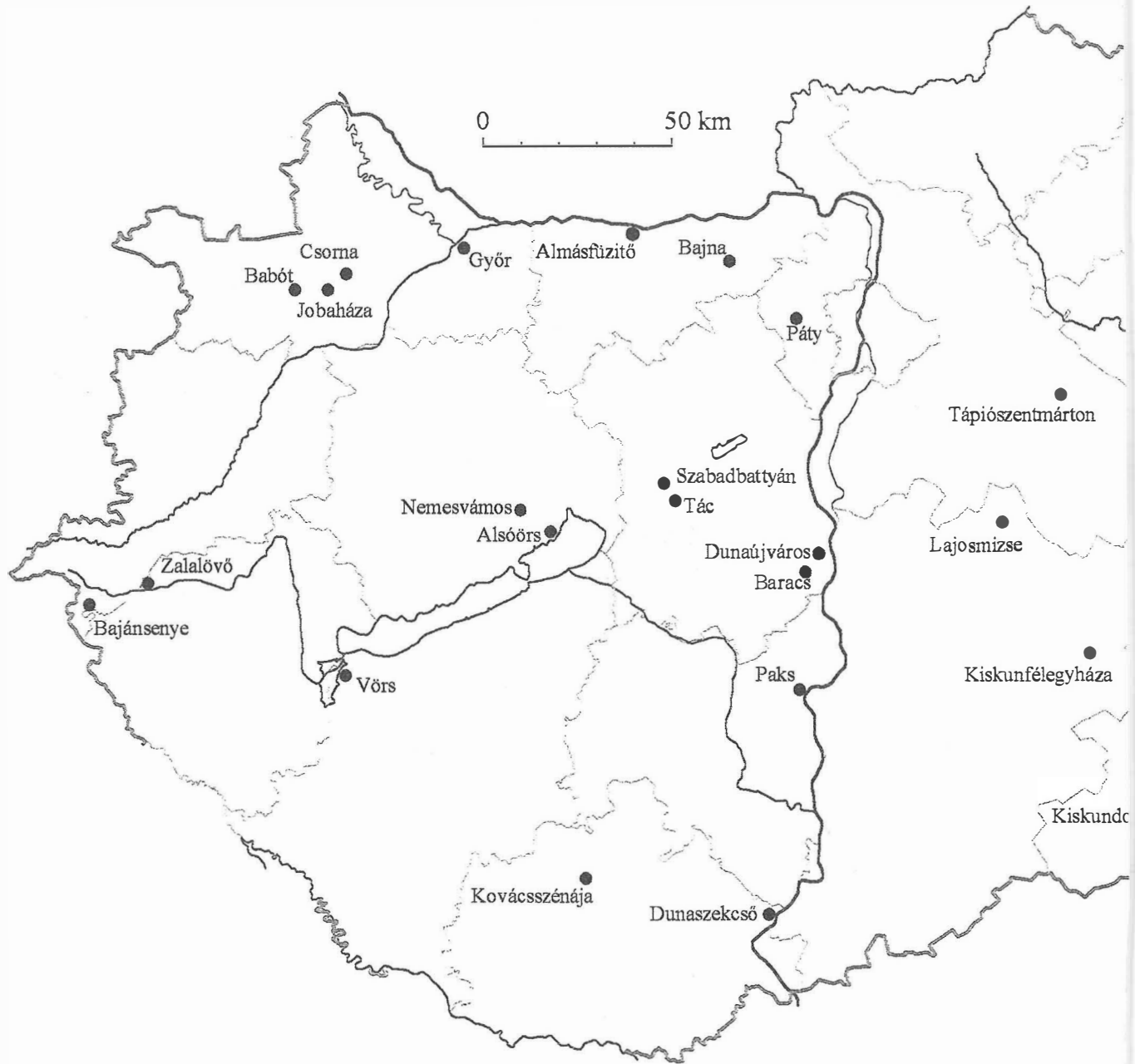

Középkor
Middle Ages
(11-17th C. A.D.)

Készült: Kulturális Örökség Igazgatósága, Budapest
Tervezte: Magony Rita

Római kor
Roman Period

Készült: Kulturális Örökség Igazgatósága, Budapest
 Tervezte: Magony Rita

